

Catalunya: origen, ciudadania i identitat

Actes de la jornada científica
celebrada el 13 de desembre
de 2006

Catalunya: origen, ciudad

Actes de la jornada científica c

de 2006 Catalunya: origen, c

Actes de la jornada científica celebr

origen, ciudadania i identit

de desembre de 2006 Catalunya:

Actes de la jornada científica celebrada

ya: origen, ciudadania i id

celebrada el 13 de desembre de 200

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

treballs de la secció de filosofia i ciències socials, xii

**Catalunya: origen, ciutadania
i identitat**

**Actes de la jornada científica
celebrada el 13 de desembre de 2006**

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
TREBALLS DE LA SECCIÓ DE FILOSOFIA I CIÈNCIES SOCIALS, XLI

Catalunya: origen, ciutadania i identitat

**Actes de la jornada científica
celebrada el 13 de desembre de 2006**

BARCELONA
2009

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Catalunya: origen, ciutadania i identitat : actes de la jornada científica celebrada el 13 de desembre de 2006. — (Treballs de la Secció de Filosofia i Ciències Socials ; 41)
Bibliografia
ISBN 9788492583386
I. Lluís Font, Pere, ed. II. Institut d'Estudis Catalans
III. Col·lecció: Treballs de la Secció de Filosofia i Ciències Socials ; 41
1. Identitat col·lectiva — Catalunya — Congressos
323.17(467.1)(061.3)

L'edició d'aquesta obra
ha estat a cura de Pere Lluís Font,
membre de l'Institut d'Estudis Catalans

© dels autors de les ponències
© 2009, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició
Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: març del 2009
Tiratge: 450 exemplars

Text revisat lingüísticament per la Unitat de Correcció del Servei Editorial de l'IEC

Compost per Anglofort, SA
Carrer del Rosselló, 33. 08029 Barcelona

Impress a Limpergraf, SL
Polígon industrial Can Salvatella. Carrer de Mogoda, 29-31. 08210 Barberà del Vallès

ISBN: 978-84-92583-38-6
Dipòsit Legal: B. 10101-2009

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

Taula

Nota preliminar	7
Presentació, <i>per Pere Lluís Font</i>	9
Presentació, <i>per Dídac Ramírez Sarrió</i>	11
RECERCA REALITZADA SOBRE LA MESURA DE LA IDENTITAT COLLECTIVA CATALANA	13
Projectes MICC, EICC i APSIC, <i>per David Ceballos Hornero</i>	15
CONFERÈNCIA «IDENTITAT I TERRITORI»	31
Presentació, <i>per Dídac Ramírez Sarrió</i>	33
Identitat i territori, <i>per Joan-Francesc Mira</i>	35
Col·loqui	51
PONÈNCIES	55
La identitat col·lectiva a Catalunya per als no-catalans, <i>per David Ceballos Hornero</i>	57
Identitat nacional i voluntat política, <i>per Xavier Ferré Trill</i>	65
La identitat col·lectiva i la cultura empresarial catalana, <i>per Selene Cruz Martínez i M. Teresa Sorrosal i Forradellas</i>	81

El ciutadà davant la identitat col·lectiva catalana, <i>per Andreu Grau Arau</i>	91
Ciutadania, societat i identitat, <i>per Josep Monserrat Molas i Antoni Abad i Ninet</i>	97
Identitat, cultura i ciutadania, <i>per M. Àngels Marín Gràcia</i>	103
CONFERÈNCIA «NACIÓ I IDENTITAT. ELEMENTS D'UNA APORÈTICA POLÍTICA»	129
Presentació, <i>per Dídac Ramírez Sarrió</i>	131
Nació i identitat. Elements d'una aporètica política, <i>per Jordi Sales i Coderch</i>	133
Col·loqui	139
TAULA RODONA «CAP A ON VA LA IDENTITAT COL·LECTIVA CATALANA?»	143
Presentació, <i>per Dídac Ramírez Sarrió</i>	145
Cap a on va la identitat col·lectiva catalana? <i>Ignasi Roviró Alemany, Francesc Mercadé i Durà, Carles Carreras Verdaguer i Eduard Sagarra Trias</i>	147
Col·loqui	165
Cloenda, <i>per Joan Vilà-Valentí</i>	171
ANNEXOS	175
Reflexions sobre identitat i ciutat, <i>per Francesc Mercadé i Durà</i>	177
Dos fets identitaris de la Catalunya dels segles XX i XXI: el dret i les relacions exteriors, <i>per Eduard Sagarra Trias</i>	183
Sobre la identitat col·lectiva, <i>per Dídac Ramírez Sarrió</i>	189
Dades estadístiques de la recerca, <i>per David Ceballos Hornero</i>	207

Nota preliminar

La present edició de les actes de la jornada científica «Catalunya: origen, ciutadania i identitat», celebrada a la seu de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) el divendres 13 de desembre de 2006, recull la transcripció revisada de les presentacions, les conferències, les ponències, els debats i els col·loquis.

La jornada es va plantejar com un fòrum per a debatre la metodologia, els resultats i els avenços obtinguts en els tres anys de recerca finançada per la Secció de Filosofia i Ciències Socials (SFCS) de l'IEC sobre l'estudi i la mesura de l'evolució de la identitat col·lectiva (IC) a Catalunya. Aquesta recerca, que ha estat portada a terme per un equip transdisciplinari, té uns clars antecedents en una recerca introductòria a la problemàtica de la IC, que en el si del grup de recerca Investigació en l'Anàlisi Financera i de la Incertesa (IAFI) de la Universitat de Barcelona (UB) es va desenvolupar per aplicar-lo als mercats financers i als seus processos de memòria.

El llibre consta de set parts diferenciades: *a*) presentació de la jornada a càrrec de Pere Lluís Font i Dídac Ramírez; *b*) exposició de la memòria de la recerca esmentada per David Ceballos; *c*) dues conferències invitades a càrrec de Joan-Francesc Mira i Jordi Sales Coderch; *d*) sis ponències sobre diferents aspectes de la identitat col·lectiva catalana (ICC) que afecta la ciutadania, la seva identitat i la relació amb el seu origen a càrrec de David Ceballos, Xavier Ferrer, M. Teresa Sorrosal i Selene Cruz, Andreu Grau, Josep Monserrat i Antoni Abad, i M. Àngels Marín; *e*) una taula rodona al voltant de la pregunta «Cap a on va la identitat col·lectiva catalana?»; *f*) l'acte de cloenda amb la intervenció de Joan Vilà-Valentí, i *g*) un annex amb quatre documents que afegeixen sentit al contingut de la jornada. La seqüència del llibre respecta l'ordre d'exposició de les diferents intervencions durant la jornada.

Presentació

PERE LLUÍS FONT

Vicepresident de la Secció de Filosofia i Ciències Socials

M'és molt plaent de dir unes paraules per encetar aquesta jornada científica sobre «Catalunya: origen, ciutadania i identitat» en representació de la SFCS de l'IEC i per invitació de l'amic Dídac Ramírez, president de la Societat Catalana de Filosofia (SCF) i director de l'estudi sobre la ICC, en què treballa per tercer any consecutiu, si no m'he descomptat, un bon equip d'investigadors.

Encara que (o precisament perquè) sembli que ara bufen al nostre país aires contraris a la reivindicació identitària, penso que és bo que el tema de la IC no quedi aparcat. Sobretot arran dels grans reptes que tenim, com ara la nova immigració, l'anomenat *multiculturalisme* i la regressió de l'ús social de la nostra llengua (a part de la seva depauperació), fins i tot amb independència de la nova immigració. I això, «en defensa pròpia» (per usar el títol de la famosa obra de Verdaguer). Perquè la defensa dels drets col·lectius va lligada a la consciència de la IC. I, si no ens defensem nosaltres, no ens defensarà ningú.

Ja ho sé, que aquesta jornada no té pas un caràcter polític ni reivindicatiu, sinó acadèmic, d'estudi. Però també és cert que, en el camp de les humanitats i de les ciències socials, no hi ha estudis innocents o neutres. Ho diu l'epistemologia més elemental. I aquí *nostra res agitur*. I, encara que calgui aspirar a l'objectivitat tant com se pugui, cal saber que mai no es pot parlar de *Soi-même com un autre* (segons el títol del conegut llibre de Paul Ricoeur, precisament sobre la *identitat* i/o la *ipseïtat*). Ricoeur ha mostrat que, quan es tracta de l'individu, és més apropiat parlar d'*ipseïtat* que no pas d'*identitat*. Ens podríem preguntar quina és la categoria més apropiada quan es tracta d'un col·lectiu. Segur que no es pot fer una transposició mecànica; però no hem d'oblidar que, en parlar d'IC, utilitzem la identitat individual com a *analogatum princeps* (o almenys com a metàfora).

Continuant amb aquesta dualitat terminològica i pensant en un col·lectiu, la *ipseïtat* ens remet a un subjecte, mentre que la *identitat* ens remet més aviat a uns

atributs, unes propietats o unes característiques (llengua, cultura, història, institucions, costums...) que acostumem a considerar com els factors objectius d'una nació. Factors que ens són tan propers que ens podem preguntar si *els tenim* o si *els som* (a la manera com el filòsof Gabriel Marcel es preguntava si *tenim* o si *som* el nostre cos). O encara si *ens hi identifiquem*, que seria una tercera manera de referir-nos-hi. La categoria de *identificació* tindria, a més, l'avantatge de remetre fàcilment a la de *pertinença*. Tot això per dir que tampoc el vocabulari no és innocent.

D'altra banda, *l'ipse*, el subjecte, pot anar modificant històricament el seu *idem*, els seus atributs. I suposo que un dels resultats de l'estudi de què avui se'ns parlarà serà precisament la certificació que això que anomenem *identitat col·lectiva* del nostre poble va evolucionant al llarg de la història. Però en tot cas, si hi ha identitat (continuo utilitzant, malgrat tot, aquest terme perquè és el més habitual), és perquè hi ha un subjecte singular, que és el lloc on es realitza sempre l'universal. Altrament, la suposada i generalment anhelada universalitat no passaria de ser un universalisme abstracte i postís. Ho va dir més bé que ningú Joan Maragall parlant dels noruecs: «Fixeu-vos que Ibsen i la seva gent són ben noruecs, i que, justament per ser-ho amb tanta força, són tan europeus, tan humans.»

La SFCS de l'IEC patrocina gustosament aquest estudi sobre la ICC i aquesta jornada, i en el seu nom em plau de donar-vos la benvinguda, tot agraint a l'equip i al seu director la feina feta, que avui ens exposaran, i encoratjant-los a culminar el projecte. Recordo, per acabar, que la SCF és reincident en el tema (i això és lluny de ser un retret), perquè ja en va tractar en els Col·loquis de Vic del 2005, que eren justament sobre *La identitat*. Tenim la curiositat de veure fins a quin punt els resultats de l'estudi que avui se'ns presenta confirmen, matisen o corregeixen les nostres intuïcions sobre el tema.

Presentació

DÍDAC RAMÍREZ SARRIÓ

Responsable d'Investigació en Anàlisi Financera i de la Incertesa
i president de la Societat Catalana de Filosofia

La jornada té un caràcter obert, en el sentit que exposa al contrast una recerca en procés. No és la primera vegada que així es fa perquè, com ha dit Pere Lluís Font, del tema ja se'n va parlar l'any passat als Col·loquis de Vic, i també amb motiu d'una presentació que se'n va fer a la SFCS. Pensem que tractar de la IC requereix algunes passades, així com diferents punts de vista. Trobades com aquesta prevenen del risc que cadascú es tanqui en una seva particular i forçosament limitada visió.

La jornada, doncs, és una etapa més d'una recerca en procés, d'un procés que ara viu la fase de finalització del projecte *Anàlisi i perspectiva dels signes d'identitat a Catalunya* (APSIC). Tots els assistents poden veure's com si formessin part d'aquest projecte, que fins als primers mesos de l'any vinent no arribarà a la seva finalització. Hi ha una enquesta en marxa i, amb el que aquí surti, podrà ser reformulada; d'altra banda, tenim una sèrie de conclusions provisionals en espera que persones de fora de l'equip investigador facin les seves aportacions que s'integraran, si escau, en les conclusions finals.

També convé que sàpiguen que els antecedents del projecte es remunten a l'any 2002, quan amb motiu del Cinquè Programa Marc de la Unió Europea es va presentar una sol·licitud per a l'estudi de la IC a les nacions i les regions sense Estat a Europa, estudi que centràvem en els casos particulars de Catalunya i de Gal·les. La petició va ser denegada, però, tot sigui dit, amb bona nota i amb unes observacions que ens van fer pensar que calia prosseguir.

Hem d'agrair a la Secció de Filosofia i Ciències Socials, aquí representada amb el seu president i amb el seu vicepresident, el suport rebut per a organitzar la jornada. I molt especialment al doctor Pere Lluís Font la confiança posada en el projecte del qual és tutor, confiança que procurarem no decebre. I no puc deixar de donar les gràcies aquí a dues persones que amb la seva illusió i el seu esforç han fet

possible que la jornada sigui una realitat: el doctor David Ceballos i el senyor Josep Boixareu.

No em queda més que agrair als participants, als conferenciants, als ponents i als assistents les seves intervencions reproduïdes en aquestes actes i insistir en la idea que aquesta jornada és de reflexió, científica i de treball.

**Recerca realitzada sobre la mesura
de la identitat col·lectiva catalana**

Projectes MICC, EICC i APSIC¹

DAVID CEBALLOS HORNERO

Investigació en Anàlisi Financera i de la Incertesa, Universitat de Barcelona

Fa tres anys un nombrós i creixent equip amb vocació transdisciplinària dirigit per Dídac Ramírez, president de la SCF i responsable del grup de recerca IAFI de la UB, es va plantejar com a línia de treball l'estudi i la mesura de la ICC. Aquesta línia es va configurar com un projecte de recerca, que en la seva consolidació ha estat assumit i finançat per la Secció de Filosofia i Ciències Socials de l'IEC² mitjançant tres projectes anuals la continuació futura dels quals no es renuncia que pugui prolongar-se com un projecte d'abast europeu.

L'equip és integrat per especialistes en filosofia, economia, finances, dret, història i sociologia, que breument s'enumeren alfabèticament:

— Antoni Abad (SCF), llicenciat en filosofia; realitza la seva tesi doctoral sobre la IC.

— Philip Banks (UB), doctor en arqueologia i historiador especialitzat en la Barcelona medieval.

— David Ceballos (IAFI, UB), doctor en economia i professor de finances especialitzat en l'estudi del temps.

— Andreu Grau (IAFI, SCF, UB), doctor en filosofia i professor coneixedor de les tradicions i la història de Catalunya.

— Francesc Mercadé (Investigació en l'Anàlisi Financera i de la Incertesa [GABISE]), doctor en sociologia, autor de diversos llibres sobre la ICC i especialitzat en estudis sociològics.

— Josep Monserrat (SCF, UB), doctor en filosofia i professor especialitzat en les tradicions i la història catalana dels segles XIX i XX.

1. MICC: *Metodologia per a l'estudi de la identitat col·lectiva. Aplicació a Catalunya*. EICC: *Estudi sobre l'evolució de la identitat col·lectiva a Catalunya*. APSIC: *Anàlisi i perspectiva dels signes d'identitat a Catalunya*.

2. <<http://www.iec.cat/gc/ViewPage.action?siteNodeId=430&languageId=1&contentId=4866>>

— Dídac Ramírez (SCF, UB, IAFI), doctor en filosofia i en ciències econòmiques i professor especialitzat en la recerca de la incertesa.

— Ignasi Roviró (IAFI, SCF, Universitat Ramon Llull [URL]), doctor en filosofia i professor coneixedor de les tradicions i la història de Catalunya.

— Eduard Sagarra (UB), doctor en dret, jurista i professor coneixedor de la idiosincràcia i l'evolució del dret català.

— Jordi Sales (SCF, UB), doctor en filosofia i professor coneixedor de les tradicions i la història de Catalunya.

— M. Teresa Sorrosal (IAFI, URV), doctora en administració i direcció d'empreses i professora especialitzada en l'estudi dels processos de memòria i en xarxes neurals artificials.

L'objectiu global de la línia de recerca encetada és l'anàlisi i la mesura de l'evolució de la identitat col·lectiva a Catalunya

Sota les hipòtesis de l'existència d'IC, que la IC és un fenomen que evoluciona amb el pas del temps, que admet graus de complexitat i que permet una aproximació quantitativa a partir de mesures relacionades, es tractava de respondre a qüestions com ara els següents:

- Què s'entén per IC?
- Què s'entén per ICC?
- Com es pot conèixer la seva importància?
- Com i cap a on evoluciona la ICC?
- Quins efectes poden derivar-se o revelar-se dels canvis de la ICC?
- Quina mena de ciutadania va emergint a Catalunya?

L'equip investigador va tenir present tres perspectives d'anàlisi que responen a la interdisciplinarietat que el caracteritza:

Metodològica: cerca dels conceptes i metodologia de treball adients per a explicar l'evolució passada, present i futura de la ICC.

Acadèmica: consideració de diferents disciplines (economia, història, filosofia, dret...), èpoques (edat mitjana, edat moderna, segle XX, actualitat) i nivells d'organització (local, nacional, comunitari, internacional).

Dinàmica: anàlisi de les forces d'inèrcia (història i memòria) i de les relacions dinàmiques (evolució i expectatives de canvi) de la ICC.

A més, s'hi van considerar tres tipus d'instruments d'anàlisi:

- Semiòtics i sintàctics:
 - Anàlisi dels conceptes i dels signes que denoten la IC.
- Quantitatius:
 - Aproximació connexionista (xarxes neurals artificials), teoria de fractals, lògica borrosa.

- Entrevistes i enquestes.
- Estadístics.
- Qualitatius:
 - Estudi temporal com a sistema evolutiu (teoria de la complexitat) i dels ritmes de canvi.
 - Opinió d'experts.

Amb aquestes perspectives i aquests instruments d'anàlisi s'ha desenvolupat l'objectiu global inicial per mitjà, fins ara, de tres projectes anuals finançats per la SFCS de l'IEC: *Metodologia per a l'estudi de la identitat col·lectiva. Aplicació a Catalunya* (MICC, 2004), *Estudi sobre l'evolució de la identitat col·lectiva a Catalunya* (EICC, 2005) i *Anàlisi i perspectiva dels signes d'identitat a Catalunya* (APSIC, 2006).

Durant la primera etapa (projecte MICC) es van treballar la metodologia d'estudi i l'aplicació a Catalunya del concepte i la mesura de la IC. Etapa que va continuar (projecte EICC) amb l'anàlisi de l'evolució de la IC a partir d'una aproximació quantitativa en la qual es van definir les dades i els components de la IC i se'n va plantejar la mesura quantitativa. També es va realitzar un filtratge de les dades i de la mesura basat en opinions d'experts, i es va acabar amb l'estimació d'un primer mapa identitari i evolutiu català. En el tercer projecte (APSIC) s'han estudiat la sensibilitat i la robustesa de les mesures considerades i del mapa estimat, a més de verificar els resultats assolits sobre la base d'enquestes *on line*, dirigides a experts i a la ciutadania catalana, i de posar a debat aquests resultats en la present jornada científica.

A hores d'ara es considera prosseguir la investigació prenent com a base els Països Catalans i comparant-los amb altres identitats europees per poder evidenciar els efectes de la immigració i el nivell d'integració. També es va explorant la possibilitat d'unes altres mesures de la IC per tal de complementar els resultats assolits que, d'una manera sintètica, es detallen a continuació.

I. PROJECTE MICC

Objectius

- Proporcionar una definició adient del concepte d'IC.
- Complementar la definició amb un entorn sistèmic adequat.
- Desenvolupar i aplicar una metodologia per al tractament i la mesura de la IC en el cas particular de Catalunya.

Resultat I. Definició i mesura de la IC aplicables al cas català.

Dues definicions:

1. Qualitat d'idèntic.

2. Conjunt de característiques que un grup reconeix com a pròpies i configuren la seva manera de ser.

Hi ha dues opcions per a mesurar la IC: considerar-la com a un cas ideal (qualitat d'ídentic) o com un conjunt desagregat de components. En el primer cas, s'ha de definir l'estereotip de la identitat i després plantejar per comparació la seva similitud. Aquest estereotip seria semblant a una definició formal o ideal de la ICC a partir de la qual es pot estimar el grau de proximitat o de canvi per influències internes i externes en cada època. En el segon cas, les components han de ser identificades primer i després s'han de mesurar quantitativament. Les components conformarien el conjunt de signes d'identificació de la ICC, que, quan la seva mesura superi un cert llindar d'importància, constituïran els signes d'identitat del collectiu català.

Resultat II. Descripció del marc sistèmic adequat a cadascuna de les definicions d'IC.

Es va decidir seguir un enfocament sistèmic en l'anàlisi de la ICC perquè en donava una visió més flexible, a més d'una major compatibilitat amb una aproximació quantitativa per a la seva mesura.

La IC com a conjunt de característiques es planteja com un sistema format per un conjunt d'elements i les relacions entre si.

La IC com a qualitat d'ídentic es va recollir sistèmicament com a xarxa de comunicacions, en la qual el sistema es defineix a si mateix en oposició al seu entorn. És una definició sistèmica anàloga a les teories de L. v. Bertalanffy i N. Luhmann.

Resultat III. Metodologia per al tractament de la IC com a qualitat d'ídentic.

Es va considerar l'estudi de la IC com a qualitat d'ídentic a partir del concepte de *societat màximament fractal*, és a dir, la construcció ideal d'una societat formada per parts que reproduïxen el total (autosimilitud). En aquest cas, la IC es mesura a partir del grau d'identitat, és a dir, mitjançant la distància entre el grup analitzat i el punt de referència ideal.

Resultat IV. Metodologia per al tractament de la IC com a conjunt de característiques.

Es va optar per una aproximació connexionista (xarxes neurals artificials) per a l'anàlisi i la mesura en aquesta segona definició de la IC per tal de tenir en compte les relacions lineals i no lineals entre els signes d'identitats que siguin detectats.

Conclusions. Per al cas català, hom proposà: a) la definició d'IC com a conjunt de característiques, b) l'estudi a partir del punt de vista sistèmic i c) la representació mitjançant una aproximació connexionista.

II. PROJECTE EICC

Objectius

— Aplicació dels resultats del projecte MICC per contrastar-ne la robustesa i la dependència històrica.

— Detecció dels signes d'identitat catalans emprant una metodologia científica.

— Discussió del rang temporal d'anàlisi.

— Cerca de la presència d'elements comuns en l'evolució històrica de la ICC.

— Coneixement de les simbologies associades a la ICC.

— Disseny d'un mapa identitari evolutiu partint de factors econòmics, jurídics, geogràfics, polítics, culturals..., i fent ús de les xarxes neurals artificials (mapes autoorganitzats de Kohonen).

Resultat I. Identificació (provisional) dels signes d'identitat catalans més arrelats socialment en el moment present.

Es va fer una selecció basada en una mostra aleatòria i representativa dels diferents col·lectius que conviuen a Catalunya recollint dades a partir d'una entrevista de grup dirigida per GABISE, gabinet encarregat de fer un informe sociològic. Els resultats van ser filtrats a partir de l'expertesa de l'equip investigador i de dades històriques i teòriques.

Les característiques de l'informe van respondre a les directrius i les dades tècniques següents:

— Plantejament: cerca de la presència d'elements comuns en la ICC.

— Objectiu: coneixement de les simbologies associades a la ICC.

— Metodologia: de caràcter qualitatiu per a aprofundir en les actituds, les vivències, els comportaments i el conjunt no exhaustiu de signes d'identitat dels catalans.

— Tècnica: reunió de grup.

— Grup més representatiu:

• Edat: 35-55 anys.

• Sexe: 50 % dones i 50 % homes.

• Àmbits geogràfics: províncies catalanes, resta d'Espanya, fora d'Espanya.

• Ocupació: relacionada amb la difusió activa o passiva de la ICC (atenció al públic, educació, assistent social, viatjant...).

Els nou signes remarcats per aquest estudi van ser:

— Llengua catalana.

— Sant Jordi (rosa i llibre).

— Gastronomia (pa amb tomàquet).

— Castellers.

— Moreneta-Montserrat.

— Generalitat de Catalunya.

— Senyera - Onze de Setembre.

— Art: Gaudí (Sagrada Família), Salvador Dalí.

— Música - *El cant dels ocells*.

Resultat II. Disseny d'una enquesta per a l'aplicació del mètode Fuzzy Delphi per a la determinació dels patrons històrics (conjunt cronològic de signes d'identitat).

Després del filtratge de les dades es van analitzar les possibles mesures dels signes d'identitat remarcats i ampliat amb l'expertesa de l'equip de recerca, en què aparegueren setze categories de signes que englobaven seixanta-nou signes d'identitat.

<i>Variable</i>	<i>Signe d'identitat</i>	<i>Categoria</i>
1	Parla	Llengua
2	Esriptura	
3	Ús institucional	
4	Ús popular	
5	Ús acadèmic i negocis	
6	Bilingüisme/cooficialitat	
7	Organització familiar	Família
8	L'hereu	
9	Tradicions catalanes	Tradicions i festes
10	Sant Jordi	
11	Llibre-rosa	
12	Onze de Setembre	
13	Sant Joan	
14	Sant Esteve	
15	Menjar popular (denominació d'origen)	Gastronomia
16	Pa amb tomàquet	
17	Mató	
18	Cuina sana (mediterrània)	
19	Generalitat de Catalunya	Institucions
20	Estatut	
21	Cos jurídic	
22	Vegueries/comarques	
23	Províncies	
24	Presidents de la Generalitat	
25	Comte de Barcelona	
26	Senyera - estelada - quatre barres	Símbols
27	Moreneta	
28	Ruc català - CAT	
29	Romànic	
30	Gòtic	

<i>Variable</i>	<i>Signe d'identitat</i>	<i>Categoria</i>
31	Modernisme	Arquitectura
32	Urbanisme	
33	Masies	
34	Gaudí	
35	Monestir de Ripoll	Construccions religioses
36	Monestir de Montserrat	
37	Dalí	Art i cant
38	<i>El cant dels ocells</i>	
39	<i>Els segadors</i>	
40	Cant coral	
41	Teatre	
42	Cinema	
43	Televisió	Oci i esports
44	Futbol	
45	Futbol Club Barcelona	
46	Reial Club Deportivo Espanyol	
47	USAP (rugbi català a Perpinyà) / Santboiana	
48	Seny/rauxa	Caràcter/percepció/valors
49	Estalviadors	
50	Treballadors/seriosos	
51	Pactisme	
52	Tolerància/convivència	
53	Solidaritat	
54	Comerç, obertura internacional	
55	Mercat/Llotja	
56	Riquesa sobre mitjana de l'entorn	
57	Indústria	
58	Integració amb Espanya	Factors socioeconòmics
59	Integració amb la Unió Europea	
60	Integració amb els Països Catalans	
61	Cristianisme/Església	Religió
62	Ecumenisme	
63	Renaixença catalana	Cultura
64	Intellectuals: Verdaguer...	
65	Moviment nacionalista	
66	Sardana	Balls i altres
67	Castellers	
68	Jota	
69	Moixiganga / <i>La balanguera</i>	

Per quantificar aquests signes es va tenir en compte la seva dinàmica evolutiva. Amb aquest fi es van decidir vint-i-set èpoques històriques (patrons).

<i>Patró</i>	<i>Cronologia</i>
1	Abans del segle VIII
2	Segles VIII-X
3	Segle XI
4	Segle XII
5	Segle XIII
6	Segle XIV
7	Segle XV
8	Segle XVI
9	Segle XVII
10	1700-1750
11	1750-1800
12	1800-1850
13	1850-1900
14	1900-1920

<i>Patró</i>	<i>Cronologia</i>
15	1920-1930
16	1930-1940
17	1940-1950
18	1950-1960
19	1960-1970
20	1970-1975
21	1975-1980
22	1980-1985
23	1985-1990
24	1990-1995
25	1995-2000
26	2000-2005
27	2005-

La proposta de mesura dels signes d'identitat havia de complir dos requisits: tenir un caràcter ampli i ser prou significatiu. Per tal cosa, es va decidir aplicar el mètode Fuzzy Delphi per a la mesura dels seixanta-nou signes i per als vint-i-set períodes cronològics, amb la discussió i la resposta via *on line* i en reunions de treball de les mesures i dels valors que cada membre de l'equip enviava i els resultats mitjans, fins a arribar a uns valors borrosos (interval de confiança de la importància de cada signe d'identitat per a cada època) sense gaire diferències. De manera que es va quantificar la importància de cada signe d'identitat en cada període històric considerant el màxim, el mínim i la mitjana de les respostes que van emetre els enquestats.

Resultat III. Estimació d'un primer mapa identitari i evolutiu català.

A partir dels signes d'identitat destacats i de les mesures obtingudes, es va estimar un primer mapa identitari i evolutiu català per tal d'analitzar les èpoques històriques que sorgien en l'agrupació dels patrons formats per les mesures mitjanes de les respostes obtingudes per cada signe. L'elecció d'aquesta mesura es va fer perquè no es van detectar resultats dispersos en l'estimació del mapa identitari treballant amb els mínims i els màxims i les seves ponderacions amb els valors mitjans.

En l'estimació d'aquest mapa es va mesurar l'evolució sense perdre la perspectiva sistèmica i optant per aplicar les xarxes neurals artificials; en aquest cas, els mapes de Kohonen. Aquests mapes permeten una ordenació bidimensional dels patrons agrupant-los segons la distància numèrica entre els seus components (valors mitjans de la importància del signe), de manera que, si són dins del mateix grup, són molt similars en les seves mesures conjuntes i, si són en grups diferents, és que es distancien en alguna o en totes les mesures o en alguna relació no lineal entre aquestes.

S'hi va detectar la formació de cinc grups històrics, gràficament diferenciats per l'agrupament dels patrons cronològics considerats:

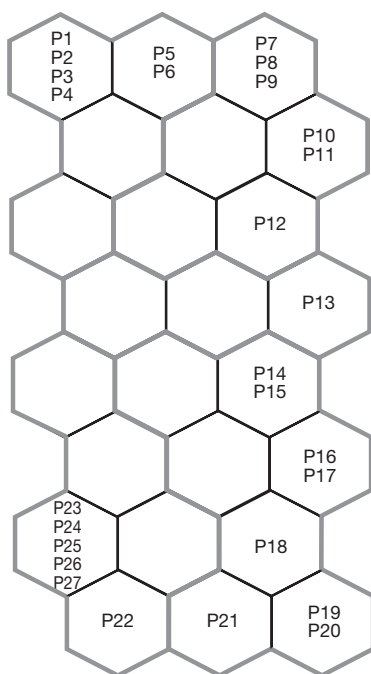

FIGURA 1.

— Grup 1: patrons 1, 2, 3, 4, 5 i 6. Cronològicament es correspon amb l'època històrica de l'edat mitjana, que va des de l'inici de Catalunya fins al segle XIV.

— Grup 2: patrons 7, 8, 9, 10, 11 i 12. Des del segle xv fins a 1850.

— Grup 3: patró 13. Hi ha un grup únic per al període que va des de 1850 fins a 1900.

— Grup 4: patrons 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20 i 21. Des de 1900 fins a 1980.

— Grup 5: patrons 22, 23, 24, 25, 26 i 27. Des de 1980 fins a l'actualitat.

Conclusió. La ICC es pot aproximar per seixanta-nou signes d'identitat, que es poden classificar en setze categories, fet que reflecteix una evolució segons cinc etapes històriques: fins al segle XIV, des del segle XV fins a 1850, des de 1850 fins a 1900, des de 1900 fins a 1980 i des de 1980 fins a l'actualitat.

III. PROJECTE APSIC

Objectius

— Contrastar i simular els processos de canvi a partir del mapa evolutiu identitari estimat al projecte EICC.

— Analitzar les «forces d'inèrcia» (història i memòria) i les relacions dinàmiques (evolució i expectatives de canvi) de la ICC.

— Inferir la perspectiva esperada de canvi de la ICC entre la joventut catalana (disseny d'una enquesta via web i filtratge posterior, implementació i recopilació de dades).

— Analitzar els resultats i revisar les conclusions de projectes anteriors.

Resultat I. Recopilació de dades per a la contrastació dels resultats obtinguts en els dos projectes precedents.

S'han dissenyat i implementat dues enquestes *on line*, la primera dirigida a experts diversos i la segona a la ciutadania catalana, principalment amb formació universitària.

Resultat II. Verificació del mapa identitari i evolutiu català estimat i anàlisi de l'opinió dels col·lectius relacionats amb el món universitari (estudiants, professors, personal de la universitat i professionals amb formació universitària).

L'opinió recollida en la informació recopilada, a més de coincidir amb els resultats de la nostra recerca, manifesta la importància dels factors de caràcter, de valors i socioeconòmics dels catalans en la caracterització de la ICC. Els resultats obtinguts corroboren també en gran mesura les conclusions dels projectes anteriors i del mapa identitari i evolutiu estimat.

Majoritàriament, l'opinió ciutadana coincideix amb els resultats filtrats, llevat que els símbols de la cultura catalana canvien del segle XIX al XX. La resta de resultats (rellevància d'èpoques històriques, signes d'identitat detectats i elements més característics dels canvis) a penes indiquen una opinió contrària del 10-15 % dels enquestats. A més, la importància dels signes i de les categories identitàries detectats no mostra més del 10 % (1 punt sobre una escala de 0 a 10) de discrepància entre els resultats dels projecte EICC i les dues enquestes passades, tret de les categories de construccions religioses, gastronomia i balls i cant, on la diferència segons l'època pot arribar a 2 punts de diferència. Si considerem una escala de tres nivells (importància baixa de 0 a 3 punts, importància mitjana de

4 a 7 punts i importància alta de 8 a 10 punts), els resultats són pràcticament similars.

D'altra banda, gairebé dos de cada tres enquestats coincideixen en la hipòtesi de partida: la IC és un fenomen dinàmic. La majoria pensa que els canvis no són aleatoris i que segueixen un patró històric. Així, s'accepta majoritàriament les quatre èpoques històriques detectades en la primera estimació del mapa evolutiu i identitari català.

Està d'acord amb les afirmacions següents?

	<i>Sí</i>	<i>No</i>	<i>No sap / no contesta</i>
L'evolució de la ICC pot separar-se en les quatre èpoques següents: segles VIII-XV, segles XV-XIX, segles XIX-XX, 1980-2006	56 %	12 %	32 %
La llengua, la família, les institucions, les tradicions i els factors socioeconòmics a Catalunya van ser diferents en l'edat mitjana (segles VIII-XV) i l'edat moderna (segles XV-XIX)	75 %	9 %	16 %
Entre l'edat moderna (segles XV-XIX) i l'edat contemporània (segles XIX-XX) van canviar els símbols i els elements més característics de la cultura catalana (gastronomia, esports, balls, art, festes...)	46 %	38 %	16 %
Entre els segles XIX-XX i l'època des de 1980 fins ara, l'ús de la llengua, les institucions, les noves tecnologies associades a l'oci, les tradicions i els factors econòmics catalans han canviat?	83 %	10 %	7 %
La llengua, els elements culturals, les institucions, les tradicions i l'esport són els signes principals que defineixen la ICC?	80 %	12 %	8 %
Pensa que la ICC segueix alguna mena d'evolució o, per contra, creu que no canvia?	67 %	10 %	23 %
Si ha contestat afirmativament a la pregunta anterior, pensa que aquests canvis responen a algun tipus de patró?	52 %	12 %	36 %

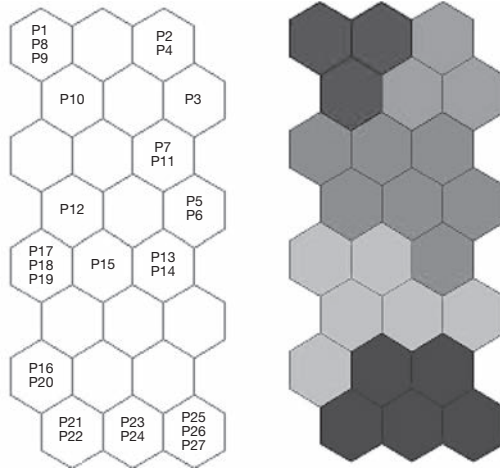

FIGURA 2. Primers resultats o preliminars.

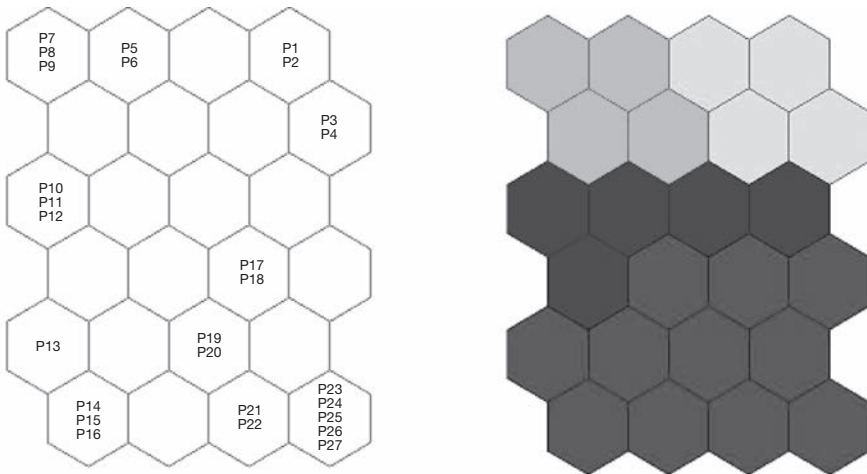

FIGURA 3. Experts.

Resultat III. Actualització dels signes d'identitat de la ICC i reestimació del mapa identitari i evolutiu català.

Arran de les discussions en el si de la jornada científica, s'hi ha inclòs una nova categoria identitària: el territori. La seva importància s'ha detectat a un nivell

semblant al de la resta, amb un valor mitjà superior a 7 punts sobre 10, en totes les èpoques. S'hi han afegit signes com la imatge visual del territori, els topònims, la divisió administrativa i la climatologia.

<i>Variable</i>	<i>Signe d'identitat</i>	<i>Categoria</i>
70	Imatge visual del territori	
71	Topografia i divisió administrativa	Territori
72	Geografia humana i climatologia	

La reestimació, tenint en compte la rellevància de les disset categories identitàries, ha comportat reduir a tres les èpoques històriques estadísticament significatives en l'evolució de la ICC: la medieval, el segle XX (fins a la fi de la dictadura franquista) i l'actualitat, i l'edat moderna ha quedat molt dispersa entre grups o de vegades com a grup independent.

Els nous mapes identitàris estimats (mapa de patrons; a la dreta i a l'esquerra hi ha els grups estadísticament significatius per trames) gairebé només coincideixen en les tres èpoques abans esmentades. Hem considerat primer els mapes d'experts i després els de la ciutadania amb formació universitària, amb la categoria «Territori» i sense.

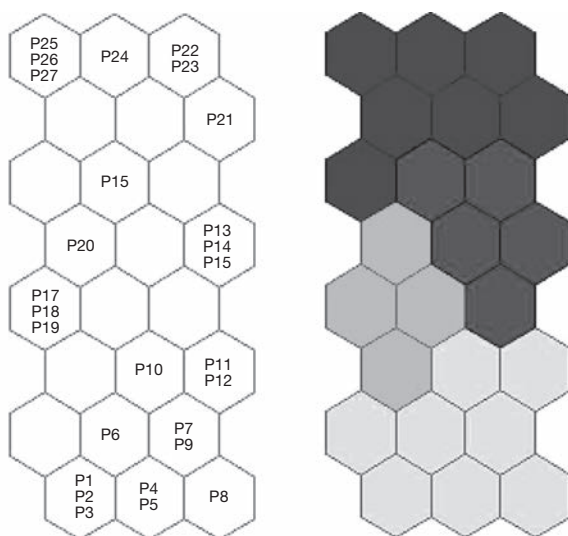

FIGURA 4. Ciutadania, sense categoria «Territori».

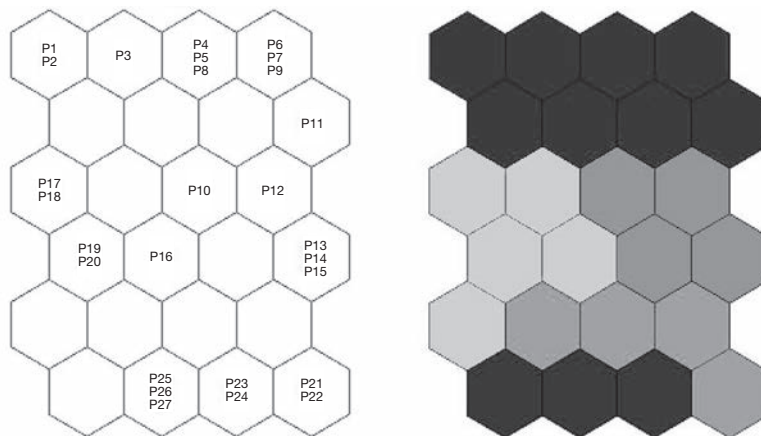

FIGURA 5. Ciutadania, amb categoria «Territori».

Resultat IV. Discussió de la perspectiva de canvi esperada en la ICC.

L'enquesta també reflecteix l'opinió sobre la importància que tindran en el futur els signes d'identitat detectats, agrupats per categories:

<i>Categoria</i>	<i>Baixa (1-3)</i>	<i>Mitjana (4-7)</i>	<i>Alta (8-10)</i>	<i>Mitjana</i>
Llengua	5,58 %	16,28 %	78,14 %	8,41
Família	14,62 %	44,34 %	41,04 %	6,31
Tradicions i festes	6,05 %	36,28 %	57,67 %	7,06
Gastronomia	4,72 %	33,02 %	62,26 %	7,19
Institucions	7,44 %	27,44 %	65,12 %	8,04
Símbols	8,41 %	29,91 %	61,68 %	7,73
Arquitectura	8,88 %	49,07 %	42,06 %	6,64
Construccions religioses	39,81 %	47,39 %	12,80 %	3,89
Art i cant	14,15 %	51,42 %	34,43 %	5,87
Oci i esports	7,51 %	30,99 %	61,50 %	7,67
Caràcter/percepció/valors	7,08 %	36,32 %	56,60 %	7,59
Factors econòmics	5,61 %	24,30 %	70,09 %	7,87
Factors socioeconòmics	5,63 %	24,41 %	69,95 %	8,07
Religió	47,39 %	42,65 %	9,95 %	3,89
Cultura	5,09 %	25,00 %	69,91 %	7,95
Balls i altres	20,00 %	50,95 %	29,05 %	5,54
Territori	9,95 %	24,17 %	65,88 %	7,70

Clarament s'hi destaquen la llengua, les institucions i els factors socioeconòmics com els més importants.

Conclusió. La IC és un fenomen dinàmic. A l'hora de configurar la seva evolució, la llengua, les institucions i els factors socioeconòmics són determinants actualment i ho seguiran sent en el futur.

En resum: els tres projectes han permès avançar en la consolidació d'una metodologia quantitativa de la mesura de la ICC, a més d'estimar un mapa identitari i evolutiu català que detecta les etapes històriques i els signes més importants en l'evolució de la ICC, com són la llengua, la família, les institucions i els factors socioeconòmics.

Conferència «Identitat i territori»

Presentació

DÍDAC RAMÍREZ SARRIÓ

Responsable d'Investigació en Anàlisi Financera i de la Incertesa
i president de la Societat Catalana de Filosofia

El contingut de la presentació del doctor Ceballos permet fer-se una idea de la tasca realitzada. Agrairíem que fos comentat i criticat perquè, com he dit abans, es tracta d'avançar, i junts, en un tema complex. El grup és conscient del parer expressat pel professor Lluís Garcia i Sevilla en un text a punt de publicar-se, que es refereix a les mesures de la IC: hom inventa un procediment de mesura i decideix des del poder, sense estudis teòrics ni proves empíriques, que aquest procediment mesura la identitat nacional. Aquesta manera de procedir constitueix, al nostre parer, un cas flagrant de pseudoavaluació.

Dit això, passo a donar la paraula a Joan-Francesc Mira, a qui cal agrair efusivament l'esforç que ha fet per tal de poder ésser avui amb nosaltres. Presentar aquí l'illustre conferenciant és bastant superflu, ja que tothom coneix els seus mèrits i la seva bonhomia. Només diré que vam demanar la seva col·laboració atenent, d'una banda, la seva qualitat de membre de l'IEC i de la Secció de Filosofia i Ciències i, de l'altra, i més bàsicament, la seva competència notòria per a tractar del tema. La perspectiva territorial des de la qual l'abordarà tal vegada no ha estat prou considerada per l'equip investigador en el treball fet fins ara.

Identitat i territori¹

JOAN-FRANCESC MIRA
Membre de l'Institut d'Estudis Catalans

Per començar, us he de dir que la meva trajectòria dins del camp de les ciències socials (l'altra, paral·lela, és la literatura) no es presta molt als aspectes quantitatius. Dins del camp de les ciències socials, jo m'he ocupat una mica d'història, sobretot d'antropologia social, i, des d'aquestes perspectives, us he de dir que la fe que jo pugui tindre en els mètodes d'aplicació i resultats quantitatius no és incondicional; vull dir que és una fe que s'ha de demostrar amb les obres, i, mentre no vegi els resultats, no sé si m'ho acabaré de creure. Però això és una qüestió prèvia i general.

En qualsevol cas, sí que hi ha una cosa que és quantificable, que són els quilòmetres quadrats; hi ha una cosa que és identificable en termes gràfics fins i tot, que són els límits d'un territori. Jo el que us faré no és una cosa molt estrictament sistemàtica, sinó unes reflexions que van dirigides justament a aquesta correlació entre consciència i territori. Perquè una de les (no sé si dir paràmetres, nivells, allò que en anglès diuen *approach*) perspectives que, com sempre que parlem d'identitat, inevitablement hem d'introduir és que en termes d'una col·lectivitat humana, és a dir, feta de persones humanes, no hi ha cap forma o possibilitat de parlar d'identitat si no parlem simultàniament de consciència. A mi m'agrada de tant en tant jugar amb l'etimologia de les paraules, sobretot aquestes paraules d'aspecte una mica compacte o consistent; i és molt revelador parlar d'etimologia, no en el sentit estrictament, rigorosament lingüístic. Jo, més d'una vegada, quan enfoco el tema de la identitat, pense que podem fer el joc de descompondre entre l'*id* i l'*entitat*, entre «allò» (recordeu el pronom llatí: *is, ea, id*) i l'«entitat». Què vull dir amb això? Vull dir que el que ens interessaria, en definitiva, és saber quina és o com

1. Text corresponent a la transcripció de la intervenció de Joan-Francesc Mira.

la gent veu la identitat de l'*id* en les societats humanes: a tot arreu del món, tothom és alguna cosa; tothom diu jo sóc «x», alguna cosa, algun *id*. Ara bé, quina és l'entitat d'aquell *id*?, quina és la seva consistència?, quin és el seu gruix?, quina és la seva densitat?, en què consisteix?, i com ho veu la gent? Si la gent no ho veu o no ho percep, doncs, l'entitat que pugui tindre aquell *id* pot ser totalment irrellevant.

En definitiva, quan parlem d'identitat, hem de pensar que no es tracta d'un atribut transcendent. Quan anava al col·legi i feia el batxillerat i m'ensenyaven aquella assignatura que eren «los principios del Movimiento y la doctrina de la Falange», m'ensenyaven que «el atentar contra la unidad de España es un delito de lesa Majestad Divina, porque España estaba en la mente de Dios desde toda la eternidad». Evidentment, davant d'aquesta cosa ja no hi ha discussió possible: no solament és transcendent en termes de temporalitat, transcendeix la temporalitat, és eterna, perquè «estaba en la mente de Dios»; ja més identitat no es pot demanar. Però, com que això no és habitual (jo no diré que en el cas d'Espanya no sigui veritat, segurament sí que ho és, però és una excepció, no és cert?: «Estaba en la mente de Dios desde toda la eternidad!»), la realitat és que les altres col·lectivitats humanes, més normals, no tenen, o no tenim, aquesta capacitat de transcendència. En definitiva, del que es tracta és que és allò que una col·lectivitat veu, o creu, o es pensa que és.

I, quan dic «una col·lectivitat», això es podria aplicar bàsicament igual a un poble, a una ciutat, a allò que en diem vagament un país, una nació: és a dir, a qualsevol àmbit d'identificació o definició col·lectiva. I recordeu que «definir» també vol dir 'posar *fines*' (en llatí), 'posar límits'; vol dir 'delimitar': fins aquí n'hi ha un, i ara la ratlla, i allà n'hi ha un altre; això és el que vol dir també etimològicament *definir*. I això està, no diré que rigorosament sempre, però pràcticament sempre, associat a un cert límit físic, a una delimitació territorial, dins del qual es troba o es percep la col·lectivitat mateixa. I hem de recordar d'entrada, tot i que segurament no caldria repetir-ho, que els mecanismes productors i definidors d'aquests àmbits o cercles no són ni genètics ni místics, sinó que són sempre i necessàriament mecanismes socials i culturals, condicionats per la comunicació entre persones i grups, i potenciats i afavorits segons l'ús que en fa el poder o el que històricament n'ha fet. I això és un aspecte absolutament crucial: els mecanismes de fixació de límits i d'imposició o de projecció d'aquests límits van inevitablement associats a l'ús que el poder n'ha fet.

Estar dins d'això, estar dins d'aquell àmbit definit d'una manera o d'una altra, implica també un segon concepte que és el de pertinença: 'pertànyer, formar part'. Tampoc és una paraula mística i estranya ni transcendent: *pertenença* vol dir simplement 'formar part'. I bé, aquesta pertinença, que jo fa molts anys que mantinc que és una mena de necessitat universal —un d'aquells necessaris bàsics d'una espècie social com és l'espècie humana, que és una espècie amb llenguatge i amb

cultura—, aquesta pertinença no sempre, ni de bon tros, està definida en termes materials per uns límits visibles; vull dir visibles en el sentit rigorós, que es capten o s'assumeixen d'una manera natural, com, per exemple, seria el cas d'una illa: la gent d'una illa petita té uns límits visibles que es capten d'una manera natural. O, per exemple, com era en èpoques grega, romana o medieval, o en una ciutat emmurallada, una col·lectivitat amb límits visibles. Quan dic «visibles», vull dir que la mediació, la mediació simbòlica, no és rigorosament necessària. Però allò que és habitual és que no hi hagi aquesta correspondència rigorosa entre uns límits visibles, físics, i l'àmbit de la pertinença bàsica, sinó que la fixació d'això és una cosa eventual, variable, ambigua i d'una certa extensió. És un procés, evidentment; sempre és un procés.

Aquesta banda d'estúpids ignorants que parlen d'aquestes coses —i de tant en tant ens tracten d'essencialistes als qui afirmem la necessitat de pertinença— és que no llegeixen allò que escrivim. Fa anys i anys que expliquem sempre que és un procés, que és una cosa que canvia... Bé, ho hem dit fins a la saturació, però, com que metòdicament no els dóna la gana de llegir, continuen dient les mateixes «ximpleries» de sempre.

De tota manera, quan dic que és un procés, no vull dir que sigui un procés natural, perquè ningú és naturalment res, excepte, en tot cas, fill de son pare i de sa mare. I, en aquest procés de definició de límits, els àmbits no solament poden ser concèntrics, sinó que generalment ho són. Els àmbits solen ser concèntrics, i fins a on arriben? Això és un altre tema del qual ara, després, parlarem una mica. Dins aquests àmbits concèntrics, per exemple, si parlem d'una ciutat, pensem d'un país europeu normal, hi ha llocs, per exemple, on el carrer, la plaça, el barri, el petit barri, té molta importància; en altres ciutats no en té. A Roma, per exemple, segons en quines parts té molta importància; o a Barcelona o a València, segons quins barris té molta importància: podem parlar del carrer. Hi ha llocs, per exemple, en què la festa de carrer és importantíssima i ser de tal carrer és molt important, i d'altres en què no. El barri, la ciutat, algun territori més extens que la ciutat que pot ser comarca, o l'equivalent de província...; el que sigui, el país, el continent. Ara, quin àmbit és el més rellevant de tots? Tal com funcionen les societats contemporànies, habitualment és aquell que en diem nacional, però tampoc no vull fer-me fort en una cosa o en l'altra.

En qualsevol cas, el que és important és que cap societat humana pensa o coneix per pura intuïció que els seus límits més rellevants o significatius, aquells que de manera més bàsica i decisiva marquen el cercle, més o menys màgic, entre interior i exterior, entre ells i nosaltres, són aquests o aquells, arriben fins ací o fins allà i tenen aquesta forma o aquella. Tal coneixement és sempre un reconeixement. Tal valoració, la valoració de la rellevància dels límits, és sempre resultat d'una persuasió. Ningú és naturalment cap cosa, ni ningú naturalment sap o pensa —dic

«naturalment»— que allò més important que és, és tal cosa. Això no és resultat de cap procés natural.

L'Estat modern, com els historiadors saben molt bé, és una de les maquinàries de producció de consciència —i dic rigorosament «producció de consciència»— més potents que les societats humanes s'han inventat mai. I no és excessiu afirmar que un dels exemples suprems d'aquesta maquinària és un estat que es considera, al seu torn, paradigma d'estructura modernitzadora, burgesa, liberal i fundada sobre la igualtat formal dels ciutadans: em refereixo, per exemple, a l'Estat sorgit de la Revolució Francesa i de la seva concreció napoleònica. Recordeu sempre que la Revolució, la *Liberté, égalité et fraternité*, s'acaba amb l'espasa, s'acaba amb Napoleó i amb el bicorn.

En aquest model d'Estat i Estat modern amb tanta influència, els espais d'identitat més o menys nominal i més o menys històrica considerats a tort o a dret com a supervivències feudals o, en tot cas, antigues havien de desaparèixer en benefici d'un sol àmbit compartit, únic, rellevant, sagrat i mereixedor d'una promoció pública de la lleialtat dels ciutadans: l'àmbit del mateix Estat. Els mecanismes per assolir tal resultat eren múltiples: himnes i banderes, exèrcit, rituals, la Legió d'Honor, guerres patriòtiques, destrucció metòdica de les llengües no franceses de França, etc. «Allons enfants de la patrie, le jour de gloire est arrivé» és un himne molt liberal però molt bèstia: recordeu que acaba dient coses d'aquelles com «Qu'un sang impur abreuve nos sillons!», 'que una sang impura amari els nostres solcs': la sang impura dels que no són francesos, és clar, l'hem de vessar per regar la nostra terra, la sang dels enemics: això és l'himne de la llibertat, de la república, de la *Liberté, égalité et fraternité*; coses de la vida. Recordeu que també hi ha una obra gloriosa de l'època, aquella del famós *abbé* Grégoire, *Sur la nécessité d'anéantir les patois*. Grégoire, les restes del qual, com que l'havien oblidat, durant el segon centenari de la Revolució Francesa el senyor Mitterrand va portar solemnement al Panteó, que és aquella cosa lúgubre i fúnebre que hi ha a França per a reforçar la identitat nacional.

Però, en fi, en qualsevol cas, ací m'interessava destacar un d'aquells aspectes de creació de consciència per l'Estat al model francès, que és l'organització del territori. El territori, quan avança la Revolució, a final del segle XVIII, es reorganitza en termes purament administratius i purament arbitraris, de tal manera que ni el nom de les subdivisions ni cap altre signe distintiu tingués la mínima força identificadora ni la mínima capacitat per a servir de base a cap percepció de pertinença col·lectiva diferent de la de l'Estat. Vull dir que en la divisió territorial antiga (ara es torna a poc a poc a les divisions regionals a França, però d'aquella manera...) era normal i fàcil dir-se i reconèixer-se bretó, provençal o alsacià, mentre que en la moderna resultava del tot impracticable, i encara ho és, autoassignar-se com a gentilici el nom d'un riu o dos o d'un altre accident geogràfic amb el qual queda-

ren batejats els departaments: per exemple, qui podria dir-se, i per tant ser o sentir-se, Lot-et-Garonnais, Seine-Maritimais o, l'altre, dels Pirineus orientals, «Pyréné-orientalais»? Això és absolutament impossible, diabòlicament pensat perquè el territori no pugui servir com a element o com a factor d'identitat.

Si aquests nous espais territorials no tenien cap potència com a productors d'alguna identitat, i si als antics espais històrics, que en alguns casos eren *etnoculturals* o *etnohistòrics*, no se'ls reconeixia cap contingut real, ni reconeixement polític, ni representació gràfica en els mapes, és obvi que els límits i el territori de l'Estat quedaven com els únics visibles, rellevants, existents i portadors de la sola identitat, l'única essència (això sí que és essencialisme!) efectivament reconeguda, la francesa. Aquest és el paradigma i no val la pena insistir-hi. Encara ara, quan comença a funcionar a França una molt tímida regionalització, la tradició d'aquesta mena de noms amb més geografia que història és present en regions com Midi-Pyrénées o Nord - Pas-de-Calais, i continua havent-hi aquests noms, totalment impossibles per a servir d'element identificador, o en aquella famosa regió de PACA, Provence - Alpes - Côte-d'Azur: és com si Castella i Lleó es digués, per exemple, *Duero y Meseta*; o Andalusia Oriental, *Penibética - Costa del Sol*, i diguessen «somos penibéticos costadelsolenses». Bé, aquestes coses, que dites així fan una mica somriure, són enormement serioses, enormement importants: tan importants que són decisives, fonamentals, i sense això no es pot entendre res.

Curiosament, el model francès, importat al Regne d'Espanya durant el segon terç del segle XIX, tingué ràpidament uns resultats ben particulars; al contrari que en el seu lloc d'origen, ací, al Regne d'Espanya, els nous espais administratius ben aviat van produir la difusió de nous gentilicis de potència molt considerable, potser perquè els noms no es basaven en una terminologia orogràfica o fluvial. Cal recordar que aquest era el projecte al principi d'alguns diputats de les Corts de Cadis: deien això, «Bajo Llobregat» i coses d'aquestes, per fer els departaments així. Però en general van ser noms de ciutat designades com a capitals de províncies, excepte, fixeu-vos-hi, els territoris reconeguts d'entrada, quan es fa la divisió provincial, com a forals, és a dir, amb límits propis històrics: Àlaba, Guipúscoa, Biscaia i Navarra. Aquells, quan es fan les províncies, no tenen el nom de la capital, sinó el nom mateix; província de Guipúscoa, no és província de Sant Sebastià; és província de Biscaia, no és província de Bilbao. I és admirable la rapidesa amb què la gent de fora d'aquestes ciutats capital, quan es fa la divisió provincial, comença a aplicar-se el gentilici com a nom comú del nou territori, del nou territori administratiu. Penseu que el 1835 era inimaginable que un veí de Balaguer es digués lleidatà, o que un veí de la Vall d'Uixó o de Vila-real es digués castellonenc, o que un veí d'Altea o de Benidorm es digués alacantí. Allò era impensable, de la mateixa manera que era impensable que un veí, no sé, de Mataró es digués badaloní: impossible, allò era impensable. Cinc o deu anys després, és absolutament normal

i habitual, i funciona; és una cosa impressionant, això no havia passat mai. En poques dècades ho eren tots sense cap problema i se'n deien i s'hi reconeixien amb una absoluta naturalitat.

I més sorprenent, i prova de l'eficàcia del model, d'aquest model provincial espanyol, és el fet que lleidatà, tarragoní, alacantí, etc., continuen encara avui dia posseint una potència d'identitat territorial comparable a la que tenien fa cent o cent cinquanta anys. Ja sé que això s'intenta contrarestar: agafeu TV3 i diuen «les demarcacions», i diuen «les terres», «les comarques», per no dir «províncies»; en diuen «les comarques gironines». Escolti, per què han de ser gironines? Per la província, evidentment. Per no dir la «província de Girona», diuen «les comarques gironines», que és un circumloqui, però diuen el mateix, és a dir, es manté una identitat territorial coincident també amb aquella demarcació provincial.

Aquí, la cosa curiosa, interessant, perquè és un fenomen universal (a banda que és el nostre, i el que encara tenim de manera eficaç i activa), és un cas paradigmàtic de com el poder polític convertit o aplicat com a poder administratiu, exercit, per tant, dins i a través de l'àmbit o el territori, pot convertir aquest nou àmbit administratiu, dit província, en un espai de consciència comuna: pot convertir un nom en un ser, denominar-se «província de Lleida», «província de Tarragona», convertit en ser lleidatà, o gironí, o alacantí, o castellonenc. El ser, la gent es diu tal cosa: i vostè què és?, jo sóc això.

No és debades, ni és purament oportunista o circumstancial, que en la ideologia i en el projecte de visió del país, diguem-ne, del catalanisme (o del valencianisme nacional), ja des del començament, la comarca o la idea de comarca té una presència permanent com a mediació necessària entre el municipi i el país, entenent el país com a Catalunya, no com a Espanya. I com a element bàsic per a una organització territorial interna, alternativa a la imposada per l'Estat i com a model, diríem, de petita identitat en oposició al model provincial.

Aquestes coses, sobre les quals habitualment no reflexionem, són justament algunes de les que més importància real han tingut a l'hora de formar aquella cosa interior, que és el contingut, la substància mateixa de la identitat, que és la consciència, allò que la gent veu, sent, experimenta, capta, assimila, assumeix i expressa. I, en aquest sentit, el territori, el territori tal com durant generacions des de 1835-1840 s'ha presentat, i s'ha experimentat, i s'ha viscut, és absolutament fonamental. Penseu que, durant un segle i mig, l'única definició territorial que, per exemple, la totalitat dels escolars, a través dels seus anys d'escola, tenien davant eren Espanya i la província: no en tenien cap més. Això és el que s'estava contínuament projectant, projectant i fent entrar a dins. I l'única referència que tenia el ciutadà respecte a allò que se'n diu el poder i l'Administració pública anava a través de la província, de les diferents delegacions provincials, des de la *Delegación de Hacienda*, on pagava les seves contribucions, fins a la *Delegación de Tráfico*, el que

sigui, de tot, de tot, de tot. O sigui, la visió del lloc que tu ocupes dins d'un espai territorial anava mediatitzada per la província. I això ha tingut una força real que encara continua existint i encara necessita una espècie d'esforç per a ser contrares-tada. En això ens podríem allargar bastant més, però ho deixaré aquí com a qües-tió absolutament crucial perquè continua funcionant.

Pensem en el cas del País Valencià, on hi ha una superposició de noms, on la forma del territori és allargassada, fet que implica que la relació directa entre la part nord i la part sud és complicada perquè hi ha una part central que és fonamental. I, en segon lloc, el territori valencià històricament es forma a partir del nom d'una ciutat, perquè es forma com a Regne de València, Regne *de València*, és a dir, és la ciutat el que dóna nom al conjunt. I, quan aquesta ciutat al segle XIX queda com a capital d'una província, la cosa comença a complicar-se perquè el nom que representa el conjunt, el gentilici, *valencians*, queda de manera especial assignat a la part central, que és al voltant de la ciutat de València, que és el de la província de València. I comença a aparèixer un cert reforç de noms alternatius: alacantí, castellanenc (no tant, però també), i la cosa es complica de manera molt considerable.

No és cap bestiesa ni cap broma que aquesta qüestió del difícil manteniment d'una identitat perfectament captada i compartida a escala de tot el territori (quan la terminologia i les divisions territorials la fan molt difícil, justament per la superposició quasi de vegades contradictòria dels noms) hagi estat un dels factors, a banda de molts altres, que han fet especialment més complicada encara el que podríem dir-ne la recuperació d'un procés d'un nacionalisme valencià propi en els últims anys, en l'últim segle i mig. No és cap bestiesa que, durant molt de temps, tot allò que es mou des de la mateixa ciutat de València sigui fet per gent que no tenen més perspectiva que aquesta, perquè estan també immersos en unes estructures de poder que són d'àmbit provincial, les eleccions de diputats al parlament de Madrid, les diputacions, etc., i que, justament la no-coincidència, la no-existència potent del nom comú perquè queda fragmentat, ha fet això especialment difícil. No sé; us podeu imaginar que una cosa així hagués passat aquí, a Catalunya? No sé si us ho podeu arribar a imaginar: és molt difícil, si un no ho ha patit. Passa com quan vas a Salamanca i els expliques l'assumpte del català i la llengua. Dius: «Escolta'm, posa't en el lloc dels altres.» No, no s'hi poden posar, no hi ha manera humana, això no és possible, es requereix una capacitat de fantasia superior a la normal. Ho dic simplement com a reflexió a propòsit del tema que ens ocupa: territori, nom, consciència, identitat.

He començat per dir que això de ser d'ací o d'allà, d'aquesta localitat o comarca, província, nació o qualsevol àmbit, no és una condició natural dels individus excepte en el sentit més irrellevant de la paraula, ja que es pot residir a tal lloc o tal altre o ser-ne sense que això signifiqui cap cosa especialment valuosa. En pri-

mer lloc, perquè l'àmbit mateix de la pertinença, l'espai o els límits, per si mateix no té una definició natural, ni tan sols en el cas més aparentment immediat i indubtable, perquè, per exemple, no és la naturalesa el que ha definit els límits d'un municipi o d'un barri, sinó que és un procés històric, en definitiva, tan arbitrari com qualsevol altre. Penseu en el cas de les grans ciutats, on l'evolució i l'expansió urbana mateixa han portat aquests petits conflictes, de vegades no tan petits, d'identitat territorial interior quan l'expansió de les ciutats ha anat absorbint allò que abans eren municipis, i llavors —a València és claríssim, a Barcelona també. Posem el cas paradigmàtic de Gràcia: la gent de Gràcia és de Barcelona igual que els altres, o ho és d'una manera especial? Bé, si és que queda gent de Gràcia que sigui realment gent de Gràcia.

Aquestes coses continuen funcionant i continuen provocant, de vegades —fins i tot a escala de municipi gros, d'una ciutat—, unes certes dificultats d'assumpció d'un cert caràcter compacte i coherent de la mateixa identitat del grup, del grup urbà. Les relacions, per exemple, entre la gent del Bronx i de Harlem a Nova York, sent del mateix municipi, no són exactament harmòniques ni cordials; vull dir que qualsevol que conegui aquella ciutat deu saber que les subdivisions urbanes estan molt marcades i són clarament de caràcter territorial. En alguns casos perquè hi ha rius i ponts, passes de Manhattan a Brooklyn, i Brooklyn està molt marcat; i el Harlem no tant, però també; i inclús tu saps que de tal carrer cap amunt la cosa canvia i hi ha uns límits interiors. Una cosa que pareix tan elemental i tan simple com és la identitat urbana (jo sóc de Nova York, i ja està) de vegades no és tan simple. I, quan aquesta definició territorial en grans espais urbans ens queda especialment marcada per algun factor concret —penseu en els voltants de les grans ciutats franceses, aquelles grans àrees que van fer dels HLM, de les Habitacions à Loyer Modéré, una espècie de reducte territorial perfectament identificable—, això ha fet molt difícil també l'assumpció d'una consciència diríem d'homogeneïtat o de pertinença, de pertinença del mateix tipus pels habitants d'allà; i una bona part dels conflictes que tenen ara en les àrees suburbanes franceses vénen justament d'un factor territorial i d'un factor també de pertinença i d'adscripció territorial. Dic «un dels factors»; evidentment hauríem de fer-ne la llista perquè en són molts més (però no és el tema d'avui), perquè hi ha factors culturals, econòmics, religiosos, polítics... Tot el que vulgueu: educatius..., molts més, però tots els altres factors, sense el component territorial, sense el component d'una delimitació i d'un sentit de marginació en el sentit físic (aquí hi ha el centre, aquí hi ha el marge, aquí hi ha una ratlla, i de la ratlla aquesta cap allà això és una altra cosa), sense aquell component d'identitat territorial no tindrien els efectes que tenen. Perquè comença a aparèixer, allí ja ha aparegut, una consciència que nosaltres no som de París, sinó que som d'aquí mateix, de com es diguin els noms de qualsevol d'aquells sectors marginals.

Tornem al tema de com s'assumeix això o se sap això, com s'assimila això. Evidentment, sempre a través d'una forma o una altra de construcció, d'un procés de construcció d'una imatge de representació mental, d'adscripció al grup definit per un nom i d'adhesió a les connotacions que això mateix representa. En definitiva, l'individu no és res per damunt de la seva pròpia singularitat si no li ensenyen d'alguna manera què és. I ensenyar vol dir transmetre la definició i la denominació del grup, l'espai i els trets que el defineixen, i, simultàniament o successivament, assignar la pertinença corresponent i produir l'adhesió, l'adhesió de l'individu. Tornem al mateix: qui fa, qui pot organitzar i dirigir aquest procés és qui té el poder institucional, d'una manera o altra, per a fer-ho. En qualsevol cas, sigui quin sigui el poder definit que actua amb més eficàcia, aquesta eficàcia es fonamenta en el fet, que hem recordat al principi, que la delimitació de la pertinença és una de les poques necessitats universals de totes les cultures humanes. Per això funciona amb tanta potència. A tot arreu, els individus necessiten ser alguna cosa, formar part d'algun àmbit que els defineixi com a membres d'un grup, i, fins i tot, salvant alguna molt rara excepció, com a membres d'un grup territorial. Hi ha grups de molta potència identificadora i que no són estrictament territorials, però són molt particulars; són excepcions, són molt singulars i no en vull posar casos. Podríem parlar en algun moment dels jueus, en algun moment dels gitanos, d'altres coses; però, en fi, és una cosa, diríem, peculiar.

Parlar d'identitat, per tant, no és una moda ni un subproducte dels nacionalismes o dels regionalismes més o menys ètnics, tant si aquests fenòmens els valorem positivament com si no. De fet, sembla com si el mateix concepte d'identitat fóra per a alguns sectors d'opinió, suposadament universalistes, una idea perillosa; com si qualsevol IC o de grup, territorial, etc., fóra un invent artificial i pervers, destinat al tancament i a l'enfrontament i, fins i tot, a negar la humanitat bàsica dels individus. Fa uns quants anys tingué un èxit, un gran èxit —aquí a Barcelona es va promocionar moltíssim—, un llibre que es deia *Identities asesinas*. I escolta, para el carro: poden ser assassines altres coses, la identitat no. *Identities asesinas* és com dir *famílias asesinas* perquè hi ha violència dins les cases, o, per exemple, si la violència és dins l'àmbit del domicili, doncs, dir *domicilios asesinos* o, si hi ha molts accidents de trànsit, dir *calles asesinas*... Es connota una cosa d'aquesta manera, un apunt qualificatiu, i resulta que qui és assassí no són les persones, les ideologies, els grups, etc.; o no és el conductor que va borratxo, sinó que és el carrer. Per tant, no és aquell senyor terrorista o que està fent el bèstia, sinó que és la identitat. Perdoneu, això és un dels sofismes, una de les trampes més funestes que circulen pel món.

Perquè en definitiva, si això fos així, l'alternativa seria que és perfectament normal per a la gent, per a les persones, no ser res: no ser res, és a dir, ser únicament jo mateix, l'individu. Una mena de *solipsisme* cultural i social que és radicalment, rigorosament inhumà, perquè l'espècie humana justament és una espècie evident-

ment gregària, colectiva, comunitària, de grup: no som com els óssos, per exemple; els óssos polars, fixe-u-vos-hi, viuen sols, i nosaltres no vivim sols, nosaltres vivim en grup; i, justament perquè vivim en grup, aquesta consistència, aquesta coherència del grup és absolutament fonamental.

En la pràctica, aquestes elucubracions no passen de constituir una fantasia d'alguns intel·lectuals desencarnats que en la seva supèrbia es pensen ser autosuficients en la pròpia individualitat. Només es poden comparar amb Yahvè, quan apareix allà al Sinaí, a qui pregunta Moisès: «I tu qui ets?» I contesta: «Jo sóc el qui sóc», o «Sóc jo», i prou. Aquell és una espècie d'un individu únic, no és res, és ell mateix. Hi ha gent que sembla que va per la vida pensant que poden ser ells mateixos i prou; jo sóc jo i s'ha acabat, jo no sóc res més. Això és absolutament impossible. Hem de ser alguna cosa; per tant, tots tenim un *id*, que té alguna entitat, que té algun gruix, que consisteix en alguna cosa; no pot ser un *id* buit, evidentment, no pot ser una entitat del no-res.

Per tant, a pesar d'aquest tipus d'ideologia que circula, la identitat no és cosa de metafísics, de místics o de maniàtics perillosos. És l'efecte de la simple necessitat de ser alguna cosa en comú amb uns altres, torno a dir-ho, el resultat de ser persones i no óssos polars. En qualsevol cas, no és difícil constatar que aquells que en teoria són tan desinteressats i cosmopolites, que combaten aparentment el concepte mateix d'identitat, gairebé sense excepció el que busquen, amb major o menor capacitat de dissimulació, és combatre la identitat d'alguns altres, que és tant com reforçar la pròpia. Sense reconèixer-ho expressament, que és la manera més eficaç d'aconseguir-ho, practiquen allò que és tan antic, ja del segle XVII, de «conseguiu el efecto sin que se note el cuidado» del famós *Memorial*.

Preguntar per l'entitat de l'*id* sembla un plantejament purament especulatiu; i tanmateix no ho és, sinó que té una realitat permanent vital i sovint decisiva per a la vida civil i política, per a la cultura i per a la mateixa posició i responsabilitat de l'individu dins de la pròpia societat. Tornant al cas que conec millor i que em toca més de prop: és o no és important saber quins són l'entitat, la definició, el valor i el contingut del nostre ser valencians? Són o no són decisives les posicions que es mantenen en el nostre cas, el cas valencià, de vegades conflictives, sobre aquest ser particular? Una bona part dels conflictes quotidians, polítics i de tot tipus que es continuen produint al País Valencià vénen justament d'aquí. Influeixen o no aquestes posicions en les actituds personals i col·lectives sobre la vida pública, institucional, cultural, política i fins i tot econòmica? Efectivament, i de manera continuada.

Debatre antagonismes d'aquest tipus definitori, d'aquell tipus diguem-ne identitari (som tal cosa o tal altra, això té importància o no en té, fins aquí arriba, fins aquí no arriba...) és en la base d'una gran quantitat d'enfrontaments, d'esterilitats, de conflictes, de paralitzacions i de decisions que es prenen en termes, fins i

tot, d'una xarxa de ferrocarrils o d'un pla econòmic determinat. Posaré un exemple, justament, d'aquesta mena d'enfrontament de caràcter etnoterritorial, historicoterritorial, identitarioterritorial, nacionalterritorial —com vulgueu, però d'una base territorial claríssima—, que ha servit d'element de confrontació per a una sèrie de decisions, en un sentit o en un altre, que s'han pres, que s'han volgut prendre o que continuen sent matèria de conflicte durant els últims anys. Des de temes com un transvasament d'aigua, que s'enfoca en termes purament territorials —territorials amb una rebrotada identitària brutal—, fins a temes com les línies de ferrocarril. Justament perquè la connexió entre València i Barcelona provoca una sèrie de recels de tot tipus, no hi ha hagut manera de fer les pressions combinades suficients perquè la línia de trànsit més important de tota la península Ibèrica, en termes de mercaderies i de viatgers, amb molta diferència, que és el trajecte València-Barcelona, hagi estat prioritària a l'hora de fer un ferrocarril d'alta velocitat: no està encara ni projectat, ni previst. I encara una part d'aquest trajecte que faig tan sovint, com a mínim cada quinze dies, és de via única, d'aquelles com els tramvies antics, en què el tren s'ha d'esperar en l'encreuament; de via única, la mateixa de 1860, aproximadament. Cosa que seria inconcebible entre Zamora i Palència, per exemple; inconcebible, però entre València i Barcelona, sí.

Aquestes coses, quina relació tenen amb la identitat i el territori? Mira, qui no la vulgui veure és que va per la vida amb un mocador, amb les mans tapant-se els ulls, perquè és una cosa evident, contínua, palmària i flagrant. I a la premsa de València es veu contínuament amb declaracions del Govern, amb les cambres de comerç..., amb tot el que vulgueu. Aquestes coses que pareixen banals són absolutament fonamentals.

Aquell procés poderós, que continua existint, de crear, de produir identitat, que sempre vol dir crear consciència de ser alguna cosa, actua de totes les maneres que hem comentat: escola, etc. Es troba, evidentment, en aquesta educació escolar més clàssica; i jo posaria també un exemple que de vegades m'agrada posar en públic, que tampoc és cap broma, almenys per als que ho hem experimentat: les coses ara van d'una manera de vegades més subtil, però amb la mateixa potència. És una imatge absolutament, tràgicament impactant i representativa, per a la gent de la meua generació perquè, durant molts anys, el primer contacte que teníem amb allò que diríem el món institucional era l'escola. Anaves al parvulari o a la primera escola graduada, als sis anys; anaves a l'escola del barri, a l'escola graduada que et tocava (era el primer contacte amb el món institucional, allò que en la vida dèiem el món de les coses formals; l'escola, molt organitzada, amb les seves banderes...), i la primera cosa que feies el dia que entraves era que t'asseien en una taula, amb una bola del món al costat i un llibre molt gros damunt la taula, que tu no sabies ni què era, i darrere un mapa, un territori, un mapa d'Espanya, i et feien la foto oficial. Venia el fotògraf i et feia la foto, i aquella foto te la donaven, te la feien

ben gran, ampliació, jo encara tinc la meva. És a dir, la teva primera projecció en el món formal, fora de la família, els veïns, els amics, el que fóra, en aquell món de les institucions, era l'escola; i la primera visió, la teva primera situació, et situaven gràficament, físicament, en els termes de relació directa: la cara de la criatura i la cara d'Espanya, és a dir, la forma del mapa, el territori. No únicament la bandera: el territori, el mapa. Ets tu i la pàtria, la *nación*; la *nación* és el mapa, és el territori. I aquesta identificació amb el territori és la primera cosa que et feia sentir què ets: jo, la careta meva què és? Doncs això que hi ha aquí darrere.

Fixeu-vos que és només un acte simbòlic, però d'una força, d'una potència real impressionants. Perquè no és un símbol que passa i queda enlaire, no: és un símbol en el qual tu estàs superposat, integrat en el símbol. Era d'una potència brutal i et quedés totalment ficat allà dins amb la teva cara, la cara d'Espanya, la teva forma, la teva imatge personal, individual; i el salt immediat és a la identitat nacional definida per l'Estat-pàtria i definida pel mapa de l'Estat.

Evidentment, aquesta avaluació, aquesta càrrega, del territori i de la forma física del territori reforça, i ha reforçat encara més al llarg de tota la història contemporània, el valor, diríem, quasi realment místic o transcendent del límit mateix del territori. Per exemple, li apliquem contínuament expressions d'aquell tipus, com *violació* de fronteres; han violat la frontera, o fins i tot l'espai aeri es pot violar: l'espai aeri! Se suposa que el territori té una potència tan gran que els seus límits van cap a dalt fins a l'infinit, en vertical: quan passa un avió, es pot dir «Han violat l'espai aeri». Escolti, violar l'espai aeri... Perdoni, expliqui'm vostè això què vol dir...

Tota aquesta terminologia, que és tan important que pot arribar a moure conflictes diplomàtics, i eventualment bèl·lics, és una terminologia basada en una sèrie de valors, de valors molt profunds aplicats o expressats a través d'aquestes paraules de tantíssima potència I, si no fos per aquest valor identificador i, fins i tot, sacralitzat del territori, penseu, per exemple, que una cosa tan absolutament insubstancial com és el famós *peñón de Gibraltar* no estaria contínuament en el centre dels noticiaris de les televisions espanyoles, de la premsa i de la política internacional de qualsevol govern d'Espanya, de dreta, d'esquerra, de dalt o de baix, del que sigui.

És molt curiós, per exemple, que, quan ens acusen a nosaltres que som una mica *enyoradissos* de la història, que estem pensant sempre en aquestes coses de la Guerra de Successió, de Felip V, de la batalla d'Almansa, l'Onze de Setembre, Barcelona... —però si això va ser el 1713, el 1714!—, podem contestar: «Ei! El 1705, el 1706 va ser l'any que els anglesos ocupen Gibraltar i encara esteu vosaltres obsessionats amb un tros de pedra!» Per què? Perquè aquell tros de pedra formava part d'aquell cos místic territorial de la pàtria i, per tant, profundament, no es pot de cap manera renunciar a aquesta cosa. I això, torno a dir-ho, són efectes d'aquesta

ideologia, idea, actitud, tan profunda i tan estesa pel món, d'identificar el ser col·lectiu amb la visió i la forma quasi física del territori.

Fins i tot, des d'un altre aspecte o punt de vista, els jueus, que durant dos mil anys han anat escampats pel món, han tingut la referència territorial com a bàsica: en cada sàbat i en cada festivitat d'aquelles importants, la paraula, l'expressió, la salutació era «L'any que ve a Jerusalem!» Jerusalem, el territori, el lloc concret, és el que dóna sentit, fins i tot, a l'existència d'un poble que ha estat dos mil anys sense ocupar-lo.

I ara diríem, al moment actual, que els mapes no tenen tanta importància, les fronteres tampoc. Europa, per exemple, la Unió Europea... Ja anem d'aquí cap allà, passem, etc. Ja no arribes a la frontera i et paren la Guàrdia Civil, la barrera, la duana; de vegades fins i tot ni t'adones que la passes, sobretot si vas en avió, etc. Però, fixeuvos-hi, allò que realment rebem i assimilem cada dia, que és la informació, i en una societat com l'actual, on el volum d'informació és enorme, creixent, monstruós, descomunal a través de tot...; fixeuvos en dues coses: primera, el volum d'informació de l'espai de dins del territori, de dins de la ratlla, no per una distància en quilòmetres, sinó perquè hi ha la ratlla o no hi ha la ratlla, és immensament superior al que ens arriba de fora de la ratlla. Ens arriba, a Barcelona, més informació del que passa a Huelva, de les coses que passen a Huelva tant sigui un partit de futbol com un crim, com un escàndol immobiliari, que del que passa al Roselló. I, si passa a Marbella, és importantíssim; si passa a Perpinyà, que és aquí més a prop, ja perd importància. No és qüestió de distància, és qüestió de la ratlla, de la frontera: és dins del territori o fora del territori. El territori, el territori de l'Estat continua, a tot Europa, formant una espècie de territori moral d'identitat en un sentit molt clar i molt real: és el territori dins del qual ens afecten les coses que hi passen, i fora del qual les coses que hi passen no ens afecten tant. Si passa dins del territori, ens afecten una catàstrofe, un crim, un assassinat, un escàndol immobiliari, una baralla política municipal. Al municipi de la Corunya, si té un conflicte l'alcalde de la Corunya, això ens arriba aquí, i ens interessa, o ens ha d'interessar perquè hi han estat insistint i ho han estat projectant contínuament. Els dins i fora fonamentals, els dins i fora bàsics, els que limiten tot el gruix de la informació que ens afecta, estan delimitats encara pel territori de l'Estat.

I això justament, aquest gruix d'informació, rebuda i assumida com a pròpia, com a interior, reforça aquesta consciència de ser la mateixa cosa tots els que formen part d'aquest conjunt territorial. Els fets de l'exterior, aquí, i en qualsevol noticiari i en qualsevol diari de qualsevol país d'Europa, els fets de fora del límit de la ratlla o la frontera tenen una importància molt menor si no són molt i molt grossos; o si no pertanyen a aquelles dos o tres línies informatives que, permanentment o alternativament, ocupen de manera metòdica la informació (Palestina, l'Iraq..., quan toca Palestina o l'Iraq; bé, Palestina toca sempre, Israel i Palestina, això toca

sempre) passi el que passi en el món. En tal lloc del món hi ha hagut quatre-cents desgraciats que han mort, no passa res; però, si n'hi ha hagut quatre aquí, són molt més importants perquè són dins de la ratlla informativa que repetidament es reforça. Si no són aquelles tres o quatre línies d'informació, ha de ser una cosa molt grossa en qualsevol part perquè pugui arribar a tenir un interès per als de «dins», perquè es veu sempre com si hagués passat «fora».

Dit d'una altra manera, des de la foto escolar davant del mapa fins al consum quotidià d'informació en la vida adulta, ens trobem permanentment sotmesos a un bombardeig incessant que transmet el mateix missatge, explícit o implícit: aquests, els de dins del mapa, els que dibuixa el mapa, els de dins del territori que dibuixa el mapa, el mapa de l'Estat, evidentment, són els límits de la vostra identitat essencial, substancial. Són les fronteres d'allò que és propi i d'allò que és aliè. I, per damunt de totes les altres definicions, sou sobretot això, en aquest cas espanyols, per exemple: això que les fronteres mateixes delimiten, això que l'Estat encarna, aquest *id*; això és el vostre *id* més important, és l'*id* substancial de l'entitat de la qual formeu part. I això és així, i això és permanent.

Es poden fer al·lusions molt interessants a una cosa que he apuntat abans, i que curiosament ha format part d'una espècie de reconstrucció del trencaclosques o la quasiconstrucció de les peces, que no sempre existien de manera territorialment delimitada, del que és la concepció de l'estructura interna del propi territori com a alternativa a l'estructura ja consolidada i imposada des del poder de l'Estat com era la divisió territorial provincial. El fenomen del *comarcalisme*, la reordenació del territori en termes de comarca, és un resultat d'una ideologia d'identitat territorial alternativa a la que l'Estat havia projectat i que estava ja, i continua estant, en gran mesura, consumada. No hi havia, des que apareix una ideologia territorial del catalanisme, o del valencianisme, no hi havia cap altra alternativa que busqués aquesta mediació territorial entre el municipi i el conjunt, Catalunya o el País Valencià; no hi havia cap altra alternativa excepte la comarca, i també això, aquesta ideologia, aplicada amb la col·laboració de geògrafs, economistes, etc., si no vaig equivocat, a Catalunya es consuma o s'acaba de concretar en època de la República, i s'arriba a fer ja una espècie de mapa comarcal i de projecte de comarcalització. I al País Valencià es fa a principis dels anys seixanta, almenys com a mapa i com a projecte, fins i tot a efectes de delimitació i denominació de comarques que no havien tingut allò que en diríem una existència històrica ni tenen una caracterització geogràfica definida.

Tant a Catalunya com al País Valencià no es tracta pas que històricament, durant molt de temps, el territori hagués estat format per comarques, sinó que hi havia comarques, que és una altra cosa: hi havia comarques, hi havia l'Empordà, hi havia tal, hi havia la Ribera, hi havia l'Horta, hi havia el que fos, hi havia comarques, però no vol dir que fos un territori constituït per comarques. Moltes d'a-

questes comarques es reinventen, es creen, es formen, justament perquè s'aplica una territorialització interna, comarcal, com a alternativa a la que havia imposat la província.

Tant és així que, de fet, en molts casos d'aquestes comarques, que són efectes d'una ideologia, el nom de la comarca difícilment té qualsevol contingut identitari. I, de fet, algunes comarques, algunes, tant de Catalunya com del País Valencià, han produït gentilicis, que és la forma més clara de mostrar la seva identificació (com *empordanès*, per exemple), però en moltes altres comarques ni l'han produït ni el poden produir, un gentilici; és pràcticament impossible. És a dir, que ningú a l'Horta de València diu: «Jo sóc hortolà», per exemple, no té cap sentit; o algú del Camp de Tarragona: «Jo sóc camp-de-tarragonès»; no té cap sentit, no es pot. Sí que es pot ser empordanès, però no es pot ser camp-de-tarragonès, posem per cas, i així podríem ampliar l'exemple. Per tant, aquí hauríem de fer aquest tipus de distinció.

Però, mireu, segons com es fan les coses tenen uns efectes: recordem una altra vegada com i fins a quin punt una divisió tan arbitrària i tan artificiosa com va ser la província, els anys 1835-1840, acompanyada d'un segle de persistència de la projecció a tots els efectes d'aquell territori des del poder, sí que va arribar a crear identitat i consciència; en alguns llocs més que en altres, però sí, i molt. Segurament, no en va crear tanta, d'aquesta consciència d'identitat territorial, quan la base d'aquesta subdivisió ja tenia una potència extrema o històrica com és el cas de Barcelona. No sé si la gent de Manresa o de Vic es pot dir que són barcelonins quan va per fora, però identificar-se com *ser de Tarragona*, o *ser de Lleida*, o *ser de Girona*, una persona que és de Balaguer, o que és de Salou, o que és de Figueres, doncs això ha funcionat; i al País Valencià ha funcionat de manera claríssima. Per què? Justament per això, perquè tots els mecanismes de mediació, fixeu-vos-hi, els mecanismes de mediació, que són els que realment construeixen aquesta consciència i aquesta identitat (tornem al principi: no és una cosa visible, clara i, no sé, intuïtiva, inductiva, natural; no, és una cosa que és producte d'una sèrie de mecanismes de mediació, és a dir, de mitjans a través dels quals arribes a veure, creure, saber i convèncer-te i tindre consciència d'això), quan aquests mecanismes han actuat durant temps i temps, i generacions i generacions, d'una manera constant, compacta, coherent i continuada, realment arriben a tindre un efecte considerable.

Els que esteu dins d'aquest projecte no sé si podreu aprofitar algunes d'aquestes idees. Jo crec que sí, però, en qualsevol cas, penseu que no es tracta d'un cas excepcional, ni d'un cas estrany, de coses que ens han passat aquí per circumstàncies de la història, som un país molt desgraciat... No: és un tipus, seria un cas bastant clar, bastant paradigmàtic, un exemple molt potent d'un tipus de processos, mecanismes i qüestions que han funcionat a tot arreu del món; i, encara de manera més pròxima, a tot arreu del món on des de fa dos segles, o poc més o poc

menys, hi ha una estructura d'Estat que funciona de manera organitzada i que es superposa i serveix també d'element de projecció a un tipus d'identitat, diguem-ne, col·lectiva, nacional o del caràcter que sigui. Vull dir que és un tipus de fenòmens que en la història d'Europa són fonamentals en la construcció d'aquests espais de consciència, de ser alguna cosa, d'identitat: són crucials, i han funcionat i continuen funcionant d'una manera molt i molt activa.

I, si en el nostre país han funcionat d'aquesta manera, si ara tinguéssim temps de fer un salt per a saber com ha funcionat això, és a dir, aquest element territorial, l'element territorial de la identitat, com ha funcionat o està funcionant, i en quins termes, amb quin rerefons històric, i amb quines capacitats de produir o integració o conflicte, enfrontament, en el que és l'Europa oriental i l'Europa sud-oriental. Hi ha elements de tipus territorial en tots els conflictes balcànics, entre les minories, entre els territoris d'origen hongarès a Eslovàquia, o la mateixa Transsilvània; la visió que tenen els hongaresos del que era el seu mapa d'Hongria anterior; i així podríem multiplicar els exemples a dotzenes; i el Caucas., etc., per no anar més lluny.

És a dir, que el nostre cas és un cas singular, particular, molt clar, molt visible i paradigmàtic d'un tipus de situacions que, per a bé i per a mal (no és ara qüestió de fer un judici moral, sinó de fer unes observacions empíriques i treure unes conclusions), són absolutament comunes en tota la història, en tota la història de l'Europa de l'època contemporània, per no sortir d'Europa, perquè també podríem sortir d'Europa i la cosa també es complicaria. És a dir, som, com en tantes altres coses, un aspecte, un cas puntual d'aquest factor bàsic, universal, comú a tota l'espècie humana, que és la importància fonamental del ser col·lectiu, d'allò que som en conjunt, en qualsevol classe de conjunt, i la importància quasi absolutament universal de l'element territorial i de la definició espacial d'aquesta identitat.

Col·loqui

Dídac Ramírez Sarrió

Coneixedor com era d'alguns elements del discurs del ponent amb anterioritat, ara em faig creus de no haver considerat com a variable l'element territorial juntament amb totes les altres, com ara construccions religioses, art i cant, oci, esports, caràcter, percepció, valors, etc. Una possible resposta fóra no haver-hi estat prou atents i que ens ha passat per alt. Aquesta resposta no podem descartar-la, però, donada la gent que ha estat reflexionant sobre tot això, gosaria dir que el territori es donava per suposat. Però, ben pensat, no deixa de ser una suposició molt agosarada perquè, com molt bé s'ha dit, cal considerar una evolució en aquest element territorial. Si nosaltres parlem de l'evolució dels factors que expliquen, o que poden arribar a explicar, l'evolució de la IC, no podem donar per suposada la variable territorial. D'altra banda, posaré dos exemples que m'han vingut al cap quan el ponent ha parlat de Gibraltar: Montserrat i el Canigó són territori o elements simbòlics?

Joan-Francesc Mira

Sí, serien elements simbòlics —territorials... Els elements simbòlics del territori també són importants.

No hem de confondre les coses. Fixeu-vos-hi, això de practicar durant molts anys això de l'antropologia social, en què bàsicament els instruments d'anàlisi són com la diferència entre el meteoròleg, carregat d'aparells, i l'antropòleg. És que l'antropòleg, per saber si plourà o no, fa com l'indi: «Mmm..., d'allà ve l'aire»; i l'altre va tot ple d'aparells, «ta, ta, ta...» Fa totes les mesures i al final diu: «D'allà ve l'aire», i, efectivament, ve, i aquesta és la diferència.

L'antropologia, com sabeu, no és una ciència i, afortunadament, gràcies a Déu és un art, que és una altra cosa. L'art sabeu que serveix moltes vegades més que la ciència per a moltes coses, però no hem de confondre el que és la trama simbòlica, que pot contenir elements, elements diríem singulars del territori, elements naturals amb una càrrega de singularitat i, per tant, com a emblemes, en consonància amb el que tu deies, amb el territori com a límit inclusiu. Gibraltar és una altra cosa. Gibraltar no es tracta que sigui un *peñón*; es tracta que ens ha quedat fora de la ratlla, que hauria de ser dins de la ratlla, però és fora.

És allò que em feien cantar a mi a l'escola també quan hi anava, aquelles cançons que ens feien cantar els anys cinquanta: «Gibraltar, Gibraltar, tierra amada de todo español, hoy tus rocas son holladas, son holladas» —*holladas* és similar a *deshonradas*—, fins i tot «holladas por el asta de un extraño pabellón». I del que es tracta és que l'«extraño pabellón en la tierra de Gibraltar» i la «tierra amada de todo español, la tierra amada» ens han quedat fora i han de ser dins.

Aquí va el component de la sacralitat, de la forma, fins i tot del límit del territori. És un cas extrem de la territorialitat portada, fixe-u-vos-hi: dic «extrem» perquè afecta, amb una potència identificadora enorme, un, a penes un quilòmetre quadrat del territori. Però això es converteix en símbol o emblema no pel seu caràcter físic, perquè podria ser pla i seria igual, encara que no fos un penyal; podria ser pla i seria igual, mentre que els emblemes interns que tenen una visibilitat i que poden ser geogràfics, urbans... Hi ha molts emblemes d'una collectivitat que tenen un aspecte, que són visibles, partint del concepte bàsic del campanar del poble, i hem fet bàsic el campanar, ha de ser més alt... El podeu anar eixamplant..., fins on vulgueu; el podeu convertir en la torre Eiffel o en qualsevol altra cosa, l'Empire State Building, o en el que vulgueu.

Però el tema bàsic aquí és el tema del territori com a delimitació d'aquell espai al qual va adscrita la nostra identitat i que projecten a la nostra consciència.

Joan Vilà-Valentí

El que heu assenyalat, sobre la no-existència del territori en tots aquests estudis que indiqueu, és realment sorprenent, i jo hi pensava en veure que no apareixia, entre tots els autors que han estat citats, cap geògraf. Això, en molts països, potser és vàlid; a Catalunya, però, és absolutament necessari. La comissió de la divisió comarcal de Catalunya que es va efectuar l'any 1932 era formada per vuit persones, nou si hi comptem el conseller, que en uns casos va ser el conseller de Governació i en uns altres casos el conseller d'Economia. D'aquestes vuit persones, cinc eren geògrafs, i era geògraf el president efectiu, Pau Vila, i era geògraf el secretari, Josep Iglésias.

La *Geografia de Catalunya*, que va dirigir el professor Solé Sabarís a partir de l'any 1956, consta de tres volums, un de dedicat a geografia general de Catalunya i dos a la geografia comarcal. Enciclopèdia Catalana ha publicat posteriorment, en dues edicions, una col·lecció d'estudis comarcals sobre Catalunya. En aquests moments, un diari, *El Periódico*, va publicant cada diumenge, des de final de setembre i ho farà fins a febrer, uns estudis comarcals de Catalunya; cada diumenge el que hi apareix són una o dues comarques.

Llavors, he quedat sorprès que no aparegués cap referència a aquests estudis territorials i geogràfics, que finalment ha aparegut gràcies a la conferència de l'amic Joan-Francesc Mira. I és que, a més, Catalunya és l'única autonomia en la qual les comarques són reconegudes i pretenen constituir una divisió que intenta ser politicoadministrativa, que fou vàlida des de l'any 1932, amb un decret del 1936, i fou realitat ja fins al 1939. De nou aquestes comarques són reconegudes en el novè decenni i de cara a un futur, potser immediat, l'agrupació d'aquestes comarques serà fonamental en la formació d'unes vegueries.

Lluís Garcia Sevilla

Concedeixo que és molta la importància del territori, però jo crec que és *esperable* que no es parli del territori perquè som un poble que no en té de delimitat. I potser la cosa, la remarca més important de dir-te, és que jo no crec que sigui tan esotèric aquest procés de mediació, no?

És cert que el poder et delimita el territori i et marca el mapa, etc. Però no hem d'oblidar que els humans som animals territorials, i aquests animals territorials, els nostres companys d'espècie que viuen lliures, diguem-ho així, marquen el territori amb branques, etc.; i tenen una força, que són els joves, són els mascles joves, que són els altruistes, els qui defensen aquest territori. I aleshores és aquesta situació el que es dona en els humans. La qual cosa no vol dir que el poder no el pugui accentuar. És a dir, en definitiva, som un poble que no té territori, i la manca de la nostra força es mostra en el fet que no tenim territori delimitat.

Joan-Francesc Mira

En qualsevol cas, la meva opinió, i per acabar això, és que el tema a mi em resulta particularment fascinant. Jo crec que és un tema del qual podríem estar parlant hores i hores i que en trauríem conclusions entre nosaltres i per als que esteu fent aquest estudi d'una certa envergadura. És una qüestió molt més endins d'aquesta complexitat general i fins i tot evolutiva; és un element que per mi és totalment crucial. Evidentment, no en la seva materialitat, sinó en la projecció de la consciència que sentirien els seus efectes.

Ponències

Un reflex de la transdisciplinarietat de la recerca i de l'equip investigador a partir dels quals s'organitza aquesta jornada científica el constitueixen les sis ponències que es presenten a continuació.

Així, en primer lloc, David Ceballos exposa el seu parer sobre com es pot aproximar la vinculació de la ICC amb els no nascuts a Catalunya. Xavier Ferré comenta la relació entre identitat nacional i voluntat política a partir dels escrits d'Antoni Rovira i Virgili. Posteriorment Maria Teresa Sorrosal i Selene Cruz relacionen la cultura empresarial amb la IC. Andreu Grau fa un parlament sobre el ciutadà davant la ICC i deixa pas a una reflexió de Josep Monserrat i Antoni Abad sobre ciutadania, societat i identitat. I, per terminar, Maria Àngels Marín presenta la seva recerca que lliga identitat, cultura i ciutadania.

La identitat col·lectiva a Catalunya per als no-catalans

DAVID CEBALLOS HORNERO

Investigació en Anàlisi Financera i de la Incertesa, Universitat de Barcelona

INTRODUCCIÓ

Aquesta comunicació està dividida en tres parts. La primera, introductòria i aclaridora del seu títol. La segona, de descripció dels col·lectius tractats. I, finalment, una breu discussió sobre la ICC aplicats als col·lectius seleccionats.

Abans de començar a explicar l'enfocament que segueixo en aquest treball sobre la ICC, cal aclarir el perquè i el sentit de l'expressió de «no-catalans». Sense intenció de polemitzar i únicament amb criteris de disseny, s'utilitza aquesta expressió que finalitza el títol de la ponència per a designar el col·lectiu heterogeni de totes aquelles persones que no han nascut a Catalunya, però que hi resideixin de manera permanent o amb una certa freqüència. Aquest col·lectiu divers, a causa de la seva mida, termina sent característic de la gent que resideix en aquesta comunitat autònoma. És a dir, hi inclouríem *a)* espanyols que van emigrar durant gran part del segle XX, *b)* nous corrents migratoris, sobretot des d'Àfrica, Iberoamèrica i l'antiga Europa de l'Est, i *c)*, finalment, el turisme.

Aquests tres col·lectius caracteritzen la Catalunya actual com a terra d'acollida, que tradicionalment ho ha estat per la seva localització, la seva benèvola climatologia i la seva activitat econòmica, que han fet que des de les primeres invasions de la península Ibèrica sempre hi hagi quedat algun vestigi de permanència de les noves civilitzacions i dels nous pobles.

Aclarit el biaix sobre el col·lectiu que es pensa relacionar amb la ICC, queda pendent l'inici de tota comunicació, com és la presentació i l'explicació de l'enfocament o de què va aquella. En aquest cas, i sent fidel al projecte sobre anàlisi i mesura de la ICC que dona cobertura a aquesta petita recerca, ens plantejem una aproximació quantitativa a una possible descripció de la ICC per als no-catalans.

En aquesta comunicació considerem que la ICC per als no catalans es pot aproximar pel que reflecteixi la informació estadística i els estudis d'opinió disponibles dels residents i dels visitants de Catalunya.

DESCRIPCIÓ

Ara tractarem dels tres collectius que hem definit dins de l'expressió «no-catalans» o els descriurem: nascuts a la resta d'Espanya, turistes i immigrants estrangers.

Nascuts a la resta d'Espanya

Començant pels espanyols que s'han traslladat a Catalunya, representen gairebé el 25 % dels més de 7 milions de catalans per residència (2006). Els més nombrosos són els nascuts a Andalusia (45 %). Aquest collectiu de més d'1,5 milions de persones va consolidar-se els anys seixanta i a principi dels setanta del segle xx, ja que entre les tres dècades que hi ha des de la meitat del segle xx fins al retorn de la democràcia a Espanya es calcula que prop d'1,5 milions d'espanyols van traslladar-se a Catalunya, principalment per motius laborals i econòmics. Aquesta gran quantitat de nouvinguts va donar suport a l'alt creixement industrial de Catalunya, però pocs van retornar als seus llocs d'origen perquè el saldo migratori amb Espanya ha estat positiu per a Catalunya tret dels anys vuitanta, quan va arribar a perdre més de 100.000 persones. Actualment, el saldo continua sent negatiu, però en xifres molt petites que no superen les 5.000 persones a l'any. Així, l'any 2004 només 52.617 espanyols van traslladar la seva residència a Catalunya, mentre que des de Catalunya 55.605 persones van emigrar a la resta d'Espanya. No obstant això, les migracions internes estan en el 4-5 % de catalans que canvien de domicili, sobretot dins de la mateixa província.

Intentant aproximar aquest collectiu per la seva opinió, segons el darrer baròmetre autonòmic (Catalunya) del Centre d'Investigacions Sociològiques (CIS) de desembre de 2005, el 35,2 % dels enquestats se sentien molt orgullosos de ser espanyols, i el 52,2 %, de ser catalans. Si considerem l'associació del sentiment territorial amb el lloc de naixement o amb la cultura familiar, els dos darrers percentatges representarien collectius gairebé independents i, respectivament, el pes de la població total dels nascuts a la resta d'Espanya i la seva descendència directa, i dels més arrelats a Catalunya, i restaria el 12,6 % de representació dels residents estrangers. Si aproximem la mida d'aquests collectius per la seva opinió sobre el qualificatiu de l'entitat de Catalunya com a regió (que es pot associar a una visió més espanyola dels nascuts a la resta d'Espanya i la seva descendència), hi havia el 40,4 % dels enquestats; com a nació (que es pot associar a una visió més catalanista) hi

havia el 44,7 %, i restava el 14,9 %, que es pot vincular en gran part als residents estrangers que no acostumen a opinar en aquest debat.

En el sentiment entre espanyol i català, la gran part se sent tant català com espanyol (44,8 %) i la proporció entre els que se senten més catalans davant dels que se senten més espanyols és gairebé de 2 a 1 (37,7 % / 15,9 %). Malgrat tot, aquestes aproximacions poden tenir un biaix cap als nascuts a Catalunya, ja que el 72,1 % dels enquestats havien nascut a Catalunya enfront del 64,4 % si tenim en compte el padró de residents.

En aquesta mateixa pregunta en el baròmetre d'opinió d'octubre de 2006 que féu la Generalitat de Catalunya, la resposta canviava: el 41,6 % dels enquestats se sentia tant espanyol com català; el 42,8 %, més o només català, i l'11,9 %, més o només espanyol.

Finalment, per usos lingüístics, el 48,4% de la població catalana de més de quinze anys té com a llengua pròpia el català o s'hi identifica davant del 44,3 % del castellà.

Resumint: es pot observar una consolidació dels residents catalans nascuts a la resta d'Espanya, els quals, malgrat significar el 23 % de la població, amb la seva descendència o la identificació de les seves opinions i lingüística, poden arribar a representar entre el 40-45 % de la població catalana.

Turisme

Un altre gran i característic collectiu de Catalunya són els turistes, que, tot i que la seva estada mitjana va ser d'una setmana, van sumar gairebé 20 milions de persones, segons dades de l'Institut d'Estadística de Catalunya (IDESCAT), durant l'any 2005 entre turistes estrangers i de la resta d'Espanya. És a dir, l'equivalent en residents permanents representaria el 5,75 % de la població catalana.

El turisme representa o té un impacte econòmic a Catalunya al voltant de l'11 % del seu producte interior brut (PIB), ja que significa el 2 % del turisme mundial i el 3,4 % de la Unió Europea. És a dir, és un sector comparable a l'aportació de la construcció (9 %).

Els turistes de la resta d'Espanya van ser més de 5 milions de persones, que provenien sobretot de les comunitats autònomes limítrofes (36,6 %). És un turisme espanyol que es concentra a la ciutat de Barcelona (41,2 %) i a la Costa Daurada (24,4 %), i que ve per motiu d'oci i vacances (54 %) o de visita a familiars i amics (23,3 %) principalment.

Els turistes d'origen estranger, que van sumar 14,7 milions durant l'any 2005, provenen majoritàriament de la Unió Europea, en què es destaquen França (27 %), el Regne Unit (16 %), Bèlgica i els Països Baixos (10 %), Alemanya (9,7 %) i Itàlia (7,4 %).

La importància i la gran quantitat de turistes que rep anualment Catalunya són una mostra de la bona opinió que es té d'aquest territori i la qualitat dels seus serveis d'acollida. Una bona mostra és que Catalunya té deu marques turístiques que corresponen a les seves deu destinacions turístiques més demanades.

Immigrants

Considerem immigrants tots els nascuts fora d'Espanya i residents a Catalunya, de manera legal o il·legal, amb independència del seu poder adquisitiu o la seva marginalitat.

Els immigrants representen gairebé el 12,6 % de la població catalana i el 14,5 % de la seva ocupació per a l'any 2005. Per nacionalitat, els més representatius són els marroquins (24,7 %; els africans són el 32,4 %), els equatorians (12,8 %; els americans són el 44 %), els romanesos (5,7 %; els europeus no espanyols són el 13,2 %) i els xinesos (4,1%; els asiàtics són el 10,6 %).

Es calcula que, dels més de 900.000 immigrants que hi ha a Catalunya amb xifres de l'any 2006, prop del 35 % estan en situació il·legal, i que entre el 65 % en situació regularitzada 2 de cada 3 està donat d'alta a la Seguretat Social.

Catalunya, o les seves institucions públiques i els moviments associacionistes, en els darrers anys ha fet un gran esforç en les polítiques d'integració de la immigració. Així actualment la Generalitat de Catalunya té en marxa setanta programes d'integració dins del Pla de Ciutadania i Immigració. Tot i això, la immigració constitueix en els darrers temps la preocupació principal dels catalans, sobretot pel seu creixement (en els últims cinc anys Catalunya ha més que duplicat els seus residents estrangers, havent rebut durant l'any 2005 més de 200.000 immigrants que hi han fixat la seva residència).

Aquests immigrants són sobretot persones en edat de treballar, amb una edat mitjana propera a 32-33 anys, molt més baixa que la mitjana de Catalunya, que està pels volts dels 40 anys.

Segons el sondeig sobre la immigració fet per la Generalitat de Catalunya a inicis de l'any 2006 als quatre grups majoritaris d'immigrants (marroquins, equatorians, romanesos i xinesos), els actuals moviments migratoris es guien per motius econòmics (3 de 4) o de reagrupament familiar (1-2 de cada 10). És una mà d'obra amb estudis secundaris o superiors (75-80 %), excepte els magrebins (45 %), en comparació de la mitjana catalana (60 %); i que viu en pisos amb tres companys més de mitjana, quan a Catalunya prop del 25 % de les llars són unipersonals i entre el 20-30 % són llars de dues persones.

Sobre el seu nivell d'integració, entre el 75-85 % dels immigrants actuals conserven els costums dels seus països d'origen i fan un ús majoritari del castellà en les seves relacions externes a la seva comunitat lingüística (80-99 % en castellà i 1-15 % en

català). Aquesta gran diferència en la utilització de les llengües oficials a Catalunya es manifesta en el seu enteniment i domini, en què la llengua castellana és clarament superior en tots els grups lingüístics d'immigrants.

La majoria d'immigrants pensen instal·lar-se definitivament a Catalunya i portar-hi la seva família, ja que el seu nivell de vida hi ha augmentat. A més, entre el 80-90 % se sent ben acollit a Catalunya i només destaca aïllades agressions verbals de desconeguts al carrer.

Els majors problemes de convivència els han tingut amb altres immigrants (60-70 %) i, així, opinen, excepte els marroquins, que l'arribada de més immigració els pot perjudicar més que beneficiar.

Aquest col·lectiu, majoritàriament (80 %) creient, excepte els xinesos (44 %), comparteix un gran nombre de valors i preocupacions amb la resta de catalans, en què la família té un lloc destacat. A més, té una alta consideració dels catalans (simpatètics, oberts i bones persones).

DISCUSSIÓ

Per terminar, farem esment breument de la relació dels no nascuts a Catalunya amb la ICC.

Si tenim en compte els resultats dels tres anys de projectes sobre ICC que hem comentat en una intervenció anterior, els signes d'identitat identificats entre els catalans reflecteixen un major impacte del que es denomina *primera onada d'immigració*, quan durant el segle XX gran nombre d'espanyols van traslladar la seva residència a Catalunya. Signes com la cooficialitat lingüística, les províncies, la integració amb Espanya o l'oposició de certs símbols amb el seu anàleg espanyol reforcen la influència sobre les tradicions i la cultura catalanes.

També, si considerem els signes d'identificació dels catalans, s'hi troben elements característics d'unes altres zones, com les sevillanes, l'anglès, elements musulmans, etc., que evidencien la interrelació de la cultura catalana amb tots els col·lectius que aquest territori ha acollit i acull. Així i tot, després gran part d'aquests signes no descriuen o componen la ICC perquè no arriben al llindar mínim de significativitat, importància o extensió dins de la ciutadania per a considerar-los com a signes d'identitat.

Així, a l'estudi que vam fer dins del projecte EICC, vam detectar quatre posicions entre els residents catalans respecte a la ICC:

1. Sentir-se català: sentiment arrelat en oriünds de Catalunya, és a dir, aquells que havien nascut a Catalunya i s'estimaven la seva terra d'origen.

2. Sentir-se ciutadà de Catalunya: aquells que havien emigrat a Catalunya per viure-hi i treballar-hi i hi estan totalment integrats. Corresponien sobretot als immigrants espanyols de l'època franquista.

3. No sentir-se català o sentir-se primer espanyol: immigrants de la resta d'Espanya sense una integració efectiva i amb forta enyorança de la seva terra natal.

4. No conèixer Catalunya o no interessar-los: s'hi encasellaven immigrants recents, tant espanyols com estrangers.

Tot i que les dades sobre l'opinió turística amb relació a la ICC no són notòries, el gran nombre de turistes, molts dels quals tornen cada any, és un bon indicador del seu respecte cap a aquella. A més, la manca de grans problemes i conflictes amb el turisme en mostra també la bona acollida i la compatibilitat amb la ciutadania catalana.

COLLOQUI

Pregunta 1. No és una mica polèmic el títol de la seva intervenció? Parlar de no-catalans i d'IC en la mateixa frase no sembla expressar que hi ha una diferenciació en el sentiment cap a Catalunya entre els nascuts aquí i els nouvinguts?

Pregunta 2. En la seva intervenció, i recuperant el resum fet de la recerca sobre la mesura de la ICC durant els tres projectes MICC, EICC i APSIC, no he vist que hi surtin el moviment obrer i alguns altres moviments ideològics que han tingut força en la història econòmica i social de Catalunya.

Pregunta 3. El tema de la immigració és sempre polèmic, però l'estudi de la seva integració o la persistència de les seves cultures i tradicions crec que marca la seva relació amb la ICC. Quins són els problemes culturals o de socialització d'aquests col·lectius de nouvinguts?

David Ceballos

Respecte a la primera pregunta, té raó. Quan vaig posar l'expressió *no-catalans*, no volia fer cap diferenciació de temes d'identitat, de qui se sent català enfront de qui no. Segurament no ho he deixat totalment clar. Era una qüestió més de posar un títol breu i suggerent que no pas polèmic. És cert que l'expressió *no-catalans* pot donar peu a la polèmica, però la interpretem des d'una definició àmplia: la de tots aquells que no han nascut a Catalunya, sense cap relació d'identificació dels que poden considerar-se catalans i els que no. Plantegem una descripció d'aquest col·lectiu a través de la seva divisió segons el seu origen. Però tal descripció no significa que se superposi amb l'opinió i el comportament de tot integrant del col·lectiu ni amb la formació d'estereotips. Simplement és una descripció estadística, sense cap vinculació ideològica ni negativa. Només volíem fer una aproximació estadística de la descripció dels col·lectius no nascuts a Catalunya i de les seves opinions i dels seus comportaments que es poden relacionar amb la ICC.

Respecte a la segona pregunta, els signes d'identitat que vam identificar a la recerca dels tres projectes MICC, EICC i APSIC, però sobretot en el projecte EICC, cobreixen també interpretacions ideològiques, si bé no hi apareixen explícitament. La detecció dels signes la vam fer a través de grups de treball i, tot i que hi van sortir opinions sobre la influència dels moviments socials, com l'obrer, aquesta no es manifestava explícitament amb força com a signe independent. Hi ha una qüestió de fons important, i és que nosaltres tenim un enfocament de mesura històrica; i, per tant, aquests signes, que estan molt localitzats en el temps, no acaben de destacar si considerem l'evolució de la ICC des del segle VIII. De moment no hi hem trobat una solució adequada. No vull dir que no existeixi i que en un futur no ho farem; és que el moviment obrer és molt localitzat en el temps. Si posem una variable de la importància del moviment obrer, surt un grup aïllat històricament, que són aquelles èpoques en què el moviment obrer era important. Com si l'únic element característic de la ICC fos la importància del moviment obrer. Vam intentar identificar uns signes i definir les seves mesures des de l'objectiu que poguessin tenir cert recorregut històric, perquè no existeixi un biaix o una divisió temporal sense vinculació històrica simplement perquè hi ha variables que en el passat o en el futur ja no existeixen. I el mateix es pot dir del tema ideològic, que també és relativament recent, si considerem la història de Catalunya des del segle VIII. No és una qüestió que descartem, sinó que primer hem de resoldre com mesurar-ho. Estem en aquesta fase de trobar mesures que es puguin allargar històricament per no esbiaixar l'anàlisi de grups històrics.

I, finalment, pel que fa a l'última pregunta, tot i que sigui més un problema de socialització, lluny de la meva especialitat i més propera a la d'altres ponents, vull comentar breument que, dintre del que és la investigació de mesures en el nostre projecte, és un element molt actual i ho tindrem més en compte en l'anàlisi futura de cap a on evoluciona la ICC. Evidentment, la integració sí que hi influirà, però seria més interessant saber quina importància tindrà en el futur més que quina importància ha tingut.

BIBLIOGRAFIA I FONTS

Centro de Investigaciones Sociológicas (CIS): <http://www.cis.es>.

Institut d'Estadística de Catalunya (IDESCAT): <http://www.idescat.net>.

Instituto Nacional de Estadística (INE): <http://www.ine.es>.

Projecte *Anàlisi i Perspectiva dels Signes d'Identitat a Catalunya (APSIC)*. Institut d'Estudis Catalans. Secció de Filosofia i Ciències Socials, 2006.

Projecte *Estudi sobre l'Evolució de la Identitat Col·lectiva a Catalunya (EICC)*. Institut d'Estudis Catalans. Secció de Filosofia i Ciències Socials, 2005.

Projecte *Metodologia per a l'Estudi de la Identitat Col·lectiva. Aplicació a Catalunya (MICC)*.

Institut d'Estudis Catalans. Secció de Filosofia i Ciències Socials, 2004.

RAMÍREZ SARRIÓ, Dídac (2000). «Sobre la identitat col·lectiva». *Rel·leu*, núm. 64, p. 4-16.

RECOLONS I ARQUER, Lluís (2003). «Enquadrament demogràfic de la immigració a Catalunya». *Qüestions de Vida Cristiana*, núm. 211, p. 7-46.

Sondeig a la immigració. Generalitat de Catalunya, juny 2006.

Identitat nacional i voluntat política¹

XAVIER FERRÉ TRILL
Universitat Rovira i Virgili

La identitat política d'una nació, compartida en principi per una majoria social, ha de ser contextualitzada en la història de les idees polítiques. En vincular ideologia i marc polític, el fenomen identitari, en els casos d'opressió nacional, esdevé historicitat i pot explicar les causes definitòries d'un conflicte identitari. Així, a més de validar la definició convencional del terme *identitat* ('conjunt de característiques que fan que una persona o una comunitat sigui ella mateixa'), cal tenir en compte els referents que s'hi vinculen, com és el cas de *nacionalització*.

Des de l'àmbit del pensament polític em referiré, doncs, a la lectura que en fa Antoni Rovira i Virgili (1882-1949) a *La nacionalització de Catalunya*. La tria d'aquesta obra és determinada pel fet que l'assaig rovirà incideix de ple en la funció de l'extensió social —sota la forma de consciència de pertinença— dels aspectes que defineixen culturalment una comunitat nacional. És per aquesta raó que identifico *identitat nacional* amb procés de nacionalització, com a situació oposada al que Joan Fuster qualificava com a *mentalitat de sucursal*.²

Alhora, el sentiment de pertinença a una comunitat nacional remet als factors objectius que l'articulen i als mecanismes de socialització. En qualsevol cas, caldria

1. Els textos citats són reproduïts segons el criteri i la grafia de l'autor.

2. J. FUSTER, *Nosaltres els valencians* (reed.), València, Generalitat Valenciana, 1992, p. 203-205. D'altra banda, el concepte de *nacionalització* definit per Rovira pot ser susceptible de ser contraposat al *complex d'inferioritat* entès com a submissió cultural i política (traduïda en ressentiment i prejudici cap a la pròpia historicitat) conscientment assumida per unes elits envers la cultura i la política de la metròpoli (= «estat-[nació]»). Aquesta manifestació fou un dels temes preponderants de la crítica d'intel·lectuals (sociòlegs, antropòlegs, historiadors) en la dècada dels anys seixanta als Països Catalans i, d'una manera prou concretada, dins el nacionalisme valencià. Sobre la traducció del prejudici i del ressentiment envers la pertinença a un àmbit territorial, vegeu R. L. NINYOLES, «Catalunya i València: repte i resposta», *Tele-estel*, núm. 158 (31 octubre 1969), p. 22-23.

definir el procés de nacionalització cultural com la relació entre identificació amb un àmbit de pertinença i la seva racionalització en termes de consciència nacional. Aquest darrer punt és l'expressió —en termes de *praxi*— aconduïda a través de la voluntat de lliure decisió: de la voluntat política.

Amb tot, el concepte de *identitat*, entès com a subjectivació dels propis trets culturals i institucionals, *projectats* en termes d'imaginari col·lectiu, es problematitza quan l'Estat construeix una simbologia que legitima una interpretació del passat i, doncs, basteix uns mecanismes —culturals, pedagògics, econòmics—³ d'*interferència* envers el reconeixement del propi àmbit territorial (= construcció de les anomenades *fronteres interiors*, que suposadament han d'obstaculitzar la creació d'un mercat interior comú a una nació cultural).⁴ Com destaca Josep Fontana, «encara més artificial és, d'altra banda, la invenció de la història nacional oficial, que és un procediment que comença amb la “designació dels avantpassats que es trien per fer la genealogia inventada de la comunitat [...]. L'única història legítima d'Europa seria la que ens parlés de com es van establir les relacions entre els habitants dels diversos espais del continent al llarg del temps”».⁵ En aquest sentit, la violència simbòlica de l'Estat(-nació) esdevé una reproducció recurrent d'indicadors d'identitat ('locs de memòria') que subordinen una nació cultural —una comunitat historiolingüística (per aquesta raó, hom apella a una presa de consciència de la llengua com a exteriorització de la identitat)— a una *dependència* de legitimitat envers l'«invent de la tradició» —política— de l'Estat.⁶ O, dit d'una altra manera: tot procés de construcció d'una identitat nacional —en l'etapa d'identitat de resistència—⁷ comporta una desconstrucció de la política etnoterritorial estatal. Dit això, passem a descriure i valorar el que aporta Rovira a l'assaig esmentat.

3. Sovint amb unes posicions catastrofistes. Vegeu el cas del president de l'empresariat espanyol, J. M. Cuevas, en alertar del «risc de ruptura de la unitat del mercat [espanyol]» arran de l'aprovació del nou Estatut d'autonomia del Principat, *Avui* (16 novembre 2006), p. 17.

4. Per al cas de la construcció d'un espai de comunicació cultural als Països Catalans, encara en projecte, vegeu l'editorial «Una llengua, un mercat», *Avui* (20 novembre 2003), p. 2.

5. J. FONTANA, *La construcció de la identitat: Reflexions sobre el passat i sobre el present*, Barcelona, Base, 2005, p. 13 i 27. La vinculació entre territori i fet nacional ha estat estudiada també pels geògrafs. Vegeu J. NOGUÉ i FONT, «La geografia política contemporània i l'estudi del nacionalisme», a *Primer Congrés Català de Geografia*, Barcelona, IEC, Societat Catalana de Geografia, 1991, p. 571-579.

6. Segons el concepte de *producció d'identitat* i de la relació entre identitat i poder. Vegeu Joan-Francesc MIRA, «La fallàcia de la consciència nacional, o qui creu que és una nació?», a *Hèrcules i l'antropòleg*, València, Tres i Quatre, 1994, p. 132-139. També J. GIFREU, «Octubre espanyol», *El Temps* (31 octubre 2006), p. 17.

7. M. CASTELLS, *L'era de la informació: economia, societat i cultura: El poder de la identitat*, vol. II, Barcelona, UOC, 2003, p. 32.

1. NACIONALITZACIÓ I IDENTITAT

En la conjuntura de la publicació de *La nacionalització de Catalunya* (1914), la línia de treball de Rovira consistia a orientar la pràctica política com a conseqüència d'una aliança amb el combat intel·lectual i cultural. La cultura havia de ser una base programàtica del procés d'unitat dels federals catalanistes. En aquest sentit, en el marc de les eleccions municipals de 1909 l'historiador i polític assumia una concepció social de la cultura en el context d'anàlisi crítica del procés de catalanització a fi de superar un «patriotisme líric y buit que seria altament nociu pera l'avenir de Catalunya», ja que calia evitar que el «llegitim orgull catalá degeneri en tartarinisme», perquè «la primera condició dels pobles forts es saber conèixer els propis defectes [...]. El veritable patriotisme no consisteix pas en alabar desmesuradament la terra nativa, ni en contar a tothora las sevas glorias y grandezas [...]. Es acte de valent y sá patriotisme senyalar las deficiencias y las taras d'un país, ab el sant intent de que s'hi posi esmena y remei [...]. A Catalunya s'estudia massa poc [...]».⁸ Era una posada en pràctica de la idealitat modernista dels nacionalistes republicans: «Abans els savis eren aquí casos isolats, excepcions; treballaven independentment; no tenien res que agrair a l'ambient que'ls envoltava; eren d'aquexes flors solitaries que no fan istiu. Avui al contrari, la cultura catalana renaixenta s'organisa, se fa cosa colectiva y social, troba un ambient favorable pera'l seu desplegament. D'aquesta manera es com se posen solids fonaments a la nacionalitat catalana, com se desvetlla y s'arrela el sentiment nacional, com ens atensem al triomf de la causa patriòtica. Per aixó no anyoro els passats dies de sentimentalisme, de romanticisme. Tampoc els codemno, per aixó [...]. El nacionalisme catalá tindrà el ferm sustentacul de la cultura catalana. J[a] no's tractará dels crits nerviosos dels febles, sinó del clam robust dels forts.»⁹ Cultura i nació eren elements recíprocs que havien d'abastar nous sectors socials, els quals calia no identificar amb certs estereotips desmobilitzadors.¹⁰

Aquest context previ indica que la hipòtesi de treball de *La nacionalització de Catalunya* no era nova. Ara bé, és evident que Rovira volia aprofundir en la relació entre el projecte polític i la socialització de la consciència nacional. És clar, doncs, que el reeiximent del republicanisme catalanista rovirian depenia del grau de maduració de la nacionalització del conjunt de la societat. La *nacionalització* era entesa com la concreció de la identitat nacional en cada àmbit de les manifestacions de la societat. Aquest estudi rovirian aporta una exemplificació de la vehiculació bi-

8. [WIFRED (pseudònim d'A. Rovira i Virgili)], «La cultura catalana», *L'Esquella de la Torratxa* (5 març 1909), p. 146-147.

9. [WIFRED], «El nou període de la renaixensa catalana», *L'Esquella de la Torratxa* (21 abril 1911), p. 242-243.

10. [WIFRED], «La patria y la joventut», *L'Esquella de la Torratxa* (24 novembre 1911), p. 738.

unívoca entre la Catalunya nacional i la Catalunya social. La societat, segons el missatge rovirà, ha de tenir un àmbit general d'identificació; altrament es cauria en un procés d'anomia identitària. És a dir, cal una connexió directa entre una societat sense marc de pertinença i la política de nacionalització estatal de la qual l'autor fa esment quan es refereix a la descatalanització pedagògica.

Amb tot, el context de la publicació de *La nacionalització de Catalunya* marca, com hem vist, uns precedents en vincular estratègia política i estratègia de nacionalització. Aquest doble lligam esdevenia un imperatiu conceptual i pragmàtic central en el pensament de Rovira. Així, la preocupació sobre el procés de normativització lingüística el dugué a elaborar —en el marc de les normes ortogràfiques de l'Institut— una *Novíssima ortografia catalana. Vocabulari ortogràfic* (1913), amb un alt grau d'acceptació popular,¹¹ i un *Diccionari català-castellà i castellà-català* (1914).

L'interrogant que formula Rovira a *La nacionalització de Catalunya* —com es pot establir una xarxa d'infraestructures de socialització de la ideologia nacional— restà exposat amb anterioritat —el març de 1910— en una reflexió sobre l'estat bibliogràfic de les publicacions científiques, un aspecte que també es fa ben palès a l'estudi esmentat.

Rovira i Virgili constatava premonitòriament, com a excusa de l'assistència a una conferència de Pere Coromines («Els fonaments indestructibles de la qüestió catalana», 8 de març de 1910), «l'estat deplorable en que aquí's troba la bibliografia política y sociològica. D'obres sociològiques y d'obres de política crítica o doctrinal no se n'escriu cap. Les grans crisis polítiques y socials d'Espanya y de Catalunya en els darrers temps no han produït cap llibre de volada».¹²

L'empresa Societat Catalana d'Edicions, un exemple d'institució cultural orientada a contribuir a la normalitat editorial pel que feia a la publicació de textos pertanyents a les ciències socials, significava també una comparació amb l'estat de normalitat d'altres cultures: «en totes les nacions de cultura efectiva trobareu, pera estudiar els seus problemes, la seva vida, la seva evolució, un conjunt de llibres. Aquí no trobareu res o casi res d'això [...]. Cal, doncs, crear una institució que per l'organització y per l'esforç d'uns quants ciutadans benmèrits s'asseguri lo que espontàniament no's aconsegueix». Aquesta Societat, doncs, «té per objecte la publicació d'obres inèdites de política, sociologia, economia, història, literatura, demografia, estadística [...], per a contribuir a l'enfortiment y al progrés de la cultura catalana».

Rovira contextualitzà la necessitat de normalitat cultural constatant «la ca-

11. Aquesta obra significava un graó en la relació entre l'ús popular i la norma científica. La primera edició es va esgotar. Vegeu *El Poble Català* (9 març 1913).

12. «La vida barcelonina», *El Poble Català* (14 març 1910).

rencia d'un nucli suficient d'autors que esmersi les llurs activitats en la producció intel·lectual y literaria y la carència d'un public prou nombrós». Això comportava «la modificació d'un estat de coses indigne d'un poble que vol col·laborar en l'obra universal de la cultura [...]. Un català que conegui la producció de llibres dels pobles contemporanis, adhuc d'aquells que, com Catalunya, lluiten contra les influències desnacionalisadores, adquireix desseguida l'evidència de la pobresa de la mateixa producció a la nostra pàtria».¹³

Dit això, l'escriptor i polític abasta i analitza a *La nacionalització de Catalunya* (1913 [1914]) aquests precedents esmentats bo i contextualitzant-los en un panorama general sobre el grau d'identificació amb el país dels connacionals.

D'una banda, Rovira accepta que en la vida dels pobles existeixen conjuntures de retraïment i d'expansió. És a dir, cicles de crisi nacionalitària i períodes de consolidació de la consciència nacional. En aquest sentit, el cicle de ressorgiment nacional del qual feia esment Prat de la Riba és, doncs, un aspecte que el periodista i polític ratifica. Amb tot, segons Rovira, cal no deixar-se portar per una història sense subjecte i sense protagonistes. En efecte, assumeix les característiques convencionals que poden definir una identitat nacional (llengua, cultura, economia i territori), car «les forces naturals han d'ésser deixondides, canalitzades, aprofitades per la voluntat i l'intel·ligència de l'home». En termes generals preconitza que la natura ha de ser humanitzada i, traslladant aquesta convicció al món de les nacions sense Estat, creu que la voluntat ha de potenciar les dimensions identitàries «en si». És a dir, Rovira defensa que cal subjectivar els atributs nacionals, ja que no són ahistòrics. És aquesta posició allò que el porta a demanar-se constantment per la relació entre objecte (Catalunya) i subjecte (ciutadania nacional). Es tracta d'una hipòtesi rellevant perquè la subjectivació conscient dels factors que defineixen una nació té una projecció política. Ara bé, aquesta vinculació entre realitat i subjectivitat ja havia estat assumida anteriorment per Rovira. Mentre formava part del comitè de redacció d'*El Poble Català* i, doncs, era membre del Centre Nacionalista Republicà, exposà el binomi «nació objectiva» - «nació subjectiva» en una conferència al Centre Republicà Nacionalista Fivaller —«Concepte de nacionalisme»— que tenia per objecte tractar de l'evolució d'aquest credo. L'evolució que dissenyà el conferenciant era el pas de la teoria naturalista a la teoria subjectivadora: «d'ensà que les teories nacionalistes comensaren a sistematitzar-se, s'havia fonamentat el fet de la nacionalitat en un conjunt de característiques naturals, providencials y indestructibles, que fan que una col·lectivitat humana existeixi com a tal nacionalitat. La nacionalitat era presentada com una conseqüència fatal y ineludible de la naturalesa. Per la llengua, per la història, per l'etnografia y per la geografia's determinava l'existència de nuclis nacionals, com per una mena de dret diví.

13. «L'orientació de la Societat Catalana d'Edicions», *El Poble Català* (5 agost 1911).

Avui se va rectificant, en tot lo que té d'equivocada, aquesta teoria de la nacionalitat natural y fatal [...]. Aquestes característiques són insuficients per sí soles per determinar el fet positiu de la nacionalitat y són, no immutables y ni indestructibles, sinó subjectes a cambis y fins exposades a la desnaturalisació y a la desaparició. No'ns hem pas de fiar d'aquells que tenen una confiança fatalista en el triomf del nacionalisme, per creure que quan un poble reuneix les característiques naturals necessaries, ha de triomfar un dia o un altre, imposant les seves reivindicacions nacionals. [...] Y es que per damunt de les característiques de llengua, de etnografia, de geografia y d'història, hi ha d'haver una energia interna y d'irradiació que doni a la nacionalitat una forsa vital. Pera fer triomfar una causa nacionalista, pera passar de "nacionalitat" a "nació" veritable, no n'hi ha prou de l'història, de la geografia, de la rassa y de l'idioma. Es precis per damunt de tot, posseir la forsa d'una civilització potent. Doneu a la nacionalitat natural aquesta forsa y devindrà nació, devindrà colectivitat autònoma [...]».¹⁴

Cal valorar, doncs, el fil d'alternatives i d'iniciatives contemporànies que han maldat en aquesta síntesi. I és per això que el balanç identitari que Rovira escomet en aquest treball és complementat sovint amb trajectòries d'altres nacions, car cal demanar-se per les limitacions internes de la pròpia vida nacional per acabar conclouent en quin moment es troba un país en el marc internacional.

Aquest era l'objectiu de *La nacionalització de Catalunya*, presentat en un concurs de l'Ateneu Nacionalista Republicà. D'altra banda, la forma sintètica del contingut obeïa coherentment a la manera de procedir de Rovira: difondre al si d'institucions populars temàtiques relacionades amb el fet nacional en tota la seva diversitat: política europea, història, anàlisi del moment polític. L'actitud de Rovira no dissociava teoria i pràctica, car ell mateix formava part d'iniciatives per a recuperar la memòria històrica en l'avinentsa, per exemple, del bicentenari de l'ocupació borbònica de Catalunya. En aquest sentit, ell mateix formà part —com a representant de l'Esquerra Catalana— de la comissió El Segon Centenari de la Caiguda de Catalunya. Aquesta plataforma també era integrada per Martí i Julià (Unió Catalanista), Ramon d'Abadal (Lliga Regionalista), Puig i Esteve (CADCI) i Santiago Estapé (Centre Nacionalista Republicà).¹⁵

Cal també afegir-hi que en el moment de l'edició del llibre, el 30 de juny de 1914, Rovira era a la vigília d'incorporar-se a l'obra de la Mancomunitat. La dedicació professional que hi va exercir fou primerament la d'auxiliar interí del Negociat de Premsa (a partir del 8 de juliol de 1914) i, posteriorment, la d'oficial del Departament d'Administració des del 27 de març de 1920. Finalment, des del 15 d'octubre de 1920, acabà exercint com a oficial del Negociat de Premsa. Per

14. «CNR "Fivaller". Conferència den Rovira y Virgili», *El Poble Català* (21 juny 1909).

15. «El segon centenari de la caiguda de Catalunya», *Gent Nova* (27 juny 1914).

tant, és plantejable com a hipòtesi que *La nacionalització de Catalunya* també pogués acomplir la funció d'informe per a aplicar les polítiques catalanitzadores des de la Mancomunitat de diputacions. Així, Josep Pla especificava l'orientació nacionalment integradora de la institució presidida per Prat de la Riba: «Aquest organisme tan limitat i precari [Mancomunitat] esdevingué de seguida un factor de direcció general molt important. Un fet fou decisiu: el retorn, en alguns aspectes de l'administració, a una concepció del país com a totalitat, és a dir, per sobre de l'esquarterament de les províncies. [Prat de la Riba] fa una política d'idees.»¹⁶ Així, el setmanari aleshores vinculat a la Unió Federal, *Acció* (Badalona, 1 agost 1914), assabenta de l'aparició de *La nacionalització de Catalunya* vinculada a l'obra nacionalitzadora de la Mancomunitat: «Tots els bons catalans i especialment els nacionalistes deurien haver d'ajudar a l'obra que s'ha emprès aquesta benemèrita entitat [institucionalment per extensió: Mancomunitat de Catalunya i la seva obra de govern].»

La tesi roviriana de l'estudi premiat en aquesta convenció ateneística té com a finalitat analitzar quina és la possibilitat de nacionalització dels catalans. No es tracta, per tant, de cap estudi accidentalista, atzarós. L'autor hi aporta un programa implícit de política cultural i de socialització de factors que materialitzin territorialment i social les bases introspectives fonamentals per a fer de la nació no pas una paraula buida, una retòrica, sinó una realitat, o almenys una condició de possibilitat.

El balanç que Rovira duu a terme és coetani. L'abast temporal del text és de quinze anys: entre 1898 i 1913. Pot semblar un període escollit a l'atzar, però no ho és. L'epicentre polític que serveix a l'autor per a situar el lector és l'expansió —breu— de Solidaritat i la determinació de la seva crisi interna arran dels fets de juliol de 1909. Aquest marc és el que contextualitza tot l'assaig i és a partir d'aquesta conjuntura que Rovira detalla la situació nacional d'aquells sectors que aleshores podien conduir una articulació social —transversal— de la identificació nacional.

Aquest darrer objectiu pot fer pensar al lector que Rovira vol presentar una panorama acrític, irreal, dels mitjans bàsics de construcció nacional; o que recorre a l'«agent exterior» per trobar la causa de les mancances estructurals que determinen les dificultats de definir una praxi nacionalitzadora. Ni l'un ni l'altre són els que habitualment feia servir Rovira per a explicar els fets socials.

I la nació, és un fet social? De la lectura d'aquest text es conclou que la nació, si bé necessita una determinació projectiva, una volició futurista, una *superestructura* anímica —el *Geist* romàntic—, es concreta quotidianament a través del grau d'afirmació i de resolució pròpies de la ciutadania. Una resolució que Rovira no trobava

16. J. PLA, *Homenots: Primera sèrie, a Obra completa*, vol. 11, Barcelona, Destino, 1969, p. 14 i 40.

palesa en la contemporaneïtat: «l'acció nacionalitzadora del nostre poble és la tasca més important per al nostre ideal. És així mateix la més urgent. Fundar partits, obrir centres, publicar diaris i periòdics [...]. Els catalans d'avui ens movem sobre una terra nacionalment empobredida; arroceguem la tristesa de l'escassetat i el cansament d'un esforç poc profitós».

Per aquesta raó, Rovira emfasitza en aquesta reflexió no únicament allò que acaba concloent —a partir de l'epicentre de la conjuntura política catalanista—: la manca de «força de sentiment patriòtic», sinó els mitjans (de base) que calen per a superar aquesta situació. Per tant, el reconeixement d'aquesta actitud —interna al mateix col·lectiu— duu l'escriptor i polític a detectar quines són les baules que caldrien per a reconvertir aquesta mancança en una potencialitat.

En aquest sentit, a *La nacionalització de Catalunya* s'exposen dos factors que condicionen tot el procés de normalització nacional: l'educació i la relació entre Barcelona i la resta del Principat. Es tracta, doncs, de la formació cultural primerenca i del policentrisme territorial, dos alçaprens catalanitzadors.

Rovira analitza la situació de l'ensenyament primari des de l'anomalia que hi viu la llengua. La necessitat de potenciar un ensenyament *des de* la pròpia cultura és peremptòria si hom vol *projectar* el sentiment de catalanitat cap a l'estudi i la cultura superiors. El que subratlla l'autor és que la dignificació intel·lectual d'una llengua i una cultura és conseqüència d'una sòlida estructura pedagògica inicial. És per això que, a partir d'exemples europeus (escolarització irlandesa, gaèlica, txeca, bohèmia), incideix en la proposta de bastir una «organització escolar completa» que «doni l'abast a l'educació d'una gran massa de generació infantil catalana». Aquest és el programa rovirà, que tenia com a efecte simultani contrarestar en la seva totalitat l'acció (des)nacionalitzadora de l'Estat espanyol. És a dir, segons Rovira, la política pedagògica espanyola irradiava —destructivament amb relació a l'àmbit català— en la primera consciència lingüística i cultural dels infants i, de re-top, exercia de factor nacionalitzador en cultura i llengua espanyoles. Per exemplificar aquesta figura, l'escriptor recorre a un fàcil símil: «Si guerra anticatalana hi hagués, els soldats enemics no hi arribarien a molts d'aqueixos esquerps vilatges. I avui hi arriba i s'hi installa el mestre que ensenya en castellà, amb els seus sil·labaris i els seus llibres i els seus mapes, per a portar, de vegades amb el seu cor català adolorit, l'esclavitud espiritual a la més lliure i brava natura.» Aquesta espanyolització en l'ensenyament és, doncs, una primera etapa essencial per a interferir en la pròpia autoreferència identitària: «D'aquesta imposició [lingüística, pedagògica], feta damunt la tova argila dels infants, ve la part més grossa de la descatalanització del nostre poble. D'aquí ve el trist cas d'aqueixos catalans que no saben escriure, ni apenes llegir la llengua amb què parlen.» Articular una xarxa d'escoles públiques és un objectiu bàsic per a la IC: «Una de les finalitats del nacionalisme ha d'ésser la catalanització completa de les escoles oficials», ja que «les onades successives de cada

nova generació aportarien el llur esperit catalanesc a l'obra de reconstrucció de l'edifici espiritual de la nostra pàtria».

Assolida aquesta fita, doncs, es podria estar en millor posició per a solidificar la cultura universitària i el que Rovira defineix com a «alta cultura». Amb tot, la radiografia de l'ensenyament superior també és crítica: «no tenim una Universitat Catalana; i l'Universitat Castellana que tenim no vol ni conèixer l'idioma del país, l'idioma de la gran majoria dels estudiants». El context, si fa no fa, és complementari del de l'ensenyament de primer nivell amb un afegit: la universitat representa el futur intel·lectual i cultural. És per això que, amb el model d'algunes altres universitats europees on existia un fort moviment nacionalitzador (Praga, Finlàndia, Irlanda), es fixava l'objectiu d'impulsar una pregona estratègia de catalanització, en cap cas baldera ni superficial, sinó impulsora d'una catalanitat que elaborés una pròpia política de recerca, conjuntament amb institucions com els Estudis Universitaris i l'IEC. Per tant, novament, hom tornava a incidir en un compromís social per a crear una infraestructura que permetés, en aquest cas, la projecció intel·lectual sota la forma, com exposa Rovira, d'una política de traduccions. Però, és clar, calia qüestionar d'antuvi la funcionalitat de les traduccions al català d'altres llengües, atesa la manca d'una plataforma que l'inserís en una orientació nacional universitària.

Semblantment s'esdevenia en l'àmbit del periodisme, del llibre i del teatre, tres sectors que calia inserir en el mateix procés de desnacionalització. En el cas de la premsa, només eren dues capçaleres (*La Veu de Catalunya* i *El Poble Català*) les que es publicaven a Barcelona enfront de les catorze que s'hi publicaven en espanyol. Aquesta situació era també deguda a l'efecte de la manca d'alfabetització en la llengua nacional. Pel que feia a la política de difusió del llibre, calia impulsar —seguint l'exemple de la col·lecció «La Lectura Popular» i de la col·lecció popular «L'Avenç»— sèries de publicacions de butxaca que difonguessin la literatura i el coneixement de la història entre les classes populars. Finalment, amb la consecució d'un teatre nacional es difondria internacionalment la literatura dramàtica «entre les literatures europees», que portaria «el nom i l'esperit de Catalunya als públics estrangers».

El segon factor que Rovira destaca per establir un context nacionalitzador són les relacions entre Barcelona i el conjunt del país. Aquest element no tan sols és propi de Rovira i Virgili, sinó que constitueix un aspecte reiteratiu del catalanisme políticament transversal.¹⁷ El que destaca en aquest estudi rovirian és la convicció

17. Una reflexió no secundària en un sentit molt coincident amb les reflexions de Rovira és la conferència del nacionalista republicà reusenc Pere Cavallé Llagostera a l'Associació Nacionalista Catalana de Barcelona el 14 de novembre de 1908 *Catalunya-ciutat: Fantasies i realitats* (Reus, Impremta Carre-ras i Vila, 1908).

que Barcelona ha de saber irradiar arreu del territori un principi de llibertat («l'halè vital de llibertat»), que ha d'esdevenir un referent cultural i un focus que marqui la directriu a seguir en connexió amb les altres ciutats. Aquesta condició és el que aleshores mancava per a fer front a les crítiques políticament interessades del centralisme barceloní, que, segons Rovira, no feien altra cosa que deslegitimar la funció real de capitalitat. Per aquesta raó, calia recuperar la idea de ciutat de Gabriel Alomar, que, lluny de qualsevol concepte material, preconitzava l'exercici del lideratge a l'hora de representar «la selecció espiritual d'un país». És a dir, l'intel·lectual illenc establia una relació entre nació i ciutat dins la qual aquesta darrera exercia com a motor: «nucli d'irradiació, d'influència sobre l'exterior [...], esperit parlant i imperant, [...], pensament i volició». La conclusió era que la ciutat «mou» i impulsa.¹⁸

La darrera qüestió plantejada al volum és l'error que s'acompleix en identificar activisme cívic i proselitisme de partit. Es tracta d'una remarca no pas secundària en el model teòric de Rovira, car el treball de difusió territorial de la identitat de nació havia de ser comú al conjunt de les polítiques aplicades al país. Tanmateix, per Rovira, existia una actuació prèvia: les iniciatives adreçades pels partits catalanistes havien de ser internament assumides a les mateixes organitzacions. L'assumpció de la idealitat nacional serviria, doncs, per a organitzar la «propaganda nacional», que fins aleshores mancava de «tota organització adequada». I a què es referia l'autor quan alludia a aquesta organització determinada?

La idea fonamental consistia a dinamitzar tots els mitjans propagandístics que popularitzessin el coneixement del país. En aquest sentit, Rovira feia esment de la necessitat de recuperar el pamflet, l'excursionisme, els cursos d'història, la commemoració d'una festa nacional, la realització d'un monument a la llengua. Com podem veure, uns suggeriments que es proposaven de contrarestar la violència simbòlica del nacionalisme d'Estat i, en conseqüència, construir un imaginari col·lectiu propi.

Totes aquestes fites, però, només es durien a terme si les organitzacions polítiques superaven la idea convencional d'institucions burocratitzades («tots els partits, tots els moviments forts fan aqueixa mena de guerra de guerrilles i sistemàticament escampen fascicles i fulles arreu») i si les ciutats es feien focus de praxi nacionalitzadora. Val a dir que en aquest punt hom insisteix en la idea de la Catalunya-ciutat, dins el plantejament de la relació —a què s'ha alludit anteriorment— entre capital i rerepaís.

En conjunt, el que proposava Rovira era un programa integrador de diverses estratègies d'actuació per a fer front al clima de «depressió política» després

18. G. ALOMAR, «Regió, nació, ciutat», a *Sportula: Articles d'«El Poble Català», 1907-1908*, Mallorca, Moll, 2000, p. 85, article publicat el 17 de novembre de 1907 a *El Poble Català*.

de la crisi de Solidaritat Catalana.¹⁹ Aquesta qüestió és rellevant perquè Rovira alludeix implícitament al temps políticament determinat que té qualsevol plataforma. El problema no era, amb tot, aquest. La qüestió de fons era la manca d'acció nacionalitzadora que podia haver qüestionat la manca de catalanitat. Si la voluntat de pertànyer a una nació era substancial—ens diu l'autor—, no calia preocupar-se per la confrontació entre dretes i esquerres, ja que aquestes serien nacionals. D'altra banda, la confrontació política entre tendències era comuna al conjunt de nacions sense estat (Rovira, per exemple, esmenta l'oposició entre partidaris de Sabino Arana i nacionalistes republicans) i, per tant, com a fet substancial a la cultura política, aquesta no era la causa de la desnacionalització. El motiu, com hem dit, era la fallida d'una voluntat d'identificació nacional. Aquest era el problema real i no les divisions orgàniques: «El nacionalisme català se troba avui en l'edat, no direm de l'infantesa, però sí de l'adolescència [...]. No són prou fondes les arrels del sentiment nacional, perquè no hi ha entre nosaltres la fè i l'abnegació que altres pobles demostren.»

Amb tot, el que era més rellevant d'aquesta situació era el fet que Rovira denunciava la política de nacionalització de mínims presentada com de màxims. El fet que l'intel·lectual-polític tarragoní hagués elaborat la *Història dels moviments nacionalistes* (1912-1914) li permetia de capgirar aqueixa suposició i concloure que comparativament el Principat estava per dessota del nivell de recobriment nacional d'altres nacionalitats europees. Per tant, comparar-se amb Espanya esdevenia, segons Rovira, una limitació que impedia als catalans d'establir equivalències reals amb altres causes nacionals més avançades. En aquest sentit, la metodologia comparativa de l'autor facilita la crítica de la idea noucentista d'imperialisme peninsular formulada per Prat de la Riba a *La nacionalitat catalana*.²⁰ Abans de dur a terme un procés moral d'expansió peninsular, per Rovira era fonamental engegar la idea de Catalunya endins (o l'«Endintre»). Per aquesta raó, els biògrafs de l'obra roviriana defineixen aquest estudi com a «pla d'acció» interior.²¹

Així, doncs, l'opció de Rovira concretada el 1913 en aquest text, quan formava part de la Unió Federal Nacionalista Republicana, s'avança pràcticament en deu anys a un dels aspectes que seran definitoris en Acció Catalana: la nacionalització dels catalans. Així, com reconeix Joan-B. Culla, el text de Rovira conté

19. Aquesta situació, relacionada de bell nou amb la manca de sentiment nacional, tornà a ser explicitada per Rovira en l'anàlisi sobre la situació de Catalunya al tercer volum de la *Història dels moviments nacionalistes*, Barcelona, Societat Catalana d'Edicions, 1914, p. 222.

20. X. FERRÉ I TRILL, *De la nació cultural a la nació política: La ideologia nacional d'Antoni Rovira i Virgili*, Barcelona-Catarroja, Afers, 2005, p. 91.

21. A. BLADÉ I DESUMVILA, *Antoni Rovira i Virgili i el seu temps*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajoana, 1984, p. 127. En un sentit semblant, J. SOBREQÜÉS I CALLICÓ, *Antoni Rovira i Virgili: Història i pensament polític*, Barcelona, Curial, 2002, p. 75.

«una anàlisi aguda de problemes estructurals que encara ho són, plantejats en termes similars —l'ensenyament de la llengua, la crisi de la premsa [...]—, i suposa una síntesi doctrinal del “Catalunya endins” indispensable per a entendre el corrent d’“independentisme espiritual” que, el 1922, cristallitzà en Acció Catalana».²²

La «depressió política» a la qual alludeix Rovira a *La nacionalització de Catalunya* té, doncs, una causa principal: l'alienació nacional, el complex d'inferioritat dels compatriotes mateixos. Per aquesta raó, l'autor, marginant qualsevol bri de pessimisme, apunta uns mitjans per a superar aquesta situació que comportin «el conreu de l'esperit nacional i de les seves múltiples manifestacions». Aquests mitjans, els ha anat desglossant al llarg del treball i els sintetitza en quatre realitzacions, algunes de les quals són prou vigents actualment: publicitar propaganda d'entitats patriòtiques en uns productes determinats per finançar-ne la tasca, incentivar la relació entre manifestacions esportives arrelades al país per «fomentar el conreu físic de la raça [= personalitat cultural]»,²³ incentivar el mecenatge adreçat a activitats culturals nacionals i vincular els emigrats catalans a les finalitats nacionalitàries de l'interior. El conjunt d'aquests objectius tenia com a fil un únic imperatiu: l'«ineludible deure patriòtic». En aquest sentit, Rovira, reiterant l'ús de la història comparada, recorre a experiències que poden servir de model a alguna de les fites apuntades: la funció política de concentració nacional del Consell Nacional Txec, fundat el 1903;²⁴ la Lliga Gaèlica irlandesa, creada el 1903 —a fi de difondre la consciència lingüística dels irlandesos—, i els gimnasos patriòtics dels *sòkols* txecs —fundats el 1862—, que es basaven en la vinculació entre la formació física i la intel·lectual.

Pel que fa al context biogràfic quan sortí publicat el llibre, Rovira es trobava situat en una etapa de transició política marcada per la crisi en els rengles de la Unió Federal Nacionalista Republicana, el març de 1914, arran del Pacte de Sant Gervasi, aliança entre els nacionalistes republicans i els republicans radicals del populista i carismàtic Lerroux. Rovira acabà essent president —fins al juliol del mateix any— d'una nova formació, Esquerra Catalanista, el portaveu de la qual fou *La Nació*. Aquesta agrupació tornava a incidir en el fet de la nacionalització. Així, Rovira hi especificava: «Cal emprendre la feina de despertar la consciència catalana, feina que actualment està quasi abandonada [...]. Jo crec que hem de fer de

22. Joan-B. CULLA, «Llibres de la història recent», *Serra d'Or*, núm. 246 (1 març 1980), p. 41.

23. Rovira, quan es refereix a «raça», ho fa com a sinònim de «raça històrica»: «tipus social que s'ha format damunt d'un determinat territori per una llarga successió de gèneres. La raça històrica conté elements ètnics de tota mena». Vegeu l'article de la revista aliadòfila *Iberia* reproduït a *Renovació: Setmanari Nacionalista Republicà* (Tarragona), núm. 121 (25 desembre 1915), p. 2.

24. Aquesta estratègia pot ser comparada amb la del Consell Nacional Català, fundat per Josep M. Batista i Roca els anys cinquanta.

manera que la consciència catalana se desperti, que la consciència catalana s'avivi, perquè si això se realitzés, cada català fora un catalanista; en cada moment les vexacions del centralisme mocegarien la dignitat dels catalans i això ens faria veure la situació d'inferioritat en què està la nostra Catalunya.»²⁵ Aquesta tasca a realitzar s'inseria novament entre els objectius de *La nacionalització de Catalunya*, text de referència d'aquest setmanari.²⁶

La continuïtat immediata del treball cívic rovirà després de l'aparició de *La nacionalització de Catalunya* emfasitzava, doncs, la progressiva despersonalització lingüística, cultural i històrica, factors que impediien la consecució d'un estatus de normalització política per a Catalunya. Aquesta preocupació envers la sensibilització nacional des de la conscienciació lingüística restà reflectida, també, en articles com «L'escola», publicat a l'òrgan de la Unió Catalanista de Badalona, *Gent Nova* (15 agost 1915). En aquest cas, Rovira afirmava que el fet que l'Estat espanyol s'oposés aleshores a traspassar l'ensenyament primari a la Mancomunitat reflectia una qüestió política, perquè el que estava en joc era, en qualsevol cas, la catalanització d'aquests estudis primaris, als quals Rovira atorgava una importància fonamental per a difondre els principis de catalanitat. L'intel·lectual tornava, doncs, a subratllar l'acció d'una pedagogia nacional: «Portar el sentit de catalanitat a l'ensenyament no és fer política; és fer pàtria. L'educació patriòtica, sanament entesa, és una de les bases de l'ensenyament contemporani [...]. No es pot fer política a l'escola! —criden. Però, mentrestant, a l'escola es donen uns llibrets de geografia i d'història que no parlen de geografia ni d'història catalanes; es llegeixen uns llibres de lectura amb prosistes i poetes que no són els nostres, que parlen de coses i de fets que no són els nostres, i es canta en himnes de ritme estrany un patriotisme postiç i exòtic. [...]. Volem convertir l'escola, no pas en instrument de política catalanista, però sí en un instrument de la cultura catalanesca.» En conclusió —i com escrivia Rovira a *Gent Nova* (14 agost 1916)—, la idea fixa sobre l'ensenyament primari era recurrent, atès que l'escola havia de ser un «instrument de nacionalització», car «tot moviment nacionalista necessita comptar amb la base ferma d'un ensenyament patriòtic [...]. La mancança d'un ensenyament nacional abastament estès, no pot ésser comparada per cap altre mitjà». És a dir, «l'escola és, per al nacionalisme, una poderosa, un insubstituïble alçaprem».

L'enfocament de Rovira consistia a establir la centralitat de la llengua en la perspectiva del nacionalisme internacional: «més que per la influència de cap

25. «Discurs presidencial pronunciat per Don Antoni Rovira i Virgili en l'acte inaugural de l'Esquerra Catalanista celebrat la nit del 18 de juny de 1914», *La Nació: Portaveu de l'Esquerra Catalanista*, núm. 2 (24 juny 1914).

26. *La Nació* en difongué diversos paràgrafs: «L'Escola Catalana» (1 juliol 1914), «La depressió política» (19 agost 1914), «Catalunya i Barcelona» (26 agost 1914), «El proselitisme de Catalunya» (30 setembre 1914) i «Els medis materials» (14 octubre 1914).

teoria general, els moviments nacionals de l'Europa contemporània han donat a la llengua la primacia entre els factors de la nacionalitat».²⁷ En aquest sentit, Rovira mateix s'adherí a la Diada de la Llengua Catalana que va tenir lloc el gener de 1916. Entre els objectius que aplegava el manifest —difós al conjunt de la premsa comarcal (*Gent Nova*, 18 desembre 1915)— també s'hi recollia «que en les escoles públiques de Catalunya sigui obligatori ensenyar als deixebles en l'idioma català» i «que en les Universitats, Instituts i Escoles Normals de terra catalana s'estableixin càtedres, també obligatòries, de Llengua, Historia i Literatura catalanes».

En termes generals, el problema radicava, en opinió de Rovira, en la divulgació de la història cultural i política per tal d'aconseguir una consciència de pertinença, aleshores motiu de preocupació d'associacions polítiques com la Unió Catalanista. Precisament Rovira s'incorporà al si del Consell General d'aquesta associació —presidida per Domènec Martí i Julià—, com a secretari d'acció cultural i social, a la Junta Permanent del febrer de 1915, a fi d'impulsar «un nou període del catalanisme» en la reivindicació d'un procés de conscienciació nacional de la societat que havia de ser la base de l'estructuració política del país.

Per tant, *La nacionalització de Catalunya* constituí una articulació definitiva del discurs rovirà per a impulsar el sentiment de pertinença, que havia de ser legitimat per l'acció política. Rovira entenia que calia observar la història com a punt de partença, com a referent evolutiu, però allò que calia assumir (i d'aquí l'èmfasi en el factor subjectiu o consciència) era el dret a decidir, la base del qual arrelava en el procés d'autoreconeixement de la personalitat nacional dels pobles. La pregunta que l'autor formula és, per tant, què és ser catalanista. En un article a *Renaiement* (16 d'octubre de 1913), Rovira en planteja el sentit a través d'un dilema: «La llengua, el dret, la història, no són pas la llengua, el dret i la història d'una turbamulta, d'una deslligada successió de gents, sinó que són d'un poble, d'un ésser col·lectiu, d'una unitat espiritual. Ésser catalanista és voler la independència espiritual de Catalunya. Tu [interlocutor que manté la negació de la identitat necessària entre ser català i el catalanisme] ets partidari d'una Catalunya de geografia, d'uns catalans diferenciats a tall de varietat zoològica. Jo vull una Catalunya que sigui una veu viva en el concert dels pobles, un far en la il·luminació universal de la cultura.»²⁸

27. A. ROVIRA VIRGILI, *Descripció de Catalunya: Els factors de la collectivitat catalana: la terra, la raça, la història, l'economia, l'estructura social, la llengua, l'ànima* [1944].

28. X. FERRÉ I TRILL, *De la nació cultural a la nació política*, p. 96. Aquest «Diàleg dels catalans» va ser reproduït a *Ressorgiment* (Buenos Aires), núm. 26 (setembre 1918), p. 420.

2. ...I VOLUNTAT POLÍTICA

Aquesta anàlisi de Rovira apella, implícitament, a una «mobilització ètica i cívica» envers els atributs identitaris tot just per superar l'estadi de cultura satèl·lit: una cultura legitimada —i percebuda com a pròpia— a través d'un *altre* sistema cultural i simbòlic (oficialitzat per la cultura de l'Estat), contrari a aquella «independència espiritual» de la qual feia esment. En aquest sentit, Joan Fuster concretava que aquesta situació, derivada del provincianisme, es caracteritzava «pel fet de girar entorn d'un centre sense poder incorporar-s'hi. La província mai no serà centre, i viu moralment —mentre es manté provinciana— d'allò que el centre li envia».²⁹

Per tant, Rovira, probablement el teòric català contemporani que més ha aprofundit en la rellevància de la identificació amb la pròpia historicitat dels nacionals, destaca que la identitat nacional no és legitimable per-si-mateixa, sinó que és conseqüència d'un procés de subjectivació conscient: d'autodeterminació individual i de vinculació —pel que fa a una planificació de la «nacionalització» de la llengua— a un projecte de «reconstrucció» nacional.³⁰

Aquest és un primer estadi per a establir, segons els criteris de Rovira, el que posteriorment hom ha definit com a «nació cultural». Amb tot, l'estadi de normalitat nacional-cultural que es desprèn d'aquesta interiorització prèvia dels factors territorials, culturals, econòmics, històrics, en definitiva, ha de ser projectat des de l'àmbit de la pertinença política. Per això hem dit que per Rovira —com s'esdevé en bona part de la intel·lectualitat del Nou-cents— identitat cultural i identitat política no s'exclouen, ans serà la consciència política el que formalitzarà en forma de projecte-programa la legitimitat d'una cultura nacional. En aquest cas, doncs, la nacionalització política legitima la sobirania de la identitat nacional. És per aquest raó que, a l'últim, per aquest intel·lectual polític, la IC, com a hipòtesi de futur, és una resultant d'una estratègia política nacional autodeterminista: «quan hi ha diferents comunitats ètniques o culturals sobre un mateix territori, no porta enlloc ignorar-ho. L'única solució possible, en cas de conflicte, és [...]: una cultura i una política de respecte i assumptió de diversitat cultural i humana. Res no pot substituir aquesta medicina: la resta o és opressió o és l'equivocació de voler reduir la política als seus aspectes més purament administratius».³¹ Heus ací la (nova) relació simètrica (perquè és horitzontal) entre identitat i poder.

29. J. FUSTER, *Nosaltres els valencians*, p. 206.

20. J. M. NADAL, *Llengua escrita i llengua nacional*, Barcelona, Quaderns Crema, 1992, p. 165.

31. R. LAPIEDRA, «El fet nacional avui: independència i autodeterminació», *Revista de Catalunya*, núm. 119 (juny 1997), p. 25-26.

La identitat col·lectiva i la cultura empresarial catalana

SELENE CRUZ MARTÍNEZ
Universitat de Barcelona

M. TERESA SORROSAL I FORRADELLAS
Universitat Rovira i Virgili

Existeix una relació indissociable entre identitat, memòria col·lectiva i cultura. Determinar els elements o les característiques que defineixen aquests conceptes, que es reflecteixen tant en una organització empresarial com en una nació, és fonamental per conèixer-ne l'estructura, les fortaleses, les debilitats i les tendències.

La història, la cultura, així com la memòria col·lectiva juntament amb els seus marcs socials generals (llenguatge, espai, temps) i específics, formen part de la IC d'una entitat o nació. Aquesta pot entendre's com un conjunt de signes que configuren la manera d'ésser d'un grup, que alhora es relaciona amb altres grups que comparteixen un temps i un espai comuns. Malgrat les interaccions del grup amb el seu entorn i de l'evolució cultural i social a la qual està sotmesa qualsevol organització humana, certs signes es mantenen estables amb la finalitat d'establir els límits que separen el *nosaltres* dels *altres*.

La cultura i la memòria es construeixen a partir de «pautes de significats», és a dir, d'elements com valors, creences, etc., que determinen una manera d'actuar característica dels membres del grup i una manera particular d'actuar amb l'entorn. No tots els significats poden anomenar-se culturals o ésser presents en la memòria, sinó tan sols els que són compartits i relativament duradors en termes col·lectius i generacionals. A partir d'aquí és on la identitat s'apropia, per mitjà dels individus, uns símbols determinats que la fan diferent (a l'exterior) i defineixen la unitat del grup i la seva especificitat (cap a l'interior).

Si la cultura, la identitat i la memòria col·lectiva poden localitzar-se com a elements de l'entorn global, també poden analitzar-se des de l'estructura del teixit empresarial en una regió o un país. Aquest document pretén mostrar una anàlisi de la relació entre memòria col·lectiva, IC i cultura empresarial en l'àmbit organitzatiu. Com a conclusió, s'hi presenten els resultats d'una aplicació empírica amb

els quals proposem una tipologia de diferents cultures empresarials detectades en les petites i mitjanes empreses (PIME) catalanes.

En el context empresarial existeixen diversos estils de vida, costums, coneixements, que s'han succeït al llarg d'un període de temps. Concretament, les empreses són formades per diversos grups d'individus (directius, treballadors, clients, proveïdors, etc.) les interaccions dels quals donen lloc a una organització amb diferents estructures en funció de com es descriu el seu comportament intern i vers l'exterior.

Gràcies al pas del temps i a l'acumulació d'experiències, les organitzacions han generat una memòria en què hi ha immersos els records del grup i que ha permès homogeneïtzar el passat per tal d'estandarditzar comportaments i representar-los de manera adient. No és possible que un individu o un col·lectiu aprengui si no disposa d'una memòria que permeti modificar el seu comportament prenent com a base la seva experiència. Tota organització que pretengui adaptar-se als canvis de l'entorn, aprofitar la seva història i aprendre dels errors del passat ha de mantenir una memòria col·lectiva i, a més, projectar-la cap al futur per aprofitar les oportunitats que se li presentin. Alhora, la memòria col·lectiva d'una organització és un element clau per a l'explicació i l'anàlisi de la identitat del grup.

Centrant-nos en l'àrea empresarial a Europa, els canvis tecnològics, socioculturals, polítics i econòmics que s'han esdevingut en les últimes dècades estan provocant un profund impacte en el funcionament i l'estructura de les organitzacions i, en especial, dels *recursos intangibles* (*cultura empresarial, identitat corporativa, responsabilitat social corporativa, etc.*). Aquest fet comporta també un especial èmfasi en la gestió, el control i la valoració d'aquests recursos.

La competitivitat, tant externa com interna, ha portat les empreses a cercar formes alternatives a l'abaratiment de costos per competir amb companyies del mateix sector, afavorint la cerca d'avantatges competitius derivats de la innovació, en la qual cobren gran protagonisme els recursos intangibles com ara l'habilitat, l'aprenentatge, els avantatges estratègics, el coneixement, etc.

Com a conseqüència dels canvis originats en l'entorn i en la manera de competir, sorgeixen noves necessitats per gestionar els recursos tangibles i intangibles de l'organització. Aquestes noves necessitats es basen principalment en:

a) una capacitat constant d'adaptació a l'entorn en què actuen, tractant d'anticipar-se als canvis i prevenint-los amb prou antelació quan no són les mateixes empreses les que els provoquen;

b) una major flexibilitat interna que serveixi d'ajuda i complementarietat de la capacitat d'adaptació a l'entorn;

c) una major capacitat d'innovació tant de productes com de processos, que és un aspecte clau per a l'organització;

d) una anàlisi de la cadena de valor;

e) un aprofitament màxim i més eficient dels recursos a través de noves capacitats i habilitats;

f) un major desenvolupament de les eines de gestió.

No obstant això, l'èxit de les empreses actuals no depèn només dels recursos tangibles i intangibles amb què compta en el seu balanç, sinó que existeixen uns altres factors fonamentals que incideixen en aquest procés: la cultura empresarial, la memòria col·lectiva i la definició de la seva identitat.

La cultura empresarial, la memòria i la IC tenen en comú el fet que generen en els membres de l'organització un sentiment de pertinença envers el grup que la integra, a més de crear elements diferenciadors respecte a altres empreses. També influeixen en aspectes de l'organització, com ara la definició d'una estructura, la seva posició davant l'entorn i les estratègies que se'n segueixen. De l'estructura podem dir que és integrada per una sèrie d'elements com els valors, els coneixements, les regles, els patrons, etc., cosa que és una manifestació directa de la manera d'entendre els problemes o les situacions a les quals ha d'encarar-se l'empresa.

Amb relació a l'entorn, podem associar-lo amb la noció d'espai a què fa referència Maurice Halbwachs en el seu llibre *La mémoire collective* (1968). No hi ha grup que no es desenvolupi dins d'un marc espacial, amb la qual cosa cada empresa delimita l'espai de què disposa a la seva manera, ja sigui d'una manera física o abstracta. És a dir, l'empresa constitueix un marc fix on tancarà i recuperarà els seus records. Un altre aspecte important a remarcar és que l'espai crea una sensació d'estabilitat en el qual el temps es manté constant.

També cada grup té el seu propi temps col·lectiu, que coincideix a acceptar la seva estructura (en el cas d'una empresa: calendari laboral, horaris, etc.). Així, cada integrant en coneix perfectament les convencions.

Tant la cultura com la identitat i la memòria col·lectiva tenen un caràcter dinàmic, ja que es van modelant segons els esdeveniments viscuts, tot i que tendeixen a perpetuar-se, com ja s'ha comentat, almenys en els seus trets principals i bàsics. Poden sofrir transformacions constants per diversos motius, com, per exemple, els contactes amb altres empreses o grups, que al seu torn tenen també aquests mateixos elements.

Les organitzacions tenen patrons de conducta establerts, és a dir, acords del col·lectiu d'on sorgeixen valors, regles, pensaments, maneres d'enfrontar-se al canvi. Aquests elements influeixen en la manera com les persones es comporten en les diferents àrees, sia en el tractament amb els clients, els proveïdors, el procés d'innovació, etc. Aquests acords són el resultat d'un procés de socialització.

Cada cop és més gran el nombre d'empreses (Starbucks, Ford o Benetton en són alguns exemples) que atribueixen part del seu èxit a la gestió eficaç de la seva cultura empresarial, que repercuteix sobre el comportament de l'organització i la presa de decisions. E. Flamholtz (2005) distingeix quatre àrees essencials en què totes les organitzacions haurien de gestionar la cultura empresarial:

1. El tracte dels clients.
2. El tracte dels empleats propis o capital humà de l'empresa.
3. Els estàndards de rendiment organitzatiu.
4. La noció de responsabilitat.

La necessitat d'una bona gestió de la cultura empresarial està relacionada amb el fet que actualment els recursos intangibles d'una organització van guanyant importància respecte als seus recursos tangibles i que els primers representen un dels elements fonamentals per a l'èxit de la companyia.

La cultura empresarial i la identitat corporativa són recursos intangibles que es troben identificats com una part dels coneixements i de les habilitats que posseeix l'organització; és a dir, formen part del capital estructural. No obstant això, existeix una altra posició que inclou la cultura empresarial com un recurs amb influències sobre les tres grans categories en què es divideix la cultura empresarial: capital estructural, humà i relacional.

Actualment, trobem que les companyies tracten de redefinir la pròpia identitat a partir de determinats valors corporatius que integren l'organització i les persones entorn d'una nova manera de gestionar. Les empreses van aconseguint establir vincles de relació amb les seves àrees d'interès a través de la seva identitat, trametent la consistència entre la seva visió empresarial, els seus principis d'actuació i els elements que les caracteritzen i les fan úniques, fet que els permet crear marques reeixides.

La identitat corporativa pot analitzar-se sota dues perspectives: de manera interna, analitzant els signes que fomenten la cohesió dels treballadors; i de manera externa, en què s'identifiquen els signes que fan diferent l'organització respecte a les altres i els valors són l'eix d'actuació que guia la seva gestió.

L'alineació de visió amb els principis que regeixen l'empresa ha de fer-se a través d'una definició particular i la transmissió d'uns valors que siguin finalment apresos pels treballadors de la companyia. Els valors s'han d'entendre com qualitats basades en conductes que permetin obtenir una finalitat determinada que identifica l'empresa.

Per tal que Catalunya pugui potenciar àrees estratègiques de creixement i creació de valor, es requereix l'estudi profund dels signes que determinen la identitat corporativa de les seves companyies i la seva cultura empresarial.

A Europa, el 99,8 % de les empreses corresponen a la micro, petita i mitjana empresa, caracteritzades pel fet de tenir una ocupació de menys de 250 empleats (segons el criteri establert per la Unió Europea). La microempresa té entre 0 i 9 assalariats, i la petita empresa, entre 10 i 49 assalariats, mentre que la mitjana empresa es situa entre els 50 i els 249 empleats. A partir de 250 empleats es considera una gran empresa.

L'economia catalana depèn fonamentalment d'un teixit empresarial basat en les PIME: exactament el 99,84 % de les seves empreses pertanyen a aquest col·lectiu. Dins de les PIME catalanes, la microempresa representa el 93,48 %, mentre que la petita i la mitjana empresa constitueixen el 5,55 % i el 0,82 % respectivament.

L'estructura productiva de les empreses a Catalunya està dividida en quatre sectors principals: indústria, construcció, comerç i serveis; aquest últim és el de major importància.

A continuació es mostren els resultats obtinguts en una primera aproximació empírica a l'estudi de la cultura empresarial de les PIME a Catalunya. L'anàlisi es va dividir en cinc àrees:

- Actitud davant l'entorn.
- Enfocament estratègic.
- Valors i creences.
- Estructura organitzativa.
- Pràctiques de recursos humans i lideratge.

La informació relativa a la posició de cada empresa en aquestes àrees es va obtenir a partir d'un qüestionari al qual respongueren empresaris de diverses PIME dels sectors comerç, servei i indústria. L'eina utilitzada per a l'anàlisi de les dades obtingudes ha estat els mapes autoorganitzatius de Kohonen,¹ que són un tipus de xarxa neural particular amb la finalitat d'agrupar dades d'entrada (patrons) en funció de la seva semblança. En les figures 1 i 2 es presenten els resultats obtinguts de l'anàlisi de les noranta-vuit variables definides en el qüestionari.

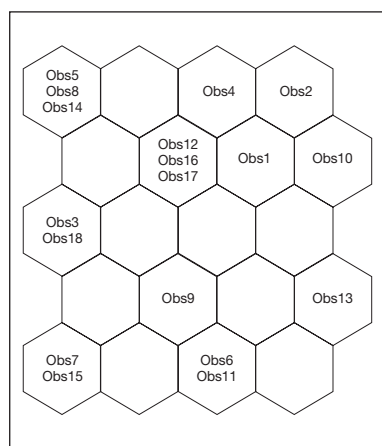

FIGURA 1. Cultura empresarial. Qüestionari complet. Mapa de qüestionaris aplicats.

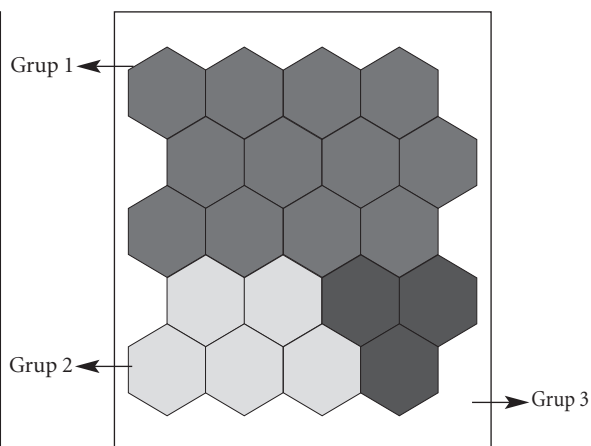

FIGURA 2. Cultura empresarial. Qüestionari complet. Mapa de grups creats.

1. La implementació dels mapes autoorganitzatius de Kohonen s'ha realitzat mitjançant l'aplicació de la *toolbox* per a Matlab, disponible en la web del Laboratori de Ciències de la Computació i la Informació de la Universitat Tecnològica d'Hèlsinki.

En vista dels resultats obtinguts, se n'extreu la presència de tres grups diferenciats, els quals hem anomenat empreses amb «cultura empresarial complexa», «cultura empresarial dinàmica» i «cultura empresarial estacionària». Les seves característiques s'exposen a continuació.

Grup 1. Empreses amb «cultura empresarial complexa»

Aquest grup és integrat per dotze companyies de tres sectors: serveis, comerç i indústria i és el grup més representatiu de l'estudi.

Les empreses que el formen tenen una responsabilitat social corporativa desenvolupada, un factor que determina la seva gestió. Presenten una cultura empresarial enfocada al canvi, ja que les noves situacions són fàcils d'assimilar pels empleats i és habitual posar-hi en pràctica noves estratègies.

L'enfocament estratègic està ben definit, ja que posseeixen fortaleses, objectius i plans d'acció establerts. Els errors són acceptats i es consideren una valuosa eina d'aprenentatge. Existeixen programes de formació continuada i sistemes de retroalimentació promoguts per la mateixa empresa. La creativitat i la innovació es fomenten amb projectes amb un pressupost estipulat.

Es tracta d'una cultura empresarial basada en valors i creences. La creativitat, l'organització i la comunicació són els trets que més predominen en aquestes organitzacions. S'hi afavoreix la conciliació entre la vida familiar i la laboral. En qüestió de sexe, el percentatge de dones en l'organització és igual que el d'homes o més, tant en el personal contractat com en el nivell de responsabilitat. Hi ha flexibilitat en l'horari laboral i el calendari de vacances. Existeixen espais definits per a cada empleat i àrees comunes per als treballadors, amb què es compleixen els estàndards ergonòmics recomanats.

L'estructura organitzativa està definida a través de regles, polítiques i normes que són conegudes per tot el personal.

Quant a la gestió dels seus recursos humans, les habilitats i la formació dels treballadors són conegudes. Hi ha esquemes d'avaluació del compliment dels objectius i programes d'incentius, premis i reconeixements per motivar els empleats.

La participació del personal s'hi reconeix com un elemental clau per a l'èxit de la companyia. Els treballadors hi són considerats aptes per a la resolució de problemes i generadors de valor a través de les seves opinions o dels seus suggeriments. S'hi impulsen el diàleg i la comunicació. Periòdicament s'hi celebren esdeveniments que permeten la socialització del personal, alhora que existeix una política d'integració amb clients i proveïdors. Hi ha programes de prevenció i plans de contingència.

Grup 2. Empreses amb «cultura empresarial dinàmica»

Aquest grup és format per cinc companyies dels sectors serveis i comerç. No hi ha una responsabilitat social corporativa clarament definida; a més, poques vegades s'hi posen en pràctica noves estratègies de gestió o s'hi incorporen noves tecnologies. El seu enfocament estratègic tampoc no està totalment definit, ja que no sempre les seves fortaleses i les seves debilitats estan identificades. La planificació tan sols es realitza a curt termini i no s'hi disposa de plans clars a llarg termini.

Els objectius i les funcions dels empleats no hi estan prou explicitats. Hi ha programes de formació continuada, però hi falten sistemes de retroalimentació. Això explica que no s'hi coneguin les habilitats i la preparació dels empleats i que no hi existeixin esquemes d'avaluació del compliment dels objectius. No obstant això, s'hi afavoreix la creativitat dels treballadors i hi existeix un pressupost concret per a projectes d'innovació. En conseqüència, també s'hi és conscient de la possibilitat de cometre errors i d'aprofitar aquest coneixement en el futur tot admetent-la.

Els valors i les creences no són un element fonamental per a la seva gestió. Les empreses d'aquest grup tenen una estructura organitzativa no definida quant a les regles, les polítiques, les normes i els nivells jeràrquics. No sempre s'hi afavoreix la conciliació entre la vida familiar i la laboral. Pel que fa al percentatge de dones en l'organització, és més gran que el d'homes o igual en la quantitat d'empleats, però els llocs de direcció són ocupats principalment per homes.

L'horari laboral i el calendari de vacances no hi són prou flexibles, encara que sigui possible acollir-se a un contracte a temps parcial o jornada reduïda. Hi ha espais definits per a cada empleat, així com àrees d'espai comú que compleixen els estàndards ergonòmics recomanats.

Hi són pocs els esdeveniments que permeten la socialització del personal, dels clients i dels proveïdors. Encara que els treballadors hi siguin considerats fonamentals en l'èxit de l'empresa, no hi ha mecanismes per conèixer-ne les opinions i els suggeriments.

Els trets més accentuats del grup amb cultura empresarial dinàmica són la comunicació, la informació i l'aprenentatge, però sempre en sentit vertical des de les directrius dels directius fins a l'empleat.

Grup 3. Empreses amb «cultura empresarial estacionària»

En aquest grup es va situar una única companyia del sector serveis. La seva responsabilitat social corporativa està definida i s'hi han posat en pràctica noves estratègies de gestió, tot i que hi ha reticències a incorporar noves tecnologies.

Les fortesales i les debilitats no hi estan identificades i no hi ha un organigrama determinat. No hi ha planificació ni a curt ni a llarg termini.

Els objectius i les funcions que ha de desenvolupar cada empleat no estan clarament explicitats i hi ha poques oportunitats per compartir experiències entre els treballadors. No s'hi afavoreix la creativitat ni hi ha pressupostos per a projectes d'innovació. L'empresa no té establerts programes de formació continuada i hi falten sistemes de retroalimentació. Hi ha poca tolerància a cometre errors.

Es tracta d'un tipus d'empresa amb una gestió que no prioritza els valors i les creences. La vida familiar i la laboral no hi són afavorides per polítiques de conciliació i tampoc no hi ha equitat entre el nombre de dones i homes contractats, ja que la direcció és integrada majoritàriament per homes.

L'horari laboral i el calendari de vacances no hi són flexibles. Hi existeixen espais definits i delimitats per a cada empleat, però no hi ha àrees comunes que puguin compartir els treballadors. En la cultura empresarial estacionària s'hi destaca la jerarquia com a element fonamental. Per contra, el que menys hi predomina és la creativitat.

No hi ha programes d'avaluació del compliment dels objectius i no s'hi tenen mecanismes que permetin conèixer les opinions, els suggeriments i les iniciatives dels treballadors. No s'hi impulsen ni el diàleg ni la comunicació. La participació dels empleats no hi és considerada crucial per a l'èxit de l'empresa, així que les decisions estratègiques sempre són preses per unes persones determinades o uns departaments clau.

CONCLUSIONS

La cultura empresarial i la memòria col·lectiva mostren evidències de ser part integrant de la identitat d'una organització, ja que, per un costat, doten l'empresa d'una manera de ser i d'actuar pròpia i, per l'altre, són elements diferenciadors de les estructures socials. En el context empresarial, conèixer i identificar ambdós recursos ens permetrà establir el passat, el present i possibles tendències amb l'objectiu de millorar la presa de decisions i la creació de valor.

La identitat, igual que la memòria i la cultura empresarial, comparteixen elements comuns, com, per exemple, els valors, el coneixement, les regles, els patrons de comportament, la interacció, l'aprenentatge. Per a cada organització existeixen un llenguatge, un temps, un espai i una estructura que ens permeten homogeneïtzar la mateixa concepció de l'empresa.

La cultura empresarial i la identitat corporativa són recursos intangibles localitzats en l'estructura de l'organització que caracteritzen cada una de les empreses existents; és a dir, les doten de personalitat (característiques singulars). El seu es-

tudi ha estat fonamental per desenvolupar teories i noves tècniques de comportament organitzacional. Tot i això, és necessari no només categoritzar aquesta cultura empresarial i identitat, sinó també ajudar a generar-hi millores, que es reflectiran en el resultat i el valor de les empreses.

La cultura empresarial exerceix el paper de la memòria col·lectiva en les organitzacions. És una prova d'aquest fet l'existència de temps definits pel col·lectiu, d'espais on es desenvolupa el grup, on hi ha un llenguatge que intenta ser compartit per tothom.

A partir d'un primer estudi empíric, hem categoritzat la cultura empresarial en tres tipus:

— La cultura empresarial complexa, que recull el major nombre d'empreses analitzades. Donades les seves característiques (disposició al canvi, planificació estratègica, flexibilitat laboral, motivació dels empleats, normes i valors, etc.), és el tipus de cultura empresarial a la qual haurien de tendir les PIME catalanes per afrontar amb garanties d'èxit el seu futur empresarial.

— La cultura empresarial dinàmica, en què es fomenten la comunicació i la informació entre les àrees de l'empresa i l'aprenentatge dels empleats, encara que el nivell de planificació i anticipació de canvis no hi sigui tan accentuat com en la cultura empresarial complexa.

— La cultura empresarial estacionària, que és la que s'ha detectat menys en el nostre estudi. La seva forta estructura jeràrquica s'uneix a una aversió al canvi, la qual cosa fa d'aquest tipus d'empresa la de major rigidesa per encarar un context canviant com l'actual, en què cada vegada es dóna més importància a uns recursos intangibles que les empreses amb aquesta cultura tendeixen a limitar.

Podem acabar afirmant que el primer panorama trobat en la categorització de la cultura empresarial de les PIME catalanes és encoratjador, ja que el major nombre d'empreses estudiades tenen estratègies definides i una responsabilitat social creixent, amb normes i regles que solen ser flexibles, són propenses al canvi i estan disposades a aprendre; és a dir, tenen una cultura empresarial complexa. No obstant això, s'hauria d'estudiar una mostra més àmplia d'empreses per poder generalitzar les conclusions extretes d'aquest estudi.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- CEBALLOS, D. «Mètodes de valoració de recursos intangibles». A: *IX Seminari de Finances*. Barcelona: Universitat de Barcelona. IAFI, 2006.
- FLAMHOLTZ, E.; RANGAPRIYA, K. N. «Differential impact of cultural elements on financial performance». *European Management Journal*, vol. 23, núm. 1 (2005), p. 50-64.
- FUNK, K. «Sustainability and performance». *MIT Sloan Management Review*, núm. 44 (2003), p. 65-70.

- GUARDIA, R.; VALLÉS, I. *Responsabilidad corporativa e identidad*. Barcelona: Real Academia de Ciencias Económicas y Financieras, 2006.
- HALBWACHS, M. *Les cadres sociaux de la mémoire*. París: Presses Universitaires de France, 1925.
- «La mémoire collective chez les musiciens», *Revue Philosophique*, núm. 3-4 (1939), p. 21.
- *La mémoire collective*. París: Presses Universitaires de France, 1968.
- SCHEIN, E. *La cultura empresarial y el liderazgo*. Barcelona: Plaza y Janés, 1998.
- SORROSAL I FORRADELLAS, M. T., *La memòria als mercats financers: una anàlisi mitjançant xarxes neurals artificials*. Tesis doctoral. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2005.
- SORROSAL I FORRADELLAS, M. T.; RAMÍREZ, D., «Memoria colectiva en los mercados financieros: de Halbwachs a los mapas autoorganizativos de Kohonen». *Cuadernos del Cimbage*, núm. 7 (2005), p. 25-42.
- VILLAFANE, J. *Responsabilidad corporativa y reputación*. Barcelona: Real Academia de Ciencias Económicas y Financieras, 2006.

El ciutadà davant la identitat col·lectiva catalana

ANDREU GRAU ARAU
Universitat de Barcelona

Com a comunitat, s'arriba a tenir identitat quan hi ha, de debò, una sèrie de característiques que permeten parlar de *a) distinció*, respecte a altres identitats, i de *b) confirmació* de la pròpia identitat. En parlar de distinció, volem dir que una comunitat es distingeix d'una altra per uns trets, per unes característiques que diem que li són pròpies: som «això» i no «allò altre». En parlar de confirmació, ens referim al que ens permet justament assegurar, verificar i provar que aquesta comunitat «és el que és». Des d'aquest punt de vista, com a comunitat, amb la distinció i la confirmació, estrictament parlant, som, com acabem de dir, «això» i no som «una altra cosa». Si el que es persegueix és dir què és la ICC, tan important serà dir el que significa «ésser una cosa» com «no ésser-ne una altra». Per això, en aquesta intervenció, volem comentar una sèrie de factors que, tot i que fonamentals en la confirmació de la nostra identitat, poden suscitar noves qüestions.

1. SENTIMENT I MENTALITAT

Si la comunitat s'identifica amb un nom, és per un sentiment de pertinença. El problema, però, comença quan es tracta de determinar la naturalesa i les manifestacions d'aquest sentiment. Si seguim el que diu Jaume Vicens i Vives, en el sentit actual de la paraula, no podem parlar de pobles si no reconeixem la constitució definitiva d'una mentalitat inherent i diferenciada en la vida històrica d'una societat. Mentalitat, aquí, s'ha d'entendre bàsicament com una manera pròpia d'entendre i prendre's la vida; no és quelcom rebut, sinó quelcom creat en el mateix si de la comunitat.¹ La mentalitat, al cap i a la fi, no és més que una manera de justificar l'existència d'aquell sentiment de què parlàvem. Des d'aquest

1. Cf. Jaume VICENS I VIVES, *Notícia de Catalunya*, Barcelona, 1999, p. 24.

punt de vista, la mentalitat defineix una comunitat, un poble, una nació, un país... determinats.

Fem els possibles per mostrar els predicats nominals que mostren millor qualitats no passatgeres del subjecte-comunitat. Amb la mentalitat, mirem de mostrar la consciència del conjunt al qual pertanyem. Aquesta incorporació ens facilita la concreció i la comprensió del subjecte, i ens permet d'avançar vers la fixació de la IC. Practicada la distinció, i ja en el nivell de la confirmació, mirem de determinar els judicis d'identitat que han de declarar el que som.

La identitat, tractada en l'àmbit científic (història, psicologia, sociologia, economia, filosofia...), que ha estat el punt de partença en aquesta investigació promoguda per l'IEC i pel grup d'investigació IAFI, pot pensar-se des d'una perspectiva constructivista o funcionalista. En un món com el nostre, cal accentuar la idea de funció en un sentit dialèctic contra la idea limitadora de les realitats absolutes que proposa qualsevol tipus de tendència dogmàtica. La identitat, socialment parlant, és quelcom que, contínuament, es va fent. No ens hem de privar de la imaginació ni de l'especulació creatives si la nostra intenció és arribar a construir un mapa conceptual del que significa la identitat socialment parlant. Per això, considerem que cal pensar en la identitat no només com allò que mostra o diu el que som, sinó com quelcom que *a) genera funcions*, és a dir, realitza operacions dependents l'harmonia de les quals expressa el que de debò és la identitat com quelcom viu (recordem que J. Dewey afirmava que la funció constitueix la unitat fonamental de tota conducta); *b) inicia missions*: assumeix la realització d'unes obres determinades amb una justificada obligació o amb una clara convicció deontològica, i *c) orienta*: guia davant de la possibilitat de l'existència d'un comportament o d'una conducta incerts.

2. HISTÒRIA I MITE

Tanmateix, socialment parlant, la identitat no es podrà assolir si no s'atén l'aspecte històric. Podem parlar d'una identitat històrica en un sentit temporal? Identifiquem les èpoques i ens identifiquem per les èpoques. Un poble, una nació, un país ha de conèixer el seu origen. De la mateixa manera que, per motius diversos, a l'individu li cal saber la seva edat, ha de menester que la col·lectivitat tingui coneixement del seu origen temporal. A aquella exclamació de Jaume Vicens i Vives, en la introducció de la seva *Notícia de Catalunya*: «Ai dels pobles que s'obliden d'aquestes necessàries introspeccions i no s'aturen en les grans recolzades històriques per palpar-se el cos, escoltar-se l'ànima i mesurar l'encert o l'errada en la feina feta!»,² afegeixo que cal saber els límits d'aquest cos per no escoltar de més ni de menys. És

2. Jaume VICENS I VIVES, *Notícia de Catalunya*, p. 15.

necessari conèixer i revisar la història. Cal cercar les causes històriques dels problemes i corregir la presentació dels efectes que es tenen com a autèntics i que no són més que resultat de causes dubtoses o, en el pitjor dels casos, falses.

El concepte de *identitat* es relaciona estretament amb la duració. Aquesta categoria alludeix a una noció essencial: el que dura és el que és. Des d'aquest punt de vista, podem parlar de pèrdua d'identitat, cosa que implica entrar en el terreny de la vaguetat. S'és en un temps determinat; passa el temps; hi ha canvis... Es pot parlar de la mateixa identitat? És aquí que ens adonem del problema de la vaguetat, vaguetat que no fa sinó confirmar que la IC tan sols pot entendre's històricament. La identitat, doncs, en aquest ordre, no és pas quelcom tancat hermèticament, sinó quelcom obert: obertura que garantirà entendre la realitat de la ciutadania. La identitat, doncs, s'ha de veure com un resultat, però no definitiu; per això, depenent de l'ús i de les funcions, històricament podem parlar d'identitats: *a) presents*: aquelles que resisteixen; *b) perdudes*: que s'han eliminat o han desaparegut, i *c) imaginades*: que es pensa que són o han estat i ni són i ni han estat, però que han fet possible que autèntiques identitats no es distingissin ni encara menys es confirmessin.

Les lectures de les obres de Vicens i Vives o de Ferran Soldevila, models d'una manera acurada d'historiar des del reconeixement de la ICC, ens permeten afirmar que els trets que caracteritzen la nostra història es materialitzen en l'art romànic, el comerç mediterrani, la poesia trobadoresca, el desenvolupament ciutadà, l'art gòtic, la recuperació romàntica... Són, però, i no ho oblidem, fets que compartim amb la resta d'Occident.³ No som un poble nou, sinó vell: amb tradició i experiència diversa en la història. Som rics en períodes i amb una consciència primerenca en el marc europeu. No podem dur els límits històrics de Catalunya més enllà del món carolingi. Segons Vicens i Vives, «sempre retrobarem en els homes de la Marca els signes de llur nissaga històrica; en aquest cas, llur europeisme distintiu».⁴ No hem de confondre els límits de la nostra identitat, temporals, amb els de la territorialitat, espacials. Aquests darrers, d'alguna manera, sí que ens permetrien parlar d'uns altres catalans que, en realitat, no ho eren, com els romans o els visigots; però, com molt bé diria Vicens i Vives, «no emboliquem les coses».

En l'edat mitjana, doncs, hauríem de rastrejar l'origen de la nostra identitat. Des d'aquest moment, doncs, cal observar la història dels regnes, de les nacions veïnes o dels estats als quals pertanyem. Hem d'analitzar com es comprèn la nostra identitat des de la seva i observar —que potser és el fet més important— com integren en la seva identitat, geogràficament més abastant, la nostra identitat, la qual, en alguns aspectes, es presenta com a desapareguda i, en uns altres, com a imaginària.

3. Jaume VICENS I VIVES, *Notícia de Catalunya*, p. 15.

4. Jaume VICENS I VIVES, *Notícia de Catalunya*, p. 25.

En un altre ordre, l'esperit de la modernitat ens ha de dur a sostenir que la identitat s'assoleix quan es deixa d'ésser esclau de les versions puerils i romàntiques de la realitat. No cal imposar mites ni crear-ne quan no són necessaris: la imatge d'un Cristòfor Colom català i, a més, fill del Príncep de Viana no sembla una aportació essencial a la IC. Mites d'aquest tipus poden arribar, fins i tot, a detenir l'acció implícita en la IC; més ben dit: la congelen, l'anquilosen i n'impedeixen la manifestació real.

3. LA LLENGUA

No cal dir que la llengua és determinant en la formació de la identitat d'un poble. En parlar de la seva extensió geogràfica, hem tendit a referir-nos-hi de manera semblant a aquesta de Soldevila: «Les terres de llengua catalana són les regions anomenades Catalunya, Rosselló, València, les Balears, una llarga franja de l'est d'Aragó i el Principat d'Andorra. En totes es parla el català. [...] També la ciutat de l'Alguer (al nord-oest de l'illa de Sardenya) ha conservat la nostra llengua.»⁵ Tot i que el Principat sempre s'acostuma a col·locar primer, no veiem que es par-teixi ni de l'origen, ni del nombre de parlants, ni de la importància o l'oficialitat de la llengua. Mirem, però, aquesta exposició del filòleg Artur Quintana: «La llengua catalana es parla al nostre país a l'est d'una línia que va aproximadament d'Aneto a les Paüls, Benavarri, Tamarit, Fraga, Maella i arriba pel sud fins a Aiguaviva. Fora del nostre país es parla també a València, Catalunya, a les Illes Balears, a Andorra, al Rosselló i a la ciutat de l'Alguer a Sardenya.»⁶ No ens sorprendria si, en el mateix to, vingués del País Valencià o de les Illes. No es tracta, ni de bon tros, d'una exposició incorrecta; però hi ha un «també» que, depenent de la lectura, revela una apropiació en una identitat nacional col·lectiva, l'Aragó («el nostre país» del text), en què la llengua catalana no és l'única expressió lingüística, al contrari de Catalunya, on, malgrat que molts dels seus habitants no la parlin, es té com a pròpia i única de la identitat catalana.

Aquesta —diguem-ne— pèrdua d'una exclusivitat que ens ha identificat en les lluites d'èpoques fosques, com fou el franquisme, i que permet que una comunitat veïna, amb la qual ens lliguen estrets llaços històrics, reconegui i accepti la seva realitat lingüística és, actualment, un fet més positiu que negatiu per a la nostra IC, i més tractant-se d'una llengua minoritària en comparació de les d'alguns estats europeus o les que es consideren, administrativament, internacionalment reconegudes.

5. Ferran SOLDEVILA, *Resum d'història dels Països Catalans*, Barcelona, Barcino, 1974, p. 9.

6. Artur QUINTANA, *La nostra llengua: Gramàtica de llengua catalana*, Saragossa, Diputació General de Aragón, 1984, p. 11.

4. EL TREBALL

La nostra història deixa clar que hem estat un poble obert: obert a mantenir la tradició i, a la vegada, obert als avenços i al progrés. I això ha estat gràcies a una manera molt peculiar d'entendre la sociabilitat: des de l'individualisme, senyal social de la nostra identitat. Aquest individualisme, però, és el resultat de la qualitat moral i formativa que hem atribuït al treball.

En la nostra identitat, emmarcada culturalment en la geografia meridional europea i la part nord de la Mediterrània, i amb trets propis del tipus llatí de caràcter seriós, hi té un lloc eminent el valor que donem al treball. Aquest fet és, potser, on demostrem millor la nostra simpatia universal. No ens importen la raça, ni la llengua, ni la ideologia si veiem que qui s'incorpora a una feina és treballador; més ben dit, una manera que tenim de classificar la gent és aquesta: «És treballador» / «No és treballador.» Recordem que, per referir-nos al gandul, tenim un adjectiu dur com *dropo* o *dròpol*, definit per Coromines com el «mandrós habitual, que ronseja apàticament per no treballar»⁷ i amb el qual, en pronunciar-lo, demostrem que és un personatge que ens destorba, altera el nostre seny i provoca la nostra rauxa. No es pot tenir com a model el que pot anar contra la nostra racionalitat pràctica, com és ara l'hereu escampa: subproducte degenerat, com deia Vicens i Vives, d'una institució eminentment social.

Tot això confirma que no entenem el treball només com un valor econòmic, sinó com un valor moral. Sense l'aptitud per al treball ben realitzat, els catalans notariem una pèrdua de la nostra identitat, perquè el considerem fonament i constatació de la nostra IC com a poble. Són molts els holandesos que reconeixen, pel que fa a la manera de prendre's la vida, que hi ha una fissura entre el nord i el sud del país: aquell, marcat per una rígida moral calvinista, i aquest, per un catolicisme molt més permissiu. Ambdues posicions davant de la vida, però, no originen diferents ritmes en la producció d'aquest país. En la nostra terra, amb històriques ideologies hostils, Reus i Vic han estat modèliques en l'activitat laboral. Com en el cas holandès, en el nostre poble hi ha hagut una manera de procedir en el treball que no ha estat privada per actituds polítiques o ideològiques diverses.

5. LA CIUTADANIA

Actualment, les forces polítiques democràtiques, estatals i nacionalistes, de dretes o d'esquerres, han advocat perquè la ciutadania sigui, d'alguna manera, el que faci possible entendre la ICC. No podem negar, però, que la idea de ciutadania ha estat presentada: a) pels nacionalistes per temperar la idea negativa que, de

7. Vegeu Joan COROMINES, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, vol. III, Barcelona, Curial, 1991, p. 211-212.

l'independentisme, en té una part important de la població catalana; i *b*) pels estatals per evitar que els problemes d'identitat condueixin a conflictes greus (posició de les esquerres) o per preservar el sentiment patriòtic espanyol (posició de les dretes). La idea de ciutadania garanteix que es pot viure i veure des de la identitat nacional o des de la diferència nacional. En la ICC, la ciutadania es presenta com el resultat obligatori d'incorporar la meua identitat (idiosincràsia pròpia) a un col·lectiu o al conjunt global de la humanitat. Si aquesta incorporació no s'entén en termes de ciutadania, és a dir, de civilització, cultura i urbanitat, s'haurà d'acceptar que la identitat ha estat definida malament o, cosa que és el mateix, que no hi ha identitat. A més a més, però, la ciutadania es presenta com la possibilitat d'entendre la IC nacional atenent l'existència de la diversitat.

Aquesta atenció, certament, només es pot dur a terme si es reconeixen els drets individuals, culturals, civils i socials *a*) dels naturals del lloc i *b*) dels novinguts, entesos 1) com a estrangers que, per circumstàncies no definides, amb idea de tornar al seu lloc d'origen o no, passen a formar part de la nostra comunitat política, i 2) com a immigrants que arriben amb una finalitat laboral pròpiament dita. Es tracta de cercar un punt en què es reconegui el dret de ciutadania dels novinguts i assumeixin la nostra identitat, sempre oberta, sense que això suposi la pèrdua de la seva identitat nacional, ètnica o religiosa.

El reconeixement de la vaguetat de la identitat, però, no ha de servir d'excusa per entendre-la com quelcom que es pugui redefinir contínuament a causa de la conveniència. No entenem l'*obertura* com a complaença. La identitat, ja ho hem dit abans, no significa tancar-se, sinó, al contrari, obrir-se amb consciència, i des d'una consciència col·lectiva, a unes altres possibilitats. En aquesta manera de procedir, els catalans hem estat mestres severes i alumnes dòcils. Només s'hi poden introduir canvis justificats que no comporten pèrdues, sinó guanys; per això, la cultura que dóna existència a la nostra identitat no es pot assortir de trets externs o desfer-se d'interns d'una manera irresponsable *a*) per facilitar la convivència ciutadana, *b*) perquè és políticament correcte o *c*) per allò de no ocasionar disputes. Acceptar una situació així, còmoda, no va amb el nostre caràcter, que, com molt bé sosté Vicens i Vives, revela una tendència pactista, la qual s'expressa en el defugi de qualsevol abstracció, en l'atenció a la realitat vital humana i en l'establiment de la més estreta responsabilitat col·lectiva i individual amb les institucions polítiques. Si creiem en el futur de la identitat catalana, hem de veure clarament que aquesta ha d'ésser fruit d'una comprensió global de la història europea: d'una història llegida des de Catalunya i tenint present la idiosincràsia del poble català. Actualment, per les circumstàncies socials que hem indicat, la ciutadania, ben entesa i no gens manipulada per aquells que se senten totalment aliens a la identitat catalana o la rebutgen, pot arribar a convertir-se en una via ferma per expressar els valors de la nostra diversa col·lectivitat social.

Ciutadania, societat i identitat

JOSEP MONSERRAT MOLAS I ANTONI ABAD I NINET
Universitat de Barcelona

Aquest ponència pretén presentar un argument que consideri quina és la instància generadora d'IC més efectiva actualment i examinar la seva aplicació a la *identitat col·lectiva catalana*. Primer provarem de dilucidar quina mena d'IC escauria a la ICC. Després veurem quina instància correspondria per a la seva viabilitat futura, si és que això pot tenir algun interès. (La qüestió de la viabilitat, si no és d'interès, almenys és del tot pertinent perquè no cal recordar que les *identitats col·lectives* apareixen i desapareixen al llarg de la història.)

I. Primer de tot, cal considerar quina forma d'IC correspon a la *identitat col·lectiva catalana*. (És també una qüestió a plantejar la *singularitat* de la *identitat col·lectiva*. Sembla, pel que sabem del projecte, que això es considera superat i inclòs per la variabilitat constitutiva de la mateixa identitat. Amb tot, no deixa de ser una objecció pertinent considerar si en el mateix espai i el mateix temps estudiat hi ha *més d'una IC* i de quina manera caldria distingir-les. Això ens portaria a la qüestió de la naturalesa mateixa de la *identitat col·lectiva*, que no és objecte d'aquesta reflexió.) Per tal de dilucidar-ho, entendrem que la ICC és una forma que es pot donar entre un màxim i un mínim, en una múltiple variabilitat de grisos. Per mor de l'argument considerarem dos possibles punts. (Cal entendre també que els punts a considerar podrien ser uns altres, donada la variabilitat constitutiva considerada en el mètode: no som, doncs, ni més ni menys arbitraris.) Suposarem dos punts entre els quals caldria situar la *identitat col·lectiva*. Hipotèticament els anomenarem *identitat col·lectiva d'estat real positiu* i *identitat col·lectiva d'estat real imaginari*. La distinció entre tots dos prové del parell positiu/imaginari com a dos mons radicalment diferents i respecte dels quals ens resulta, sovint, fàcil de situar-nos. (Que hi hagi ocasions en què això no en sigui, de fàcil, no treu tampoc força a l'argument, donada la variabilitat substantiva i, especialment, donada la subjectivitat radical des de la qual es treuen totes les dades subjectes a anàlisi.) Comencem per donar un exemple de la segona mena d'IC.

II. Considerem, doncs, un exemple pertinent d'*identitat col·lectiva d'estat real imaginari*. Prenguem en consideració la comunitat galàctica de *Star trek*.¹

Star trek és un món galàctic de ciència-ficció format per sèries de televisió,² pel·lícules,³ llibres, videojocs i presència a Internet. Aquest món fou creat per Gene Roddenberry en la primera sèrie de la saga televisiva, emesa als Estats Units a partir del 8 de setembre de l'any 1966. A més de l'extensa producció oficial (de l'empresa Paramount Pictures Inc.), s'ha generat una vasta creació en la indústria de l'entreteniment, amb centenars de novel·les, videojocs i sèries no oficials produïdes per fans com ara *Star trek: new adventures* o *Star trek: renaissance*, construïdes de manera coherent amb la saga inicial i caracteritzades per la sobrietat i la consistència i que han esdevingut una fita de la història de l'entreteniment mundial.

Dotada amb un argument que ens parla d'un futur optimista en què els éssers humans han apaivagat les seves disputes, *Star trek* és una crònica de l'exploració de l'univers amb l'objectiu de trobar nous mons i conèixer noves civilitzacions arribant allà on no ha estat mai ningú. La crítica principal que es pot fer a *Star trek* és que ens presenta un futur militaritzat, especialment en la sèrie original, cosa que a partir de *The next generation* corregeixen mostrant-nos un futur amb societat civil que viatja en una nau *Enterprise*. L'univers de ficció de la producció és protagonitzat per la història de la Federació de Planetes Units i els anys de la seva fundació en la Terra, des de l'any 2063, quan s'esdevé el Primer Contacte entre els humans i una raça extrater-

1. Algunes referències importants sobre aquesta qüestió: Gene RODDENBERRY i Stephen P. E. WHITFIELD, *The making of Star trek*, Ballantine Books, 1968; David GERROLD, *The trouble with tribbles*, Ballantine, 1973; David GERROLD, *The world of Star trek*, Ballantine Books, 1973 [edició revisada: Bluejay Books, 1984]; Jacqueline LICHTENBERG, Sondra MARSHAK i Joan WINSTON, *Star trek lives!*, Bantam Books, 1975; Joan WINSTON, *The making of the trek conventions*, Doubleday Books i Playboy Press, 1977; Gerry TURNBULL (ed.), *A Star trek catalog*, Grosset & Dunlap, 1979; Betty Jo TRIMBLE, *On the good ship Enterprise: My 15 years with Star trek*, Donning Starblaze, 1983; William SHATNER i Chris KRESKI, *Star trek memories*, HarperCollins, 1993; William SHATNER i Chris KRESKI, *Star trek movie memories*, HarperCollins, 1994; Michelle NICHOLS, *Beyond Uhura*, Putnam, 1994; Lawrence M. KRAUSS, *The physics of Star trek*, Basic Books, 1995; Harlan ELLISON, *City on the edge of forever*, White Wolf Publishing, 1996; Taylor HARRISON, Sarah PROJANSKY, Kent A. Ono i Elyce RAE HELFORD (ed.), *Enterprise zones: Critical positions on Star trek*, Westview Press, 1996; Herbert F. SOLOW i Robert H. JUSTMAN, *Inside Star trek: The real story*, Pocket Books, 1996; Jeff GREENWALD, *Future perfect: How Star trek conquered planet Earth*, Viking Press, 1998; William SHATNER i Chris KRESKI, *Get a life!*, Pocket Books, 1999; Judith BARAD Ph. D. amb Ed ROBERTSON, *The ethics of Star trek*, HarperCollins, 2000; William SHATNER i Chip WALTER, *I'm working on that: A trek from science fiction to science fact*, Pocket Books, 2002; Susan SACKETT, *Inside trek: My secret life with Star trek creator Gene Roddenberry*, Hawk Publishing Group, 2002; M. N. LAKE, *Picard: The academy years*, Dragon Publishing, 2005.

2. Sèries sobre *Star trek*: *Star trek: The original series* (1966-1969); *Star trek: The animated series* (1973-1974); *Star trek: new generation* (1987-1994); *Star trek: deep space nine* (1993-1999); *Star trek: Voyager* (1995-2001); *Star trek: Enterprise* (2001-2005).

3. Pel·lícules sobre *Star trek*: *Star trek: The motion picture* (1979); *Star trek II: The wrath of Khan* (1982); *Star trek III: The search for Spock* (1984); *Star trek IV: The voyage home* (1986); *Star trek V: The final frontier* (1989); *Star trek VI: The undiscovered country* (1991); *Star trek: Generations* (1994); *Star trek: First contact* (1996); *Star trek: Insurrection* (1998); *Star trek: Nemesis* (2002); *Star trek XI* (2008?).

restre, els vulcans, fins a l'any 2379, quan la Federació passa per moments gloriosos però al mateix temps molt difícils en presentar-se la possibilitat d'haver-se d'enfrontar amb les dues *superpotències* més grans de la galàxia: el Domini i el Collectiu Borg.

Fins a quin punt l'autoconsciència dels protagonistes reals d'aquesta ficció no necessita cursos d'autoestima ho podem trobar, per exemple, en les declaracions de Jonathan Frakes (un dels actors principals de la segona sèrie, *Star trek: new generation*, i de diverses pel·lícules com a comandant William Riker): «*Star trek* representa la realització més gran de la humanitat en el marc d'una història èpica del futur.»

A la sèrie s'han fet servir de manera usual dispositius o mitjans tecnològics innovadors per la seva època, que posteriorment han esdevingut una realitat, fins i tot de manera massiva. Un exemple d'això són les pantalles tàctils i els taulers de dades similars a les actuals Palms o Tablet PC.

El trio de personatges centrals de la sèrie el conformen Kirk, Spock i McCoy, que varen ser creats prenent per base una història mitològica. Tenint en consideració la diversitat humana i la unitat, Roddenberry conforma un equip multiètnic incloent-hi una dona de l'Àfrica subsahariana (que posteriorment participà en el primer petó interracial mai emès a la televisió). També hi figuren un americà d'origen asiàtic, etc.; i el fet més notable és la inclusió d'un *alien* meitat vulcan: Spock. La segona època de la sèrie reflecteix la guerra freda. Roddenberry va incloure un membre rus a l'equip.

Tanmateix, voldríem centrar-nos en un aspecte molt concret derivat secundàriament de la sèrie i que avui potser reflecteix millor el nostre interès. És una derivació tota curiosa i que potser ens pot fer pensar. Els klingons són una raça de guerrers fictícia de l'univers de la sèrie *Star trek*. El llenguatge klingon o klingonià és la llengua que fan servir aquestes éssers.

El klingonià és una llengua dissenyada deliberadament per a *aliens* per Marc Okrand que conté moltes peculiaritats, com ara l'ordre de la construcció gramatical (objecte, verb i subjecte). La fonètica (que es representa escrita amb pocs caràcters) va ser creada per James Doohan per a la pel·lícula de *Star trek*. Aquesta pel·lícula estableix el punt de partida del llenguatge que posteriorment es pot escoltar a la pantalla, ja que en les aparicions anteriors els klingons es comunicaven en anglès. Més endavant el llenguatge klingon va ser desenvolupat per Okrand fins a arribar a ser un llenguatge complet.

Doncs bé, un petit grup d'aficionats a la sèrie pot ara per ara conversar perfectament en llenguatge klingon, com potser algú deu haver pogut comprovar en alguna ocasió. El seu vocabulari, a més de ser complicat, se centra en la sèrie *Star trek* o en conceptes que fan servir els klingons com ara «nau espacial» o «armes de guerra», que fan que el llenguatge no sigui, però, gaire pràctic per a la vida diària.

Tot i això, els ordinadors Apple Mac OS X, que tenen un sistema operatiu en diferents llenguatges, permeten entre les possibles seleccions el llenguatge klingon mal-

grat que de moment no és inclòs entre les llengües del sistema operatiu mateix. També es pot trobar el klingonià en les eines d'idioma de Google (ho trobareu per «klingonià» i us apareixerà «tlhIngan Hol» [klingon en klingonià] amb el nom Google).

El klingonià té a més un institut lingüístic, el Klingon Language Institute, fundat el 1992, que continua la seva missió d'agrupar les persones interessades en l'estudi de la lingüística i la cultura klingon i de crear un fòrum de discussió i d'intercanvi d'idees. Els seus membres són diversos, des de fans de *Star trek* amb curiositat i preguntes sobre la llengua klingon, passant per jugadors de rol que desitgen donar autenticitat a un personatge klingon, fins a estudiants i professionals en els camps de la lingüística, la filologia, la informàtica i la psicologia que consideren que la llengua klingon constitueix una metàfora útil per a les classes o que simplement volen barrejar la vocació amb la diversió. Bé que les seves arrels es trobin als Estats Units d'Amèrica, l'Institut fa un esforç per ser totalment internacional, fins al punt que actualment arriba a trenta països.

La llengua klingon és un fet únic. Encara que hi hagi hagut algunes altres llengües artificials i algunes llengües més creades per a ser utilitzades en la ficció, el klingon és un dels rars exemples en què lingüistes experimentats han estat consultats per a crear un llenguatge per a extraterrestres. A més, afegiu-hi aquests trenta anys del fenomen *Star trek*, un mite que s'ha establert en la cultura popular i que s'ha estès per tot el món. Aquests factors poden ajudar a explicar la popularitat de la llengua dels guerrers.

El mitjà de comunicació principal del Klingon Language Institute és la publicació *HolQeD*. En cada número s'hi poden trobar material gràfic, reportatges especials i articles regulars que parlen sobre lingüística, llengua i cultura klingons. A més a més, s'hi publiquen cartes dels membres on s'examinen, es comenten i es debaten idees i arguments apareguts en altres números. *HolQeD* és més que un simple butlletí: és una revista acadèmica objectiva, registrada a la Library of Congress (Biblioteca del Congrés) i catalogada per la Modern Language Association (Associació de Llengües Modernes). No tenim constància que estigui inclosa en els llistats de l'ISI ni que publicar-hi doni cap índex d'impacte, però no seria d'estranyar. Temps al temps!⁴

4. La qüestió dels llenguatges artificials que serveixin també per a la comunicació entre éssers humans no és alguna cosa recent, i en alguns casos sovint ha estat vinculada a propostes polítiques de redempció de la humanitat o de construcció d'una nova societat. Sense anar gaire lluny en l'espai, caldria repensar-hi certes velleitats lulhianes. Sense anar gaire lluny en el temps, no cal que recordem l'esperanto i la seva voluntat de construcció d'una IC real. En l'àmbit proper a la filosofia analítica, no deixen tampoc d'anar-hi lligades unes altres provatures, com ara el *Lojban*. Traiem aquesta informació de la xarxa: va ser denominat *Lojban* pel seu fundador, el doctor James Cooke Brown, que començà el desenvolupament del llenguatge l'any 1955. *Lojban* ha estat desenvolupat durant quatre dècades per centenars de col·laboradors, dirigits des de 1987 pel grup The Logical Language Group. *Lojban* està dissenyat per a ser utilitzat per les persones com a mitjà de comunicació amb els altres i possiblement en un futur amb els ordinadors. El disseny del llenguatge *Lojban* és culturalment neutre i la seva construcció gramatical es basa en els principis de la lògica.

III. Considerem ara la forma més reeixida de creació-manteniment d'IC real: l'Estat. En aquests sentit podem destacar com a exemple clar la IC d'estats com l'Uruguai, que precisament amb l'aparell estatal genera elements de creació i manteniment de la seva pròpia IC diferenciada de l'Argentina. La constitució de l'Estat de la República Oriental és un dels elements més forts de la IC uruguaiana.

No cal argumentar gaire, sinó merament constatar que la manera més reeixida de mantenir la IC o de crear elements identitaris és mitjançant la creació d'un estat que, de resultes de la seva mateixa acció, genera i protegeix una identitat política, social i cultural

Tampoc no podem obviar el fet que el mateix ens «Estat» es configura com a element constitutiu de les identitats col·lectives. És a dir, la IC dels ciutadans de la República Uruguaiana no només és protegida per l'Estat, sinó que el mateix Estat es configura com a element identitari i resol debats i polèmiques identitaris.

Tots els països del món saben que la qüestió del col·lectiu nacional no és un afegitó o una cosa secundària, sinó que és la decisió que, des del primer moment, dona el marc de referència de totes les lleis i de qualsevol decisió posterior. Per això, a l'article primer de totes les constitucions del món, es veu quina nació parla, quina nació s'autodetermina. No és irrellevant, doncs, sinó absolutament decisiu per a la qüestió real de la identitat quina és la nació que parla des de la Constitució, perquè llavors hi queden decidides coses com aquestes: qui són els nacionals que tenen el dret a vot, qui afecten els drets i els deures que consten a la Constitució, o si s'hi reconeixen o no s'hi reconeixen —i com— diferències identitàries secundàries entre els diferents grups que hi pugui haver a l'Estat.

En aquest sentit podem destacar com a exemple les constitucions dels països americans que resolen la qüestió identitària pròpia i les possibles tensions amb les minories ètniques de manera més eficient que els europeus.

Si bé per a obtenir la nacionalitat de qualsevol Estat europeu hi ha criteris de *ius soli* i/o *sanguinis*, la carta magna de la República Argentina estableix en el seu article 25 que «el Gobierno federal fomentará la inmigración europea; y no podrá restringir, limitar ni gravar con impuesto alguno la entrada en el territorio argentino de los extranjeros que traigan por objeto labrar la tierra, mejorar las industrias, e introducir y enseñar las ciencias y las artes». La conseqüència és que qualsevol persona que ha nascut a la República Argentina esdevé argentí amb independència de l'origen dels seus progenitors. El primer element identitari comú dels nouvinguts és la seva nova Constitució.

Les qüestions nacionals d'identitat i de sobirania no són, doncs, qüestions teòriques, sinó pràctiques. El col·lectiu que es reconeix a si mateix, és a dir, que s'identifica a si mateix, és no és allò que la Constitució defineix, sinó allò que defineix la Constitució. La Constitució, de fet, només reflecteix l'existència d'una realitat identificable, és a dir, distingible, constituïda prèviament per un gest d'autodeter-

minació que és l'origen de qualsevol acte posterior de sobirania en què es defineix, per exemple, allò que avui és comú de defensar: la democràcia i la llibertat. L'existència de la collectivitat, comunament anomenada *nació*, és condició que fa possibles totes les altres decisions, perquè només a partir de la nació se sap qui parla i, per tant, qui té la sobirania i quanta sobirania té. Amb aquest fet de sobirania política resolt, la qüestió de la identitat passa a ser més aviat una qüestió d'anàlisi de descriptors; sense aquest fet resolt, la qüestió de la identitat pren el caire tràgic de la lluita per la supervivència (entenent que ambdós casos són extrems del mateix: no cal anar gaire lluny per a veure casos resolts, és a dir, estats, que es viuen com si la seva existència identitària perillés; i identitats no resoltes, és a dir, no-estats, que es viuen com si aquesta existència estigués assegurada).⁵

IV. Som ara capaços intuïtivament de respondre on se situa respecte dels límits descrits la franja de l'espectre que ocuparia una *identitat col·lectiva catalana*? Podríem aventurar a partir d'aquí una resposta a la pregunta «Què cal fer, doncs?»? Evidentment, dependrà d'allò que vulguem. Si es creu que d'alguna manera la ICC ha de preservar-se, aleshores ens pertany decidir-nos respecte de la millor manera de fer-ho, si pensar Catalunya en funció de l'Estat; o bé provar-la de viure merament en el regne de la imaginació i aventurar-nos a crear no una epopeia galàctica, perquè aquesta identitat ja està ocupada, sinó una altra cosa. Tanmateix, les connexions entre imaginació i realitat de les quals hem parlat ens poden fer sospitar que no serem finalment capaços de reeixir en aquesta comèdia que és la nostra autoconsciència col·lectiva crítica i pública perquè restarem sempre en el terreny de la tragèdia o, simplement, de la tragicomèdia que és la vida humana. Cal no oblidar que hi ha qui ens podria recordar que caldria veure l'Estat des de la consideració de la seva naturalesa *fictícia*.

5. Cf., per exemple, el que diu Josep M. Terricabras a *Raons i tòpics: catalanisme i anticatalanisme*, Barcelona, La Campana, 2001, tot comentant la frase «Antes que nacionalista hay que ser demòcrata». Aquesta frase només és acceptable si vol dir que, enfront d'un intent dictatorial, tots posarem com a primer interès la defensa dels principis democràtics. En una situació normal, però, l'expressió no vol dir res perquè simula una cosa impossible: que es pot ser demòcrata en abstracte i que després ja es veurà si s'és demòcrata o republicà, socialista o liberal, nacionalista o no. Aquesta idea de neutralitat democràtica prèvia a qualsevol altra cosa és una fantasia, una il·lusió. Els ciutadans que són demòcrates només ho poden ser perquè, quan es posen a redactar una constitució democràtica, ja ho fan en exercici de la sobirania nacional. La nació hi és present des del començament i és aquesta qui pren decisions democràtiques. No és la democràcia el que fa la nació, sinó que aquesta opta, o no, per la democràcia (p. 105-117).

Identitat, cultura i ciutadania

M. ÀNGELS MARÍN GRÀCIA

Grup de Recerca i Educació Intercultural (GREDI), Universitat de Barcelona

INTRODUCCIÓ

En l'inici d'aquest segle XXI recentment començat, ens trobem en un món de mobilitat, de migracions i de globalització de les comunicacions. Vivim en un canvi d'època: el pas de les societats industrials a la societat de la informació i de les comunicacions.

Assistim a la configuració d'un *nou sistema comunicatiu* conformat no només per noves màquines o nous mitjans, sinó per nous llenguatges, sensibilitats, sabers i escriptures, per l'hegemonia de l'experiència audiovisual sobre la tipogràfica i per la reintegració de la imatge en el camp de la producció del coneixement. Però, a més, el pas de les societats industrials a la societat de la informació està generant canvis en els espais comunicatius i en la manera d'estar junts. Les experiències de relacions personals i socials consisteixen ara en les connexions, els fluxos i les xarxes. Talment és així que, per molts autors, la revolució tecnològica ha deixat de ser *una qüestió de mitjans* per a passar a ser una qüestió de fins. Cap aquí apunta la reflexió de Bauman (1999, p. 94) quan escriu que «globalització significa que tots depenem ja els uns dels altres. Les distàncies cada vegada importen menys, el que succeeixi en qualsevol lloc pot tenir conseqüències en qualsevol altre lloc del món».

Lligats estructuralment a la globalització econòmica, però sense esgotar-s'hi, s'acompleixen fenòmens de mundialització d'imaginariis lligats a músiques, a imatges i a personatges que representen estils i valors desterritorialitzats i als quals corresponen també noves figures de la memòria. Però, així com amb l'Estat-nació les cultures locals no van desaparèixer —encara que les seves condicions d'existència canviessin profundament—, tampoc amb la globalització l'heterogeneïtat cul-tural no desaparèixerà; és més, el que constatem ara com ara és la seva revitalització.

Podem afirmar que els factors de transformació social i cultural actual han enderrocat els models culturals de la modernitat que eren bastant homogenis. La diversitat apareix com un nou signe dels temps.

Entendre aquesta *transformació en la cultura* ens exigeix assumir que *identitat* significa i implica avui dues dimensions diametralment distintes, i fins ara radicalment oposades. Fins fa molt poc dir *identitat* era parlar d'arrels, de territori, de temps llarg, de memòria simbòlicament densa. D'això i solament d'això era feta la identitat. Però dir *identitat* avui implica també —si no volem condemnar-la als llimbs d'una tradició desconnectada de les mutacions perceptives i expressives del present— parlar de xarxes, de fluxos, de migracions i mobilitats, d'instantaneïtat i desancoratge. Antropòlegs anglesos han expressat aquesta nova identitat a través de l'esplèndida imatge de *moving roots*, 'arrels mòbils', o, millor, *arrels en moviment*. Per a molt de l'imaginari substancialista i dualista que encara duen l'antropologia, la sociologia i fins la història, aquesta metàfora resultarà inacceptable; i, no obstant això, s'hi albira alguna de les realitats més fecundament desconcertants del món que habitem. Ja que, com afirma l'antropòleg català Eduard Delgado, «sense arrels no es pot viure, però moltes arrels impedeixen caminar».

1. LA COMPLEXA CONSTRUCCIÓ DE LA IDENTITAT CULTURAL

Els processos de construcció de la identitat sociocultural són expressions de les dimensions subjectives de la consciència social i remetent a tots els processos i totes les situacions en què es posa en joc la construcció d'un *ésser* col·lectiu, d'un *nosaltres*, enfront de tots aquells grups que es constitueixen —a partir d'aquest imaginari inserit en situacions històriques— en els *altres* (Téllez-Girón, 2002).

La identitat cultural s'elabora sempre en relació amb els límits o les fronteres dels grups que entren en contacte. Els processos de construcció identitària són sempre fruit d'una negociació permanent entre els grups i els actors involucrats. Les cultures, i les identitats que hi descansen, no són un sistema estable de representacions en el temps; tampoc no són unitats tancades sobre si mateixes. No obstant això, en les societats modernes, els límits identitàris van acabar configurant-se com a límits d'identitats culturals i fronteres d'identitats «nacionals».

La identitat cultural és una *construcció social* i, per tant, complexa. Tant les persones com els grups van configurant la seva identitat a través de *múltiples i complexes identificacions*. Les dinàmiques de construcció identitària, ja siguin personals, ja siguin col·lectives, es realitzen mitjançant processos dinàmics de singularització i d'identificació. «La unicitat d'una persona o col·lectivitat consisteix, doncs, en la concreció única i diferenciada, en una situació o un moment determinat, d'una complexitat de característiques que poden ser comunes a altres persones o grups. Cada representació del món és única no perquè contingui notes singulars i

exclusives, sinó per com s'integren en una totalitat específica, característiques que poden presentar-se d'una altra manera en unes altres configuracions» (Marín, 2004).

La identitat cultural, definida en qualsevol esfera (nacional, regional, local, ètnica, etc.), *constitueix un principi d'organització interna* que imprimeix unitat, coherència i continuïtat a una pluralitat d'identitats, cadascuna amb una validesa igual i en un procés constant d'elaboració creadora; «una sort de retolació transcategorial, una cobertura simbòlica que abasta, no sense deixar residus, un agrupament humà reductible a la unitat com a col·lectiu, sobre la base d'una o diverses característiques pertinents, normalment heterogènies les unes respecte a les altres» (Mosonyi, 1995, p. 9).

Les maneres d'entendre la construcció de la identitat actualment s'han d'emmarcar en unes realitats profundament interrelacionades: la globalització de les comunicacions i la configuració de les societats multiculturals i postmodernes.¹ Com assenyala Téllez-Girón (2002, p. 22), les identitats són espais de lluita de caràcter social i cultural, ja que, d'acord amb el seu caràcter relacional, la capacitat i la forma d'identificació depenen de la posició dels actors socials i dels membres de qualsevol grup dintre de sistemes més amplis històricament constituïts. Aquests processos combinen contradictòriament la globalització econòmica i la internalització de la cultura amb processos paral·lels de creixent fragmentació sociocultural.

2. LA CONSTRUCCIÓ DE LA IDENTITAT CULTURAL EN LA SOCIETAT XARXA²

Les noves tecnologies de la informació i la comunicació no són, únicament, uns instruments o uns mitjans a través dels quals es difon la cultura, o fins un vehicle de relació *entre*, sinó que es converteixen, per si soles, en *una nova manera de crear cultura*. Això comporta transformacions en la manera com ens representem el món, les seves possibilitats, les fronteres, l'espai, el temps: estructura els imaginaris; i, com assenyala Tardiff (2004), aquestes representacions són, sobretot, creades i vehiculades transnacionalment pels mitjans de comunicació massius globals.

Els mitjans de comunicació semblen representar un dels papers més significatius en la reformulació de les identitats culturals. Com bé assenyalen Moragas i Corominas (2004), els mitjans de comunicació s'han convertit en «mediadors» de les activitats socials, de la política, de l'economia, de l'educació i, en general, de la cultura. No obstant això, aquesta mediació és, moltes vegades, ambivalent i contradictòria. D'una banda, els mitjans són una condició positiva d'accés i de participació, de construcció de les identitats, però, d'una altra, exerceixen una in-

1. Remetem a les obres de Marín (2002, 2004, 2005a, 2005b) i Soriano (2004), en les quals es tracta amb amplitud del procés de desenvolupament de la identitat ètnica i cultural en societats multiculturals.

2. Aquest apartat es troba àmpliament desenvolupat en Marín (2005b).

fluència negativa a causa de les desigualtats que evidencien, per les barreres d'accés que imposen o per la tergiversació que fan de les imatges de «l'altre».

Martín Barbero (2004) adverteix que el procés d'inclusió/exclusió que genera la globalització, lligada a les seves dimensions tecnicoeconòmiques a escala planetària, està convertint la cultura en espai estratègic de comprensió de les tensions que trenquen i recomponen «l'estar junts» i, també, en el nucli de totes les crisis polítiques, econòmiques, religioses, ètniques, estètiques i sexuals. Per aquest motiu, des de la diversitat cultural de les històries i dels territoris, des de les experiències i les memòries, és des d'on no només es resisteix, sinó que es negocia i interactua amb la globalització. En paraules d'aquest autor, «el que galvanitza avui les identitats com a motor de lluita és inseparable de la demanda de reconeixement i de sentit». Però aquestes demandes no es poden formular exclusivament en termes econòmics o polítics, perquè ambdues es refereixen al nucli mateix de la cultura com a món del «pertànyer a» i del «compartir amb». Segons aquest autor, cal diferenciar les lògiques unificants de la globalització econòmica d'aquelles que són responsables de la mundialització cultural, per més que ambdues estiguin profundament entrellaçades.

La mundialització cultural no opera des de fora de les esferes dotades d'autonomia com el que és nacional o el que és local (Martín Barbero, 2004). La mundialització és un procés que es fa i es desfà incessantment. No es pot parlar d'una «cultura global» situada per sobre de les cultures nacionals o locals. El procés de mundialització és un *fenomen social total*, que per a arrelar-se necessita les pràctiques quotidianes dels pobles i dels homes. La mundialització no pot confondre's amb l'*estandardització* dels diferents àmbits de la vida, que va ser el que va produir la industrialització, incloent-hi l'àmbit de la «indústria cultural». Com assenyala Thompson (1995), la globalització de les comunicacions no ha eliminat el caràcter localitzat de l'apropiació. Més aviat ha generat un nou eix simbòlic que descriu com «l'eix de la difusió globalitzada i de l'apropiació localitzada».

La comunicació moderna —tant pel que fa al sistema audiovisual com pel que fa als nous sistemes interactius— no es pot definir únicament com a «global» i «centralitzada», sinó com una comunicació que és, al mateix temps, «global» i «local», «centralitzada» i «descentralitzada». Sembla que, més que dirigir-nos cap a l'«aldea global» de la qual parlava McLuhan, *anem cap a una multitud d'«aldees locals», que compten amb una cobertura mundial*. És evident, per exemple, en les múltiples webs d'institucions, i fins d'iniciatives individuals, que produïxen la informació en l'àmbit local, però que la difonen, realment, en l'àmbit mundial (Moragas i Coromines, 2004).

Per una altra banda, actualment, *tota la vida social es converteix en cultura*. Com assenyala Hopenhayn (2004), *la cultura forma part d'un mercat* —el mercat de missatges o d'intercanvi simbòlic— *on els béns i els serveis són de ràpida obsolescència*, i passen d'una mà a una altra i d'una ciutat a una altra al compàs de les seves

possibilitats d'innovació tecnològica i informativa. El consumidor es converteix en un hermeneuta: «la seva funció és seleccionar, reconèixer i apropiar-se aquest univers [...] està condemnat a ser, ell mateix, intèrpret de les interpretacions que circulen al seu voltant, a traduir experiències simbòliques que, sense ser “reals” en la seva pròpia biografia, ho són, no obstant això, en la seva experiència com a consumidor d'experiències simbòliques produïdes per a ell» (Brunner, 1999, p. 24).

Uns altres autors assenyalen que la globalització de les comunicacions va creant una cultura global que pot donar contingut a una societat mundial. El referent cultural del sentiment de pertinença global caldria buscar-lo llavors en la cultura *mass*-mediàtica, ja que, si alguna vegada arriba a existir un imaginari col·lectiu de caràcter mundial, serà nodrit pels materials simbòlics proporcionats pels mitjans de comunicació. La crítica principal del paper dels mitjans en la formació d'una comunitat global es concreta en dues formulacions: la dels qui pensen que els mitjans només poden generar vinculacions febles pel seu caràcter «efímer, superficial i transitori» (Giménez, 2003, p. 4); i, en segon terme, la dels qui pensen que la recepció del discurs dels mitjans sempre és filtrada per les particularitats culturals.

3. LES SOCIETATS MULTICULTURALS

Vivim en unes societats alhora multiculturals i estratificades. Multiculturals perquè s'hi ajunten grups de persones amb llegats culturals diferents: els uns amb forts trets característics i els altres tot just distingibles entre si, amb una base territorial més o menys definida o sense cap adscripció territorial, presents ja des del començament del procés de construcció de l'Estat-nació o tal vegada nouvinguts. I estratificades perquè el sistema neoliberal econòmic vigent distribueix les oportunitats i les recompenses de manera desigual, vagament associat en alguna mesura a la contribució però no estant-hi subjecte, fet que dona com a resultat un repartiment sens dubte dispar.

Els fenòmens migratoris que han ocorregut en les últimes dècades, migracions realitzades des de països en via de desenvolupament (de subdesenvolupament més aviat) als països industrialitzats del nord, han posat sobre la taula la qüestió —a part de la pobresa i la fam— de les característiques culturals, nacionals, ètniques, etc., tant de les poblacions emigrades com de les autòctones.

Les migracions internes a Europa i el seu impacte sobre societats colpejades per l'atur, així com la força dels nacionalismes i les seves identitats, col·loquen un signe de pregunta tant sobre el projecte d'integració europea com sobre la convivència entre identitats heterogènies. A mesura que l'exclusió del món del treball colpeja tant joves nacionals com immigrants d'uns altres països i altres ètnies, els primers van rebutjant els segons. Els valors de la tolerància i la solidaritat social, tan cars al model de l'Estat del benestar i tan propicis per a un multiculturalisme

proactiu, s'estavellen contra el debilitament —material i simbòlic— d'aquest mateix model d'Estat-nació.

Aquesta situació ha despertat un debat social i intel·lectual en el si de la societat europea que va des del plantejament de l'assimilació igualitària dels immigrants fins a posicions que posen en qüestió la viabilitat de la societat multicultural i els perills de dissolució de les actuals identitats culturals que pot significar.

Ambdues manifestacions han donat lloc a posicions radicals entre els partidaris d'un cosmopolitisme anivellador que sosté una oberta defensa del mestissatge (cultural, ètnic) i l'actitud de sectors xenòfobs que defensen mitjançant la violència l'exclusió social dels immigrants. No obstant això, la integració no és una qüestió que afecti, quant als seus resultats finals, la població autòctona, sinó que implica d'igual manera la població nouvinguda. Sense anar més lluny, el cas dels immigrants nord-africans a França n'és un exemple: la seva oposició a la idea de l'assimilació cultural contrària al manteniment de les seves tradicions (com la coneguda polèmica sobre el vel de les nenes musulmanes en les escoles) ha desembocat fins i tot en obertes crítiques contra les associacions antiracistes del país veí.

Hi ha qui pensa que la pluriètnicitat i la multiculturalitat són fonts de riquesa econòmica i cultural per a les societats urbanes. Però fins i tot els qui estiguin alarmats per la desaparició de l'homogeneïtat social i per les tensions que aquest fet suscita han d'acceptar la nova realitat: les nostres societats, en totes les latituds, són i seran multiculturals, i les ciutats (i sobretot les grans ciutats) concentren el major nivell de la diversitat. Aprendre a conviure en aquesta situació, saber gestionar l'intercanvi cultural a partir de la diferència cultural i fer front a les desigualtats provinents de la discriminació són dimensions essencials de la nova política local en les condicions sorgides de la nova interdependència global.

La trobada entre cultures que oferix la societat multicultural és sens dubte un ventall d'oportunitats per al desenvolupament d'identitats *culturals* més complexes i riques, Com ja vam assenyalar en uns altres moments (Marín, 2004; Bartolomé i Marín, 2005), la *identitat cultural* com a *construcció social* suposa, per a les persones i els grups, anar configurant els seus trets identitaris a través de múltiples i complexes identificacions i mitjançant processos dinàmics de singularització i d'identificació.

Els esdeveniments actuals exigeixen, més que mai, unes qualitats, unes virtuts i unes actituds a la ciutadania que facin possible el procés col·lectiu de construir una societat en què la diversitat cultural es visqui com a trobada creativa i enriquidora, en què es lluiti contra l'exclusió social que fragmenta el nostre sistema de relacions i en què es fomentin la participació i la responsabilitat social com a fonaments d'un desenvolupament humà solidari i sostenible. En altres paraules, més que mai necessitem unes qualitats ciutadanes que facin possible una convivència social de persones amb identitats culturals diferents i una responsabilitat compartida en la construcció d'una societat justa, equitativa i sostenible.

4. LES SOCIETATS POSTMODERNES

La situació actual permet escriure a Maalouf (1999) que estem en el temps de les «tribus planetàries», ja que les comunitats són com *tribus* pels vincles d'identitat que existeixen entre els seus membres i *planetàries* perquè transcendeixen totes les fronteres. Segons aquest autor, la mundialització accelerada provoca com a reacció un reforç del desig d'identitat. Però això no obsta per a reconèixer els perills subjacents.

També Popper, en el seu llibre *La societat oberta i els seus enemics*, apunta a una tendència, de certs grups, a una recuperació del sentit tribal vinculat a un territori. Aquesta demanda es pot veure en l'emergència de certs fenòmens identitaris que es viuen en molt diversos llocs del planeta, amb tots els perills d'integrisme i fonamentalisme culturals. Però, al mateix temps, aquest autor també es refereix a la proliferació d'un tribalisme postmodern, postmaterialista, que no té una inserció territorial concreta i que és afavorit per la societat xarxa i per les potents eines de comunicació al nostre abast (Internet n'és un exemple) que satisfan la necessitat d'identitat individual en el marc d'un grup.

Pi de Cabanyes denomina «postconvencional» la nova identitat de les tribus urbanes que busquen uns referents de grup basant-se no en un territori ni en un passat comú, sinó en unes afinitats, de vegades molt elementals, que generen consciència de grup; és el que s'ha vingut a denominar «configuració d'identitats comunitàries»: «En un món fragmentat per tantes insolidaritats, el nou sentit postconvencional de la identitat es torna permeable i complementari d'altres identitats. La identitat de la persona i del grup en la postmodernitat no s'identifica ni amb la identitat comunitària centrada en el foc tribal ni tampoc en la modelada per l'Estat-Nació. És una identitat que se sap cada vegada més heterogènia i que es pot viure sense negar altres identitats. Aquest és el seu valor més positiu, que pot viure's amb una relativització del sentit de pertinença, amb consciència d'interacció i no des de la tradicional negació de l'alteritat» (Pi de Cabanyes, 1998, p. 395-396).

En les societats postmodernes, les relacions socials ja no es circumscriuen a un context local. En les societats modernes espai i temps estaven continguts en l'entorn físic. Però actualment les relacions socials es desenvolupen en un territori més ampli. El desdoblament de l'horitzó geogràfic aparta, cada vegada més, persones dels seus llocs d'origen. Les situa en una altra totalitat. Si, com Ortiz (1997, p. 89), definim la identitat com «una construcció simbòlica amb relació a un referent», podem afirmar que llurs referents poden ser múltiples. D'aquesta manera, no és útil buscar l'existència d'una única identitat, sinó de múltiples identitats o de múltiples pertinences, i definir-la per la seva construcció en la interacció amb altres identitats.

5. LA COMUNITAT: ELEMENT BÀSIC PER A LA CONSTRUCCIÓ DE LA IDENTITAT

Enfront de les cultures «lletrades» —lligades estructuralment al territori i a la llengua—, les *cultures audiovisuals i musicals*, per exemple, superen aquest tipus d'adscripció i *es congreguen en comunes hermenèutiques*, que responen a *noves formes de sentir i expressar la identitat*, incloent-hi la nacional. Aquestes noves formes d'expressió de la identitat es manifesten especialment en la joventut. Les noves generacions de joves són formades per persones dotades d'una plasticitat neuronal i d'una elasticitat cultural amb possibilitats d'obertura a formes culturals molt diverses, amb possibilitats camaleòniques d'adaptació a nous contextos i amb una gran facilitat per a descodificar els llenguatges audiovisuals en la televisió o l'ordinador; és a dir, per a funcionar amb gran facilitat en la complexitat de les xarxes informàtiques. Com va afirmar pionerament, ja al començament dels anys setanta, Margaret Mead: «El nostre pensament ens lliga encara al passat; nascuts i criats abans de la revolució electrònica, la majoria de nosaltres no entén el que aquesta significa. Els joves de la nova generació, en canvi, s'assemblen als membres de la primera generació nascuda en un país nou» (Mead, 1972, p. 105).

Enfront de la distància i la prevenció amb què part dels adults resisteixen aquesta nova cultura —que desvalora i torna obsolets molts dels seus sabers i les seves destreses—, els joves experimenten una *empatia cognitiva* amb les tecnologies audiovisuals i informàtiques, i una complicitat expressiva amb els seus relats i les seves imatges, les seves sonoritats, les seves fragmentacions i les seves velocitats, en què ells troben el seu idioma i el seu ritme. Un idioma en el qual es manifesten una profunda bretxa generacional i algunes de les transformacions més de fons que sofreix la socialitat urbana, travessada per la consciència dura de la descomposició social, la sense sortida laboral, el neguit moral i l'exasperació de l'agressivitat i la inseguretat.

Des d'aquesta perspectiva va cobrant cada vegada més rellevància el concepte d'identitat *comunitària*, que posa l'èmfasi en la configuració dels grups i destaca la cohesió i la solidaritat existent entre els membres que s'identifiquen amb aquesta comunitat. Les persones dintre d'una comunitat se senten subjectivament com a individus amb característiques comunes; a partir d'aquí es pot derivar una acció comunitària positiva o negativa amb relació a altres comunitats (a altres identitats) que es veuen i es viuen com si fossin diferents.

La identitat comunitària es basa sobretot en la «consciència de comunitat» que fomenta la imitació entre els seus components facilitant-ne, alhora, la identificació. L'apel·lació a la identitat pot ser, de vegades, defensiva i la comunitat ofereix el redute segur per a ella. Si s'entén des d'aquest vessant defensiu, la identitat comunitària es podria identificar amb la *identitat de resistència* col·lectiva contra l'opressió de la qual parla Castells (1998): és un mecanisme d'autodefensa que de-

nomina «l'exclusió dels exclusors pels exclosos». Els límits de la separació queden rígidament establerts i la comunicació sembla difícil, fet que fragmenta les societats en tribus o comunitats.

Hi ha una altra sèrie d'autors que reprenen la idea d'identitat comunitària per destacar les possibilitats democràtiques i solidàries en un món complex i difícil. Per a això intenten recuperar la identitat comunitària com a nucli d'interrelacions solidàries, però no com un enquistament grupal dels uns contra els altres. Així, per exemple, Etzioni (1999) utilitza el terme *societat comunitària* per a designar una proposta que articula valors comunitaris sense perdre de vista la societat global o, més ben dit, per a desenvolupar-hi aquests valors.

Seríem, doncs, davant la construcció de les identitats que demanen les noves concepcions de la ciutadania global o la ciutadania global intercultural.

En el *món dels joves*, els canvis identitaris tenen com a base un canvi profund en els models de socialització: ni els pares constitueixen ja el patró de les conductes, ni l'escola és l'únic lloc legitimat del saber, ni el llibre és ja l'eix que articula la cultura. Tant Maffesoli (1990) com Pérez Tornero (1996) mostren com l'heterogeneïtat de les tribus urbanes descobreix la radicalitat de les transformacions que travessa el «nosaltres», la profunda reconfiguració de la sociabilitat en els joves. Aquestes noves grupalitats que, particularment les generacions joves, viuen en la barreja de l'homogeneïtat inevitable del vestit, del menjar, de l'habitatge, juntament amb un profund interès per la diferenciació.

Són noves comunes el lligam de les quals no prové ni d'un territori fix ni d'un consens racional i durador, sinó de l'edat i del sexe, dels repertoris estètics i dels gustos sexuals, dels estils de vida i de les exclusions socials. I que, enfront dels temps llargs, però també de la rigidesa de les identitats tradicionals, amalgamen referents locals amb *símbols vestimentaris o lingüístics desterritorialitzats* en un replantejament de les fronteres polítiques i culturals que treu a flotació l'arbitrària artificiositat d'unes demarcacions que han anat perdent la capacitat de fer-nos *sentir junts*. Això va conduint la sociologia a reprendre la idea weberiana de la «comunitat emocional» —que remet a una certa tornada de la *comunitat* abolida per la moderna *societat* de què parlava Tonnies— per a adonar-se de les profundes transformacions que travessa el *nosaltres* i la necessitat llavors de reintroduir el que és sensible, i no només el que és mesurable, en l'anàlisi d'«estudiar el que passa en el nivell carnal i perceptible de la vida social» (Martín Barbero, 2004).

En les comunitats juvenils, la política surt dels seus discursos i dels seus escenaris formals per a retrobar-se en els de la cultura, des dels grafitos dels carrers fins a les estridències del rock.

6. GLOBALITZACIÓ I CONTROVÈRSIES ENTORN DE LA IDENTITAT

La construcció de la identitat és sempre marcada per una tensió i un equilibri entre el seu factor de permanència i el seu factor de canvi, factors que, més que divergir en direccions oposades, signifiquen pressupòsits necessaris per a la pervivència de les realitats culturals dels pobles.

Maalouf (2000) expressa aquesta tensió en la construcció de la identitat cultural al·ludint a dues dimensions: l'una, horitzontal, i l'altra, vertical. L'*horitzontal* representaria tots els valors i els símbols compartits per persones que pertanyen a una mateixa època històrica, independentment de la seva procedència o del seu lloc de vida. La *dimensió vertical* seria representada pels valors i pels símbols heretats per cada poble o cultura. Aquest autor assenyala també la contradicció a la qual assistim en el nostre món actual. A causa de múltiples factors, hi ha una gran semblança i una gran proximitat en formes de vida i valors compartits per persones i col·lectivitats que viuen molt distants entre si i, al mateix temps, es reclama una atenció específica a la diversitat cultural relacionada amb aquesta dimensió vertical més essencialista. Raussel (2004) es refereix també a dues maneres diferents de construir la identitat cultural en les societats occidentals actuals. La primera és *la construcció que procedeix de la cultura mediàtica postmoderna*, que presenta models de formes de viure i actuar vigents en diversos llocs (per tant, desterritorialitzats). Aquest tipus de construcció identitària cultural predomina en la joventut i l'auto-ra la caracteritza com una identitat feble. La segona forma és la que es basa en les cultures procedents de la modernitat: són cultures nacionals o regionalistes, que accentuen el pes de la tradició i la història.

En aquest mateix sentit es pronuncia Mosonyi (1995), en plantejar la complexitat de la construcció de la identitat cultural actualment, al llarg d'un espectre que s'estén des de la identitat que deriva de profundes arrels historicoculturals fins a la formalització recent de noves identitats amb alt contingut polític, situacional i conjuntural. Aquesta situació dóna lloc al que Ghalioun (1999) assenyala com les dues dinàmiques d'identificació-desafiliació que es donen a hores d'ara en la construcció de la identitat cultural:

— Una *dinàmica integradora*, que reflecteix la mundialització de les elits a través de l'adhesió a un sistema comú de valors: el de l'universalisme, la laïcitat, el secularisme i la postmodernitat. Les poblacions que aspiren a fondre's amb aquesta elit internacional tendeixen a desenvolupar un esperit cosmopolita alliberat de tota trava ètnica, nacional i religiosa. Aquesta identitat reflecteix la seva relació oberta amb el món i amb l'altre.

— Una *segona dinàmica de fraccionament*, que actua per una recerca, mai no satisfeta, de més especificitat i particularisme. Les microidentitats, necessàriament fràgils, que neixen d'aquesta dinàmica cristallitzen en fets efímers, pertinences, re-

lacions de parentiu o afinitats inventades, inconnexes i ocasionals. S'inspiren en relats de clan, familiars, etnicoconfessionals. En aquesta dinàmica, la persona o el grup no es singularitza gràcies a una cultura, sinó oposant-s'hi. Així, identificació es casa amb distinció, i separació es vincula a replegament en un mateix, a tancament. La identitat es constituïx per negació, rebuig i recel; és la dinàmica de la segregació.

Segons aquest autor, l'emergència d'aquestes dues dinàmiques, radicalment oposades, provoca una fractura identitària irreparable, tant en l'interior de cada societat com a escala del conjunt de la humanitat.

6.1. La construcció de la identitat per la via de la singularització

Des d'aquesta via es prioritza la construcció de la identitat mirant d'accentuar els trets diferencials. Es tracta de construir una imatge, personal o col·lectiva, a partir d'uns trets distintius; per això s'exclou tot allò que és comú amb altres persones o grups. Per a aquesta via «identificar» una persona o una col·lectivitat vol dir singularitzar-la, distingir-la, com una unitat en el temps i en l'espai, discernible de les altres (Marín, 2002).

Plantejar la identitat d'un poble per mitjà de la singularitat, cultural o nacional, implica cercar les notes pròpies que el separen d'altres pobles o nacionalitats. Aquest plantejament està implícit en totes les ideologies que defensen un nacionalisme agressiu o defensiu, en l'imperialisme, així com en els moviments integristes d'arrel religiosa. Per Villoro (1998, p. 74), la recerca de la identitat des de la singularitat té els trets següents:

— S'arriba a la identitat per abstracció; això és, per exclusió de les notes comunes i per detecció de les singulars.

— Si la identitat d'un poble s'elabora mitjançant la detecció de les seves notes peculiars, aquest conjunt de notes tendeix a veure's com un haver col·lectiu, transmès per l'educació i la tradició cultural.

Les característiques en què es pot reconèixer la identitat d'un poble romanen a través dels canvis. La identitat es manté sota la veu del passat. Aquesta veu del passat ordena fidelitat a la pròpia història. L'haver col·lectiu es transforma en destinació. La funció de la IC nacional consisteix a preservar l'herència construïda en el passat. Aquesta concepció de la identitat, com un conjunt de característiques particulars que exclouen les d'altres cultures, es basa en la imatge enganyosa de la unitat com a singularitat discernible.

A la majoria de les persones els sembla positiu, i fins i tot indispensable, referir-se a la seva comunitat nacional com a espai que els confereix una part notable de la seva identitat. No obstant això, quan es confereix un caràcter exclusiu a aquesta identitat i, a més, es concep amb un caràcter essencialista, es converteix en font de conflictes entre persones i entre comunitats.

Actualment tota identitat que es concep d'una manera homogènia i totalitzadora, sia identitat individual o grupal, pot resultar perillosa o falsa, ja que pot arribar a convertir-se en un instrument en mans de moviments ideològics o polítics que pretenen definir la identitat de manera predeterminedada, per oposició i exclusió en relació amb uns altres grups i persones. La història de les civilitzacions dona diversos exemples de com la forta cohesió cultural està associada a intolerància, a encapsulament i, en definitiva, a la mort de la cultura. Com assenyala Javier de Lucas, «tota cultura és un precipitat històric, el resultat d'evolucions, ruptures i influències innumbrables. No hi ha cap “essència” per descobrir. La recerca d'aquest “ésser propi” podria conduir en canvi a una altra sortida: identificar-lo amb alguna creença cultural del passat. Llavors, buscar el que és peculiar pot caure en la veneració de la tradició i, sota el nom d'“identitat”, córrer el risc de sacralitzar els aspectes culturals més poc inclinats al canvi» (Lucas, 1994, p. 35).

La mirada essencialista és cega i poruga. És cega perquè oculta que tota cultura és un producte que s'està fent permanentment a partir de la barreja d'elements de diferent origen. Una mirada sense prejudicis a la història en dona algunes pistes. Per exemple, la nostra gastronomia tradicional no pot entendre's sense tenir en compte els aliments que van venir d'Amèrica o sense l'herència àrab, que es manifesta en paraules com *alfajor* o *mandonguilla*. Aquest oblit, o aquest esforç d'ocultació, va contra la pròpia història perquè no té en consideració que les cultures s'han format a partir dels contactes interculturals (Rodrigo Alsina, 2002).

L'essencialisme identitari veu la relació entre cultures com una pèrdua. De seguida es planteja: què perdré relacionant-me amb l'altre?, com afectarà la meua cultura?, a què hauré de renunciar? És cert que en els contactes interculturals, àdhuc en les situacions més esporàdiques, cap de les dues parts no queda intacta de la trobada. Però, si es considera que les nostres identitats culturals també s'enriquiran amb les aportacions culturals i religioses de les persones d'unes altres cultures, això és mestissatge. Si es pren consciència que la nostra pròpia cultura no és més que el producte d'una combinació, singular i única, de totes les cultures amb les quals s'ha tingut i es té contacte, això és mestissatge. Per tot això, la crítica del mestissatge és, en el fons, un exercici de autoodi, mentre que el seu elogi és una defensa dels nostres orígens i del nostre futur (Rodrigo Alsina, 2001).

L'especificitat d'una representació del món per qualsevol grup cultural o nacional no està en el fet que conté notes singulars i úniques, sinó en la manera d'expressar i d'integrar, en una totalitat específica, formes i característiques culturals que un altre poble integra de manera diferent. Des d'aquesta posició, la IC d'un poble o una nació està en contínua construcció i canvia segons les circumstàncies.

Pot semblar que concebre la construcció de la identitat cultural des de la via de la singularitat és una posició ja superada. No obstant això, una mirada als mo-

dels sobre l'«herència comuna» que s'han impulsat per a la construcció de la identitat cultural en la Unió Europea ens mostra que està en plena vigència (Marín i Rodríguez, 2003).

6.2. *La construcció de la identitat cultural des del mestissatge*

Epítets com *hibridació, sincretisme, teixits interculturals, descomposició i recomposició de signes* es fan cada vegada més freqüents en l'anàlisi dels processos culturals actuals (García Canclini, 1999). En aquest sentit, *la paraula mestissatge abandona la seva accepció ètnica i es converteix en un esdeveniment quotidià i per a tots els actors*. No hi ha identitats que resisteixin en estat pur més d'algunes hores a la força d'estímul que provenen de tots els racons del planeta. L'estètica del *collage* i del pastitx, tan benvolguda per la sensibilitat postmoderna, no és casual: constituïx una metàfora d'aquesta condició de contínua recomposició de sensibilitats i missatges culturals.

Actualment els intercanvis culturals són la regla, no l'excepció; a més, aquests intercanvis resulten vitals per al desenvolupament de qualsevol cultura. Les formes i els elements culturals que intervenen en els processos de tall identitari no són nuclis rígids, sinó que tenen una enorme plasticitat. Com assenyala Téllez-Girón (2002), les confrontacions no s'expressen a partir de l'existència de diferències culturals, sinó que són el resultat de construccions històriques basades en elements de tipus social, polític o ideològic.

La construcció de la identitat cultural des del mestissatge i la hibridació es posa també en evidència en les persones migrants, que elaboren les seves percepcions identitàries a través de processos sincrètics; és gairebé impossible pensar en la immutabilitat dels seus referents culturals, ja que aquestes persones estan sotmeses a processos de aculturació, desculturació i transculturació.

En qualsevol país occidental, tant per la seva pròpia complexitat cultural interior com pels forts contingents de persones que s'hi han assentat com a fruit de la immigració, la identitat es construeix des del mestissatge: «Les persones han començat a experimentar el que es pot entendre com una vida sense fronteres clares i sense identitats pròpies i segures. Els individus es deslliuren dels seus estrets vincles locals, es barregen lliurement amb els membres de la majoria, però no assimilen necessàriament una identitat comuna» (Walzer, 1998, p. 99). El resultat no és només «un anar i venir constant d'individus ambiguament identificats», sinó la tendència d'alguns grups a un *fonamentalisme* o, almenys, a una intensa nostàlgia cap a formes antigues d'agrupació, amb vincles més clars i fronteres més nítides.³

3. També els adolescents i els joves són molt sensibles a aquestes crides a una radicalitat en els plantejaments construïts des de l'exclusió. No és estrany que en els conflictes nacionalistes actuals els moviments juvenils tinguin un paper important.

Cal modificar ambdós plantejaments. Els grups no poden exigir lleialtats tancades i cegues que excloguin la pròpia autocrítica; per contra, cal una obertura a altres grups que permeti la construcció d'una ciutadania intercultural des d'una identitat configurada per mitjà de l'autenticitat i dels projectes.

A la negació de l'altre com a afirmació de la identitat pròpia s'oposa el mestissatge com a realitat i com a discurs. Però aquest mestissatge es pot considerar des de dues perspectives diferents. Per una banda, el mestissatge ha estat i pot ser una forma de trobada entre cultures, però, per una altra, ha estat la forma d'assimilació dels grups minoritaris a la cultura dominant. El mestissatge pot entendre's com a mediació, però també com a subordinació i renúncia; com a forma històrica de la trobada i com a estratègia dominant d'absorció dels dominats. Com a potencialitat, la identitat mestissa apareix constituint un nucli cultural des del qual podem entrar i sortir de la modernitat amb versatilitat i amb el qual podríem —si vam assumir plenament la condició del nucli cultural— tenir un patrimoni des d'on podríem contrarestar el biaix excessivament instrumental o deshistoritzant de les onades i les ideologies modernitzadores (Marín, 2004).

Les societats que accepten el pluralisme cultural i la diversitat han establert xarxes de suport social per a facilitar la aculturació; en canvi, en societats en què no s'accepta existeixen polítiques discriminatòries. Hem de tenir en compte que l'actual escenari de globalització i postmodernitat exacerba tant el multiculturalisme (com a realitat i com a valor) com les dificultats per a assumir-lo d'una manera proactiva.

Hopenhayn (2002) entén el multiculturalisme proactiu com una força històrica positiva capaç d'enriquir l'imaginari pluralista-democràtic, de fer avançar cap a una major igualtat d'oportunitats i al mateix temps cap a un major espai per a l'afirmació de la diferència. Un multiculturalisme proactiu necessita conciliar la no-discriminació en el camp cultural amb el repartiment social enfront de les desigualtats. Això inclou, al seu torn, polítiques d'acció positiva per a les minories culturals; així mateix, per a uns altres grups definits pel seu estrat socioeconòmic, per l'edat o pel sexe. Les polítiques contra la discriminació de la diferència (promogudes des dels drets civils, polítics i culturals) han de completar-se amb polítiques socials focalitzades cap a aquells grups que objectivament es troben més discriminats; és a dir, en condicions menys avantatjoses per a afirmar la seva identitat, satisfer les seves necessitats bàsiques i desenvolupar capacitats per a exercir positivament la seva llibertat.

6.3. La construcció de la identitat des dels projectes: identitats cíviques⁴

La persona construeix la seva «identitat cívica» establint vincles afectius i efectius amb els altres membres de la comunitat en l'exercici de la seva ciutadania.

4. Aquest apartat és extret del publicat a Bartolomé i Marín (2005).

El desenvolupament del sentiment de pertinença a una comunitat política es fa molt més complex des de la realitat multicultural en què vivim. Fins i tot, reconeixent l'oportunitat de l'heterogeneïtat cultural per al nostre creixement com a societat, és indubtable que el nostre sistema de relacions es fa més complex quan han d'harmonitzar-se diferents tradicions, cultures, religions, llengües, codis de comportaments, etc. I suposa un repte major per a les persones, els col·lectius i les institucions democràtiques que han de promoure-la.⁵

«Els individus són membres de diferents sistemes i en cadascun despleguen solament una part de la seva identitat. En una societat diferenciada els individus són membres, ciutadans i persones. A través d'aquestes diferents modalitats d'afiliació, els individus contemporanis actuen en els confins de diversos sistemes i tenen necessitat creixent d'identitats permeables que els permetin transitar a través de les diferents regions de significat i dels diversos marcs institucionals» (Melucci, 2001, p. 47).

El sentiment de pertinença es desenvolupa des de la *vinculació afectiva i efectiva*, a través de la participació i l'exercici pràctic i real de la ciutadania. Ambdós components de la identitat s'alimenten d'una manera mútua, juntament amb l'*estatus legal*, que proporciona el reconeixement d'uns drets polítics, civils i socials sense els quals tampoc no serien possibles la participació i, com a conseqüència, la construcció identitària.

No es tracta de renunciar la pròpia identitat cultural per construir la identitat cívica de la comunitat política en la qual ens inserim, sinó de considerar ambdues dintre d'un procés canviant i flexible de construcció de les persones, les fidelitats de les quals a diferents grups i col·lectius poden mantenir-se, a condició que no es torni a models pretèrits de socialització. És més, des dels nous models de ciutadania, la persona ha de saber vincular-se a la comunitat local, a comunitats autonòmiques, estatals i transnacionals, per a arribar amb la seva vinculació, a escala planetària, a la seva adscripció a una ciutadania global. A manera de síntesi, esmentem alguns dels elements que afavoreixen aquesta articulació.

6.3.1. La no-essencialització de les cultures

Parekh (2000, p. 336) ens recorda que l'ésser humà neix i es desenvolupa en un món estructurat culturalment, organitza la seva vida i les seves relacions socials en termes del seu sistema de significats i concedeix un valor considerable a la seva

5. El nostre grup ha treballat durant alguns anys el que hem anat denominant una *pedagogia de la inclusió* per al desenvolupament d'aquesta identitat cívica en contextos multiculturals. Els elements clau del procés són: el coneixement mutu com a base, l'acceptació com a condició, la valoració com a impuls, el desenvolupament de les persones i la cohesió social com a horitzó, i la ciutadania intercultural com a procés (vegeu BARTOLOMÉ *et al.*, 2003).

identitat cultural. Això no vol dir que estiguem totalment determinats per la nostra cultura, sinó que tenim una certa dificultat per a afrontar-ne críticament els límits i les possibilitats des del nostre propi nínxol cultural. Ja que cada cultura posa en relleu diferents sistemes de significat, potencia unes capacitats i desenvolupa uns valors, la trobada intercultural serveix, abans de res, per a comprendre'ns millor en el contrast amb uns altres i descobrir al mateix temps dimensions inèdites que ens permeten incorporar elements inèdits i nous al nostre propi patrimoni cultural.

Ja hem vist com el canvi accelerat que vivim avui dia ha facilitat enormement aquestes trobades, encara que no hagi eliminat el perill d'encapsulacions culturals i actituds defensives del propi nínxol cultural, originades per la por d'una disgregació i una dissolució d'identitats col·lectives culturals.

Per a evitar ambdós extrems dels processos identitaris, és a dir, una fragmentació o dissolució de la pròpia identitat i un tancament o encapsulament cultural, calen *nous processos de socialització* per al desenvolupament de la identitat. En aquests processos reconeixem la *dimensió dinàmica* de tota construcció identitària, la comprensió progressiva del que ens va construint i el descobriment de dimensions culturals d'altres grups que ens interpellen i que podem incorporar o no. Treballar aquests processos en l'àmbit educatiu constitueix un gran repte actualment,⁶ ja que les relacions multiculturals estan tenyides d'estereotips i prejudicis que podrien dur a discriminacions efectives. Fa falta incorporar la dimensió crítica a tota construcció identitària que il·lumini les nostres pròpies ombres i barreres davant altres cultures i altres grups i que denunciï la manipulació permanent dels mitjans de comunicació en aquest terreny.

6.3.2. Harmonització dels drets individuals i culturals

L'acció positiva deu estendre els drets particularment als qui menys en posseeixen. Això no només es refereix a drets socials com l'educació, el treball, l'assistència social i l'habitatge; també als drets de participació en la vida pública, de respecte a les pràctiques culturals no predominants i d'interlocució en el diàleg públic. En aquest context es combinen els desafiaments del nou escenari amb la seva llarga història de negació o dominació de l'altre. El reconeixement i la valoració de la diferència ha de fer-se càrrec de la superació de qualsevol idea d'homogeneïtzació cultural, de dominació o de superioritat d'una cultura amb relació a una altra. És necessari, doncs, sostreure tot fonament i tota legitimitat a les fonts històriques de desigualtats i exclusions per raons de raça, ètnia, creença, regió o nacionalitat. El reconeixement de la diversitat cultural implica que els estats i els governs *reconeixin els drets d'aquests grups*, els incorporin a la legislació —o fins i tot respectin els seus

6. Vegeu, a manera d'exemple, les investigacions de Sandín (1998) i Sabariego (2002).

propis sistemes autònoms de justícia i propietat— i proveixin els mitjans necessaris per al seu exercici real. El desafiament consisteix en el que segueix:

— Fer compatibles els drets col·lectius dels diferents grups culturals (reconeixuts i acompanyats per mesures econòmiques, polítiques i educatives) i la lliure autodeterminació dels subjectes per adscriure's a un col·lectiu determinat o no, i seguir-ne les regles i els valors o no.

— Articular aquests drets, corresponents a grups diversos, i els drets i els deures cívics de la societat en la qual s'inscriuen i que hem acordat democràticament que no poden ser conculcats.

— Fer efectius els drets de tercera «generació» reduint la bretxa d'ingressos, de patrimoni, d'adscripció, de seguretat humana i d'accés al coneixement. Es tracta de promoure l'equitat en l'encreuament entre la justa distribució de potencialitats per afirmar la diferència i l'autonomia, i la justa distribució de béns i serveis per satisfer necessitats bàsiques i realitzar els drets socials.

6.3.3. El diàleg per a la construcció de subjectes democràtics

Els apartats anteriors exigeixen que es conreï, en aquestes societats multiculturals però que aspiren a la interculturalitat, el diàleg com a via fonamental per a la construcció social. Tanmateix, aquest diàleg, perquè realment sigui capaç de transformar i transformar-nos, de recrear la realitat i afavorir la cohesió social, hauria de donar-se sota certes condicions: en un context educatiu i social, amb una orientació transformadora; ha d'ésser i estar constitutivament obert; suposa l'autoreconeixement i l'autocrítica del que dificulta en nosaltres la comunicació autèntica; té un caràcter igualitari; implica el reconeixement d'intel·ligències múltiples, sense prioritzar les que són més valorades en una cultura determinada; provoca una experiència vital integradora; està orientat a arribar al consens; és font de sentit i desenvolupa solidaritat (Bartolomé, 2004).

En aquest sentit, i com assenyala Rodrigo Alsina (2002), la interculturalitat propicia harmonitzar dues tendències complementàries: d'una banda, la promoció de la diversitat cultural i, de l'altra, la recerca de referents comuns que transcendixin les diferències. Això últim ens podria dur a plantejar-nos la possibilitat d'una ètica intercultural i replantejar-nos els universals culturals des de la interculturalitat.

6.3.4. La construcció de la convivència des de projectes comuns

Construir *la identitat cívica* exigeix *la participació en la construcció de projectes* que reconeixem com a propis. I encara que, com ja hem explicat, aquesta construcció col·lectiva no pressuposi, *com a punt de partida*, l'existència d'una identitat

cultural comuna, certament, en la mesura que ens obrim als múltiples fluxos culturals que ens envolten, la participació social i política en un mateix territori anirà conformant uns valors comuns que reconeixem com a propis, al mateix temps que anirem relativitzant i incorporant com un valor afegit la diversitat cultural de persones i col·lectius.

Mirant cap al futur, es perfila com a necessari avançar cap a un *enfortiment de les identitats cíviques*, sota el supòsit *del reconeixement i del respecte a les diverses identitats culturals*, no només a les que es vinculen a un territori o una història determinats, sinó a aquelles que s'estan construint, com hem vist, des d'articulacions múltiples i molt distintes de les tradicionals (vinculació a comunitats virtuals, noves formes de mestissatge cultural, noves identitats comunitàries). El desenvolupament de les societats multiculturals, *des d'un enfocament intercultural*, significarà formar els subjectes per a una autèntica comunicació intercultural que possibiliti la participació real i efectiva en la construcció ciutadana, aprenent a fer-ho no des dels paràmetres del poder i la dominació d'uns grups sobre uns altres, sinó des de la possibilitat d'un *fer junts* en allò que ens importa i que ens permet progressar. Això potser pot semblar una utopia massa llunyana en països on encara resulta tan difícil, per a moltes persones, el reconeixement del seu estatus legal. Potser hem de començar treballant per trobar fórmules de reconeixement dels diversos grups culturals, amb les condicions ja enunciades, per evitar la seva exclusió i per ser sensibles als seus propis valors (Kymlicka, 1996). Però avançar el futur significa treballar al seu favor. La construcció de societats interculturals consisteix a aprendre a comunicar-nos interculturalment, però consisteix també en una major justícia social i un reconeixement de les aportacions de tothom al patrimoni social comú.

Finalitzem aquest apartat amb unes paraules significatives de Martiniello (1998, p. 102): «la noció de democràcia multicultural que ens sembla més encertada suposa, doncs, un cos de ciutadans actius amb els mateixos drets i deures, que comparteixen el mateix espai públic i un projecte democràtic comú, amb respecte a la llei i als procediments jurídics i polítics. Aquests ciutadans poden tenir diferents identitats i pràctiques culturals, tant públiques com privades. Aquestes opcions d'identitat no afecten la seva posició en l'ordre social, econòmic i polític».

7. LA CONSTRUCCIÓ D'IDENTITATS CÍVIQUES TRANSNACIONALS: LA IDENTITAT EUROPEA

La Unió Europea (UE), concebuda en el seu inici com a comunitat econòmica, es va concretant actualment en una unió cultural i política.⁷ La construcció d'una identitat europea significa que les persones han d'incorporar a la seva iden-

7. El 29 d'octubre del 2004 els caps d'Estat dels vint-i-cinc països membres van signar a Roma la Constitució europea.

titat nacional una identitat transnacional. Com ja hem assenyalat en uns altres escrits (Marín, 2003; Marín i Rodríguez, 2003), Europa és avui travessada per dinàmiques contraposades. D'una banda, la integració europea avança en diferents àmbits que reinscriuen els seus habitants en un marc ampliat de pertinença, marcat per referents simbòlics tan potents com la moneda, la residència jurídica i el dret al treball. Però, de l'altra, al mateix temps, les migracions internes a Europa i el seu impacte sobre societats colpejades per l'atur, així com la força dels nacionalismes i les seves identitats, colloquen un signe de pregunta tant sobre el projecte d'integració europea com sobre la convivència entre identitats heterogènies.

Per Carlos del Ama (2002), el problema al qual la UE ha de donar resposta sorgeix del fet d'haver passat d'«ésser en diversos mons juxtaposats» a «ésser en un únic món compartit». Per aquest autor, la UE és un projecte de futur que es concep com «el procés creador d'una unió cada vegada més estreta dels pobles d'Europa». Si bé és producte de la història dels estats i dels pobles que la integren, constitueix una nova entitat com a resultat d'integrar un «nosaltres transnacional». Tot «nosaltres» es configura mitjançant la transformació d'algun «altre» en un «tu», la qual cosa s'assoleix mitjançant el diàleg franc i sostingut. El que és característic de la UE no són els seus trets culturals comuns (ambiguament definits), ni la seva geografia (amb fronteres discutibles), sinó haver institucionalitzat el diàleg entre els seus estats membres. Aquest autor defineix la UE com la manera col·lectiva d'ésser dels europeus, la seva manera de viure en un món globalitzat. Europa és la resposta a la pregunta dels europeus per la seva pròpia IC, resposta que se'n presenta com un projecte comú.⁸

El debat europeu sobre la construcció d'un concepte de ciutadania basat en una comunitat de nacions permet apreciar la importància de la ruptura cognitiva que implica superar el concepte de ciutadania basat en l'Estat-nació. El problema fonamental que s'ha assenyalat en relació amb aquest procés és l'absència d'experiències de la major part dels ciutadans respecte al que pot constituir una ciutadania europea. Com assenjala Lucas (2002), la possibilitat d'un espai polític no depèn només de la viabilitat d'un projecte estructurat conforme a exigències de legitimitat, com la creació d'una Constitució europea, sinó, sobretot, de les possibilitats de trobar el vincle prepolític, inevitablement cultural, que permeti crear una comunitat sobre la qual s'ha de construir aquest espai. Europa és un espai de diversitat cultural *i serà precisament l'acceptació d'aquesta «diversitat» com a major riquesa d'Europa el que constituirà la taula de salvació de la identitat europea.*

La diversitat cultural del continent europeu s'apunta com un dels obstacles per a la construcció d'una identitat europea. No obstant això, com assenjala Mar-

8. Destaquem els materials educatius per a treballar el sentiment de pertinença a Europa des d'una pedagogia de la inclusió elaborats per Bartolomé *et al.* (2003).

tiniello (1998), el problema rau, més que en les diferències culturals objectives entre els estats membres, en la percepció d'un projecte europeu homogeneïtzador que es veu com una amenaça per a les cultures i identitats nacionals a les quals estan aferrats certs sectors de la població dels estats membre. D'aquí *la importància que té desenvolupar uns models d'identificació que siguin vàlids per a totes les persones i que permetin compaginar la identitat nacional i cultural amb una identitat supranacional, oberta, flexible i evolutiva*. Aquest és el model plantejat pels nacionalismes multinivell (Miller, 2000), que sorgeixen quan la persona deu lleialtat a comunitats a diferents nivells; la clau per a aquest nacionalisme multinivell és que la identitat de la unitat inferior ha de comptar amb l'aprovació i el reconeixement de la unitat superior.

Heater (1990) proposa un model de construcció de la identitat europea basat en la ciutadania múltiple, sobre la base de reconèixer que la persona pot tenir múltiples identitats cíviqves i sentir-se subjecte de múltiples lleialtats sense que resultin incompatibles. El context o les circumstàncies fan que el ciutadà s'identifiqui amb la seva localitat, el seu Estat o el món. Perquè aquesta ciutadania múltiple pugui desenvolupar-se, l'experiència que el ciutadà té de l'Estat ha de transformar-se, tant referent a la identitat, la lleialtat i l'acceptació d'obligacions com pel que fa al marc institucional que permet l'exercici dels drets i dels deures, la participació en els assumptes públics i el fet de comptar amb un estatut reconegut (Martiniello, 1995, p. 239).⁹

La UE és un projecte comú sense renunciar a la seva diversitat original ni a l'oblit de la pròpia història; molt al contrari, és un projecte històric arrelat en la història, amb moltes arrels diverses que nodreixen un tronc comú que s'alça al futur. Des d'aquesta perspectiva s'entén la integració com l'*espai cívic comú*. Hi entren en contacte les peculiaritats culturals de la persona individual, que es transformen i recomponen. Les diversitats no constitueixen contrasenyes de pertinença ètnica perquè, com a conseqüència de les mobilitats migratòries, cada persona pot tenir múltiples pertinences adquirides a través dels valors i dels sistemes de creences que superen les fronteres ètniques. L'*espai cívic comú* és la construcció conjunta d'una representació que té en compte les diferències i en la qual els punts de vista distints aconseguen complementar-se els uns amb els altres. No es tracta solament de reconèixer la identitat dels altres i legitimar-la, sinó de deixar espais lliures, ja sigui per a qui entri, ja per a qui acull, per aconseguir intercanvis interpersonals i components comuns que posin en joc les regles vigents i preparin nous codis socials i civils.

9. Per a una ampliació de la nova manera de construir la ciutadania i el paper assignat a l'educació, remetem a les obres de Cabrera (2002a i b) i Bartolomé i Cabrera (2003).

8. LA CONSTRUCCIÓ DE LA IDENTITAT EN ELS JOVES: MODELS D'IDENTIFICACIÓ

El desenvolupament de la identitat etnicocultural de les joves i dels joves que viuen en societats multiculturals des de la seva infància és un procés dinàmic que es concreta d'una manera diferent per a cada persona en funció de les circumstàncies personals viscudes. Hi ha qui defensa fins i tot que, per als joves, el nucli identificador el constituïx la cultura juvenil.

La majoria d'adolescents i joves construïxen la seva identitat cultural i el seu sentiment de pertinença realitzant un equilibri complex entre diversos referents culturals. Així, per exemple, el major o menor grau d'identificació amb la seva cultura familiar d'origen i el diferent grau d'integració en la cultura majoritària de la societat d'acollida són els elements clau que Massot (2003) ha trobat per a definir els diferents models de construcció de la identitat per noies i nois joves llatinoamericans que viuen a Catalunya des de la seva infància.

El grup GREDI va realitzar recentment una investigació per enquesta per conèixer com se situaven els joves amb relació a la ciutadania. Una de les dimensions del qüestionari aprofundia en el sentiment de pertinença. El qüestionari es va aplicar a una mostra de 378 alumnes d'edats compreses entre 14 i 18 anys en cinc centres d'educació secundària obligatòria amb població multicultural de la província de Barcelona.

Per conèixer els diferents nivells de pertinença de l'alumnat s'elaboraren tres ítems. En el primer havien d'assenyalar en quin nivell se sentien pertanyents als diferents llocs que se'ls indicava (barri, ciutat, Catalunya, Espanya, Europa, el món, cap lloc). En el segon ítem havien de valorar el grau de significació dels diferents aspectes que se'ls presentaven a l'hora de construir la seva pertinença a un lloc (parlar la llengua, conèixer les institucions, participar en associacions o grups, implicar-se en la resolució de problemes). Finalment es tractava de conèixer com configuren el seu sentit de pertinença a una comunitat. Per a això se'ls oferien diferents models entre els quals podien triar el que s'acomodava més a aquell en què vivien, o bé podien elaborar el seu propi model amb els descriptors que identifiquen cadascun dels models. Se'ls van oferir els models següents: pluripertinença («em sento de diversos llocs»); monopertinença oberta, que es defineix pel fet de «sentir-se d'aquí», però amb amistats de diversos països i obert a residir en altres llocs; monopertinença tancada, que es defineix pel fet de «sentir-se d'aquí», «tenir amistats només d'aquí» i «viure solament aquí»; model de confusió, definit pel fet de «no saber ben bé d'on em sento», i model d'exclusió, definit pel fet de «no em sento de cap lloc». A continuació presentem una síntesi dels resultats obtinguts.

— La majoria de l'alumnat se sent fonamentalment vinculat amb el seu lloc de naixença o amb el lloc d'origen dels seus pares. També és de destacar que un percentatge elevat se sent vinculat tant amb la ciutat (68,6 %) com amb el barri on

resideix (61,8 %). Encara que un percentatge menor (48,1 %) assenyali la pertinença a Europa, ens sembla important destacar-lo perquè sembla que en aquesta joventut comença a desenvolupar-se un sentiment de pertinença transnacional, és a dir, més enllà del lligat al lloc de naixença o de residència. Aquest sentiment de pertinença a Europa és viscut en major mesura per l'alumnat nascut a Catalunya que pel que prové d'altres països, que es perceben més com a «ciutadans del món».

— Es pot assenyalar que per a l'alumnat autòcton la vinculació amb el lloc de residència és major fins i tot que la seva vinculació amb Catalunya. No obstant això, l'alumnat nascut fora de Catalunya vincula la seva pertinença més amb la identitat territorial nacional (Catalunya) que amb la ciutat en la qual resideix.

— Per a l'alumnat enquestat, en general, els aspectes que més afavoreixen la vinculació o el sentiment de pertinença són «el coneixement de la llengua» (70 %) i «el coneixement dels costums i les normes del lloc» (69,2 %). No obstant això, s'observen algunes diferències en els patrons de resposta de l'alumnat nascut aquí i de l'alumnat nascut fora. Per a l'alumnat autòcton el sentiment de pertinença és afavorit fonamentalment pel coneixement de la llengua i per les relacions, mentre que per a l'alumnat nascut fora el primer aspecte que s'assenyala és el coneixement de les normes i dels costums; en segon terme, el coneixement de la llengua, i, en tercer, les relacions. També existeix una major freqüència de l'alumnat nascut fora que assenyala com un aspecte important per a desenvolupar el sentit de pertinença «participar en activitats que solucionin problemes de la comunitat».

— Quant a la identificació amb els diversos models de pertinença, es pot assenyalar que la majoria de l'alumnat es decanta per models de pertinença oberts; el 42 % se sent d'aquí, però manifesta una obertura a altres realitats, i el 16,8 % se sent de diversos llocs. Encara que siguin un percentatge baix (el 25,4 %) els qui assenyalen una monopertinença tancada, sí que ens sembla important destacar-lo pel que té de tancament o de manca d'obertura a persones d'altres cultures.

— En aquest cas també és l'alumnat nascut fora qui s'identifica amb el model de pluripertinença en major mesura que l'alumnat autòcton. Sembla complir-se el fet que és necessari el coneixement d'altres realitats per a poder experimentar l'obertura cap a aquestes. La major part de l'alumnat nascut aquí manifestava que no havia anat fora de Catalunya. Però també els models de confusió i exclusió són més presents en l'alumnat nascut fora de Catalunya.

— No apareixen diferències significatives en els models de pertinença i l'alumnat segons els anys de residència a Catalunya. Aquest resultat confirma els d'unes altres investigacions que posen de manifest que la vinculació cívica amb el nou país de residència pot passar per diverses etapes i, a més, no existeix una linealitat o una progressió directa entre aquestes etapes en funció dels anys de residència en

el nou país, sinó que el procés de vinculació pot estar associat més amb l'experiència vital de cadascuna d'aquestes persones. Aquest resultat va en la línia del plantejat per Banks (1995)¹⁰ sobre el desenvolupament de la identitat etnicocultural de les persones que viuen en societats multiculturals (però configurades per un grup cultural dominant) i en què pertanyen a grups minoritaris. Aquest autor assenyal·la sis etapes, concebudes com un contínuum, tant dintre de l'etapa com entre les diferents etapes. És a dir, la persona no passa d'una etapa a una altra d'una manera brusca, sinó d'una manera gradual; tanmateix, també admet que alguna persona pot no passar per alguna de les etapes.

BIBLIOGRAFIA

- AMA, C. del (2002). *Identidad y misión de la Unión Europea* [en línia]. <http://europa.eu.int/futurum/forum_convention/documents/contrib/acad/0039_c1_es.pdf>
- BANKS, J. A. (1995). *Handbook of research on multicultural education*. Nova York: MacMillan.
- BARTOLOMÉ, M. (2004). «Identidad y ciudadanía: hacia una sociedad intercultural». *Bor-dón: Revista de Pedagogía*. A: XIII Congrès Nacional i II Iberoamericà de Pedagogia: La educació en contextos multiculturales: diversidad e identidad, vol. 56, núm. 1, p. 65-80. [Número monogràfic]
- BARTOLOMÉ, M.; CABRERA, F. (2003). «Sociedad multicultural y ciudadanía: hacia una sociedad y ciudadanía multiculturales». *Revista de Educación*, número extraordinari: *Ciudadanía y educación*, p. 33-57.
- BARTOLOMÉ, M.; FOLGUEIRAS, P.; MASSOT, I.; SABARIEGO, M.; SANDÍN, M. P. (2003). *¿Construimos Europa? El sentimiento de pertenencia desde una pedagogía de la inclusión*. Madrid: Consejería de Educación de la Comunidad de Madrid.
- BARTOLOMÉ, M.; MARÍN, M. A. (2005). «Las identidades cívicas y culturales. Ejes clave para la construcción de una ciudadanía intercultural». A: SACAVINO, S. [coord.]. *Identidades y ciudadanía intercultural: Desafíos para la educación*. Brasil: Rio de Janeiro. [Publicació en CD]
- BAUMAN, Z. (1999). *La globalización: consecuencias humanas*. Buenos Aires: Fondo de Cultura Económica.
- BRUNNER, J. J. (1999). *Cibercultura: la aldea global dividida* [en línia]. <http://www.geocities.com/brunner_cl/cibercult.html>
- CABRERA, F. (2002a). «Hacia una nueva concepción de ciudadanía en una sociedad multicultural». A: BARTOLOMÉ, M. [coord.]. *Identidad y ciudadanía, un reto a la educación intercultural*. Madrid: Narcea, p. 79-104.
- (2002b). «Qué educación, para qué ciudadanía». A: SORIANO, E. [coord.]. *Interculturalismo, proyectos, programas y educación*. Madrid: La Muralla, p. 83-138.

10. Cal tenir en compte, no obstant això, que aquest autor desenvolupa el seu model en el context dels Estats Units. La multiculturalitat dels Estats Units és molt diferent de l'europea o de l'espanyola, on coexisteixen grups culturals variats dintre d'un mateix Estat (nacionalitats) i alhora grups culturals molt diversos procedents de la migració exterior.

- CASTELLS, M. (1998). *La era de la información: El poder de la identidad*. Vol 2. Madrid: Alianza.
- ETZIONI, A. (1999). *La nueva regla de oro: Comunidad y moralidad en una sociedad democrática*. Barcelona: Paidós.
- GARCÍA CANCLINI, N. (1999). *Culturas urbanas de fin de siglo* [en línia]. <<http://www.unesco.org/issj/rics153/canclinispa.html>>
- (2000). «Notas recientes sobre la hibridación». *Revista Transcultural de Música*, núm. 7. També disponible en línia a: <<http://www.sibetrans.com/trans/trans7/canclini.htm>>
- (2002) *Culturas híbridas: Estrategias para entrar y salir de la modernidad*. 2a. ed. Mèxic: Grijalbo.
- GHALIOUN, B. (1999). «Globalización, deculturación y crisis de identidad». *Revista d'Afers Internacionals*, p. 43-44.
- GIMÉNEZ, G. (2003). *Identidades en globalización* [en línia]. <<http://www.crim.unam.mx/cultura/2003/ponencias-2/BGimenez.html>>
- HEATER, D. (1990). *Citizenship: The civic ideal in world history, politics and education*. Londres: Longman.
- HOPENHAYN, M. (2002). «El reto de las identidades y la multiculturalidad». *Pensar Iberoamérica*, núm. 0 (febrer 2002).
- (2004). «Orden mediático y orden cultural: una ecuación en busca de resolución». *Pensar Iberoamérica*, núm. 5 (gener-abril 2004).
- KYMLICKA, W. (1996). *Ciudadanía multicultural*. Barcelona: Paidós.
- LUCAS, J. de (1994). «¿Elogio de Babel? Sobre las dificultades del Derecho frente al proyecto intercultural». A: *Multiculturalismo y diferencia: Sujetos, nación, género*. Granada: Anales de la Cátedra Francisco Suárez, núm. 31, p. 15-39.
- (2002). «Sobre el poder de la identidad en el mundo de la globalización. La querrela de las identidades culturales: algunas claves jurídicas y políticas». A: *Jornadas sobre Globalización e Identidades*, Barcelona, 27-28 juny.
- (2003). *Globalització i identitats*. Barcelona: Pòrtic.
- MAALOUF, A. (1999) *Les identitats que maten*. Barcelona: La Campana.
- (2000). «La construcció de les identitats». *Quaderns de la Mediterrània*, núm. 1. També disponible en línia a: <<http://www.iemed.org/publicacions/quaderns/1/cindex.php>>
- MAFFESOLI, M. (1990). *El tiempo de las tribus*. Barcelona: Icaria.
- MARÍN, M. A. (2002). «La construcción de la identidad en la época de la mundialización y los nacionalismos». A: BARTOLOMÉ, M. [coord.]. *Identidad y ciudadanía: Un reto a la educación intercultural*. Madrid: Narcea, p. 27-50.
- (2003). «La dimensión europea de la educación». A: CHACÓN, I. [ed.]. *Identidad europea: Individuo, grupo, sociedad*. Bilbao: Universidad de Deusto, p. 81-96.
- (2004). «Les dinàmiques identitàries en les societats multiculturals postmodernes: nous reptes per a l'educació en valors». *Revista Catalana de Pedagogia*, núm. 3, p. 75-93.
- (2005a). «Identidad y multiculturalidad». A: MARTÍNEZ SANTA MARÍA DE UNZÁ, I. [coord.]. *Elogio de la diversidad: estudio interdisciplinar de las migraciones*. Salamanca: Universidad Pontificia de Salamanca.
- (2005b). «La construcción de identidades cívicas y culturales en la sociedad red». A: SORIANO, E. [coord.]. *La interculturalidad como factor de calidad educativa*. Madrid: La Muralla.

- MARÍN, M. A.; RODRÍGUEZ, M. (2003). «La construcció de la identitat europea: dimensions educatives». *Temps d'Educació*, núm. 27, p. 121-140.
- MARTÍN BARBERO, J. (2002). «Jóvenes: comunicación e identidad». *Pensar Iberoamérica*, núm. 0, p. 4. També disponible en línia a: <<http://www.campus-oei.org/pensariberoamerica/ric00a03.htm>>
- (2004). «Medios y culturas en el espacio latinoamericano». *Pensar Iberoamérica: Revista de Cultura*, núm. 5 (gener-abril 2004). També disponible en línia a: <<http://www.campus-oei.org/pensariberoamerica/ric02a01.htm>>
- MARTINIELLO, M. (1995). «Inmigración y construcción europea». A: LAMO DE ESPINOSA, E. [ed.]. *Culturas, estados, ciudadanos, una aproximación al multiculturalismo en Europa*. Madrid: Alianza.
- (1998). *Salir de los guetos culturales*. Barcelona: Bellaterra.
- MASSOT, I. (2003). *Jóvenes entre culturas: La construcción de la identidad en contextos multiculturales*. Bilbao: Desclée de Brouwer.
- MEAD, M. (1972). *Cultura y compromiso*. Buenos Aires: Granica.
- MELUCCI, A. (2001). *Vivencia y convivencia: Teoría social para una era de la información*. Madrid: Trotta.
- MILLER, D. (2000). «Les dues cares del nacionalisme». A: GIBERNAU, M. [dir.]. *Nacionalisme*. Barcelona: Proa.
- MORAGAS, M. de (2004). *Internet: facilidades tecnológicas, dificultades de comunicación* [en línia]. <www.blues.uab.es/incom/2004/cas/morcas/html>
- MORAGAS, M. de; COROMINAS, M. (2004). *Consideraciones finales del diálogo «Comunicación y diversidad cultural»* [en línia]. <http://www.barcelona2004.org/esp/banco_del_conocimiento/dialogos/ficha.cfm?idEvento=45>
- MOSONYI, E. (1995). *Identidades espontáneas e inducidas: Su repercusión en el caso venezolano*. Caracas: Universidad Central de Venezuela. Dirección de Coordinación de Extensión. Facultad de Ciencias Económicas y Sociales.
- ORTIZ, R. (1997). «La modernidad-mundo. Nuevos referentes para la construcción de las identidades colectivas». *Telos*, núm. 49 (març-maig 1997).
- PAREKH, B. (2000). *Rethinking multiculturalism: Cultural diversity and political theory*. Londres: Palgrave.
- PÉREZ TORNERO, J. M. [et al.] (1996). *Tribus urbanas: el ansia de identidad juvenil*. Barcelona: Paidós.
- PI DE CABANYES, O. (1998). «Els valors de la identitat». A: ROQUÉ, M. A. [dir.]. *Valors i diversitat cultural a les societats d'Europa i del Magreb*. Barcelona: Institut Català de la Mediterrània, p. 120-140.
- RAUSSEL, C. (2004). *La representación de la diversidad* [en línia]. <<http://www.barcelona2004.org/esp/contenidos/>>
- RODRIGO ALSINA, M. (2001). «Elogio del mestizaje». *La Vanguardia* (23 abril 2001).
- (2002) «La interculturalidad en la modernidad actual». A: ONGHENA, Y. [coord.]. *Intercultural: Balance y perspectivas*. Barcelona: Cidob, p. 213-222.
- SABARIEGO, M. (2002). *La educación intercultural: Ante los retos del siglo XXI*. Bilbao: Desclée de Brouwer.

- SANDÍN, M. P. (1998). *Identidad e interculturalidad: Actividades para la acción tutorial: 1er Ciclo de ESO: Guía para el profesorado: Material para el alumnado*. Barcelona: Laertes.
- SORIANO, E. (2004). «La construcción de la identidad cultural en contextos multiculturales». A: *Actas del XIII Congreso Nacional y II Iberoamericano de Pedagogía*. València, 13-16 setembre 2004, p. 187-220.
- TARDIFF, J. (2004). «Identidades culturales y desafíos geoculturales». *Pensar Iberoamérica*, núm. 6 (maig-agost 2004).
- TÉLLEZ-GIRÓN, R. (2002) «Antropología, identidades y globalización». *Elementos*, núm. 44, p. 19-23.
- THOMPSON, J. B. (1995). *The media and modernity*. Cambridge: Polity.
- VILLORO, L. (1998). *Estado plural, pluralidad de culturas*. Mèxic: Paidós: UNAM.
- WALZER, M. (1998). *Tratado sobre la tolerancia*. Barcelona: Paidós.

**Conferència «Nació i identitat.
Elements d'una aporètica política»**

Presentació

DÍDAC RAMÍREZ SARRIÓ

Responsable d'Investigació en Anàlisi Financera i de la Incertesa
i president de la Societat Catalana de Filosofia

Amb el doctor Sales m'uneix una llarga amistat. Va ser el meu director de les tesis de llicenciatura i de doctorat en filosofia. Des d'aleshores hem anat sempre plegats. I això, quan ja fa tant temps que dura, saps que continuarà fins sempre.

D'alguna manera hem propiciat espais de reflexió i de debats comuns. Cadascun des de la seva perspectiva, però intentant complementar-nos. Un d'aquests espais és el curs d'estiu que organitzen la Fundació Rellu i el Grup d'Estudis Nacionalistes. Ja fa uns quants anys que se m'invita regularment a participar-hi. L'any 1999 hi vaig fer una conferència que figura en l'annex del volum i que va versar sobre la IC, seguint el suggeriment del doctor Sales. La llavor de l'acte d'avui la podem trobar en l'organització d'aquell curs de l'any 1999. Aleshores va quedar palès que el tema de què avui tractem és summament complex. Tothom qui s'hi ha dedicat en pot donar fe.

Nació i identitat. Elements d'una aporètica política

JORDI SALES I CODERCH

Universitat de Barcelona i Societat Catalana de Filosofia

Dubravka Ugresic, l'escriptora croata, autora d'*El Ministeri del Dolor*, un testimoni lúcid del drama dels Balcans, afirma: «la gran por és la por de ser exclòs». Exclòs vol dir ser 'tancat a fora'. Si quedar tancat a fora ens fa por, és, naturalment, perquè creiem i vivim en el sentiment que un dins habitable ens pertany. La vida se'ns situa en la realitat o en l'imaginari en un interior, on s'està millor, on s'està protegit, on l'existència humana és més càlida, les nostres vides són més fàcils. No entendrem mai res del que es juga a l'entorn dels debats actuals sobre les identitats si no aconseguim les claus que ens permetin entendre d'entrada per què el que s'hi juga és viscut amb tanta intensitat. Cal alguna cosa així com una fenomenologia exacta de la densitat de la pertinença; contràriament, el que no s'entén mai és per què a l'entorn d'aquestes qüestions es lluita amb tanta intensitat. La parella protecció-exclusió ens pot guiar si de veritat volem sortir d'un cercle bastant fatal: una fredor en les descripcions de les diferències i els recursos a fanatismes i alguns altres termes morals per tal d'explicar els conflictes. Certament, les designacions o els simbolismes identitaris són fruit d'uns fets accidentals, contingents, que es remunten a un moment en què són utilitzats pels uns per dir qui són els altres i apropiats pels uns per tal d'autodesignar-se. La identificació d'un nosaltres font d'obligacions de proteccions mútues i exclusions dels altres és una acció política o potser l'acció política bàsica. Com que la política mateixa té el caràcter bifront de Janus (M. Duverger), és, per una part, llenguatge, dret i raó, i, per l'altra, violència, potència i passions. Cal, doncs, una aporètica, això és, la comprensió de per què els conflictes fonamentals sorgeixen com a tals conflictes fonamentals. El treball conceptual que demana aquesta aporètica no és gens fàcil. Cal corregir constantment simplificacions que amaguen violències i la possibilitat retòrica de la seva repetició. L'índex d'aquestes notes és ple de termes a corregir i nocions a introduir —la claredat desitjada únicament sorgirà si ens esforcem abans a no deixar-nos res.

Parlaré, doncs, dels punts següents: 1. La nació-Estat, invent de l'aventura europea. 2. L'invent europeu de la humanitat cosmopolita. 3. La noció de jocs d'identitat europea. 4. El fort caràcter polèmic de la posició cosmopolita. Les realitats excloses per la protecció universal. 5. La publicitat de les posicions i l'elaboració retòrica d'innocències.

1. LA NACIÓ-ESTAT, INVENT DE L'AVENTURA EUROPEA

Zygmunt Bauman —el sociòleg de la postmodernitat, el pensador de la modernitat líquida—, en un assaig que aquest any 2006 ha estat traduït al català: *Una aventura anomenada «Europa»*, afirma: «La cultura d'Europa no té repòs, viu de posar en dubte l'ordre de les coses, i de posar en dubte la manera de posar-les en dubte» (p. 20).

Tot el brillant escrit de Bauman traspua una autocomplaença amb la recerca indefinida, l'aventura, la transgressió, la rebel·lió prometeica, la incertesa, la inquietud, l'angoixa i el dubte com a paradoxals senyals d'identitat del que no en té: «nosaltres els europeus som potser l'únic poble (com a subjectes històrics i actors de cultura)», afirma, «que no té cap identitat, cap identitat fixa o que es consideri i es cregui fixa». Segons Bauman, els europeus respecte a la nostra identitat hauríem de parlar així: «no sabem qui som, i encara menys sabem en què podem arribar a convertir-nos, ni què podem arribar a descobrir que som». La qüestió que ens vol plantejar Bauman és si estem en el moment actual al final de l'aventura europea: «després de segles i segles de vida, se li estan acabant les forces, a l'aventura europea?» (p. 35); «Tornaré a formular la pregunta següent: s'ha acabat el temps històric de l'aventura europea, el temps en què Europa era una aventura?» (p. 51). La resposta d'aquest interrogant és imperativa amb la força d'un *cal*: «Es pot argumentar, d'una manera enèrgica i convincent, que *Europa necessita més que mai recuperar el seu caràcter aventurer*. I que aquest planeta, on conviuen milions d'europeus privilegiats i benestants al costat de milers de milions de pobres i desemparrats, *necessita més que mai una Europa capaç d'embarcar-se en aventures: una Europa que miri més enllà de les seves fronteres, una Europa disposada a criticar la seva intolerància i el seu egocentrisme, una Europa que s'esforci per superar els seus límits territorials i alimenti el desig de transcendir les seves circumstàncies i, pel mateix preu, les de la resta del món; una Europa encarregada de complir una missió universal*» (p. 51-52). L'aventura europea, aquesta inquietud tan imprecisa i difícil de captar, cal que continuï, és una aventura urgent i imprescindible no únicament per a Europa mateixa, sinó per a la totalitat del nostre planeta. «Cal més que mai» se'ns repeteix amb tanta intensitat que desitgem, en conseqüència, captar el nucli, el motor, el nervi, la força que mou un moviment que és Europa mateixa, la desitjada i amenaçada continuïtat del qual es viu d'una mane-

ra molt imperiosa i urgent. La qüestió no és gens fàcil perquè ens cal captar un moviment que deriva com a aventura d'allò que *no té cap identitat*. Plantegem la dificultat amb tota la ingenuïtat possible: si no sabem ben bé que és, com sabem que el fet que es mogui és bo?

En un moment del seu escrit, quan Zygmunt Bauman s'encamina cap a la conclusió, ens dóna la clau de la possible força europea i la naturalesa de la seva nova missió: «Un dia, dos-cents o tres-cents anys enrere, Europa va inventar les nacions. A hores d'ara tot es redueix a inventar *la humanitat*» (p. 56). Aventura europea, les nacions-Estat, la humanitat. La fórmula del missatge de Bauman és ben senzilla: l'invent europeu són les nacions-Estat, la missió universal a inventar ara és la humanitat. Amb la senzillesa de la seva fórmula, Bauman ens dóna, com de passada, la datació de l'invent europeu de les nacions «dos-cents o tres-cents anys enrere»; això fa, doncs, entre 1804 i 1704. L'invent de l'aventura europea és l'Estat-nació forjat, segons Bauman, al segle XVIII. La datació de l'origen de l'invent europeu de l'Estat-nació és font de controvèrsies. En gros hi ha dues posicions bàsiques: Hermet, Walter Pohl (2001), «medievalistes» contra els «modernistes» (*print-capitalisme*).

2. L'INVENT EUROPEU DE LA HUMANITAT COSMOPOLITA (BAUMAN-HABERMAS)

Amb ajut d'un text de Jürgen Habermas de l'any 2001, Bauman precisa que l'invent és *un salt qualitatiu summament abstracte*. En efecte, Habermas raona sobre la situació actual de la manera següent: «Si aquesta forma d'IC es va originar, d'una manera summament abstracta, quan la consciència local i dinàstica va fer un salt qualitatiu i va passar a ser nacional i després democràtica, no seria possible que aquest procés d'aprenentatge continuï el seu curs?» (J. Habermas, *The liberating power of symbols*, Cambridge, Polity, 2001). Bauman, comentant la posició de Habermas, parla d'un altre salt qualitatiu, semblant al que va fer Europa al llindar de l'edat moderna. Tenim, doncs, en aquesta aventura sense identitat que fa el procés europeu dos salts qualitius que el constitueixen: l'un que resulta que és el salt patrimonial de la cultura europea, primerament nacional, després democràtic, segons la descripció de Habermas; i l'altre salt que *cal efectuar ara* i que Bauman postula fortament com a continuació de l'aventura, com a «exigència ineludible de les generacions actuals» (p. 56). Habermas ho descriu com una continuació del procés d'aprenentatge europeu. Hi ha un aprenentatge en l'aventura, un aprenentatge d'alguna cosa *summament abstracta*: la formació de la humanitat cívica i jurídica.

Aquest «primer» joc d'identitat europea, el de l'aventura baumaniana i el patriotisme constitucional habermasià, es deixa mostrar en l'esquema següent:

consciència local i dinàstica → Estat-nació (segle XVIII) → humanitat (segle XXI)

3. LA NOCIÓ DE JOCS D'IDENTITAT EUROPEA

El problema d'una ordenació dels diferents jocs d'identitat europea en una seriació qualsevol és complicat. Si ara donem com a «primer» l'esquema Bauman-Habermas, és perquè comporta la superació mitjançant l'aventura de formes anteriors en abstraccions posteriors. Aquestes abstraccions Estat-nació i humanitat s'interpreten com a resultants d'uns processos d'alliberament. Fàcilment hom comprendrà que, en la mesura que el que Habermas anomena un xic alegrement «consciència local i dinàstica» sigui reinterpretat com una font persistent d'identificacions, la dinàmica dels estats-nacions queda afectada i el pas difícil en l'aventura ha de preocupar-se de la seva viabilitat com a violència establerta abans de procedir cap a noves abstraccions. La qüestió és complexa i és en la base del malestar que va posar en relleu l'intent de Constitució europea. Per tal de dibuixar l'esquema d'una aporètica ara n'hi ha prou d'entendre el plural de jocs d'identitat europea i les agrupacions i les reagrupacions que sorgeixen arreu amb els mateixos materials que la linealitat de l'esquema Bauman-Habermas dona com a vectorials. Hi ha una Europa celta dels festivals i alguna cosa més que els festivals: uns Països Catalans, unes Savoies, unes Bavieres, unes Còrsegues, que exhibeixen la seva identitat europea una mica arreu amb la finalitat, des d'aquesta, com a arrel europea prèvia al jacobinisme, de rescabalar-se de la seva existència com a derrotats en la constitució dels estats-nació, aquesta abstracció que ara s'hauria de repetir com a humanitat. El joc de la identitat europea és un joc plural fet a la vegada de fantasies dels vencedors i fantasies dels vençuts. El seu material coexisteix amb la realitat històrica com una font constant d'identificacions.

4. EL FORT CARÀCTER POLÈMIC DE LA POSICIÓ COSMOPOLITA.

LES REALITATS EXCLOSES PER LA PROTECCIÓ UNIVERSAL

Tot semblaria indicar que, donada l'enorme dificultat que se'ns mostra per tal de continuar el que es dibuixa com a aventura europea, els esforços que es volen reunir per continuar-la haurien de ser reclutats des de tots els racons possibles de la vida europea amb gent provinent de les més diverses tradicions del que hagi estat efectivament Europa com un lloc constant de discussió. Si el combat és una perspectiva àrdua, caldrà comptar d'entrada amb tots els recursos possibles derivats de totes les famílies espirituals en què es diversifica com a pluralitat la problemàtica identitat europea. El que és preocupant, però, és que aquesta tasca es defineix en oposició a molts factors que són judicats com a pertorbadors en la vida europea i exclosos d'entrada de la missió que es defineix. També es determina en una oposició constant al dinamisme nord-americà, respecte al qual s'és hostil d'una manera sovint molt primària. De manera que ens haurem de preguntar si la verdadera fun-

cionalitat del que hem descrit com a primer joc d'identitat europeu (l'esquema Bauman-Habermas) és purament retòrica. Si ho és, i en la mesura que ho sigui, ens haurem de demanar: per a què serveix exactament quan aquest missatge arriba als ciutadans com a tals, en la seva dignitat de tals? Per tal d'adjectivar-la com sovint ella mateixa fa, definirem aquesta actitud o proposta com a *cosmopolitisme*. Robert Fine en un article de 2003 defineix el cosmopolitisme com «una manera de pensar que *es declara* contrària a tota mena de nacionalisme o fanatisme religiós, com també a les exigències econòmiques del capitalisme mundial. *Considera* que la integritat de la vida política contemporània és amenaçada tant per l'expansió universal dels mercats com per les formes regressives de rebel·lar-se contra aquest fenomen; *aspira* a reconstruir aquesta vida política d'acord amb una visió il·lustrada que preconitza les relacions pacífiques entre els estats-nació; *advoca* per la universalitat dels drets humans i la instauració d'un ordre jurídic mundial secundat per una societat civil igualment mundial» (Robert Fine, «Taking the “ism” out of cosmopolitanism: an essay in reconstruction», *European Journal of Social Theory*, núm. 6 [4], 2003, p. 451-470. Traducció castellana: Robert Fine, «Cosmopolitismo sin “ismo”: un ensayo reconstructivo», *Persona y Sociedad*, núm. 18, 2 [agost 2004], p. 239-262). Aquí se'ns diu que el cosmopolitisme és una manera de pensar que fa quatre coses: es declara contrària a..., considera la vida política amenaçada..., aspira a la seva reconstrucció..., advoca per... És simptomàtic del que volem fer veure que la primera cosa que serveix per autodefinir una manera de pensar sigui enumerar allò a què s'és contrari. A Espanya es mou una associació primerament anomenada Jóvenes contra la Intolerancia, ara Movimiento contra la Intolerancia. Semblaria, mitjançant un ús elemental de la llei lògica de la doble negació, que es tracta d'un moviment a favor de la tolerància; són joves que afavoreixen la tolerància, que la promouen. Si la definició és negativa, però, alguna cosa se'ns hi indica; alguna cosa molesta, potser, de cara a la convivència; la determinació abundant i fàcil, la denúncia, si no la cacera, d'intolerants s'ha fet primordial i ocupa el primer pla de la denominació perquè ocupa el primer pla de la consciència. Alguna cosa semblant passa amb l'actitud cosmopolita quan necessita determinar-se primerament per allò a què s'és contrari i no per allò a què aspira o que promou. Ulrich Beck, l'autor del Manifest Cosmopolita, parla així: «al projecte conservador d'una Europa petrificada en estats-nació en la qual cada país defensa la seva sobirania amb dents i ungles, o al d'una Europa cristiana que exclou altres religions, es contraposa el projecte d'una Europa cosmopolita. Això reflecteix una experiència clau de la *segona modernitat*, a saber, la religió cívica dels drets humans, que ja no està lligada a l'Estat-nació ni a la identitat nacional, i que s'aixeca contra els reflexos nacionals i ètnics». Europa conservadora, Europa cristiana, Europa cosmopolita: aquesta terna de possibilitats ens ha sorgit en el moment mateix de l'autodefinició del projecte cosmopolita com a difícil continuació de l'aventura europea (Bauman-Habermas-Fine-Beck).

5. LA PUBLICITAT DE LES POSICIONS I L'ELABORACIÓ RETÒRICA D'INNOCÈNCIES

Per tal de designar l'alteritat ideològica, la diversitat en una pluralitat de famílies espirituals, cal, certament, la contraposició; tampoc no cal fer gaires escarafalls si el llenguatge té en alguns moments alguna duresa. De tota manera, però, potser ens caldrà meditar fins a quin punt les simplificacions constants a què obliga la mimesi del llenguatge de la propaganda de productes de consum en què s'està endinsant el llenguatge polític acabarà per jugar-nos a tots una mala passada. *Si el lideratge s'ha de construir, promocionar i, en definitiva, vendre adulant els gustos d'un públic massificat, l'exercici d'aquest lideratge no podrà promoure la maduresa ciutadana, sinó que quedarà atrapat sobre els tics en què s'ha construït.* Fa prop de deu anys que Jacques Delors ho advertia: «La crisi de la política és tan profunda en els nostres països que els responsables naveguen sense vent. Ens manquen impuls, entusiasme, visió a llarg termini» (entrevista a *Le Nouvel Observateur*, 1997).

Fine i Beck parlen d'Europa des de la configuració d'un conflicte entre determinacions en què la seva proposta assumeix *la part innocent*. El que determina aquesta operació que fa Beck ho veurem més clar si formalment la repetim construint retòricament per contrast sigui *la innocència política dels estats*, sigui *la innocència espiritual del cristianisme històric*. Variant els termes, es pot parlar del projecte polític de maduresa ciutadana jurídica dels estats entrebancat sempre per les tensions pertorbadores dels vells conflictes crispats entre fonamentalismes religiosos i laïcismes del segle XIX. Es pot parlar, també, del projecte cristià de l'amor universal que suporta constantment recalitrants i histèrics particularismes polítics nacionalistes i fraternalismes internacionalistes ideologitzats i eteris. Tot consisteix des d'un punt de vista retòric a descriure el projecte que es vol afavorir en termes molt simples des de la seva funció bàsica i acumular adjectius contundents i -ismes més o menys «recargolats» en la descripció dels rivals. La proposta formulada sobriament i nítidament guanya netedat, reneix, es fa nova, moderna; i les alternatives contraposades descrites amb fórmules ben espesses i molt sobrecarregades esdevenen visualment encarcerades, caduques, velles, mortes.

Si l'alliberament «cosmopolita» s'ha de definir des de la confrontació, és que és un instrument de confrontació. Tractar els ciutadans europeus com a ciutadans madurs és parlar-los dels conflictes entre projectes que ells coneixen prou bé, no voler-los allistar a cap mitjançant *jocs de modernitats i elaboracions d'innocències*. Certament no és gens fàcil conservar sempre la *calma* davant de segons quines coses de l'actual escena política, mundial, europea, espanyola i catalana. Però cultivar constantment segons quin tipus de reacció potser no ens situa de la bona manera per fomentar la ciutadania activa de la qual es declara, o hauria de fer-ho, la captació de la ciutadania activa a favor d'un projecte. El *joc actors-seguidors* es fa molt complex, sobretot a causa que els hàbits personalitzats de participació no els tenim adaptats als grans nombres en què es mou actualment la vida democràtica de les societats avançades.

Col·loqui

Professor V. Sales, de la Universitat Politècnica de Catalunya

M'ha semblat molt interessant tot el que ha dit el doctor Sales. He pensat en dues o tres coses que vull comentar.

M'ha resultat curiós que, a la llista d'autors, he trobat que a primera vista els que parlen més d'Europa (potser n'hi hauria moltes excepcions), els que se'n preocupen més i els que l'encerten més són jueus quasi tots: Steiner, Bauman i alguns altres. Bauman, pel cognom, es diu Zygmunt, i podria ser polonès, però jo diria que deu ser polonès jueu. Això em fa pensar que potser podem anar per aquí, al seu darrere; que ells han pensat molt en tot això, s'han vist molt desarelats, molt; saben el que és ser exclòs.

El doctor Sales ho ha començat a plantejar d'una manera com si la clau de tot (després ha variat molt el discurs) semblés que centrava la cosa en el tema de l'exclusió, que la base de tot és l'exclusió. I segur que és cert, perquè els que se senten exclosos estan rabiosos, són capaços de fer el que sigui. Però jo potser diria que és al revés; potser és la pertinença, el sentiment de pertinença, el que fa que els exclosos estiguin tan rabiosos. És a dir, potser hi ha una cosa, dues cares de la mateixa moneda; però jo diria que, probablement, la pertinença deu estar més arrelada en l'inconscient col·lectiu. Per què? Perquè segurament, en la fase de caçadors-recol·lectors, la pertinença a un clan i la divisió entre aquest és dels meus i aquell no és dels meus devien ser bàsiques. I suposo que deu ser més la pertinença que no pas l'exclusió, l'exclusió seria una segona mirada.

Ho deia a més a més perquè em sembla que, quan un Estat deixa d'exercir la seva autoritat, es creen automàticament clans, encara que siguin artificials, com màfies, per exemple, que són un tipus de pertinença, encara que sigui construïda sobre no sé què. A mi em fa pensar que probablement la comunitat és la pertinença.

I finalment, després de totes les coses que ha dit el doctor Sales, hi ha hagut un moment que he pensat, doncs, que això no té solució. Perquè sempre que basem les nacions, les comunitats, les agrupacions, el que sigui, en la pertinença, sempre hi haurà els exclosos, sempre. El problema és que els exclosos moltes vegades se'ls dissimula i se'ls posa sota la catifa, i es diu: «No, això és un mal francès», o «No, és que aquest és un asocial», o «Aquest és que no és musulmà». Per exemple, l'islam potser és l'exemple paradigmàtic de la creació d'una comunitat amb comunitaris i exclosos. I això és claríssim: només cal llegir l'Alcorà, només cal donar-hi un cop d'ull. Jo me l'he llegit de dalt a baix i és meridià: hi ha els musulmans i els no musulmans. I és claríssim, és blanc i negre. I, per fi, és igual, i, si no, surt Le Pen i es comporta exactament igual. Vull dir que el problema és que, sempre que hi ha gent que se sent bé, hi ha gent que no se sentirà bé pel que sigui; si molt convé, per circumstàncies casuals, perquè li ha tocat la mala sort d'estar malalta o pel que sigui, se sentirà malalta. I les dues coses s'alimenten, perquè l'exclòs se sent rabiós per la felicitat, per dir-ho així, dels altres i del que se sent bé dintre. Se sent bé dintre, precisament, perquè sap que no és fora i que es passa molt malament fora. Vull dir que té molt mala solució, i hi ha hagut un moment que he pensat, doncs, que tenim molt mala peça al teler.

Després he pensat que potser —i això no ho ha dit vostè, però, i ho dono com una possible aportació bastant immadura— l'única solució que tenim de cara al futur és fer una mica, amb la idea aquesta dels jueus que parlen d'Europa, de fer una societat que es reinventi, fet que potser tampoc no és tan nou, perquè als Estats Units, a l'època, a les bones èpoques, ho han sabut, això.

Potser és l'única solució que se m'ocorre, però, és clar, difícilíssima perquè sempre hi haurà exclosos.

Carles Guitart, de l'Administració pública

Has plantejat una sèrie de qüestions, d'una manera indirecta, molt clares. Aleshores, jo et demanaria que parlessis d'una paraula, que és el poder. El poder.

Aquest matí s'ha tocat unes quantes vegades; és a dir, jo penso en el conte de l'Àlicia, d'aquell pastor britànic que agradava a les nenes, que fotografiava i que posava nom a les coses.

Quan has parlat, has anomenat moltes coses, però resulta que qui posa el nom a les coses és qui té un poder més fort. Aquest matí el senyor Mira ha començat dient-ho. Això és tristíssim, que el qui posi els noms és el que tingui més poder. I que ciutadans del carrer, ciutadans plans, acceptin aquests noms i no siguin capaços de revisar-los. Aleshores sembla que la identitat catalana, com que és una identitat minoritària, és una identitat que no té un poder polític de veritat, vull dir d'Estat independent; és una identitat de vegades quasi malvista, mal

considerada, excloent. I, en canvi, uns altres que es diuen Ciutadans de Catalunya, i que reivindiquen parlar castellà —no sé què fa falta reivindicar—, titllen la identitat catalana com de quasi nazi.

És a dir, és important que hi hagi gent que juga amb més força que els altres, per exemple, perquè al Front Nacional juguen amb més força que els que viuen a l'extraradi francès, encara que cremin cotxes. De fet, m'agradaria que parlessis una miqueta del poder i que parlessis d'extraradis del poder.

Jordi Sales

L'exclusió i la pertinença són recíproques, el que pertany a una cosa no pot pertànyer a més d'una, o quasi sortirà malament. I a vegades voldríem estar a tot arreu perquè s'està més bé als *dintres* que als *fores*. Què és això? Això és la capacitat humana de protegir-se limitadament amb els uns i, a tot estirar, tenir veïns i no anar a prendre el que no és teu.

Jo no sé si té solució o no, però per què n'hauria de tenir? I per què no pot ser una constant que simplement es pugui anar fent retrocedir o no? Jo crec que, evidentment, tots els sistemes de govern o reinventen constantment o no serveixen.

Això de pensar serveix una mica per allisonar-se i despertar-se; i el poder és el que és. És el qui pot. Té raó en algun cert sentit, la ciutadania universal de l'Estat-nació, en què no hi ha, per dir-ho així, diferències de classe o diferències de naixement: és un progrés en la consciència humana. La ciutadania universal és un concepte molt ambiciós. Un dels meus mestres en política, que era Ballack, deia sempre respecte a les posicions que volien inventar formes democràtiques abans d'haver tret el dictador: «Fem primer la democràcia formal i després ja en parlarem.» I una de les coses que deia era que va costar molt a la humanitat poder realitzar el sufragi universal. La igualtat de tots els ciutadans davant de la llei, amb un sentit polític de participació, té dos dies en la història de la humanitat. I això ens costa.

Llavors, que el poder sigui una cosa dolenta... Qui posa els noms a les coses té poder perquè les coses, quan estan anomenades, es poden entendre, i quan no, no. No diguem coses rares.

Anem a això de la identitat catalana. He dit que no m'agrada donar per la banda la gent. Els catalans patim molt, patim molt perquè l'Estat és molt dolent. Però, si som conseqüents, cosa que no som, allò que hem de reclamar és un Estat propi, o sigui ser tan dolents com l'Estat. En Roca deia una vegada que la cosa vertadera, l'única, que era voler l'autodeterminació, era desitjar que ens fastiguegin els propis cabrons catalans. Ho deia així: els propis. Nosaltres anem alimentant el que jo anomeno *provocadorament* el *reflex narcocarlí*. És a dir, l'Estat és molt dolent, i vostès què volen?, no, volem això tan dolent. Els nostres amics castellans ens ente-

nen molt bé: no, home, no, no es taqui, ja farem la feina per vostès. Si vostès estan tan nets que no volen ser embrutats amb aquestes coses tan dolentes, no s'hi amoïnin, ja els farem la feina. Vostès continuïn fent cultura, i vagin fent això, que els va molt bé, perquè així estan molt nets, se senten perseguits, són purs; no mengen gaires rosques, però estan amb les mans netes.

A veure, el poder és el que diu Duverger; la política és llenguatge, dret i raó, violència, potència i passions. Si es fa, això està barrejat; i, si ho vols, ho has de compartir amb aquesta, amb aquesta ambigüitat de l'existència humana.

Taula rodona
«Cap a on va la identitat col·lectiva catalana?»

Presentació

DÍDAC RAMÍREZ SARRIÓ

Responsable d'Investigació en Anàlisi Financera i de la Incertesa
i president de la Societat Catalana de Filosofia

En aquesta taula rodona amb el títol de «Cap a on va la identitat col·lectiva catalana?» participen el professor Carles Carreras, catedràtic de Geografia de la UB, que coneix el tema de la identitat; Francesc Mercadé, economista i sociòleg, professor en excedència de la UB, soci director de GABISE i autor de nombrosos llibres i articles sobre la identitat catalana; Ignasi Roviró, filòsof, professor de la UB i de la URL, i persona que també ha tractat del tema de la identitat; i, finalment, Eduard Sagarra, jurista de prestigi reconegut, professor de la UB i expert en temes d'immigració.

Ignasi Roviró tractarà del tema de la IC des de la perspectiva filosòfica; Eduard Sagarra ho farà des de la jurídica; Francesc Mercadé, des de la sociològica, i Carles Carreres, des de la del territori.

Cap a on va la identitat colectiva catalana?

Només unes poques paraules per agrair als organitzadors de la jornada que hagin pensat que la meua experiència i les meves breus reflexions poden fer-se públiques en una taula rodona com aquesta, que ha de poder donar alguna pista de cap a on va la identitat catalana. Sigui dit d'entrada que, a parer meu, aquesta és una qüestió molt difícil de respondre; tant com: cap a on va Catalunya? O bé: cap a on va la joventut? Crec que tot el que podem fer són indicacions, prospeccions, observar tendències... Parlar de la identitat és parlar d'una problemàtica més que d'un problema. Als problemes ens hi apropem tot fent un plantejament acurat, observant-ne els elements que el componen, descomponent els elements complexos en simples, mirant d'entendre la lògica que uneix els elements simples i preveient una solució. Però la identitat és d'aquella mena de qüestions que no es deixen passar per aquest mètode de resolució. Ens cal apropar-nos-hi amb unes altres cauteles, amb una atenció diferent. Ara hem d'observar tendències, hem d'arriscar-nos en els suggeriments. El terreny de les ciències humanes estudia aquestes realitats intangibles que no es deixen reduir fàcilment a les dades de la lògica exacta.

Fa vint-i-sis anys amb el Grup de Recerca Folklorica d'Osona vam començar a recollir saber popular a la comarca d'Osona tramès per via oral. En començar, volíem fer una enquesta sistemàtica, però aviat ens vam adonar que, tractada així la informació, no ens apropiaria pas més al coneixement de la transmissió del saber popular. Ens calia entrar-hi per un altre procediment i ens dedicàrem a mantenir converses amb unes cinc-centes persones. D'una banda, hem inventariat tipus de saber i coneixements, però, de l'altra, hem après sobre procediments, actituds i valors i hi hem reflexionat. Permetin-me, doncs, que els adreci quatre paraules sobre aquest tema tan apassionant que és la identitat catalana i si és que té algun rumb concret.

La identitat catalana és allò que els catalans hem deixat com a rastre en la història, tant en els aspectes més materials (les construccions arquitectòniques, les vies de comunicació, les rutes comercials) com en els immaterials: les nostres lleis (el Consolat de Mar, les cartes de repoblació, els usatges, els furs, les lleis republicanes, el dret català), la nostra literatura, les nostres institucions (els escriptòrics, les notaries, els ajuntaments, les parròquies...), la distribució del territori (les municipalies, el sentit comarcal, la xarxa eclesiàstica de divisió territorial...), la nostra tradició filosòfica, els nostres cants, els atributs de la moda, els conceptes populars, les creences, les festes, la llengua... Tot això forma part de la nostra identitat. Els elements que entren en joc en la nostra identitat no tenen cap raó per ser en exclusivitat: són molts els fenòmens que compartim amb altres comunitats identitàries.

La identitat és allò que com a individus i com a col·lectiu ens situa ara en el món. És allò que hem fet i allò per què se'ns coneix. Dit d'una altra manera, és el nostre currículum, les nostres constants. És allò que es desprèn de l'actuació dels catalans al llarg de la nostra història i al llarg de la història dels altres pobles. La identitat catalana és l'*id* propi d'aquells qui són catalans. És la *identificació* amb un recorregut particular d'un poble al llarg de la història; d'unes maneres de fer, de dir, d'encarar el món i els problemes; d'una manera d'expressar-los, amb una llengua determinada... No hi ha cap mena de dubte que fonamentalment tenir identitat catalana és un fet polític: és una exigència del viure en col·lectivitat. Els signes i els símbols no fan cap més cosa que expressar la particularitat d'aquest fet. Els estats i les nacions han sacralitzat els símbols: s'hi representa l'essència que els determina com a unitats estatals o nacionals.

Si no hi afegíssim res més, donaríem una visió extremament essencialista i immobilista, ja que l'essència d'allò que som es trobaria en el passat. Donaríem la visió que som, exclusivament, el resultat del nostre passat. I certament que no és així: sobre aquesta base del que som ens construïm en l'autèntic present i ens projectem vers el futur. Això significa que la identitat com a nació que som es genera, es degenera i es regenera a mesura que ens anem situant en l'actualitat. És, doncs, un fet marcadament polític: per l'actualitat més immediata i per la ineludible decisió de què hem de fer amb la identitat heretada. O, dit d'una altra manera: tenir identitat catalana és assumir críticament el pòsit deixat per les generacions que ens han precedit i assumir el repte de seguir essent catalans avui i demà. I no hi ha cap més forma constructiva de poder situar-se davant la identitat catalana, ja que com a tal no és un tot homogeni ni lògicament coherent. Simplement és aquest pòsit de vivències que ens caracteritzen i ens han caracteritzat al llarg de l'esdevenir.

Un altre element que molt sovint no es té present és com el territori —no la seva distribució política, sinó la seva distribució orogràfica— actua sobre els individus que hi viuen. En unes altres paraules, el paisatge (tant l'urbà com el rural) és

un element més de la constitució de la identitat: no és el mateix un poble del desert que un poble mariner, un d'alta muntanya que un de secà. Les seves referències als elements naturals —i en la cultura popular n'hi ha moltíssimes— varien completament. Assumir la identitat del teu país també és assumir el pes del paisatge. Davant, doncs, de tot el pòsit de coneixements, impressions, voluntats, desitjos, sentiments, cants, balls... —i que molt sovint es troben en contradicció els uns amb els altres—, es tracta d'assumir-los críticament, no pas amb la voluntat de superar-los, sinó de comprendre com tot aquest cúmul en bona mesura atzarós d'esdeveniments ha resultat ser les nostres arrels. Hem estat un poble de pau i de pactes, però també de guerres i d'invasions.

El repte que se'n planteja, tanmateix, és com seguir construint la nostra identitat en un món cada dia més globalitzat. Si bé és cert que algunes formes de promocionar la catalanitat pot ser que estiguin en regressió (no fa pas gaires dies l'Àngel Casas entrevistava el cantant Raimon per al seu programa a TV2. Raimon deia que la presència de la cançó catalana, però també la de la basca i la gallega als mitjans públics s'havien reduït als nivells del ple franquisme. Els cantants en català i en les altres llengües ho tenen molt difícil respecte als espectacles de masses com *Operación Triunfo* i altres concursos), el tema principal és com seguim construint la identitat catalana amb vista als nous grans fluxos migratoris i totes les conseqüències de l'anomenada *globalització*. I, tanmateix, el futur és de les identitats. La globalització, lluny de portar la igualtat de tothom i la pèrdua de les diferències, ha causat un esclat d'aquestes. Els nostres pobles i la nostra gent mai no havien estat tan diversos com ara. Hem de plantejar-nos ara més que mai què és i què n'hem de fer, de la nostra identitat, ara que hem vist aparèixer tantes identitats culturals diferents al replà de l'escala, al cor del nostre propi medi. Davant l'eclosió de tantes identitats diferents, s'observen dues posicions.

En primer lloc, aquell que es refugia, com a recer segur, en la tradició; aquell que es tanca en allò que ja som i que no vol perdre a cap preu. Viu del passat i li sembla que readaptar o reconfigurar la tradició és matar-la. L'essència construïda en el passat li és la seva raó de ser. En part, trobaríem bons exemples d'aquesta actitud en l'obra del bisbe Torras i Bages *La tradició catalana* (1888).

Segonament, aquell que veu la seva identitat com a base per al diàleg intercultural; no pas per anar a buscar alguna tradició millor que la seva pròpia, sinó per fer-lo reflexionar pel que fa a la seva. El diàleg amb les altres cultures serveix per promocionar la mirada crítica respecte a la teva i començar a traçar camins de futur.

El que és clar és que no existeix un lloc neutre, un no-lloc, a partir del qual es parla amb una altra cultura. La doctora Àngels Marín ens ha comptabilitzat en la sessió d'aquest matí que en el nostre país hi havia l'11,7 % dels enquestats en el seu treball que deien no saber de quina identitat cultural eren. Són aquells que no es consideren de cap lloc en concret, de cap identitat determinada. La dada és preo-

cupant, perquè només hi pot haver un diàleg constructiu essent —i sabent-ho— un mateix i d'una identitat cultural concreta. En el contrast d'identitats és on es pot generar un acord creador de futur. No cal passar per una amalgama o barreja cultural plena de confusions i d'incoherències i integrar-ho tot acríticament. L'assimilació incontrolada de les altres identitats destrueix la identitat assimiladora. La pèrdua d'IC aïlla l'individu. Per contra, el reforçament de la pròpia identitat i l'obertura als altres agrupen.

Recentment, fa cosa d'uns tres anys, ha aparegut una actitud que pot fer creure que en aquell que no se sent de cap lloc, els de l'11,7 % que citava la doctora Marín, hi ha un substitut de la identitat nacional. És la idea del patriotisme constitucional, defensat des d'alguna instància del Govern popular espanyol, que postula la defensa de la Constitució com a carta màxima de convivència entre els individus. La defensa dels valors constitucionals seria el lloc comú i d'igualtat de tots els ciutadans, mentre que les identitats culturals separarien. Seria una mena d'actualització del que en el seu temps el ministre Fraga Iribarne contraposava entre la *Patria* i la *patria chica*: l'una era la *nación*, i l'altra, la *región*. La idea del patriotisme constitucional és una importació del pensament recent fet a Alemanya, en especial de Habermas, que anomena un principi formal de reconeixement dels valors de la Constitució, el patriotisme de la Constitució; però sap que aquest primer principi és estrictament formal i que, si no es concreta en les diverses sensibilitats culturals alemanyes, la Constitució esdevé llei morta. Així, doncs, el patriotisme constitucional tal com s'ha importat a l'Estat espanyol està a mercè d'una idea ja ben coneguda de la identitat espanyola i de la desconsideració envers les diverses identitats culturals que hi ha a l'Estat.

Voldria dedicar unes quantes línies a parlar del patrimoni com a generador d'identitat. Si estic atent als seus missatges, el patrimoni, tant sigui el material com l'immaterial, em parla. Em diu quina és la meva tradició, com és la meva nació, què ha acumulat al llarg de segles... Entenc que l'entorn físic, especialment l'urbà, no es pot considerar només en les seves funcions materials i instrumentals. Les funcions d'ús dels instruments, per si soles, emeten missatges i, per tant, s'han de considerar en la dimensió discursiva que els correspon. Dit en unes altres paraules, «les pedres també parlen». Posem només un exemple d'aquesta qüestió: no sé si s'han fixat en la paret de fons del restaurant on hem anat a dinar, L'Antic Forn, especialment la del primer menjador després de l'entrada. Deuen recordar que és una paret de pedra. Però els que s'hi han fixat amb una mica més de detall deuen saber que no és altra cosa que un *atrezzo*. No és de pedra. És una imitació de bon plàstic amb la rugositat de la pedra. Aquesta «solució», per utilitzar un tecnicisme d'avui, també parla i no la podem desvincular del món de l'espectacle generalitzat que permet *atrezzo* en un menjador d'un restaurant de certa qualitat. Deixem, però, enllà l'exemple i retornem a la qüestió.

Més enllà de la seva utilitat i la seva funció material, l'espai físic esdevé un paisatge urbà significatiu si el sabem veure despulat d'aquesta funció instrumental. Aleshores apareix l'espai com a element que ajuda a determinar la identitat pròpia i col·lectiva. Aquelles funcions que produeix l'entorn i que són de caràcter purament informatiu, referencial, que alludeixen al mateix espai, es poden anomenar d'autoreferència. Aquí descobrim la dimensió més utilitària de l'entorn, on els missatges que emet són plenament operatius sobre el receptor. Així ens poden donar, per exemple, la localització topogràfica (el campanar ens indica on és l'església), l'orientació circulatoria (l'amplada dels carrers pot informar respecte a la proximitat o l'allunyament del centre urbà i conformar lectures d'itineraris) i la detecció de serveis i funcions (les tipologies urbanes i arquitectòniques fan reconoscible l'ajuntament).

En canvi, les funcions d'identitat que generen els espais són connotatives. Així descobrim que en l'espai hi ha una configuració axiològica disposada pel nostre passat (ja sigui el remot o l'immediat). Posem-ne un exemple: l'anomenada «illa del Modernisme», al passeig de Gràcia, ens parla tant del vigor comercial d'uns burgesos catalans de finals del segle XIX i principis del XX com dels seus valors espirituals (Gaudí n'és un exemple); però també ens diu alguna cosa important de la seva rehabilitació a partir dels anys seixanta, quan es repensa el Modernisme com a estil artístic propi. La mateixa illa també ens informa del nostre present més immediat i de la valoració econòmica dels edificis, del *merchandising* que avui tot ho envaeix... Aquest és un exemple de com el nostre patrimoni ens parla, ens emet missatges de qui som i de què fem. És un aparador on apareixen representats els valors d'una època, d'una història i d'una comunitat. Per aquesta mateixa regla de tres, tota intervenció sobre l'entorn és carregat pels valors de qui hi actua, que els hi plasma ineludiblement. El Palau de la Música Catalana és una construcció que voluntàriament conté un important rerefons ideològic i simbòlic clar; potser no hi és tan clara la voluntat, també present, de mostrar-hi un poder econòmic d'una classe comerciant.

Recentment, cal parlar de la Torre AGBAR, simbòlica d'una època i d'una companyia comercial; un edifici que muda de colors i que a la nit pot prendre una visualització especial, com les companyies actuals, que canvien de logo cada cert temps. Tot avui és ràpid i canviant; també, doncs, els productes arquitectònics han de mostrar la nostra època. En una companyia seriosa, la pàgina d'Internet canvia cada cert temps. El nostre patrimoni material i immaterial ha de reflectir el nostre present. Però aquesta virtualitat presenta algun problema a l'hora de voler preservar les noves creacions fetes amb la virtualitat com a element principal. Com es pot preservar i potenciar tot el patrimoni digital i virtual que els catalans ja hem anat creant i que configura algun element de la presència de la catalanitat en la xarxa? Aquesta i algunes altres qüestions similars ens les hem de plantejar seriosament

respecte a la identitat catalana en la xarxa. En l'esdevenir més immediat no n'hi haurà prou de tenir presència a Internet, sinó patrimoni. I es tracta que la identitat catalana trobi la forma més adequada de mostrar-se en aquest nou mitjà.

Retornant al patrimoni més material dels nostres entorns ciutadans i rurals, i en tant que són elements dipositaris d'identitat, hi descobrim les dimensions següents: *a)* una dimensió històrica: l'entorn apareix com un «document de la història» on es pot llegir el passat; *b)* una dimensió etnològica: l'entorn conté impresos els signes distintius, com ara el conjunt d'hàbits, costums, mites, etc., que estimulen l'absorció de la idea de singularitat i, alhora, la idea de participació o de pertinença a un poble o a una comunitat nacional que transcendeix el mateix individu; *c)* una dimensió sociològica: en la ciutat, o el poble, hi ha ben distribuïts i fàcilment recognoscibles els barris i les àrees amb una identificació sociològica clara. Barcelona n'és un exemple magnífic: Gràcia —per dir-ne només un— té una identitat molt marcada que la distingeix de les altres àrees barceloneses; i *d)* una dimensió psicològica: l'entorn aporta valors formals constatables en la relació de «simpatia» que s'estableix entre habitant i paisatge. Són les relacions efectives amb el medi, relacions de tipus predominantment afectiu. Com ja s'ha dit més amunt, és l'afecte, l'estimació o l'emoció que sentim davant un paisatge conegut. Pel que fa als catalans, és evident que una part significativa de la població sent una «emoció» en veure les muntanyes de Montserrat. Uns altres, en canvi, vibren davant obres arquitectòniques impressionants (les de la vall de Taüll) o en veure el camp del Barça; i pràcticament tothom passeja pels carrers, per les places o per llocs de la seva infantesa amb una emoció especial.

Fins aquí les meves breus aportacions, que no pretenen ser més que apunts per pensar conjuntament amb vostès sobre cap a on va la identitat catalana. Estiguin segurs que les seves observacions m'ajudaran a veure-hi una mica més clar en un tema prou complex i apassionant.

IGNASI ROVIRO ALEMANY
Societat Catalana de Filosofia

Vull gastar uns quants segons agraint el que ha sigut per a mi fins ara molt gratificant: el fet d'haver estat com a públic, fins ara que em toca parlar, en aquesta trobada. I vull agrair-ho especialment perquè penso que respira un aire que també respira tot l'equip d'investigació que treballa en els temes d'identitat, que és un aire tranquil en què allò que preval és la recerca, la ciència, el valor de les paraules, la discussió com a creativitat, com a cosa que fa avançar el pensament, no com a cosa que acalora i enfronta les persones. Això és una mica l'esperit que el Dídac ha transmès a tot l'equip, que és un estil molt personal i en el qual jo em sento molt de gust.

I aquest tema de la identitat no és nou. Vaig començar a treballar-hi l'any 1977 —i ara m'adonava que fa pràcticament trenta anys— amb un equip de persones que vam publicar un primer llibret a Edicions 62 que es titulava *La nació com a problema*. I en aquest sentit, ja llavors, que començàvem a treballar la visió de la teoria nacional i de la identitat a Catalunya, fèiem un balanç que, en paraules del qui ens va fer el pròleg, Josep Fontana, mostrava una gamma variada de proposicions problemàtiques contradictòries i enfrontades.

Aquesta consciència de pertànyer a un grup nacional que, de fet, defineix aquesta identitat —deia en Fontana després d'haver-nos llegit i de fer el pròleg— és «un fet d'extraordinària complexitat, no gens elemental ni vivencial com molts semblen pensar». I és veritat. Dels estudis que fèiem llavors, de com es manejava la nació, de quines eren les essències que es consideraven les essències d'una nació i, en concret, de la nació catalana, llavors ja en recollíem el que també en Fontana anomenava «disbarats» i errors de tota mena. Vull dir, efectivament, que n'hi ha que defensen que la identitat es basa en una nació, que és un fet anterior a l'existència dels homes; i el mateix Fontana deia «com si fos lligat a les muntanyes i als conills, i als arbres, més que a les persones que hi viuen». D'altra banda, n'hi ha que veuen la identitat com un tema, diguem-ne, de definició de caràcter, biològic, racial; i que, per tant, això és el que configura una identitat.

Avui, tot això és en el mateix lloc on era, l'únic, perquè la coctelera de la vida quotidiana i de la comunicació ha viscut sotrats importants; entre altres, Internet i tot el món virtual i digital. Però també hi ha el tema de la immigració, que és un tema que aquí encara vivim d'una manera incipient, però que posarà sobre la taula, d'una manera molt més forta en el futur, els temes de la trobada de cultures i sobretot posarà en joc el mateix equilibri o la mateixa convivència social, en el moment en què la societat no sigui una plàcida evolució en el camí del progrés econòmic com ho ha sigut des de la postguerra fins ara. Malgrat que hem viscut moments de suposades crisis, aquestes crisis han anat, des d'un punt de vista econòmic, entre cometes totes, tot i que hagin pogut afectar, molt durament, alguns sectors de la societat molt puntualment i en alguns moments.

Avui, efectivament, el fenomen migratori posa en tensió moltes visions científiques, però cal recordar, per exemple —i això ens ho feia també recordar Fontana en el seu pròleg—, que al segle XVII els viatgers que tombaven per Catalunya parlaven d'una gent ferotge, molt devota i miserable. Al segle XVIII, en canvi, això canvia i ens veuen com a treballadors, com a pacífics i com una mica descreguts. I avui, quan es parla de vegades d'aquest oasi català i tot això, doncs en tenim una idea de poble pacífic, de diàleg, de consens, sense recordar que Catalunya ha sigut, probablement, un dels pobles més violents d'Europa en el seu moment, també, quan ha tocat, perquè aquí hi ha hagut setmanes tràgiques, hi ha hagut també tota mena d'actuacions molt dures enfront de pobles veïns.

I de vegades —i amb això acabo aquesta petita introducció— s'oblida que les llengües es perden, es recuperen, es creen, neixen, moren... Tot i que el passat és immutable, allò que ha passat, les lectures que nosaltres fem del passat no són gens immutables, ni són gens innocents, sinó que els cronistes medievals podien veure-ho d'una manera i els historiadors romàntics d'una altra, perquè els temps havien canviat i podien parlar dels mateixos esdeveniments amb accents molt diferents. I avui som en un món concret, amb uns compromisos específics, i de vegades s'ha falsificat una visió que ha vist la nació a través dels ulls de les capes que dominaven en aquell moment la societat. I la nació és una cosa molt més complexa, inclusiva, i que agrupa tothom. Agrupa els que estan segurs d'allà on estan i els que hi estan insegurs, els que hi estan i s'hi senten dins i els que, estant-hi dins, se'n senten fora; o els que, estant-ne fora, s'hi senten dins, o els que, estant-ne fora, se'n senten fora.

Dit això, com que avui hi ha sobre la taula totes les reflexions per fer una taula rodona, que és el que ens toca ara fer, jo havia pensat, en referir-me a identitat i ciutat, identificant en la ciutat, en el municipi, en l'àmbit en el qual s'expressa la nostra convivència, com allà on es defineix aquesta identitat, allà on pren forma, allà on el considerem important. Perquè la identitat, que és aquest qui sóc i a on pertanyo, avui la vivim amb relació a un hàbitat determinat. I és molt diferent l'hàbitat rural de l'hàbitat urbà, és molt diferent un àmbit tecnològic urbà d'un àmbit rural agrícola, també en aquest sentit.

I, si l'individu es fa a través de la seva família, a través de l'escola, es fa també a través de la publicitat, a través de la televisió, a través del barri, a través de la ciutat. I és evident que vivim en un país en què la qüestió nacional, la identitat, té un pes fort; i podíem dir que ens interpel·la bastant sovint en la nostra vida quotidiana, en siguem conscients o no.

El municipi forma un dels primers cercles concèntrics dels quals s'ha parlat per aquí també sovint, en aquesta jornada, perquè és el lloc on la persona reconeix la seva pròpia cultura. I molt més en un context actual, de forta immigració, l'aventura de crear una cosa sòlida entre tots és compartida en l'àmbit de la ciutat. No és un repte individual, ni tan sols és un repte polític, tot i que, precisament, aquest camí de creixement personal, d'interpretació de la vida, d'educació, que són les ciutats és, d'una manera evident, fortament influenciat per les visions polítiques que dominen a cada època. No m'allargaré en aquest tema —el deixo, en tot cas, per a la taula rodona—, però a mi m'ha vingut al cap una reflexió molt profunda sobre el tema de la participació que ha anat sortint aquí en moltes intervencions: la democràcia, s'ha dit abans i molt ben dit —el doctor Sales ho deia—, és el millor sistema possible, però no s'ha adaptat gaire als nostres temps. Ens hem fet massa gent per viure en aquesta democràcia, que, malgrat tot, és l'invent més segur i millor que tenim entre les mans per a la convivència, però segur que ja té deficiències que, quan es va inventar, no tenia perquè estem en una societat de masses.

I els polítics, la gent que intervé en política, sovint fan un discurs de participació, però no sembla sincer entre els ciutadans. I no sembla sincer perquè es fa només en moments electorals i perquè les vies de participació no són la participació electoral bàsicament, la participació quotidiana. Neix del fet de fomentar no la informació que arriba del poder polític, sinó la participació que fa que aquest poder polític s'hagi tenyit, diguem-ne, de voluntats, siguin individuals o siguin collectives.

I avui, quan parlem d'identitat, la classe política, sense distinció de partits, no es mou bé en aquest context de participació: de vegades atorgant un pes molt superior al que tenen a moviments que són molt cridaners, però molt minoritaris; de vegades no escoltant moviments silenciosos que són individuals, però que potser responen a criteris molt més amplis.

La ciutat del segle XXI, d'alguna manera, ha de ser conscient que ajuda a definir identitats, que transmet uns valors als individus que hi viuen amb el mateix urbanisme, amb la mateixa organització política, amb la mateixa vida ciutadana, amb els mateixos canals de participació que estableix. Precisament en una de les entrevistes amb profunditat que sorgien del treball de camp que vam fer en el treball sobre identitat hi havia un ciutadà que deia, parlant precisament sobre l'Estatut —i ho vaig trobar genial en aquest sentit—: «Ara estem parlant de participació en l'Estatut, i aquí acabarà no votant ningú, ningú no votarà l'Estatut.» Jo li deia: «Però per què?» I em deia: «Home, perquè els polítics són curiosos: no expliquen per què hi hem de participar, no ens han donat les claus. Ara veuen moltes coses en aquest Estatut, sembla que és molt important; però, escolti'm, a mi m'afecta moltíssim la Llei del trànsit. Ja parlen de treure'm punts, que han canviat les normes, o algunes normes de circulació, i això jo no ho he votat.» Sota aquesta aparença que els polítics demanen participació hi ha la sospita que no ho fan per definir la societat, no ho fan per definir la pròpia identitat, sinó per justificar, en paraules d'aquest entrevistat que esmento, la pròpia dinàmica política.

I això voldria ser una crítica amable en el sentit de dir: què hi pot fer, la reflexió científica, en tot això? Què podem fer en una taula rodona com aquesta per donar llum des de la ciència, des del coneixement, a aquesta estructura d'identitat que les ciutats han d'anar edificant?

El sentiment d'identitat és un sentiment, doncs, que, expressat com a sentiment ciutadà, implica un «sentir-se com un», com a propi; i aquest «un» parteix de la ciutat i defineix un àmbit de relació més ampli, l'àmbit nacional, ja que en qüestions identitàries el tema territorial, que és molt complicat —és, en tot cas, efectivament molt important—, està en el fons de la definició també.

Hi ha un sentiment d'activitat, una activitat que ens és pròpia, una consciència de relació, una sensació de continuïtat i de permanència d'alguns valors i algunes característiques; i, sobretot, una consciència d'unitat. I aquesta consciència d'unitat ha de saltar per sobre d'aquest món plural, d'aquest món global, d'aquest

món tan potent que, de vegades, precisament, algú simplifica dient que posarà fi a les identitats quan d'alguna manera jo penso que les pot reforçar. És a dir, que en un món plural és on un pot expressar la seva identitat amb més potència.

I, en aquest sentit, acabo, doncs, recordant que precisament edificar una identitat potent és la millor manera d'afavorir una integració i és la millor manera que aquesta identitat es vagi transformant. Els primers estudis que es van fer sobre identitat als Estats Units precisament eren de la immigració europea cap allà, dels polonesos o de tots, sobretot polonesos. L'estudi al qual faig referència va «descobrir», en contra de la hipòtesi bàsica que tenia l'estudi (avui potser no ens sorprendria tant), que la gent més arrelada a Polònia, la gent que vivia més les tradicions poloneses, la gent que més estimava Polònia, la gent que més vivia Polònia en el cor, era la que més fàcilment s'havia adaptat a la identitat americana, contràriament al que es podia pensar que serien els que més crearien un gueto, un món a part; que reviurien, doncs, la vida a Polònia. Com si en un casal català de qualsevol de les colònies catalanes forçades per l'exili i l'emigració de la postguerra es ballessin sardanes i se celebrés el Sant Jordi, que això no està renyit amb una forta integració. Però, precisament, la hipòtesi que es va convertir en tesi en aquells estudis és que, com més forta és una identitat, més fàcilment integra la gent que la viu; i, a la vegada, més fàcilment entén la persona que viu fortament la pròpia identitat que és imprescindible integrar-se a la identitat d'acollida i viure com els que t'envolten.

FRANCESC MERCADÉ I DURÀ¹

Gabinet d'Investigació Sociològica i Econòmica (GABISE SA)

Primer de tot, cal agrair als organitzadors de la jornada que m'hagin convidat a participar-hi i m'hagin possibilitat així recuperar tota una sèrie de reflexions de fa molts anys sobre aquest tema tan car als geògrafs de la identitat i el territori. El que hem treballat especialment, des del nostre punt de vista, és el tema de les relacions complexes entre les persones i el seu territori; és a dir, el paper que té el territori, per un costat, en la percepció i, per l'altre, en la consciència de la identitat, que són dues coses relacionades però diferents.

En aquest sentit, jo partiria del que plantejava el doctor Sales en acabar la seva exposició, ja que també penso que en aquest tema —com en tants altres—la humilitat és molt important; és a dir, ningú no pot pensar-se que en sap més que els altres, o que té el monopoli del coneixement, o que en té alguna visió, alguna cosa

1. Text corresponent a la transcripció de la intervenció de Francesc Mercadé. A l'annex es presenta un text addicional sobre la ICC que també va preparar Francesc Mercadé per a la jornada.

més, que els altres. I, sobretot, també vull reivindicar el rigor de l'estudi, intentar donar historicitat a tots aquests fenòmens que estudiem, veure'n la genealogia: quan, en quin moment, i si pot ser per què, algun element passa a ser identitari i per què, per les mateixes raons, en un altre moment, potser, deixa de ser-ho.

Des del punt de vista del territori, la primera cosa que voldria assenyalar és que el seu paper és fonamental, i que és molt més gran que allò de què el mateix individu pugui arribar a ser conscient moltes vegades. Això significa que en els mètodes d'indagació de la identitat a vegades resulta molt difícil poder-ho estudiar, perquè el mateix investigat no és del tot conscient del pes que el territori té en la seva conducta habitual. En efecte, moltes vegades no som prou conscients d'elements que són fortament identitaris fins que, per les raons que sigui, de mica en mica apareixen. Un exemple d'això és, com tant s'ha dit, el de les persones que se'n van de la seva ciutat. Hi ha gent que se'n va del seu poble, de la seva ciutat, perquè no la pot suportar, perquè la vida hi és provinciana, perquè s'hi sent ofegat, pel que sigui, i se'n va en un altre lloc. Però, vagi on vagi, sempre se l'enduu, aquest lloc seu, d'una manera o d'una altra; i no és que sigui impossible, però resulta molt difícil desfer-se un mateix de les pròpies coordenades. Jo no crec en l'astrologia, tot i que està tan de moda, perquè em sembla una frivolitat; però, en canvi, aquestes coordenades geogràfiques del teu naixement o, com a mínim, del lloc on t'has criat, d'allà on has après les coses d'una manera directa, no perquè te les hagin explicades, són molt difícils d'esborrar. Allò que has vist, allò que has après per contacte directe és molt difícil de treure-t'ho de sobre. Això inclou tot el que s'aprèn en la vida quotidiana, i, com passa amb la llengua, passa també amb el teu lloc, amb el teu territori, amb la manera de menjar, amb la manera de preparar els propis menjars i amb tot aquest tipus de coses. És com si duguéssim el territori enganxat a la nostra persona.

D'això moltes vegades no tan sols no se'n és conscient, sinó que hi ha gent que ho vol oblidar o, almenys, amagar; hi ha gent que vol mostrar públicament que té un tipus de tarannà altre que el dels seus compatriotes, tot i que l'odi envers el propi lloc és una forma de relació ben forta. Així, doncs, jo voldria assenyalar que l'experiència a Catalunya d'aquest paper del territori en la formació de la identitat individual i col·lectiva apareix ben clara; justament, la formulació de la pròpia disciplina geogràfica és important a Catalunya per aquest fet. A Catalunya hi ha una geografia amb una llarga tradició perquè des del primer moment, a partir de la Renaixença, a partir de l'impacte de l'excursionisme, amb tots aquests moviments propis del romanticisme d'arrels urbanes, el territori va esdevenir una variable important i, des de Pau Vila fins avui, tenim una llarga saga de geògrafs. Al País Basc, en canvi, l'antropologia és la disciplina que hi ha acomplert un paper més clau com a element identitari perquè la identificació no s'hi fa pas a partir del territori, sinó que s'hi fa a partir d'elements d'aquests que tenen a veure més amb l'ètnia —la famosa qüestió del Rh— i amb la cultura entesa des d'un punt de vista ampli i complex.

Des d'aquest punt de vista, volia fer algunes reflexions. Una primera reflexió gira entorn del que nosaltres estudiem més directament, que és veure com s'ha construït la identitat catalana, quins elements de la complexa realitat s'han seleccionat en un moment determinat. Aquí compta molt potser el punt de vista personal; quan parla una persona que ve d'allò que s'anomena la «Catalunya catalana», de les planes de Vic o de l'Empordà, es mostra un punt de vista. En canvi, jo, que no sóc català de Catalunya, dec tenir un altre punt de vista, ja que de sempre he sentit molta més atracció per les terres de l'Ebre, en general, on m'he sentit molt més a prop del geni català que no d'aquesta «Catalunya catalana» i, encara menys, de la Catalunya fundacional pirenaica, potser perquè a mi personalment les muntanyes em fan por, perquè no estic acostumat a aquestes altures de vertigen. Una primera conclusió, doncs, hauria d'ésser l'extraordinari interès de la geografia i del territori de Catalunya, que és justament tan divers, com diversos són els punts de vista que en tenen els catalans.

Estudiant com s'ha construït la imatge de Catalunya, apareixen un seguit de paradoxes. Per què els barcelonins, que són la majoria dels catalans, quan surten de Barcelona, se'n van quasi sempre cap al nord? Quines idees i quins valors deuen pesar en aquest anar cap al nord? En un dels meus darrers llibres,¹ vaig elaborar un mapa a partir de la correspondència de Joan Maragall per saber en quins llocs de Catalunya estiujava. Podria haver buscat una altra font d'informació, però tampoc no venia d'aquí. En aquest mapa es veu, en primer lloc, el lligam que hi ha entre els indrets que coneix i les imatges que ell crea en la seva poesia, i que són unes imatges d'una força tan extraordinària que han constituït les essències bàsiques del que avui es considera la identitat catalana. Quan alguns representants del Partit Popular de Catalunya demanaven que l'himne no fos *Els segadors* —cançó per ells massa carregada de violència anticastellana—, sinó *El cant de la senyera*, el fet no deixava de tenir una certa gràcia, ja que és basat en un poema de Joan Maragall —l'avi del president de la Generalitat del moment—, com tants altres poemes de Maragall que avui formen part d'aquesta IC. En general, i més enllà de l'anècdota, crec que poden destacar-se tres personalitats que han tingut un alt paper en la definició de la identitat catalana: mossèn Cinto, el primer i indiscutible, que, a més, era un gran geògraf del segle XIX; Joan Maragall, el gran creador de la majoria de mites de la nostra identitat, i Josep Pla, que fou el gran geògraf del segle XX. Tots tres han construït les imatges principals de Catalunya, i el que nosaltres estudiem és com aquestes imatges tenen una capacitat de fascinació que convencen els mateixos ciutadans, potser en contra, fins i tot, dels seus propis sentiments i conviccions.

Fa un quant temps vaig tenir ocasió de participar en un seminari a Nàpols sobre la Camorra,² la qual, en principi, és una organització criminal que, teòrica-

1. Es tracta de *La Barcelona literària*, Barcelona, Proa, 2003.

2. Les actes d'aquest seminari estan en procés de publicació a l'editorial Bollati Boringhieri de Torí.

ment, tots els que érem allà havíem de combatre o contra la qual hauríem de trobar instrumental de combat; però en els debats es veia que estaven com fascinats per la mateixa organització —cosa que els disgustà quan els va ser manifestada. Ho saben absolutament tot sobre l'organització: saben els noms de totes les famílies, de tots els clans; saben el que fan, el que mengen, el que maten; ho saben tot. Però, en canvi, les seves activitats no s'aturen, l'organització segueix existint. En principi, una organització criminal no és un element identitari —teòricament no ho hauríem ni de pensar—, però si a Campània hi ha la Camorra, si a Calàbria hi ha la 'Ndrangheta i si a Sicília hi ha la Cosa Nostra o la Sacra Corona Unita, això significa alguna cosa; és a dir, realment hi ha una relació entre el territori i alguns elements que són molt més que una organització criminal, ja que hi ha també molts més elements que formen part de la cultura regional i local.

En aquest sentit, doncs, estudiar quan es creen, per què es creen, què s'oblida, què és el que no passa a formar part d'aquesta imatge col·lectiva, d'aquest element identitari, és el que ens interessa i hi anem treballant lentament. Algun dia podrem publicar potser una veritable geografia literària de Catalunya per poder veure quins fragments del territori han estat elevats a categoria i tenen la capacitat aquesta de fascinació i de convicció que d'unes altres maneres no tindrien. Crida l'atenció com encara avui la literatura, a l'època aquesta de les imatges dècades després de McLuhan, segueix tenint una capacitat d'atracció i de difusió d'idees que uns altres mitjans difícilment tenen encara.

I, per acabar, una reflexió final, ja que cal tenir en compte que el territori no s'ha d'entendre en un sentit positivista, no és un fet material, com era considerat tradicionalment durant el segle XIX, sinó que es tracta del territori del segle XXI, en el qual estem, on es donen molts elements alguns dels quals són extraordinàriament nous, com serien les geometries variables de les xarxes i dels fluxos que es mouen globalment, i que passen, i s'intercepten, i s'interconnecten en els llocs i en el territori concret. Això afecta la circulació d'idees, de diners, de mercaderies i, sobretot, de persones. En aquest sentit, avui, respecte a la identitat, es pot veure com hi ha moltes persones, molts catalans, que tenen una perspectiva cosmopolita per la pràctica habitual dels viatges de vacances que la gent fa per tot el món i que et poden fer tornar més català o menys dependent de cada experiència. Però també hi ha els nous *migrants*, que van d'un lloc a l'altre, que vénen aquí a Catalunya i després se'n van, i que han portat Néstor García Canclini a parlar d'unes cultures híbrides.³ Aquest fet es pot veure entre els mateixos *migrants* pobres: hi ha el cas d'un magrebí que ha estat uns quants anys a Barcelona i que estant aquí s'ha fet *fan* del Barça, i ara que viu en un barri de Londres conserva la samarreta del Barça, con-

3. Vegeu N. GARCÍA CANCLINI, *Culturas híbridas: Estrategias para entrar y salir de la modernidad*, Barcelona, Paidós, 2001, edició actualitzada.

serva alguns costums del Magrib, però a la vegada s'ha integrat perfectament a una feina d'oficina i al seu lloc a Anglaterra. Aquesta persona té, doncs, una cultura híbrida.

Aquesta situació actual, que és deguda a l'extraordinària mobilitat, s'ha de tenir en compte no com una cosa ni bona ni dolenta, sinó com una situació que, a partir de la revolució tecnocientífica i informacional,⁴ s'ha donat i amb la qual cal conviure. Així, quan el cantautor de Xàtiva Raimon diu que les cançons catalanes avui tenen menys espai, és perquè tenen molt més espai unes altres cançons, que són sobretot americanes. I, encara que hi hagi moltes persones que diuen que són antiimperialistes i antiianquis, el *modus* de vida americà s'ha difós d'una manera realment espectacular a tot el món, moltes vegades sense, però, la pròpia consciència.

Tenir en compte aquest moviment contradictori del pes de les coordenades del naixement i la configuració i la reconfiguració constants d'aquests nous espais, d'aquests nous territoris, és, crec, la gran disjuntiva on nosaltres ens hem de moure.

CARLES CARRERAS VERDAGUER
Universitat de Barcelona

En primer lloc, voldria assenyalar que m'he divertit força fent aquest treball, i, per tant, és de justícia agrair al doctor Dídac Ramírez i als qui han treballat sota la seva direcció, i a tots els qui hem participat en les sessions i les reunions de treball, l'interès que tot plegat m'ha suscitat. Si em permeten que els faci una confidència, he descobert que investigar pot ser divertit i amè. I això em sembla que és una gran aportació que hem de tenir en compte. No sé si és una aportació identitària o no, però sí que és un fet provat que tots ens pensàvem o ens pensem que investigar és una llauna, que pensar i escriure és un sacrifici i més una càrrega que no una distracció o un gaudi.

Per tant, jo dono les gràcies als que d'alguna manera m'han insistit que prenguéssim part en aquells dinars que fèiem a l'Ateneu, en què la cosa més important no era, evidentment, el dinar; però, en canvi, la confrontació dialèctica, els diferents punts de vista i les aportacions dels comensals feien que poguéssim gaudir, divertir-nos i, sobretot, crear o esbossar alguna teoria fruit de les nostres experiències o dels estudis sectorials sobre els fets identitàris del nostre estimat país. Perquè no hi ha ningú millor que vostès que sàpiga que la creació és un bé escàs i preuat al qual no accedeixen ni tots els que es creuen investigadors ni aquells que es creuen savis. Jo crec que molts de nosaltres som uns grans transcriptors d'idees alienes, uns

4. Vegeu, en aquest sentit, M. SANTOS, *A natureza do espaço: Técnica e tempo, razão e emoção*, São Paulo, Hucitec, 1996. N'hi ha traducció castellana a Ariel.

legítims copiadors pandectistes, i que ens agrada ésser força improvisadors sobre el que diuen o han pensat uns altres prèviament o coetàniament. I moltes de vegades és ben cert que la improvisació en aquest tema de la identitat i del fet identitari ha estat precisament el motor que ha fet sortir o detectar de manera positiva i creativa la detecció dels coneixements culturals, vivencials i convencionals que individualment o col·lectivament hom té. Evidentment, a mi, davant de les autoritats que hi ha aquí, dir aquestes coses em fa una mica de vergonya, però, com que m'he divertit en fer-ho, puc continuar-ho dient. Com sàviament deia el nostre gran poeta Miquel Martí Pol en el llibre de les *Solituds*:

Discretament, però amb aquella força
que no se sap ben bé d'on procedeix,
vull deixar dit això que dic, les coses
elementals i clares que em commouen:
uns sentiments, uns anhels, uns neguits,
el fer i desfer senzill de cada dia.
Puc afirmar que sóc feliç en fer-ho,
intensament feliç moltes vegades.
Vull deixar dit això que dic, i prou.
Més endavant ja diré d'altres coses.

Ara parlaré de dos o tres trets diversos i molt dispars entre si que a mi em resulten particularment característics de la nostra identitat. Potser algun és expressament volgut pel nostre poble, però la majoria s'han esdevingut, o diríem que són realitats esdevingudes, pel costum o per la reiteració dels actes o de les conductes. Es fa difícil saber si hi ha una voluntat que siguin així o ho són precisament perquè no hi ha hagut una voluntat apriorística, però sí una tenacitat, en la seva repetició. Jo diria que el nostre poble des de sempre ha volgut, per exemple, tenir el seu dret propi, sentit tradicionalment per tothom i regulador de les situacions peculiars i característiques de la nostra realitat societària, o identificar-s'hi. El dret com a ordenament jurídic és el resultat palès de la voluntat de manifestar la identitat a l'exterior; és, per tant, un fet identitari volgut.

La immigració, de què es parla tant i tant en aquests darrers anys i que és un tema envers el qual jo, desgraciadament o afortunadament, sóc una mica sensible, és una realitat absolutament esdevinguda, encara que l'hàgim d'assimilar i acceptar com a factor necessari per al progrés i sotmès al canvi. Som un país d'immigració a pesar de no voler ser un país d'immigració. No sé si ho volem ser, però evidentment la història pretèrita, passada, recent o actual ens demostra que som un país que atrau els immigrants; per tant, tot i que voluntàriament no és un tret identitari del que és propi de Catalunya, el fet és que som així i que Catalunya ha crescut i s'ha desenvolupat, en part, gràcies a la immigració.

Com a anècdota il·lustrativa del que dic, fa una setmana encara no era a Londres, i a les onze de la nit, tornant d'un concert, i dalt d'un autobús, un bus típicament londinenc de dos pisos, hi havia un noi —més aviat un senyor— que explicava a dues holandeses el que era Catalunya com a país: com érem els catalans, quin era el nostre idioma i per què la nostra llengua no era un dialecte de cap més llengua encara que hi hagués modalitats dialectals característiques de les diverses terres que componen la nació catalana. I jo crec que aquesta persona feia el que fem tots nosaltres sempre que podem o l'ocasió ens és propícia, i àdhuc adversa, que és dur a terme «apostolat seglar del catalanisme real». El que explicava a aquelles dues boniques neerlandeses va fer que els que érem al voltant en l'autobús nocturn (hi érem tres o quatre catalans més) ho compartíssim, i quasi el vàrem aplaudir i vam ratificar que tot allò que ell deia era precisament el mateix que nosaltres pensàvem i volíem dir. No em negaran que aquesta constatació és una realitat i que no cal inventar-la ja que és veritat. Tots plegats, vulguem o no vulguem, tenim un patró i per poc que ens descuidem, i encara que no ens ho demanin o ens punxin, expliquem *urbi et orbe* que nosaltres no som italians, ni portuguesos; que no som exactament espanyols, i que el català no és un dialecte, i que el dialecte és una altra cosa, etcètera. I és veritat que aquest apostolat seglar se'ns dona bé. I això, és a dir, la voluntat d'explicar qui som, com som i especialment el que no som, és un signe d'identitat, de defensa, sí, però de reivindicació del que som agradi a qui agradi.

Jo crec que n'estem cofois i orgullosos, i ens fem protagonistes d'aquesta cultura i d'aquets fets o trets diferencials; i, per tant, tot el que s'ha dit aquí avui estic segur i convençut que tots ho podem subscriure, i tots podem explicar el que en sabem (poc o molt) i fer-ho com més didàcticament millor.

Realment creiem que el nostre país i la nostra identitat són precisament el que configura els trets que es contemplarien si féssim una *foto finish* en un moment històric determinat o n'és el resultat. Cercàvem amb el màxim interès, quan estàvem reunits tots els membres de l'equip investigador, quins eren els trets i els observàvem o miràvem històricament. És cert, però els trets són detectables o els podem veure? O, al contrari, la seva identificació teòrica no és tan fàcil i els trets són, precisament, els que podem sentir com a individus o com a societat? Des d'aquesta perspectiva volia destacar dos trets de dret jurídic. Primer: el dret, a Catalunya, pels catalans, tot el país, s'és molt conscient que es necessita un cert ordenament. Un ordre. Un ordre que no ha de venir, que no ha de ser diví, sinó que ha de ser pactat. És a dir, a Catalunya històricament mai no era així, que la llei que surt no és imposada pels reis, sinó que molt aviat ja no va ser el que mana el rei o l'autoritat, sinó que el mateix rei també estava dintre de la llei i sotmès a aquesta llei.

I, per tant, aquest concepte, que és també molt anglès, per dir-ho així, a mi em sembla que és un tret nostre característic. No és només llei el que mana el rei, sinó que el mateix rei és regulat per la llei i hi està sotmès. I per això la desenvolupem o

l'hem desenvolupat. I crec que és un signe identitari (jo no sóc un gran especialista, jo sóc un modest advocat; diguem un modest professor de dret internacional, imaginin-se!) que creguem que les coses s'han d'ordenar d'una manera, que creguem que tenen unes característiques, atesa la nostra geografia, i que cal que es regulin d'una manera determinada. I així neixen institucions algunes de les quals, per exemple, hem mantingut fins fa poc sobretot a pagès, com és la institució de l'hereu o el que s'anomena «autentica S qua mulier», institució que feia que la dona no podia avalar el seu marit ni prestar-li finançament. Això crec que no era una limitació de la condició de la dona, sinó que era una institució o un costum en defensa, molt important, del patrimoni de la dona, ja que tenia el seu patrimoni separat del del seu marit i en podia disposar sense consentiment de l'home.

El dret civil, ja que el dret públic o el dret polític propi el varem perdre, el dret civil i privat, com deia, el mantenim, el desenvolupem i l'estem desenvolupant constantment. Aquest dret és per tothom un fet del qual ens sentim molt orgullosos. A vegades no hi donem prou importància i de vegades pensem en un debat, quan es parla de Catalunya i Europa o de Catalunya i la resta del món, que el nostre dret és arcaic quan és tot el contrari: és evolucionat i pot adaptar-se millor que alguns altres a les exigències dels temps.

Fora d'aquest tret diferencial o identitari propi, m'agradaria dir amb tota franquesa, i perquè amb tot orgull ho puc afirmar en primera persona del singular i del plural, que hi ha trets identitaris que és segur que he practicat, tot i que, quan ho feia, no sé si creia que ho fossin. Sobretot des d'un punt de vista exterior o internacional. Els proposo dos o tres exemples d'aquesta realitat o tret identitari. És a dir, no sabem com ho hem fet o ho fem, però som en els llocs clau en moments històrics recents, encara que l'Estat espanyol no hi sigui o no hi fos inicialment. De fet, els asseguro que no hem necessitat cap tractat internacional perquè les joves corals o la major part de les corals de Catalunya nascudes després de l'Orfeó Català, com són la Coral Sant Jordi —fundada per Oriol Martorell—, el Cor Madrigal o algunes més, hagin sigut pioneres i siguin creadores d'organitzacions internacionals europees de la postguerra mundial. No hem sigut ni som políticament un Estat, però sí que hem sigut els qui hem ideat, defensat, creat i impulsat organitzacions culturals europees o internacionals; i hem estat els creadors, per exemple, del Moviment Europeu, que va ser el que va crear i va impulsar organitzacions tan cabdals en la nostra història recent a la Unió Europea i les comunitats europees.

Cal preguntar-se per què hi érem, hi som o hi serem: com a realitat política, cultural, econòmica o simplement humana? Doncs perquè, com he assenyalat, som així com a nació o poble, i en aquests moviments o elements convivencials, individualment o col·lectivament, sempre hi som i hi hem estat, i sempre hi intentem explicar qui som, què volem i com treballem. Amb aquesta tenacitat d'ésser reconeguts i especialment coneguts amb independència de l'«Estates un plus», demos-

trant tenir una força i una dinàmica internes, encara que formalment no ens sigui sempre reconegut per les forces polítiques, econòmiques o culturals de l'Estat espanyol, potser el que volem evidenciar és que, malgrat no tenir un Estat, hi som; i no sols hi som, sinó que treballem, pensem amb ells juntament i col·lectivament, ens hi comuniquem i els transmetem aquesta energia.

Com a darrera il·lustració del que dic i de la qual vaig ser protagonista —i amb això acabo—, esmentaré un fet que va passar fa uns quants anys, quan era president del Consell Català del Moviment Europeu i la unitat de Iugoslàvia començava a trontollar. El Consell Català del Moviment Europeu era fundador de la institució i els seus representants hi votàvem, l'organitzàvem i la defensàvem. Ningú no ens preguntava com és que hi havia, en la mateixa institució europea, dos representants d'un mateix Estat, el Consell Federal del Moviment Europeu espanyol i el Consell Català del Moviment Europeu, que era àdhuc més actiu i participava en tots els òrgans de gestió i representació. I és més: un dia, a mitja tarda, un croat em va trucar al meu despatx d'advocat en el moment que, com deia, tot això de Iugoslàvia s'anava desballestant i em va dir: «Escolti'm, li truco de part del Moviment Europeu Internacional perquè nosaltres volem formar part del Moviment Europeu com a entitat independent i diversa de Iugoslàvia i especialment dels serbis, però, és clar, no som un Estat independent, encara. I, en preguntar a Brusselles com ho podíem fer o com ens podrien acceptar com a realitat nacional, ens van dir: "Miri, no sé com poden fer-ho, però truquin als catalans i parlin-hi, ja que és un moviment fundador i ben considerat i que sempre hi ha estat sense problemes i des del començament. Voten i paguen religiosament i millor que cap altre les quotes, i hi col·laboren molt activament; això sí, ningú no sap ben bé a tot Europa quin és el seu estatus!"»

Jo vull dir que em sembla que aquesta voluntat positiva de ser als llocs clau de la nostra història per nosaltres mateixos, sense gaires formalismes ni sense gaires cartes de presentació, és un signe d'identitat; i tant en el tema del Moviment Europeu com en la participació europea en els moviments corals i en la seva direcció ho dic en primera persona del singular i del plural. El que els exposo no és només una teoria, un fet futur o un desideràtum, sinó un fet real que es pot provar i que visc i he viscut, que he exercit. Per tant, si són senyals o signes identitaris, no m'ho qüestiono ni cal que m'ho preguntí. «Contra factum non valet argumentum», i és per això que empíricament fem, és una prova del que som.

EDUARD SAGARRA TRIAS¹
Universitat de Barcelona

1. Text corresponent a la transcripció de la intervenció d'Eduard Sagarra. A l'annex es presenta un text addicional sobre la ICC que també va preparar Eduard Sagarra per a la jornada.

Col·loqui

Qüestió

Al senyor Eduard Sagarra: no creu que Pau Casals ha estat determinant en la reivindicació de la identitat catalana?

Eduard Sagarra

El mestre Pau Casals ha fet més tocant a les Nacions Unides *El cant dels ocells* que molts dels centenars de llibres que hem escrit tots plegats sobre el tema identitari o per reivindicar internacionalment l'existència, el valor i el futur de Catalunya.

Per tant, sí que és cert. Aquests senyals fan o desperten en nosaltres i en els altres que ens preguntin o es preguntin qui som nosaltres, que és el que abans dèiem del diferent. Doncs el diferent pregunta: com és que hi ha un senyor que es diu Pau Casals i que en el moment de la seva intervenció a les Nacions Unides diu que ell és català i que allò és Catalunya? Les memòries o els pròlegs no ho diuen. No diuen sempre ni proven el que és Catalunya a Espanya, a Europa o al món.

Dídac Ramírez

A la taula i a tothom: cap a on va la ICC? O la pregunta està mal formulada?

Francesc Mercadé

No, no, la pregunta està molt ben formulada. Però jo penso que és interessant estudiar cap a on, però potser no ens hauria de preocupar. És a dir, ens hauria de preocupar més el que fem que cap a on anem, podríem dir. Si es fan les

coses ben fetes, les societats van caminant, i totes van caminant, i de vegades, si ens entestem a discutir, dient-ne drets històrics; els drets històrics són fonamentals, sobre això s'identifica la història del present, però de vegades oblidem que, depenent d'on fem el tall, l'existència se'ns complica. Vull dir que el que hem de veure és avui quins instruments tenim per ser més eficaços, per créixer en benestar, perquè el patrimoni col·lectiu que és la llengua, que és la cultura, que és aquesta identitat, es preservi, creixi, es reforci; això vol dir que es modifiqui.

Llavors, en aquest sentit, jo penso que moltes vegades oblidem que, per exemple, el català és una llengua llatina i, per tant, ve d'algun lloc. I d'on ve una llengua llatina en un lloc com Catalunya? Per tant, ve d'una invasió tranquil·la, amb un estil determinat, però d'una invasió, doncs; d'un poble determinat que ve cap aquí i que romanitza Catalunya, i el llatí hi entra, va derivant i acaba en el català actual. És a dir, el català en el seu moment ve d'una invasió.

Doncs, és clar, si comences a tirar endarrere, quina és la identitat originària? La identitat essencialista on seria? Abans de la romanització? Doncs abans també hi havia històries. O ara, quan abans parlàvem del territori. No és per aigualir l'anàlisi, però, quan parlem del territori i diem que a tot el territori es parla català, ens hem preguntat per què parlen català a l'Alguer? Com és que parlen català a l'Alguer? Van decidir un dia que el català era la llengua de comunicació millor? O algú hi va arribar *a sac* i hi va imposar el català amb dret de conquesta?

És a dir, la reflexió de què serà la identitat catalana la dirà la història. Això és, no podríem aïllar-nos del que passa al món ni del que passa en la nostra societat. Es tracta de tenir el poder, i el poder vol dir el poder polític; però també vol dir el poder econòmic, el poder educatiu, cosa que vol dir definir una escola; el poder familiar, el poder de control davant dels mitjans de comunicació, en el sentit de fer dels mitjans de comunicació una eina també, un instrument. I amb tot això, doncs, cap a on va la identitat? Doncs cap allà on vagi el món, d'alguna manera.

I nosaltres hem de tenir una manera catalana de viure en aquest món. Però vull dir que a mi no em preocuparia gaire cap a on anem. Em preocupa on som. Em preocupa més cap a on va el món que cap a on va la identitat catalana. Si estic bé al lloc on visc i la societat s'organitza respectant els nostres drets nacionals, això que anomenem la *identitat catalana* segur que es mourà, però en una direcció que haurem triat fins i tot si no en sabem segur les conseqüències. Serà un camí resultat de la nostra posició activa i no la conseqüència d'un marc del qual ja no ens podem escapar.

Carles Carreras

Jo volia intervenir en aquest debat també recollint una intervenció que hi ha hagut abans, amb la qual en principi no estava gaire d'acord, però que ha suggerit una cosa interessant, que és la diferència que existeix, des del punt de vista del que s'anomena la *integració*, entre la majoria d'estats europeus i els Estats Units d'Amèrica del Nord. Francis Fukuyama, a qui tenia una certa animadversió quan va escriure *La fi de la història*, ha escrit ara un llibre que m'hi ha reconciliat en bona part i que es diu *El desordre americà*. Hi critica la política de Bush, cosa sempre positiva, però també hi treu un tema que en el llibre és relativament marginal, però que a mi em sembla molt interessant per col·locar en aquesta resposta, perquè no sé cap a on va la identitat catalana. El que sí que crec que és important, però, és que, com a ciutadans i també com a professionals, reflexionem per saber com hem de tractar aquest tema per poder arribar a algun lloc que sigui menys dolent que el que estem acabant. Fukuyama assenyala com aquesta política d'integració que ve del *droit du sol* de la Revolució Francesa, per la qual tot els que estan a França són francesos independentment d'on hagin nascut, és una manera francesa, i també catalana i europea, de fer. Els Estats Units, en canvi, ho han plantejat d'una manera radicalment diferent: cadascú pot ser el que sigui, anar vestit com vulgui, parlar i menjar com vulgui, però per sobre de tot és americà i, quan sona el *Barres i estels*, tothom es posa la mà al cor i plora i és capaç d'enrolar-se a l'exèrcit per anar a fer el que es fa a totes les guerres: matar i morir.

Són dos models diferents, i probablement n'hi ha d'altres. Per exemple, a la meva segona ciutat, São Paulo, sempre els pregunto com varen ser capaços d'integrar l'allau de la immigració europea i asiàtica que els hi va arribar a començaments del segle XX i, en canvi, no són tan capaços d'integrar la immigració de brasilers pobres del nord-est que els hi ha arribat a finals del segle XX. Probablement per raons de classe, potser Marx encara és viu.

En tot cas, però, crec que reflexionar sobre aquest concepte d'integració que aquí a Catalunya ha sonat molt a la francesa és important. No perquè pensi que Fukuyama té raó necessàriament, però sí que crec que fa reflexionar, que potser no hem de posar l'èmfasi tant en la integració. A mi, per exemple, no m'agradaria que me féssiu aprendre a ballar la sardana perquè no en sé; m'agrada més la jota de Tortosa, em sap greu. I, de la mateixa manera que jo no voldria haver d'aprendre la sardana ara mateix perquè no em diverteix, penso en els que vénen de més lluny. Reflexionar sobre el model d'integració crec que és important perquè els anys seixanta es va utilitzar molt, i crec que, ara que la diversitat és de debò, potser valdria la pena que la discutíssim si més no.

Eduard Sagarra

Jo només hi voldria afegir una cosa en relació amb el tema de què parlàvem ara de la immigració, de la integració, de l'assimilació i de la multiculturalitat.

Són termes que tots utilitzem constantment, i sobretot són termes el sentit exacte dels quals no sé si saben els que els utilitzen. Jo proposo que, en comptes d'emprar aquests termes, a Catalunya parléssim, més que d'integració, d'acomodació, perquè la multiculturalitat, la integració, l'assimilació són sempre termes de dominació. L'acomodació vol dir acomodar el qui ve amb el que hi és, i el qui hi és amb el qui ve.

Jo crec que un dels trets característics de la nostra, d'aquesta acomodació, és, per exemple, ser del Barça, cantar en una coral del barri, pertànyer a un grup excursionista o anar amb els infants a un cau o a un grup escolta. Bé —dius—, és del Barça, que té un paper important, identificador; i la gent identifica el Barça, i molta gent l'identifica amb Catalunya, vulguis que no.

Aquesta acomodació no és perquè ningú ha imposat que juguïn, que es facin del Barça o que vagin a veure el Barça: és perquè és així.

I llavors jo crec que això és un tret característic identificador de Catalunya, o ho hauria de ser, per saber cap a on hem d'anar. El fet immigratori és imparabile, el fet dominatori és impensable; i, en conseqüència, el fet acomodatori o el moviment tendent a l'acomodació del «diferent» crec que és l'únic camí viable per tenir un futur en pau i amb progrés.

Carles Carreras

Això de l'acomodació m'ha agradat també. Però el que vull dir és que, de la mateixa manera que hem de ser rigorosos en interpretar els elements, quan es fa la selecció, perquè es fa l'acció, el que es tria i no es tria, hem de tenir la mateixa actitud respecte al present. Nosaltres també som lliures de renunciar, doncs: si ens asenta malament l'escudella barrejada, no en prendrem i prendrem una altra cosa.

Globalment, penso que també s'ha de tenir aquesta actitud oberta. Així, per exemple, abans no ens rentàvem gaire perquè no hi havia aigua calenta, no? I això era com una tradició, i ens rentàvem els dissabtes, a trossos. Però trobo que està molt bé que aquesta tradició s'hagi acabat gràcies als escalfadors d'aigua de gas o elèctrics. Potser, però, haurem de tornar a la vella tradició quan no hi hagi prou aigua o prou energia, o sigui massa cara, i haurem de tornar a aprendre a rentar-nos a trossos probablement.

De la mateixa manera que cal analitzar per què, com i quan unes coses esdevenen identitàries i unes altres no, hem d'estar disposats a agafar i a perdre constantment aquestes coses perquè la societat és dinàmica. I no és només el *nomadisme*

que hi hagi a partir de les migracions forçades de tota mena que existeixen, sinó que nosaltres mateixos som mòbils. I això ens enriqueix, enriqueix la nostra identitat, i no hi voldrem pas renunciar tret que les companyies aèries, Bush i quatre sonats ens impedeixen finalment volar amb regularitat. Ens hi resistirem. Per tant, penso que sí a l'acomodació i sí a la flexibilitat de cara al futur, perquè ara som d'una manera i d'aquí a vint anys serem d'una altra manera.

Ignasi Roviró

Jo volia recollir una de les qüestions que han aparegut i que és el respecte a la identitat. Crec que hem de respectar les identitats dels que ens visiten i dels que volen viure a casa nostra durant el temps que sigui. Però més enllà d'això, d'aquest respecte a les seves pròpies identitats, em sembla que, llavors, el problema es trasllada a l'espai públic. Llavors el problema està en com construïm un espai públic en el qual el que domina és la identitat catalana. Em sembla que aquesta és la qüestió de fons.

No crec que sigui el respecte a les identitats, ja que crec que això és respecte obligat, sinó que és aquesta construcció pública d'una entitat viva, canviant, real, participativa, però que ens distancia de les altres identitats que hi ha en el món.

Crec que, finalment, és un problema polític, també, en el qual es tracta de construir un espai en català, on sigui possible el respecte a les diverses identitats.

Crec això, d'una banda. I volia fer una nota per acabar. A mi en Carreras m'ha agradat molt quan parlava del territori. Jo, en aquest cas, el volia matisar en el paisatge. El paisatge també configura identitat pròpia. Quan dic «pròpia», vull dir individual. Ell parlava del port de Maó, exactament; jo parlaria de la boira de la ciutat de Vic, per exemple. Sí, no es pot explicar, però simplement hi podem fer aproximacions també. Sé que per als qui no són de Vic la boira és un impediment, però per al qui ha crescut en el cor de la ciutat de Vic és una joia, la boira. Es veu el paisatge diferent, Vic és diferent quan hi ha una nit plena de boira. No es veuen, hi ha un cert aïllament; i ara perdonin: festejar amb boira és esplèndid, saben?

Dídac Ramírez

Molt bé, les darreres paraules del professor Roviró constitueixen una manera excel·lent de cloure aquesta taula rodona. No tenim una resposta tancada de cap a on va la ICC, però sí que tenim pistes, indicis, per trobar aquesta resposta.

Cloenda

JOAN VILÀ-VALENTÍ

President de la Secció de Filosofia i Ciències Socials

El que jo desitjaria en aquests moments és simplement donar-vos una idea sobre el que ha pogut representar i significar aquesta excellent jornada.

No he pogut pas seguir-la tota, però des del matí hi he estat present i he pogut assistir a les activitats principals. Les meves paraules, doncs, volen reflectir molt ràpidament una reacció purament personal davant el que jo he anat sentint i veient. Voldria fer-ho parlant de tres aspectes diferents, però en definitiva complementaris.

Primer, hi ha hagut una informació ben diversa i ben interessant. És a dir, jo i crec que tots hi hem après coses; això és molt important, perquè a vegades assistim a unes reunions que s'han fet amb molta propaganda i resulta que el que hi diuen té un interès escàs i, a més, hom repeteix, més o menys, el que un ja coneixia. I, per tant, com que ara tenim tantes coses per fer, és lamentable que de vegades hom pugui pensar que hi ha estat dues o tres hores i no ha servit per a res o per a ben poca cosa. Res d'això no ha succeït aquí. Hi ha hagut una informació ben diversa, ben interessant, i, per una altra banda, s'hi han portat a terme tres projectes: el primer es refereix a la *Metodologia per a l'estudi de la identitat col·lectiva. Aplicació a Catalunya* (observeu que la primera paraula és «metodologia»); el segon, a l'*Estudi sobre l'evolució de la identitat col·lectiva a Catalunya* (observeu que la primera paraula és «estudi»), i el tercer, a *Anàlisi i perspectiva dels signes d'identitat a Catalunya* (observeu que les dues primeres paraules són «anàlisi» i «perspectiva»). Veieu, doncs, com els problemes es plantegen ja d'una manera ben diferent i que ens hem mogut en uns marcs relativament nous.

Les dues conferències han estat excel·lents. Al matí, la d'«Identitat i territori», en què ha sortit per primera vegada aquesta paraula: «territori». Ha tornat a sortir aquesta tarda. Perdoneu que ara faci una observació purament personal. He insistit aquest matí en aquest terme, *territori*, quan encara no sabia que aquesta tarda hi hauria un geògraf perquè, evidentment, queda molt clar que en un problema com

la identitat d'un país forçosament s'ha d'alludir al territori i parlar-ne. I en un moment surt el que als geògrafs ens interessa: com s'ha format aquest territori, quins factors naturals el caracteritzen, quins factors humans o antròpics hi han incidit. Llavors parlem del territori *antropitzat*, humanitzat. I després —ha sortit avui, ja a última hora—, la paraula *paisatge*. Els geògrafs són els qui en bona part han iniciat, a tot el món, exactament des del tercer decenni, sobretot, del segle XX, l'anàlisi del paisatge. Després hi ha entrat molta més gent, perquè el paisatge és un fet molt divers i molt humà. Però han estat geògrafs els qui es van plantejar aquest problema. I varen descobrir que el paisatge, doncs, és un fet molt curiós que durant molt temps sols va aparèixer pictòricament o literàriament. No existeix com a representació pictòrica d'una manera seriosa i conscient fins al segle XVII, i concretament i sobretot a Holanda. Llavors resulta que *paisatge* a tot arreu deriva de *país*: *Landschaft* en alemany, *landscape* en anglès. Us adoneu de què arrenca, doncs? D'uns trets característics del país, d'una visió i d'una particular i singular manera de veure o representar un país o un sector característic d'un país. I, és clar, això interessa molt als geògrafs, i resulta que en tot això hi ha també una identitat de l'habitant que viu sobre aquest país. De manera que és un fet ben interessant i crec que és convenient també destacar-ho.

Les ponències d'aquest matí i la taula rodona d'aquesta tarda al voltant de la ICC han resultat ben escaients i profitoses també. Un fet que vull destacar, en una reunió com aquesta, és reflexionar precisament sobre la IC en el nostre país, a Catalunya.

En segon lloc, voldria subratllar que aquesta diversitat en enfocaments, reflexions i objectius ha resultat en veritat ben encertada i fructífera perquè els qui hi intervenien sovint eren d'especialitats ben diferents. Això dóna una certa singularitat, riquesa i diversitat a les reflexions i les observacions que puguin efectuar-se.

És veritat que hi ha hagut reflexions i observacions partint inicialment de diverses matèries, cadascuna considerada de moment com un bloc singular. Però, d'acord amb l'objectiu final perseguit, hom ha intentat efectuar una mirada en diagonal, com de biaix, assajant d'establir les diverses relacions que entre les unes i les altres poden establir-se. Deu ésser el professor Dídac Ramírez qui en la presentació d'aquesta jornada escriu que hi ha «una clara vocació transdisciplinària». Crec que, des del primer moment, queda ben subratllada aquesta voluntat de consideració i reflexió en diagonal per assajar d'obtenir unes conclusions noves i singulars a partir d'un debat entre autors de disciplines ben diverses. Potser, a voltes, amb alguns resultats més o menys sorprenents. Ja tindrem ocasió de reflexionar-hi més lentament quan les comunicacions i els diàlegs efectuats en aquesta jornada apareguin en la publicació corresponent.

Voldria acabar aquesta intervenció meua, i feta com a president de la SFCS de l'IEC, manifestant la gran satisfacció que sento per la celebració de la present jor-

nada, organitzada per la SCF, filial adscrita a la nostra Secció. Aquesta hi ha col·laborat en tots sentits i és natural que ens sentim satisfets per l'èxit aconseguit. Vol-dria subratllar, per altra banda, que aquesta Secció manté sens dubte un interès especial per les tasques que efectuen les societats filials adherides, i per aquest motiu en totes i cadascuna de les nostres reunions mensuals hi ha un informe d'una de les dites societats respecte a les activitats i les publicacions que ha efectuat al llarg de l'últim any. En aquests moments em plau haver assistit a una mostra de les activitats d'una d'aquestes societats, precisament la que és anomenada amb el nom de l'única disciplina —«Matèria d'estudi i d'ensenyament, una branca del coneixement», diu el diccionari— que, suposo que pel seu caràcter ampli, bàsic i comprensiu, apareix esmentada explícitament en el títol de la nostra Secció.

Rebeu la nostra i la meva més cordial felicitació pels treballs i pels esforços efectuats durant la preparació i la realització d'aquesta jornada, i compteu sempre amb la col·laboració de la Secció i de tots nosaltres en totes les vostres activitats, ben diverses i ben escaients.

Annexos

Reflexions sobre identitat i ciutat¹

FRANCESC MERCADÉ I DURÀ

Gabinet d'Investigació Sociològica i Econòmica (GABISE SA)

El concepte de *identitat* és difícil de definir perquè és abordat per les diverses ciències de la conducta amb diversos significats. De tota manera, hi ha una coincidència absoluta des de les diverses alternatives a considerar-lo molt important.

Des de les aportacions que fan coincidir identitat amb rol fins a les que parlen del sentit de la vida, totes les teoritzacions coincideixen a exposar que el concepte de *identitat* respon a les qüestions següents: qui sóc?, a on pertanyo? I, precisament, si la identitat fa referència a la personalitat i a la seva definició interna, també explica la relació entre l'estructura pròpia i l'estructura de l'hàbitat. Cal aprofundir en aquesta darrera percepció que relaciona precisament identitat i ciutat.

L'individu es veu a si mateix com una unitat inseparable del seu entorn: la seva família, el seu barri, la seva ciutat... Quan ens allunyem d'aquests cercles primers, la percepció es complica. Precisament vivim en un país on la qüestió nacional intervé decisivament en les identitats col·lectives.

De tota manera, voldria, en aquestes reflexions, fixar la mirada en els primers cercles concèntrics de les identitats, en els quals la ciutat té un paper clau. El municipi és el lloc on la persona reconeix primer la seva cultura, ja que és l'àmbit en què s'estructuren les entitats col·lectives i la convivència. Aquest paper de la ciutat com a escola de participació, de tolerància, de democràcia i de convivència té molt a veure amb el paper que els municipis hauran d'anar assumint cada cop més en el futur. Els processos culturals tindran un paper clau en aquest camí d'acostar les ciutats als seus habitants; de fer-les més vives, més pròpies, més assumides per l'individu com l'eix de la seva identitat. Molt més en el context actual d'una forta immigració de procedències geogràfiques i sobretot de pràctiques culturals molt diverses.

1. Text de suport de la intervenció de Francesc Mercadé (taula rodona «Cap a on va la identitat col·lectiva catalana?»).

En el salt del creixement industrial al desenvolupament del sector terciari, les ciutats han de fer alguna cosa més que canviar d'activitat: han de pensar-se com a marcs de convivència i de creixement personal, i han d'assumir la seva responsabilitat com a estructuradores de les identitats col·lectives.

Si la identitat és allò que l'individu mostra a la resta, aquesta percepció es relaciona amb el seu entorn més immediat que condiona la percepció. Entre l'individu i la seva identitat hi ha necessàriament una relació amb els altres, un procés d'atribució de característiques, la construcció d'un conjunt i, finalment, la dosificació de les seves característiques als ulls dels de la resta. Per això cada persona parla de si mateixa quan es vesteix, quan es pentina, quan tria la seva roba, quan adorna casa seva, quan escull un automòbil... Per això les persones estimen la seva ciutat quan aquesta és «representativa» de la seva identitat.

La ciutat del segle XXI haurà de lluitar per crear també la seva identitat en la qual es puguin reconèixer els individus que hi viuen i, moltes vegades, hi treballen. Concretament, les ciutats mitjanes que estan més «a l'abast» del ciutadà tenen per aconseguir aquest objectiu alguns avantatges i també alguns problemes. Les qüestions positives es deriven precisament de la seva grandària: *a)* poden ser reconegudes i conegudes com a totalitat; *b)* poden situar-se molt a prop de les persones i oferir un contacte més directe entre l'administrador i l'administrat; *c)* poden potenciar, recrear o crear símbols de ciutat que siguin integradors per a tothom; *d)* poden prescindir d'oferir algunes costoses ofertes culturals i d'equipaments que ja es troben a la gran metròpoli veïna, i *e)* poden «especialitzar-se en alguns productes culturals exclusius»...

Els elements negatius contra els quals han de lluitar les ciutats mitjanes estan fonamentalment relacionats precisament amb la seva identitat: *a)* han de lluitar per superar la seva imatge o realitat de ciutats —o barris— dormitori; *b)* han de trencar la seva dependència —real o sentida— de la gran metròpoli, i, *c)* en definitiva, han de dissenyar la seva pròpia identitat. La ciutat ha de definir, doncs, unes característiques «permanents», uns atributs que li són exclusivament propis i que la diferencien de la gran i absorbidora metròpoli. En l'àmbit municipal, la identitat no és substancial —com la definien els substancialistes després de Descartes—, sinó diferencial (d'acord amb Locke i els espiritualistes).

En aquest sentit, la consciència és un element clau de la identitat; després de Kant, la identitat de la persona —i de la col·lectivitat— ha quedat definitivament lligada a la consciència d'un mateix i dels altres.

Aquest sentiment ciutadà es pot separar en quatre moments superposats: *a)* la consciència de municipi en oposició a l'exterior i a les altres ciutats; *b)* el sentiment d'activitat i la consciència de relació; *c)* la sensació de continuïtat i de permanència de característiques, i, finalment, *d)* la consciència d'unitat, de configurar una realitat diferenciada i reconoscible per a un observador, interior o exterior.

Des d'aquesta perspectiva es podria comparar totes les patologies de l'individu respecte a la seva identitat («clíniques») amb les que pot tenir el cos social en el seu conjunt («socials»).

En concret, sembla clar que l'evolució de l'hàbitat en el temps així com el procés de creació de les ciutats en la seva concepció moderna han allunyat la integració que les cultures tenien amb el medi ambient i el seu entorn. Aquesta relació és el que cal recuperar en el futur de les ciutats en el segle XXI. Cal que les ciutats estiguin per a l'individu «a flor de pell», que sentin els seus problemes i els seus èxits com a propis. Cal recordar aquell exemple dels manuals d'antropologia que ens explica l'experiència de les mares d'unes tribus primitives d'indis (wintu) que expressaven en primera persona les necessitats dels seus fills: «Tinc gana - fill meu» en lloc d'«El meu fill té gana».

És impossible pensar en el paper futur de les ciutats sense encaixar-lo en els canvis que es van esdevenint quant a la demanda generalitzada de qualitat de vida, de nous serveis socials, de renovats centres d'interès cultural i de lleure... Però, per una altra banda, no és possible iniciar aquest camí sense construir una sòlida IC sobre la qual s'ha d'edificar aquesta nova realitat.

Si es diu que el càncer és, simplificant-lo, una desorganització de les cèl·lules humanes que perden la seva «solidaritat», la transformació de les ciutats per acosar-les a l'individu i fer-les eix de cultura i de relacions ha de fonamentar-se en la seva identitat.

La terciarització de les economies a les ciutats dels països avançats ens porta a la definició d'un model d'IC molt més fonamentada en el respecte al medi ambient, en la força dels elements culturals i de lleure, en els espais socials de relació i de divertiment, en l'atenció compartimentada dels diversos segments d'edat (la infància, l'adolescència, l'etapa adulta i, sobretot, la tercera edat). La identitat percebuda per l'individu és, doncs, la garantia de la seva sociabilitat. Reforçant els mecanismes d'identitat individual i la definició de paràmetres col·lectius que defineixin la ciutat, es reforcen les seves possibilitats de fer front amb èxit a la renovació cultural del nou segle.

Les ciutats han de conservar les seves característiques històriques —quan aquestes són positives i fortes—, però per sobre d'aquestes cal encaixar tots els canvis que la societat ha viscut en aquest darrer segle. Una ciutat ha de ser capaç de crear la seva pròpia identitat, edificada sobre les seves característiques històriques, i ha de saber transmetre la seva «ideologia» als seus membres. Cal generar processos de «socialització de ciutat» que siguin prou amplis per encaixar la diversitat donant-li cohesió. La idea d'estrats d'identificació és molt útil per entendre les possibilitats d'identificar una ciutat com una de sola, malgrat la seva riquesa i la seva diversitat.

En l'àmbit municipal cal no confondre la identitat amb els seus atributs. De fet, una ciutat ha de canviar constantment per seguir sent la mateixa. Cal generar

estudis sobre la realitat social i les identitats collectives per definir objectius de ciutat que responguin al seu sentit d'existència. De com es pot estudiar aquesta realitat caldria parlar-ne molt; de fet, molts estudis es limiten a constatar quantitativament tota una sèrie de variables, sense aprofundir en noves formes de mesurar aspectes de ciutat al segle XXI. Només es pot generar una idea de grup sobre uns objectius fixats que tinguin una forta relació amb els objectius genèrics que ja hem apuntat (qualitat de vida, nous serveis, lleure, creació de riquesa...); per conèixer aquests principis sobre els quals cal redissenyar la identitat de ciutat no s'ha de partir d'intuïcions o de directrius polítiques.

Cal, això sí, disposar d'un marc teòric i d'unes línies d'acció, però sobretot de l'estudi del teixit social, de les seves expectatives i les seves mancances, de la seva vida quotidiana... Cal que la població es senti part activa d'aquesta delimitació de la pròpia identitat sense caure en l'aïllament o l'autocomplença. Una identitat potent no pot ser mai tancada en si mateixa, ha de ser oberta i creativa per no tenir el perill de l'autoabsorció.

La identitat d'un ciutadà està relacionada amb l'avaluació que un fa de si mateix i de l'entorn en què viu; també amb el judici que s'espera i que realment es rep dels altres. Amb aquests elements es construeix una «màscara» de ciutat que fins i tot ens podríem imaginar com una màscara real. Per simplificar, cal intentar concretar al màxim la ciutat que som i la que aspirem a ser, imaginant-la en la forma més concreta possible (un eslògan, unes idees força, un logotip...). De tota manera, ha de quedar clar que el concepte d'identitat al qual ens referim parteix de la idea d'estrats superposats que permeten diferents situacions socials, conductes i actituds. La ciutat ha de donar als seus habitants una espècie de codi comunitari que sigui útil per interpretar el flux de missatges referits a la vida social, cultural i econòmica.

Els habitants d'un municipi han d'edificar, doncs, una IC sobre la mateixa idea de ciutat. Cal que s'experimentin totes les realitats de la ciutat com un *continuum*. Hi ha, en primer lloc, tot un conjunt de característiques adscrites que configuren històricament el municipi i que són impossibles —o molt difícils— de modificar: la seva ubicació geogràfica, la planificació urbanística, les infraestructures disponibles, la grandària, la piràmide d'edats.

En segon lloc trobem les característiques adquirides després d'un treball de gestió continuat: nous equipaments, reconstrucció urbanística del municipi, descentralització, nous equipaments i infraestructures, potenciació d'algunes activitats econòmiques o culturals...

En tercer lloc, a partir de totes les característiques anteriorment explicades, es dissenya una identitat adoptada que defineix la ciutat amb relació als altres municipis propers amb unes característiques considerades com a pròpies. Finalment, tot aquest procés ha de portar a definir les pròpies característiques com a assumi-

des pels mateixos habitants i igualment conegudes pels ciutadans d'altres municipis que són capaços també d'«identificar-la».

No hi ha identitat sense sentiment d'identitat. Tan important és generar unes pautes de consolidació d'un cos social determinat (ciutat) com traspasar aquests elements a la consciència col·lectiva. Aconseguir un equilibri entre la constància d'uns atributs socials i la seva variabilitat en el temps és clau.

La identitat d'un col·lectiu canvia, de fet, constantment. En aquest punt hem de recordar novament la idea dels diferents estrats que componen una identitat social; aquesta visió permet pensar en el canvi d'algunes parts sense modificar el conjunt. En la constància dels nivells més profunds de l'estructura de la IC recolza la possibilitat de canvi dels més superficials.

Dos fets identitaris de la Catalunya dels segles xx i xxi: el dret i les relacions exteriors¹

EDUARD SAGARRA TRIAS
Universitat de Barcelona

Des d'una perspectiva estrictament jurídica, vull destacar un parell de trets que formen part, al meu entendre, del nostre fet identitari i diferencial d'uns altres que són més generals i potser comuns en moltes altres nacions i estats.

Vull esmentar d'una manera molt sintètica *dos fenòmens* de gran importància quotidiana del poble de Catalunya i de Catalunya com a nació.

1. EL DRET CATALÀ QUE ÉS PROPI DE CATALUNYA

Un dels millors i més preuats patrimonis que té Catalunya és, sens dubte, el seu dret propi. Històricament aquest dret tenia la vessant de dret públic i de dret privat. No és aquest el lloc per a fer una història del que han estat el nostre dret i les institucions i la capacitat de legislar dret públic abans del Decret de Nova Planta de Felip V.

Tampoc no entrarem a veure el contingut de l'Estatut de Sau durant la República, però només destacarem que és un tret característic i diferencial de Catalunya tenir les màximes cotes de capacitat i poder polític que es tradueixi en una autonomia no només política, sinó essencialment jurídica; és a dir, amb fonts materials i formals pròpies del nostre sistema jurídic i diferenciades de les de la resta de l'Estat.

La capacitat legislativa del nostre Parlament fa que avui dia —seguint una tradició secular que es remunta a l'edat mitjana— pugui legislar en matèries tan pròximes i quotidianes com el dret civil, comprnent-hi tot el que fa referència al dret de família, les successions, els drets reals, etc. Una prova incontestable d'aquesta capacitat i voluntat legislativa és l'aprovació i la publicació recents del llibre cinquè del

1. Text adicional que va elaborar Eduard Sagarra per a la taula rodona de la jornada.

Codi civil de Catalunya relatiu als drets reals (aprovat pel ple del Parlament de Catalunya el 20 d'abril de 2006, DOGC del 8 de maig de 2006). Només per posar-ne un exemple, aquest codi fa una regulació nova, pròpia de Catalunya, d'institucions del dret de les coses i sobre les coses com són la propietat, la possessió, la comunitat de propietat horitzontal...; i també regula el que s'anomena *Dret de vol i d'hipoteca*.

Aquest codi completa unes altres institucions i uns altres drets que ja estaven regulats i desenvolupats, com ara tot el que fa referència a la família, la persona, el codi de successions, obligacions i contractes, i també la regulació en matèria d'associacions i fundacions.

L'actual i vigent normativa postconstitucional ve a desenvolupar el que establia la compilació de dret civil de Catalunya aprovada en la Llei 40/1960, en què quedaven vigents les normes escrites, consuetudinàries, principals i supletòries del nostre dret propi històric. La legislació actual, que desenvolupa i, si escau, substitueix o codifica aquelles normes, és una posada al dia d'avui.

Com deia la compilació de dret civil de Catalunya, «les disposicions del dret civil de Catalunya regiran amb preferència al Codi Civil i a altres disposicions d'igual aplicació general».

Un darrer tret característic i autònom del nostre sistema jurídic en matèria civil és que en la interpretació de la compilació i d'altres normes s'hauran de tenir en compte «les lleis, els costums, la jurisprudència i la doctrina que constitueixen la tradició jurídica catalana d'acord amb els principis generals que inspiren l'ordenament jurídic de Catalunya».

2. L'ESTRUCTURACIÓ I LA PERTINÈNCIA D'ENTITATS ESPORTIVES CULTURALS I SOCIALS CATALANES A LES ORGANITZACIONS I LES FEDERACIONS EUROPEES I INTERNACIONALS

Un fet identitari de Catalunya és *la voluntat colectiva de pertànyer, de fet i de dret, a la comunitat internacional i a moltes institucions i xarxes internacionals*, malgrat no tenir el reconeixement d'Estat, però que són admesos i acceptats per les altres entitats associacions, federacions o institucions internacionals i europees amb independència de la seva vinculació a l'Estat a què pertanyen.

Són uns exemples molt clars que demostren que aquest afany, aquesta illusió i aquesta vinculació efectiva eren molt abans que Espanya fos acceptada com a Estat a la Unió Europea o al Consell d'Europa, i àdhuc com a membre de les Nacions Unides. Considero que les realitats següents són unes petites mostres del que afirmo:

a) *Els moviments corals catalans*. La majoria de les corals catalanes, amb prestigi i reconeixement internacionals, varen ésser fundadores de xarxes internacionals i els seus mestres i directors varen desenvolupar càrrecs importants en organitzacions internacionals sense necessitar de representar, oficialment o de fet, Espanya. La seva representació i la seva vàlua eren autònomes i es constituïen en

representants i ambaixadores d'una cultura europea, diversa i pròpia (la catalana), un dels trets característiques de la qual és precisament l'amor envers la música, i més concretament la interpretada en un orfeó a cor. Aquesta afecció i aquesta tasca de desenvolupament, conreu i superació progressiva eren per a tota mena de música: música popular, música coral, música i cançons tradicionals; i tot plegat assumint un rigor en la interpretació i l'execució de tota mena d'obres clàssiques tradicionals o modernes i contemporànies.

Recordo que el plorat mestre Oriol Martorell va fundar amb la seva Coral Sant Jordi la Federació Europea de Joves Corals, de la qual va ésser nomenat vice-president per unanimitat des de l'inici, i va ésser un dels directors que més carisma tenien en les trobades Europa Cantat. Era emocionant veure com dirigia el *Rossinyol que vas a França* o *D'un temps i un país* de Raimon interpretats per més de quatre mil cantaires i, evidentment, cantant *a capella*.

No m'ho han explicat: ho he viscut en primera persona del plural.

b) *El Consell Català del Moviment Europeu*. Aquest organisme va ésser, des de l'inici a partir de 1948 del Moviment Europeu Internacional, un dels seus fundadors i impulsors, amb total independència del Consell Federal del Moviment Europeu espanyol i del Consell Basc del Moviment Europeu.

L'*statu quo* del Consell Català del Moviment Europeu (que és encara avui una de les poques plataformes unitàries que queden en plena democràcia) el fa singular dins el context europeu. Recordo que, quan jo era president del Consell Català del Moviment Europeu i en plena efervescència de l'antiga Iugoslàvia, els croats, en una mostra d'independència, volien formar el seu propi moviment europeu diferent del dels serbis, representants encara de l'Estat iugoslau, i varen demanar a Brusselles (seu del Moviment Internacional) com ho podien fer, ja que en principi la majoria de moviments europeus eren eminentment estatals. El Moviment Europeu Internacional els va adreçar a mi dient-los «que us ho expliquin els catalans, que són els únics membres actius, molt actius i compromesos, que tenen aquesta situació o aquest estatus i que voten i compten com els altres moviments estatals»!

c) *Les seleccions catalanes de caràcter esportiu*. Aquesta qüestió ha generat molta polèmica i polseguera inútil a càrrec dels defensors de l'oficialisme i la uniformitat centralista, al meu entendre injustificadament, ja que l'excusa que només els membres representants d'un Estat poden pertànyer a les federacions internacionals no és certa. La majoria de federacions esportives d'àmbit mundial, o almenys els seus estatuts, no són excloents.

d) *La UEFA i la FIFA*. Aquestes dues organitzacions internacionals esportives es regeixen pel dret intern de Suïssa i les federacions de cada Estat membre es regeixen per la seva legislació interna civil o administrativa, no com a corporacions úniques de dret públic. En uns determinats estats plurinacionals tenen més d'una

selecció reconeguda com a membre de ple dret. Així és freqüentíssim veure que en els campionats europeus i mundials de futbol, rugbi i molts més esports tenen cabuda de ple dret les seleccions d'Escòcia, Irlanda del Nord, Galles i Anglaterra quan tots aquests territoris formen part d'un únic Estat: la Gran Bretanya. Quelcom semblant passa amb les illes Fèroe, que pertanyen a Dinamarca, i amb altres territoris d'estats que formen un equip esportiu diferent.

L'Estatut de Catalunya de 2006 ha estat retallat en el darrer «cop de ribot» aplicat pel Congrés de Diputats i el Senat espanyols i avui només queden *un dret de la Generalitat i un deure de fomentar i promoure* en l'àmbit internacional l'activitat de les organitzacions catalanes. L'article 200 del recentment aprovat Estatut diu que la Generalitat promourà internacionalment les organitzacions socials, culturals i esportives dels equips de Catalunya. Textualment aquest article diu:

Article 200. La Generalitat ha de promoure la projecció internacional de les organitzacions socials, culturals i esportives de Catalunya i, si escau, llur afiliació a les entitats afins d'àmbit internacional, en el marc del compliment dels seus objectius.

Hem de relacionar necessàriament aquest article de l'Estatut de 2006 amb l'article 193 del mateix Estatut, que diu:

Article 193. Disposicions generals

1. La Generalitat ha d'impulsar la projecció de Catalunya a l'exterior i promoure els seus interessos en aquest àmbit, respectant la competència de l'Estat en matèria de relacions exteriors.
2. La Generalitat té capacitat per a portar a terme accions amb projecció exterior que derivin directament de les seves competències, sia de manera directa, sia per mitjà dels òrgans de l'Administració general de l'Estat.

No hi ha cap dubte que el que fa aquest article és simplement elevar a nivell estatutari una actuació o competència que la Generalitat de Catalunya i algunes altres comunitats autònomes ja havien desenvolupat des de feia una colla d'anys. Aquesta competència o «projecció exterior» no es contradia absolutament amb les competències que corresponen a l'Estat en les relacions internacionals, puix que aquestes resten invariables amb l'entrada en vigor del nou Estatut de Catalunya; i en cap cas no són limitades ni restringides a l'Estat central en aplicació d'aquest article 193, ni encara menys pel contingut de l'article 200 de l'Estatut de Catalunya de 2006.

A partir de l'aprovació de l'Estatut es pot afirmar que la Generalitat té competències per a fomentar l'acció exterior en els temes que siguin de la seva competència, però no té relacions internacionals com a Estat subjecte al dret internacional; és a dir, no pot firmar tractats internacionals que obliguin l'Estat. Cal dir que aquesta és, al meu entendre, una obligació *d'esforç, no de resultat*; i que, per tant, aquesta promoció de les entitats amb domicili a Catalunya les podrà dur a terme la

Generalitat directament o per mitjà dels òrgans de l'Estat encarregats de les relacions internacionals. *No oblidem que Catalunya és també l'Estat espanyol i en forma part constitucional.* És una dada que algú sovint oblida volgudament per tal de limitar els drets i les competències del nostre poble i no ajudar a la participació —o no afavorir-la— d'equips d'esportistes de reconeixement mundial però que són catalans. *Això, aquest fet diferencial, no és una desgràcia: és un privilegi o un orgull!*

La projecció exterior en els àmbits cultural, social i esportiu ens porta directament, com ja he dit, a l'article 200 de l'Estatut, que, interpretat literalment i correctament, *significa que és una obligació i un veritable deure de la Generalitat* promoure i dur a terme la projecció exterior dins del seu marc competencial i amb tots els mitjans que tingui a l'abast en les matèries aquí assenyalades, més el turisme, cosa que és prevista en l'article 171b del mateix Estatut: «La promoció del turisme que inclou la subscripció d'acords amb ens estrangers i la creació d'oficines a l'estranger.» Aquest deure consisteix en l'obligatòria promoció exterior, internacional i social de totes les organitzacions socials, culturals i esportives de Catalunya, especialment en aquells àmbits, com l'esportiu, en què la Generalitat té competència exclusiva.

No és exagerat afirmar que, si la Generalitat no exercités aquestes competències directament o a través dels òrgans o de les institucions de l'Estat, podria resultar que aquestes matèries quedessin sense desenvolupar-se, exercir-se o progressar, ja que no hi ha cap més institució o òrgan de l'Estat que les tingui encomanades, és a dir, que tingui l'obligació de desenvolupar-les o pugui fer-ho, sobretot quan es tracta d'una competència traspasada o exclusiva.

No se'ns pot escapar, per tot el que fins ara hem analitzat i d'acord amb la Constitució, que, si aquests articles de l'Estatut de Catalunya poden resultar polèmics, ho són més que res des d'una vessant política, però no haurien de tenir gens de rellevància des de la perspectiva jurídica constitucional. *És l'exercici normal de la Generalitat d'una activitat que li confia el bloc constitucional espanyol.*

Tanmateix, aquest article 200 de l'Estatut de Catalunya s'ha d'interpretar juntament amb la competència enunciada en l'article 134.2, que en matèria d'esport i lleure diu textualment: «La Generalitat participa en entitats i organitzacions d'àmbit estatal, europeu i internacional que tinguin per objecte el desenvolupament de l'esport.»

Les relacions internacionals de l'Estat són una altra cosa diferent, molt diferent, ja que són relacions entre subjectes internacionals regides pel dret internacional. En aquest supòsit, malauradament, Catalunya, avui, no és un subjecte de dret internacional i no pot, per tant, participar, fora de l'Estat, en les relacions internacionals, que són competència exclusiva de l'Estat central.

Tot plegat no obsta perquè, per prestigi, coherència i il·lusió fonamentada en la Constitució i en el vigent Estatut de Catalunya, la Generalitat, com a representa-

ció del poble, de la cultura i dels esports de Catalunya, hagi de fer tot el que estigui al seu abast per a acomplir l'acció exterior que resulti i sigui més beneficiosa per al prestigi de les institucions, dels clubs i de les associacions catalans en el marc de l'expressió i política exterior de l'Estat espanyol.

Ens ha semblat que també és un *signe identitari de Catalunya* en la història més pròxima del segle XX el desig de pertànyer com a Catalunya a federacions esportives internacionals, associacions i altres entitats culturals i ésser-hi reconeguda, ja que pel prestigi, la qualitat, la força, la il·lusió i la tradició sempre hi ha sigut present, sense haver de passar per una no necessària representació estatal.

Sobre la identitat col·lectiva¹

DÍDAC RAMÍREZ SARRIÓ

Responsable d'Investigació en Anàlisi Financera i de la Incertesa
i president de la Societat Catalana de Filosofia

INTRODUCCIÓ

El tema de la IC és actual, segons es desprèn de la publicació d'articles i llibres recents que en tracten. A més, té molt a veure amb la *política* i la *filosofia*, com posen de manifest, per exemple, les afirmacions d'un cert grup d'opinió: «La identitat només es pot predicar de les persones individuals» i «Quan el nacionalisme converteix una *pretesa IC* en limitadora dels drets individuals dels ciutadans [...] està contravenint als principis de llibertat i d'igualtat que legitimen tota democràcia». D'altra banda, sobre la IC sovintegen afirmacions que la fan aparèixer com una noció àmpliament desconeguda. La pregunta per la IC, malgrat que pugui resultar enutjosa i molts prefereixin eludir-la, és imprescindible per encarar amb rigor les crisis d'identitat nacional que comporten processos com els d'immigració i de globalització.

Sense cap altre apriorisme que el resultant d'una reflexió personal motivada per un interès conceptual, metodològic i polític, les *tres parts* de la present exposició volen contribuir a desfer l'interrogant que molestament pampallugueja darre el nom d'IC. A la primera defensaré la tesi de la manca de proporció entre l'ús i la claredat de la paraula *identitat*, alhora que assentaré les bases lexicals i filosòfiques imprescindibles per poder tractar, a la segona part, de la IC pròpiament dita. A la tercera part faré un esbós de proposta política on confluirà el que s'haurà dit amb anterioritat.

1. Conferència impartida al curs d'estiu Història i política (17 juliol 1999) del Grup d'Estudis Nacionalistes i publicada a *Relleu*, núm. 64 (abril-juny 2000).

1. SOBRE LA IDENTITAT

Si un conferenciant declarés que la identitat de la defensa és més important que la defensa de la identitat, sospito que el significat de la frase a penes seria qüestionat per l'auditori. La majoria de les interpellacions versarien sobre la prioritat asseverada i, si de cas alguna es referís al terme *identitat*, ben segur que la resposta aniria acompanyada d'un maneig accentuat.

Amb aquest exordi vull fer ressaltar que *identitat* forma part d'un grup de mots profundament arrelats al llenguatge quotidià i d'una gran ambigüitat alhora, la qual impregna de vaguetat les frases que integren i provoca un discurs altament incomprensible.

No obstant això, la identitat està de moda. No penso en camps especialitzats com ara la lògica, la filosofia o les teories de la consciència, sinó en pràctiques més ordinàries. A través d'articles als diaris, declaracions als mitjans de comunicació, cançons, cartes de gestors universitaris, propagandes electorals, etc., se'ns informa, en general sense circumspècció, que la identitat, sola o seguida d'un adjectiu com *representativa, civilitzadora, plural, local, complexa, global, postmoderna, no volguda, assassina, desitjada*, etc., atribuïda a ens diversos com *persones, pobles, països, institucions, nacions, llengües, sentiments, cultures*, etc., ha d'ésser preservada, reforçada, potenciada, defensada... Se'ns informa, però rarament se'ns fa saber res.

Des del moment que sostinc que hi ha una gran desproporció entre la pràctica i la claredat, compto concitar un ampli desacord; si no, la desproporció seria minsa. L'argumentació és simple. Hom usa profusament el mot *identitat* perquè el seu sentit es dona per conegut. Això vol dir que, en el millor dels casos, es té una idea més o menys completa de les significacions que recullen els diccionaris. Atesa la vaguetat de la majoria d'aquestes, el discurs i el coneixement que en resulten també ho són. En conseqüència, l'ús col·loquial de la paraula esmentada comporta una confusió gairebé inevitable.

La clau del raonament consisteix a afirmar la vaguetat d'algunes de les significacions lexicals. Deturem-nos-hi. El *Diccionari de la llengua catalana* (IEC, 1995) registra tres grups d'accepcions del mot *identitat*. Dos dels grups tenen a veure amb les connotacions matemàtica i lingüística i podem saltar-los. El primer conté quatre accepcions que distingiré amb subíndexs.

— *Identitat*₁ (I₁): «Qualitat d'idèntic.» [*Idèntic*: «Exactament igual, sense la més petita diferència.»] Per tant, I₁ expressa la qualitat que tenen els éssers de ser exactament iguals a ells mateixos. Vist per sobre, L. Wittgenstein tenia raó quan deia en el *Tractatus* (5.5303): «dir de *dues* coses que són idèntiques no té sentit i dir d'*una* que és idèntica a si mateixa és no dir res».

— *Identitat*₂ (I₂): «Fet d'ésser una persona o una cosa la mateixa que se suposa o cerca.» D'entrada, la definició no presenta problemes, però tampoc no es correspon amb les expressions a les quals he alludit més amunt.

— *Identitat*₃ (I₃): «Propietat de l'individu humà de mantenir constantment la pròpia personalitat.» Al primer cop d'ull és una propietat força misteriosa. Si, moguts pel desig d'aclarir-la, prenem en consideració la definició de *personalitat* com «allò que fa que un ésser sigui una persona i no una cosa o una abstracció; [...] allò que caracteritza cada persona», tal vegada conclourem que la I₃ indica la propietat de l'individu de mantenir la pròpia identitat.

— *Identitat*₄ (I₄): «Conjunt de característiques que fan que una persona o una comunitat sigui ella mateixa.» El grau d'indefinició és considerable i suscita una allau de qüestions. Quant a les característiques, quines són?, llur nombre és constant o variable, finit o infinit?, qui i com les determina? Quant al conjunt, és únic per a cada persona o comunitat?, pot haver-n'hi més d'un?, és aplicable a objectes?

La consulta del diccionari és decebedora. A excepció de la I₂, ens trobem davant d'una noció que, si no és supèrflua, és fosca o bé imprecisa. Atès que les dues últimes accepcions no figuren en el diccionari Fabra, cal fer ressaltar que els redactors del diccionari de l'IEC aconsegueixen reflectir perfectament la vaguetat de l'ús quotidià de la identitat.

La confusió esdevé, doncs, inevitable amb frases com «potenciar la identitat de tots els membres de la Universitat», «en el nostre temps la identitat de cada ciutadà és alguna cosa composta per ordres diversos», «la dignitat personal és el senyal més profund d'identitat de la cultura cristiana», «el Barça com a confluència d'afluents sentimentals a una IC», «Hitler va combinar l'amargor de la desfeta amb la cerca d'una identitat nacional», «la Carta social europea és un element d'identitat civilitzadora», «la nostra identitat sempre està referenciada al PSOE», «es demana als partits comunistes que es dissolguin o que renunciïn a la seva identitat», etc. L'anàlisi és massa superficial? És possible. Nogensmenys, reforça la tesi de la desproporció entre l'ús i la claredat del mot *identitat*. Tot i això, farem una segona repassada. Confio que dissiparà alguns dubtes. D'altra banda, un aprofundiment prudencial en el garbuix de la identitat és indispensable a fi, més endavant, de poder tractar de la IC d'una manera constructiva.

1.1. *Identitat*₁

Entesa com a qualitat d'idèntic, la I₁ representa un caràcter, com pot ser-ho «semblança», i es designa per mitjà d'un *terme singular abstracte relatiu*.² Se'ns

2. Des d'un punt de vista lògic, la *predicació* és la unió d'un o més *termes singulars* amb un *terme general* per formar una proposició. Semànticament els termes poden denotar *ens* (*éssers*), *caràcters* o *modalitats*. L'*ens*, actual o ideal, es designa per mitjà d'un *terme singular concret*. Els *caràcters* (qualitats), propietats abstractes dels ens, s'expressen per *termes singulars abstractes*, *absoluts* (*longitud*) o *relatius* (*semblança*). Les *modalitats* són els estats possibles del caràcter en els quals es determina l'ens; es representen mitjançant *termes generals concrets*, *absoluts* (*blanc*) o *relatius* (*semblant*), o *termes generals abstractes absoluts* (*rar*). Els caràcters com *blancor*, formats per l'abstracció d'una modalitat que pot presentar graus, els anomenem *caràcters de grau*; en cas contrari, *categòrics*.

planteja una *primera qüestió*: és la I_1 un caràcter de grau? Això és, pertany *idèntic* a la mateixa categoria que *semblant* i pot anar precedit d'etiquetes lingüístiques com *més o menys, bastant, molt*, etc.? La resposta és no. La I_1 és un caràcter categòric. Mentre que *bastant semblant* no exclou *semblant*, *bastant idèntic* sí que exclou *idèntic*. Una cosa és idèntica a si mateixa i aleshores hi ha *identitat*, o bé hi ha *diversitat*, és a dir, *pluralitat*. En rigor, verbs com *potenciar* o *reforçar*, que admeten la semblança com a complement directe, manquen de sentit quan accionen sobre la identitat.

Una *segona qüestió* neix de si la I_1 estableix una relació entre signes o entre objectes. W. O. Quine ha remarcat que moltes de les dificultats entorn de la identitat provenen de la confusió sobre aquest punt. Segons Quine, allò que fa de la identitat una relació i de '=' un terme relatiu no és el fet que '=' relaciona objectes distints, sinó que estableix un vincle entre concrecions distintes de termes singulars, iguals o no, de què resulta un enunciat d'identitat veritable si i només si denoten la mateixa cosa.³

Vist així, la I_1 es defineix d'aquesta manera: *a = b si i només si els ens denotats per a i b són el mateix*. En conseqüència, per esbrinar si un enunciat d'identitat no trivial és vertader, haurem de fixar-nos en la denotació O_i dels termes que hi intervenen. El procés el podem esquematitzar:

$$\begin{array}{ccc} ? & a = b & \\ a = b \rightarrow & \downarrow & \downarrow \rightarrow (O_1 = O_2 \Rightarrow a = b). \\ & O_1 & O_2 \end{array}$$

Dir que $O_1 = O_2$ requereix saber allò que la cosa és. La pregunta és: com puc determinar que $O_1 = O_2$?, quines condicions s'han d'acomplir? La definició anterior és merament nominal si no es desfà l'interrogant que, cruament, se'ns palesa quan volem aplicar-la.

De sobte hem topat amb una *tercera qüestió*, que transcendeix el pla lògic i constitueix el *genuí problema de la identitat*. Una allau de preguntes s'acumulen al seu voltant. Els més grans pensadors han intentat donar-hi resposta i han produït un ampli ventall de teories que òbviament no podem aturar-nos a comentar. Si ho féssim, no podríem defugir referir-nos a les dificultats que planteja la *naturallesa òntica de la relació d'identitat*: és un ens de raó, sense més realitat que ser pensada?,

3. La proposició de Wittgenstein abans esmentada incorre en aquesta confusió, ja que *si que té sentit* dir que *dos* termes singulars desiguals denoten la mateixa cosa, per bé que l'enunciat '*a = a*' sigui, per trivial, superflu.

és un mode, un accident, una propietat de cada ens (i arriba així a la I_3), ja que la identitat s'estableix de l'objecte amb si mateix?, és una relació substancial, substancialitzant? Igualment no podríem eludir les disputes sobre el *principi d'individuació*: en els ens existents, com ara els aquí presents, com podem assegurar que som qui érem?, n'hi ha prou amb denominacions extrínseques com l'espai, el temps, o en calen d'intrínseques?, per a la identitat dels agregats, quina funció tenen l'organització, la continuïtat física, la finalitat, la transfiguració?, per a la identitat personal, quin paper hi tenen la memòria i la consciència?

Em ficaria en un bon embolic si volgués determinar la *realitat de la relació d'identitat* i de les *condicions* sota les quals els diferents ens són ells mateixos o deixen de ser-ho. Tampoc no ens cal. De moment, el sol fet d'haver reconegut el problema de la identitat, d'haver-ne detectat les *dues vessants* i d'haver llistat algunes de les intricades qüestions que li són connexes ja representa un progrés. Si més no ara disposem d'una contextualització filosòfica que podem fer servir més avall. També hem vist que no és possible tenir una idea clara de la I_1 sense recórrer un camí sinuós, i que la idea, sigui quina sigui, dependrà d'una posició metafísica que no tothom ha de compartir. Per tant, el terme I_1 no sols és vague quant al significat, sinó també quant a l'ús. La complexitat sobreafegida corrobora la tesi que sostinc.

1.2. *Identitat*₂

Les preguntes per a la I_2 són clarament discernibles. Si hom demana per la *identitat* de l'assassí de J. F. Kennedy, és probable que vulgui informar-se sobre el subjecte de l'enunciat que expressa el fet que algú va ser l'autor de l'homicidi. La pregunta fa referència a la I_2 i té la forma: *quin x (de la classe X) és igual a $F(x)$?* Aleshores es tracta d'una *equació* que, segons el valor assignat a la x —*L. H. Oswald*, per exemple—, donarà lloc a una resposta que serà veritable o falsa. En canvi, si preguntem per la identitat d'Oswald, o si l'adult acusat de l'atemptat és idèntic al nen quan va complir deu anys, la informació requerida és d'una altra mena. Cap d'ambdues qüestions no es pot reduir a una equació. La *res incognita* ja no és una x el valor de la qual desconeixem. En la primera quelcom haurà suscitat el desig de saber *com* és el personatge, què en defineix la personalitat, la seva I_3 , per bé que tinguem una vaga idea de la vaguetat tant de la pregunta com de la possible resposta. En la segona la indagació agafa un caràcter altament especulatiu i, en el context de la I_1 , pretén esbrinar quines són les condicions que fan del nen i l'adult la mateixa persona.

1.3. Identitat₃

Dues vegades l'anàlisi ens ha posat en contacte amb la misteriosa *propietat de l'ésser humà* de mantenir constantment la pròpia personalitat. Això permet establir la relació que hi ha entre la I₃ i les altres dues classes d'identitat. Respecte a la I₁, n'és un cas particular, ja que és *una* resposta a la pregunta per la naturalesa òntica de la identitat restringida a les persones. Respecte a la I₂, la diferència es fa evident amb la pregunta *quin x és igual a F(x)?*: mentre que la cosa interrogada per la I₂, és la variable individual x els valors de la qual són ens concrets designats per termes singulars concrets, en la I₃ la interrogació apunta a la F, a un caràcter designat per un terme singular abstracte.

Tanmateix, encara no discernim la presumpta propietat que la I₃ denota, el principi d'invariància de la «personalitat» de l'ésser humà. Les nocions de *substància, esperit, mónada, ànima, jo, força o essència* temo que poca llum aportarien dins un context col·loquial. Fins i tot en camps especialitzats la qüestió és summament abstrusa. No és en va que es correspon amb l'espinós *problema de la identitat personal*. Els grans temes de la responsabilitat, la immortalitat i el lliure albir hi estan implicats i, òbviament, la filosofia, l'ètica i la religió.

Hi ha més disciplines que tracten del problema: el dret, la psicologia, la ciència cognitiva; àdhuc la física i, és clar, la ciència-ficció. El cinema i la literatura han relatat històries colpidores, protagonitzades per homes llop, vampirs, zombis, fantasmes i altres, que si fossin reals capgirarien tots els esquemes i teories de la identitat.⁴ A la vida real, però, ningú no té motiu per amoïnar-se: no són més que pures elucubracions, fantasies, de la mateixa manera que per molts ho serien doctrines pertanyents al món de les hipòtesis filosòfiques, com ara la transmigració de les ànimes. Ara bé, casos de somnàmbuls homicides i desdoblament de la personalitat sí que són verídics i tenen conseqüències pràctiques d'ordre legal (vegeu W. Seager, *Theories of consciousness*, Londres, Routledge, 1999). I no s'acaba aquí: des de l'àmbit de la Intel·ligència Artificial es preveu l'«equivalència humana» entre l'ordinador i l'ésser humà abans de l'any 2030. L'anunci ha motivat l'interès dels juristes per una qüestió que fa poc no hauríem dubtat de catalogar com una mera especulació: *els robots podran tenir responsabilitats o drets legals?* Quan la qüestió es debati, necessàriament s'haurà d'encarar el problema de la identitat personal. R. Penrose (*Shadows of the mind*, Nova York, Oxford University Press, 1994) ho expressa amb les paraules següents: «La qüestió legal de la “responsabilitat” sembla implicar que

4. La pel·lícula *Dark city* d'Alex Proyas (1998) serviria per organitzar una sessió de cinefòrum respecte a aquest punt: s'hi narren les peripècies de John Murdock per escapar de l'assetjament dels *homes ocults*, que cerquen allò que constitueix la identitat humana i volen imprimir-hi els records col·lectius, l'única classe de records que tenen.

hi ha realment dins de cadascun de nosaltres algun tipus de “jo” independent, amb les seves *pròpies* responsabilitats, les accions del qual *no* són atribuïbles a herència, ambient o atzar. Si això és alguna cosa més que una mera conveniència del llenguatge que parlem [...] aleshores ha d’haver-hi algun ingredient absent en la nostra comprensió física actual. El descobriment d’un ingredient d’aquesta classe alteraria de manera profunda la nostra perspectiva científica.»

Ara per ara aquest ingredient no s’ha descobert. El mateix Penrose es resigna a no respondre a «qüestions tan profundes». Tot i que confia a poder-hi obrir una escaleta, la veritat és que *la propietat que fa que jo sigui sent jo* segueix sent un misteri.

1.4. *Identitat₄*

La I_4 (conjunt de característiques que fan que una persona o una comunitat sigui ella mateixa) es distingeix de la I_3 perquè admet una *pluralitat* de trets i transcendeix el pla personal. Es podria confondre amb la I_2 si prenguéssim les característiques com a elements identificatius de la persona incògnita x . La comparació no va més enllà i el supòsit que la basa no sembla respondre al sentit que es vol assignar a la I_4 , on les característiques fan pensar en *atributs essencials* abans que en *modes* o *accidents*. És a dir, apunten a les condicions alludides quan comentàvem la I_1 , el desconeixement de les quals obria les portes al *problema de la identitat*. Torquem així al punt de partida.

Hem tancat el cercle. Amb la I_4 retrobem una de les dues vessants del problema esmentat: sota quines condicions els ens són els mateixos o deixen de ser-ho? L’altra, la naturalesa òptica de la relació d’identitat, sembla quedar exclosa. O potser no és així i resulta que no hi ha altra realitat que la d’un conjunt del qual abans havíem preguntat quins són els elements, qui i com els determina, si és únic o no, si és finit o infinit, si a més de persones i comunitats és predicable d’objectes?

En la filosofia trobaríem respostes per a tots els gustos. Segons G. W. Leibniz, el principi d’individuació és la noció completa de la substància individual, i aquesta ha d’incloure absolutament tots els seus predicats. El conjunt aquí seria infinit. J. Locke només demanava el temps i el lloc per singularitzar. D. Hume, al final del capítol que tracta de la identitat a *A treatise of human nature*, conclou: «All the nice and subtle questions concerning personal identity can never possibly be decided, and are to be regarded rather as grammatical than as philosophical difficulties.» I no acabariem.

De la filosofia passem a la literatura. El llibre testimonial *Les identités meurtrières* (1998; traducció castellana: *Identidades asesinas*, Madrid, Alianza, 1999) d’Amin Maalouf aporta dades per a la reflexió. L’autor, nascut al Líban l’any 1949, país que va deixar l’any 1976 per instal·lar-se a França, en el primer paràgraf explica que totes les vegades que li pregunten si se sent «més francès» o «més libanès»

respon el mateix: «Totes dues coses!» I hi afegeix: «Allò que fa que jo sigui jo, i no un altre, és aquest estar als llindars de dos països, de dos o tres idiomes, de diverses tradicions culturals. És això precisament el que defineix la meva identitat. [...] La meitat francès i la meitat libanès aleshores? De cap manera! La identitat no és feta de compartiments, no es divideix en meitats, ni en terços o en zones estanques. I no és que tingui unes quantes identitats: només en tinc una, producte de tots els elements que l'han configurat mitjançant un dosatge singular que mai no és el mateix en dues persones.»

La identitat en la diversitat, la unitat en la varietat, en la multiplicitat. La I_3 en la I_4 . Leibniz? No podem estendre'ns-hi més. Sense negar que les preguntes anteriors tenen una resposta, atès que no és fàcil determinar-la, si ho fem, no tothom hi convindrà; i, com que, com diu Hume, és possible que les qüestions siguin indecidibles, la conclusió que en trec és que la I_4 és una noció fosca i imprecisa a la vegada. I això sense haver ultrapassat el nivell individual.

* * *

Després de la segona repassada, moltes qüestions resten obertes. El sol intent de tancar-les ens allunyaria de l'objectiu de la conferència. Fins ara només he pretès justificar que l'entesa esdevé difícil quan el discurs versa sobre la identitat. Espero haver dissipat els dubtes sobre aquest punt i que pararem compte a l'ensenyament que ha rebut Amin Maalouf de la seva vida d'escriptor: «[...] a desconfiar de les paraules. Les que semblen més clares solen ser les més traïdores. Un d'aquests falsos amics és precisament "identitat". Tots creiem que sabem què significa aquest mot i seguim fiant-nos-en fins i tot quan, insidiosament, comença a significar el contrari.»

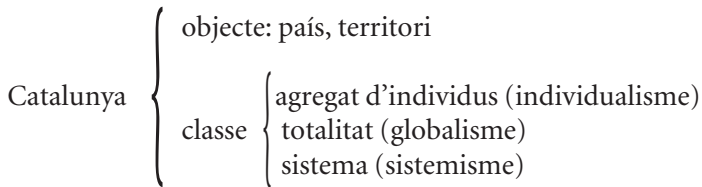
2. LA IDENTITAT COL·LECTIVA

No podíem tractar de la IC sense una mínima contextualització lèxica i filosòfica. Ja estem en disposició de fer-ho. Abans, però, encara hem de fer un parell d'observacions.

En primer lloc, unes precisions semàntiques addicionals. El mot *collectiva* és un adjectiu que juntament amb el terme singular abstracte *identitat* forma el terme singular abstracte compost *IC*, que restringeix l'entitat abstracta *identitat* a conjunts o classes. La referència a una classe es pot fer mitjançant un terme general (predicat) que denoti cadascun dels seus elements, o el terme singular que l'anomena. Així és IC tant la identitat del barcelonista (dels barcelonistes) com la identitat del F. C. Barcelona, nom amb el qual designem la classe els elements de la qual són els aficionats al Barça, sense entrar a considerar si el conjunt és ben definit o no.

Cal no confondre un ens concret amb una classe. El terme *Catalunya*, per exemple, s'usa per designar coses diferents: d'una banda, un país o territori, ens concret com pot ser-ho una persona, un arbre o una muntanya; de l'altra, una societat, un conjunt d'individus. Per tant, l'expressió *identitat de Catalunya* és ambigua. *Només el segon cas es refereix a la IC.*

Fins i tot després de feta aquesta precisió, hi segueix havent motiu de confusió, ja que tota societat, en particular la humana, es pot interpretar de tres maneres diferents segons l'enfocament que s'adopti: *individualista*, *globalista* o *sistèmic* (M. Bunge, *Epistemologia*, capítol 12, 1980). La idea de la IC difereix en funció de si hom creu que la societat és només un conjunt d'individus (com qualsevol altra totalitat), o una totalitat amb una entitat real que ultrapassa les seves components, o bé un sistema d'individus interrelacionats. Cal distingir, doncs, les quatre interpretacions possibles d'un nom com, posem per cas, *Catalunya*. Esquemàticament:

La segona observació té a veure amb el caràcter d'aquesta secció. Atès que la noció d'IC és inclosa dins la d'identitat, no haig d'insistir a assenyalar-ne una vaguetat que, per una altra part, les consideracions anteriors no fan més que reforçar. Si, a més, tenim present que la majoria de les frases recollides més amunt s'hi refereixen, implícitament o explícita, el garbuix està més que garantit.

Això no obstant, cal ser prudent. Les persones que han escrit o pronunciat aquelles frases són instruïdes i dono per suposat que també «han après a desconfiar de les paraules». Imagino el desacord dels uns i la recança dels altres amb l'anàlisi efectuada, amb els arguments adduïts, amb la tesi defensada. Ni m'he cregut que gent competent i de renom merescut desvarieja quan toca el tema de la identitat, ni proposo deixar de parlar-ne.

Em prenc molt seriosament el desacord i la recança alhora. Per regla general, les declaracions sobre la identitat són incomprensibles; però amb això no vull dir que no tinguin sentit o no se'ls n'hagi volgut donar un. No proposo que deixem de parlar d'IC, sinó que ho fem amb propietat. Fa poc, l'historiador J. Tusell explicava que va introduir la paraula *angoixa* en el títol del seu llibre *España, una angustia nacional* perquè veia «pura angoixa per no saber a quina identitat pertany un o per repudiar la de l'altre» (*La Vanguardia*, 20 juny 1999). Tinc molt present l'advertiment de B. Pascal: el cor té raons que la raó no coneix. Com sigui que sobre la IC es fan afirmacions i se'n treuen conseqüències que afecten actuacions personals, el

cor segur que hi té alguna cosa a dir. No basta, doncs, de fer d'enderrocador. Cal veure si darrere la superfluïtat o la vaguetat s'amaga una realitat que hom intueix i vol expressar, però que no s'acaba d'aprehendre. Per tant, si l'anàlisi realitzada ha produït runam, convé cercar-hi vestigis d'aquella realitat.

Fetes les observacions, tornem-hi. Ja no caldrà considerar totes les accepcions. En podem descartar dues: la I_3 perquè, com que es predica només de l'ésser humà, és incompatible amb la IC; la I_2 perquè, si ens hi paréssim, hauríem de repetir-nos sense aportar-hi nous elements d'interès.

* * *

Haurem de veure com afecta la I_1 el fet que les denotacions O_1 i O_2 dels termes a i b intervinents en la relació $a = b$ siguin classes, la qual cosa requereix una breu consideració de clara influència leibniziana sobre la unitat i la classificació dels éssers.

El principi de la convertibilitat entre l'ens i l'un (*ens et unum convertuntur*) implica que, si no hi ha una veritable unitat, tampoc no hi pot haver un veritable ens, i sense un veritable ens no hi pot haver, *en rigor*, ni individuació ni I_1 .

L'enunciat «l'ordinador que he fet servir per escriure aquesta frase és el que vaig comprar fa quatre anys» és vertader si el fet que descriu és real. L'ordinador és el mateix? Avui dia el disc dur té més memòria, però deixem-ho estar. Encara que no hi hagués fet cap canvi, seria el mateix? Les seves components han sofert alteracions, triga a encendre's, la disquetera s'encalla... No puc dir que és el mateix; en tot cas, semblant.

Igualment pel que fa als agregats. Sense un principi d'unitat, d'individuació, no hi ha un veritable ésser i , per tant, O_1 no pot ser idèntic a ell; no hi ha I_1 , sinó semblança. La identitat, com la unitat, és aparent. Detectem l'error: hom creu entendre en què consisteix la identitat individual i , a partir de considerar l'agregat com a unitat, sense fonament ontològic, li assigna també una IC, amb què s'incorre en una extrapolació inadmissible.

La lògica del raonament porta a concloure que les classes mancades d'una veritable unitat no poden tenir identitat. Es comprèn que, segons quina concepció s'adopti, la IC sigui ficció o no. Debats polítics sobre la IC no es poden entendre sense el rerefons filosòfic que els sustenta o, si més no, els envolta, per bé que calgui fer alguna cosa més que tenir present aquest rerefons. Si no ultrapassem els límits que ens imposa una ontologia rudimentària, ens veurem menats a optar entre dues doctrines inconciliables i igualment insatisfactòries: l'una perquè és insuficient del moment que no considera els graus de complexitat en els agregats, l'altra perquè necessita un principi d'individuació la determinació del qual endinsa en una discussió metafísica irresoluble. Llavors la dicotomia dels éssers esdevindrà esterilitzadora i la nostra reflexió haurà entrat en una via morta. Sortim-ne, doncs.

Tinc una doble certesa moral: no m'han canviat l'ordinador i la seva «unitat» difereix de la d'un grapat de sorra, un collar de perles, un ramat d'ovelles, una munió de gent, un eixam d'abelles, un ecosistema, una societat o un organisme. La primera de les certes, basada en l'evidència, m'indueix a admetre l'existència d'una certa mena d'«identitat», la qual, tot i ser metafísicament discutible, m'assegura més enllà de qualsevol semblança que l'ordinador no ha estat substituït per un altre. La segona certesa m'emmena a prendre en consideració una escala d'éssers compostos amb ordres de complexitat creixent, ordres que es correspondrien amb graus d'unitat accidental.

El punt de vista sistèmic és compatible amb aquesta visió: hi ha conjunts d'individus que no són ni mers agregats ni ens supraindividuals, sinó sistemes amb dues classes de propietats: *emergents*, que no es poden definir o explicar només en termes de les propietats dels components del sistema, i *resultants* o *integrals*, que també posseeixen alguns d'aquests components.

Concebre les classes d'individus com a sistemes comporta l'ús de nocions properes a la biologia com *organització*, *emergència*, *estructura*, *adaptació*, *informació*, etcètera, fet que no implica que la diferència conceptual i metodològica amb l'organicisme sigui insalvable. Aquest punt no és pertinent analitzar-lo aquí. Sí que és adient comprovar de quina manera la jerarquització dels éssers i l'enfocament sistèmic poden ajudar-nos a sortir de la via morta.

Vam dir que la I_1 , com la veritat, no admet graus. En canvi, podem considerar *graus de proximitat a la I_1* , igual que els *graus de proximitat a la veritat*, que donen una resposta conceptual al fet que no tots els enunciats falsos estan igualment «allunyats» de la veritat. Per tal de transcendir la pura intuïció, la noció de *proximitat a la identitat* demana una mètrica o distància per mesurar-la i la prèvia definició d'una relació de semblança. El grau de proximitat, que correspondria al grau d'unitat accidental, seria màxim (u) només en els organismes, mínim (zero) en els purs agregats. Entremig, qualsevol valor representa el «grau d'entitat». No veig que una *concepció gradualista* de la identitat pugui tenir una interpretació sòlida diferent.

Desconec si s'ha abordat la definició d'una mètrica com la que proposo. La seva sola consideració enllumena molts usos de la paraula *identitat*, en els quals la foscor és la nota dominant, per exemple com a complement directe dels verbs *reforçar* i *potenciar*. Fóra interessant mesurar el grau de proximitat a la identitat d'una societat concebuda com un sistema complex que aprèn, recorda i s'adapta. Caldria una *societat referencial* tipus de la mateixa manera que la proximitat a la veritat d'un enunciat té com a referència el fet que denota.

La noció de *fractal* és idònia per a un tal fi. Com a suggeriment proposo la *societat màximament fractal*, de parts amb propietats semblants a la de l'estructura global, característica que ens dispensa de parlar d'ànimes i d'esperits i mostra clarament que la IC no és determinada per l'espai i pel temps, sinó per l'organització

i la finalitat. El grau de proximitat a la identitat forniria un indicador valuós per estudiar l'evolució d'una societat concreta i analitzar, posem per cas, els efectes dels processos migratoris sobre la «identitat» d'un poble. Historiadors i sociòlegs determinarien si una nació està més o menys allunyada de la societat màximament fractal ara que fa n anys. La corba de graus de proximitat podria oferir resultats sorprenents, oscil·lacions, revolts, tendències insospitades. A partir d'un cert llindar, el grau de proximitat a la identitat serviria per definir el grau de «consciència col·lectiva», la qual, en paraules de T. X. Thuan (*Le chaos et l'harmonie. La fabrication du réel*, París, Fayard, 1998), «resulta de l'experiència de la societat en el seu conjunt [...], està en l'origen de la religió, de la cultura i afaiçona les obres artístiques, literàries, científiques, les institucions socials i polítiques». La *proximitat a la identitat* pot, sense caure en l'organicisme, modelitzar perfectament el fet que la consciència d'un ésser vivent individual, amb independència del nom que adopti, no constitueix el vèrtex de la piràmide de l'organització i la complexitat de la Natura. Tinc per cert que la majoria de polèmiques sobre la identitat deixarien de ser un diàleg de sords si s'emmarquessin dins un esquema conceptual semblant al que acabo d'exposar.

Un tractament alternatiu, compatible i fins i tot complementari concorda amb l'enfocament de W. O. Quine (*Word & object*, 1960), basat en una concepció del temps que li atorga un tractament igual al de l'espai i en una ontologia del món espaciotemporal de quatre dimensions on els objectes físics no han de distingir-se dels esdeveniments ni dels processos en el sentit concret del terme. Des d'aquest punt de vista, la qüestió de la identitat agafa un altre caràcter. De l'ordinador que vaig comprar fa quatre anys en tinc ara una idea diferent perquè el considero com un procés, en el seu esdevenir, dinàmicament i no estàtica. Per tant, el pas del temps no ha d'afectar la seva identitat, com tampoc no ho fa l'espai que ocupa.

Quine (*Word & object*, 1960) aplica aquest enfocament per resoldre el problema heraclitià de la impossibilitat de banyar-se dues vegades en un mateix riu i també les perplexitats de la identitat personal: «no hi ha cap raó per la qual el meu primer i cinquè decennis no hagin de comptar, com el meu cap i els meus peus, com a parts del mateix home, per poc semblants que siguin. No hi ha cap necessitat que existeixi un nucli immutable per fer de mi el mateix home en els dos decennis, de la mateixa manera que no hi ha necessitat de cap qualitat estructural quiniana comuna al protoplasma del meu cap i dels meus peus, *encara que ambdues coses siguin possibles*».

Les darreres paraules expliquen que abans hagi dit que aquest enfocament és compatible amb l'anterior i complementari. Quine eludeix la qüestió cabdal: què fa que l'ordinador sigui el mateix, que jo sigui el mateix? A més, trobo discutible l'ontologia dels temps que fa servir Quine. En tot cas, com que ara per ara no ho veig clar, no continuaré per aquest camí.

Sigui $C = \{c_1, c_2, \dots, c_n\}$ el conjunt de característiques que fan que una comunitat sigui ella mateixa. C defineix la I_4 en la vessant colectiva; els elements c_i són els *signes d'identitat*, expressió que fora d'aquest context no té cap sentit.

Els signes d'identitat no els *hauríem* de confondre ni amb la *identitat*, com sovint es fa, ni amb els *signes d'identificació*, el conjunt dels quals representarem per S i que s'associen a la I_2 . Alguns trets distintius de l'ordinador em permeten *identificar-lo*, basen la meua certesa que és el mateix que vaig comprar fa uns quants anys; però no per això són signes d'identitat. Aquests, com molt bé recull la definició lexical, *fan* que una cosa sigui ella mateixa, confereixen *identitat* i, de resultes d'això, també fan possible la identificació. El conjunt C és inclòs en S .

El problema és com determinar c_i . De segur convindrem que les muntanyes de la Mola, del Pedraforca i de Montserrat són signes d'identificació de Catalunya. És més dubtós si totes tres muntanyes són signes d'identitat i en el mateix grau. Així com la paraula *muntanya* és indeterminada perquè hi ha casos en què no sabem si un accident geogràfic és turó o muntanya, igualment l'expressió *signe d'identitat* és «indeterminada» perquè algunes vegades no sabem si un signe d'identificació és d'identitat o no. El predicat *signe d'identitat (relatiu a un ens)* és imprecís. En termes lògics diríem que és no fregeà, ja que no puc dividir S en dos subconjunts, C i $\neg C$, que separin els signes que inequívocament són d'identitat dels que no.

Els exemples de l'ordinador i Catalunya els he pres en qualitat d'ens individuals, tot i que també haurien pogut ser conceptuats com a agregats. Val a dir el mateix tractant-se de persones. Tot seguit passaré al pla col·lectiu i examinaré el cas paradigmàtic de la identitat de Catalunya, és a dir, de la societat catalana, dels catalans.

La primera cosa que trobem és que el conjunt de signes d'identificació del poble català, S_C , és tan imprecís com pot ser-ho el conjunt dels signes d'identitat C_C . Podem provar de fer una llista dels elements de S_C : l'idioma català, l'idioma castellà, el dret, la religió, l'ètnia, l'estalvi, la raça, els jocs, la barretina, les tradicions, la «Feria de Sant Adrià», la literatura en català, la literatura en castellà, l'arquitectura, la sardana, la música rock, les seques amb botifarra, la gastronomia, el gaspatxo, el pactisme, el sentiment... S_C és vague no perquè és indeterminat, sinó perquè és indefinit: no sabem quins són els seus límits i quan els ultrapassem, de la mateixa manera que no sabem quan transcendim els límits d'una muntanya i entrem a la vall.

La indefinició no representa un entrebanc greu. No fóra difícil precisar un conjunt maximal de signes d'identificació acceptat inequívocament per tothom. Donem-lo per fet. El conjunt l'hauríem de referir a una època determinada, ja que la seva composició és dinàmica. El F. C. Barcelona és avui un signe d'identificació de Catalunya i fa cents anys no ho era. A cada època correspondrà, doncs, un conjunt S_{C_e} . El dinamisme de S_C es pot traslladar al conjunt C_C encara que no necessà-

riament. Són possibles la hipòtesi de la invariància i la contrària ensems. L'autèntic problema és com determinar C_C , quins signes d'identificació són d'identitat i quins no, si entre els elements de S_C hi ha graus de pertinença a C_C diferents d'u i zero, si els graus de pertinença canvien amb el temps; en definitiva, si C_C és o no convencional.

Si C_C tingués un únic element, seria $I_4 = I_3 = I_1$ i el discurs el podríem mantenir en un terreny filosòfic. Altrament no veig la manera d'evitar el caràcter convencional, i no arbitrari, i també plural de C_C . Aleshores la I_4 és una noció relativa, depèn de qui defineix C_C . Els uns defineixen un C_{C1} on no figuri cap altre idioma que el català; els altres, un C_{C2} que inclogui també el castellà. I així successivament.

El caràcter convencional de C_C afecta el conjunt Cat els elements del qual són els catalans. Qui és català? El qui pertany al conjunt Cat. Qui pertany a Cat? El qui viu i treballa a Catalunya. I qui hi acaba d'arribar o és nascut a Catalunya i viu fora? A més de viure i treballar, és català qui s'hi sent. I això què vol dir? Que fa seus els signes d'identitat de Catalunya, dels catalans. Ja hi som: quin és el conjunt que fixa aquests signes? Si tothom hi estigués d'acord, no hi hauria cap problema. La qüestió és que l'acord no existeix.

En aquest context prenen sentit les disputes sobre «la identitat plural de Catalunya o dels catalans», sobre si el $x\%$ se sent només català, o més català que espanyol, etc.; les referències a «les identitats múltiples i complexes que avui dia constitueixen els individus» (com si no hagués estat sempre així!). Context que, tinguem-ho present, no és el de la I_1 o la I_3 : *de la diversitat i del caràcter convencional de C_C no se'n poden treure conseqüències ontològiques sobre la identitat, l'entitat, la unitat, l'essència d'un poble o una nació*. Estarien fora de context, situació en què s'incorre quan molt sovint s'oblida que els termes singulars (noms) abstractes, a diferència dels concrets, no admeten plural a menys que modifiquin la seva significació (bellesa, belleses, personalitat, personalitats, amistat, amistats).

* * *

El caràcter convencional i relatiu del conjunt C comporta el seu possible control amb fins ideològics o polítics. Tractaré d'aquest punt des d'una perspectiva connexionista.

Recentment s'ha proposat una teoria de la identitat (personal) basada en el connexionisme i emprant el model de les xarxes neurals artificials (vegeu W. Seager, *Theories of consciousness*, capítol 2). Per la meua part, fa uns quants mesos que vaig considerar la idea d'utilitzar les xarxes anomenades ART (*Adaptive Resonance Theory*) per explicar per què uns col·lectius es divideixen, s'atomitzen, i uns altres es mantenen. Em penso que l'assumpte guarda una estreta relació amb el tema que ens ocupa.

Les xarxes ART es caracteritzen per la seva capacitat d'aprendre nous patrons sense oblidar els antics: practiquen un aprenentatge plàstic i estable alhora. S'apliquen a sistemes competitiu i pretenen «categoritzar» (*clusteritzar*) un conjunt de dades. S'han utilitzat per modelar, entre altres, processos biològics. Atès que són autoorganitzatives amb aprenentatge no supervisat, les categories les ha de crear la mateixa xarxa.

Tenim, doncs, entrades que s'han d'agrupar en categories i un sistema que procedeix a efectuar l'agrupació. L'ART consta de *dos subsistemes*: d'*atenció* i d'*orientació*. El primer incorpora *dues classes de memòria*: a *llarg termini*, que *reté* les informacions apreses, i a *curt termini*, que *recorda* aspectes més immediats. El segon detecta si la informació d'entrada pertany a una classe coneguda per la xarxa i, si és necessari, en crea de noves. Amb aquest fi calcula el *grau de semblança* «*sim*» entre la informació i el prototipus de cada categoria, l'emmagatzema en la memòria a llarg termini i el compara amb un valor ρ ($0 \leq \rho \leq 1$) anomenat *paràmetre de vigilància*.

Calen un parell d'observacions amb relació al procés descrit: *a*) el valor de ρ el determina l'usuari i influeix en el nombre de classes que estableix la xarxa: com més proper a u sigui, més es demana al sistema que discrimini, ja que es multiplica el nombre de classes (si $\rho = 1$ en una classe, només poden pertànyer a patrons exactament iguals); d'altra banda, si ρ tendeix a zero, el nombre de categories disminueix, ja que es relaxa la condició de pertinença a una classe o a una altra; *b*) si per a un patró d'entrada és $\rho < sim$, el patró s'integra en la categoria amb la qual s'ha comparat. Aleshores la xarxa ajusta la memòria a llarg termini per adaptar el prototipus d'aquesta categoria incorporant alguna de les característiques del patró d'entrada. Com sigui que la xarxa mostra una gran sensibilitat davant el soroll o la distorsió, això pot ocasionar una degradació gradual dels prototipus corresponents. Resumint: l'usuari pot *controlar* el nombre de categories en què es distribueixen els patrons d'entrada, pot inclinar-se vers la integració o vers l'esmicolament. Segons com ho faci, però, s'esdevindrà una *degradació* progressiva en els prototipus originals.

Vegem ara de quina manera es relacionen les xarxes ART amb la IC. Sigui C_e un conjunt que defineix la I_4 d'una nació de X en una època e , acceptat no importa ni des de quan ni si inicialment fou admès de bon grat o no. C_e agrupa els habitants de X en una categoria, el X-ans. L'adaptació dels forasters que han decidit romandre al país s'ha fet sense haver de modificar C_e ; qui no s'hi ha volgut integrar resta aïllat i no altera C_e . En un època e' té lloc un procés d'immigració intens, de grups amb formes de cultura i d'organització social pròpies. L'estabilitat de C_e trontolla, la identitat de X perilla. *Què hem de fer?*

A National identity in the democratic multi-cultural state (1996) J. Rex llista les polítiques alternatives que un estat pot adoptar respecte a aquests grups: *a*) expul-

sar-los o atacar-los; *b*) acceptar-los com a residents temporals sense drets polítics; *c*) acceptar-los, però demanant alhora que abandonin les seves organitzacions i cultures; *d*) procurar integrar-los en una societat que a si mateixa es veu com a multicultural. La primera opció la proposen els partits de l'extrema dreta, Alemanya aplica la segona, França es decanta a la tercera i el nord d'Europa a la quarta. Si convenim a considerar que la societat és un sistema adaptatiu i autoorganitzatiu, les opcions *c*) i *d*) es poden interpretar tenint en compte el model de les xarxes ART: respondrien a l'elecció d'un valor de ρ proper a u i zero respectivament. En aquest ordre d'idees cal situar l'afirmació que la identitat és controlable: ρ pertany al sistema, però s'introdueix des de fora. És un paràmetre de control que condiona la manera com els individus s'agrupen. Qui determina el seu valor controla les polítiques a seguir mitjançant les lleis bàsicament, utilitzant-les com a regles tecnològiques.

3. A MANERA DE CONCLUSIÓ

Hi ha un doble fenomen, la immigració i la internacionalització, que els pobles perceben com una amenaça d'alguna cosa que senten com a pròpia i que es coneix amb el nom de *identitat nacional*. El qui nega que la realitat d'aquesta cosa transcendeix el pla de la intersubjectivitat individual es veu en greus dificultats quan vol explicar tragèdies amb arrels tan profundes com la de Kosovo. Són fenòmens antics. Simultàniament o bé separatament molts pobles els han experimentat en diferents èpoques de la seva història. Segons les circumstàncies, n'hi ha hagut uns que s'hi han adaptat; uns altres que no han *sabut* o no han *volgut fer-ho* més tard o més d'hora han estat arrossegats al conflicte.

Actualment els processos migratoris i d'integració s'han fet més intensos. A més, ha aparegut la *mundialització*, que comporta haver d'acceptar institucions econòmiques i jurídiques supranacionals i contribueix encara més a l'aflorent d'una crisi generalitzada d'identitat. Estats d'Europa occidental i d'Amèrica del Nord, on fa uns trenta anys gairebé no es parlava d'identitat nacional, estan amoïnats, han apercebut que tenen un problema arduós i cerquen solucions. Uns altres països, les *nacions sense estat*, ja se n'havien preocupat des de temps llunyans perquè, a més dels processos esmentats, havien hagut de fer front a l'*expansionisme* de nacions veïnes i l'*imperialisme*, i eren completament naturals el desenvolupament i l'assentament en el seu si d'una cultura de resistència a les forces que amenaçaven la identitat nacional. Aquesta cultura se sol adscriure ideològicament al nacionalisme i políticament als partits nacionalistes o independentistes. Seria un error, però, pensar que el seu espai d'implantació i de vivència es redueix als àmbits que representen la ideologia i els partits a què hem alludit. La biunivocitat no respon a la realitat: els fets demostren que el sentiment d'identitat nacional i de resistència

és present, manifestament o latent, pertot arreu, inserit en els plecs més recòndits de l'esperit de la gent.

No és aliè a la naturalesa humana l'intent de utilitzar les idees i els sentiments al servei d'interessos particulars. Els *poders fàctics* procuren que dins de les institucions hi hagi qui pressioni en aquest sentit. Si aterrem en el camp de la política, no ens ha d'estranyar veure com els partits practiquen aquesta instrumentalització, sobretot de les idees i dels sentiments que diuen representar. De la IC no se'n fa una excepció.

El caràcter convencional i relatiu de C comporta la seva possible utilització ideològica i política. Al final són els grups socials, econòmics o religiosos dominants els que acaben decidint o imposant quins signes són d'identitat i quins no. Els signes d'identitat passen de ser propietats emergents a ser elements normatius i prescriptius. Ha estat, és i serà així. No ens hem d'esquinçar les vestidures, cap institució no és perfecta. Per una altra part, els partits amb vocació de govern han de procurar conciliar una amalgama d'interessos diversos i no poden supeditar l'acció a un únic disseny. Ara bé, una cosa és instrumentalitzar la IC des del respecte a la noció que se'n té i una altra de ben diferent és manipular-la, distorsionar-la, rebregar-la, sigui des de la ignorància o a gratcient. El grau de comprensió i d'indulgència no pot ser el mateix en ambdós casos.

La defensa i l'enfortiment de la identitat nacional de Catalunya, país que no disposa de la potestat política pròpia dels estats, requereixen actuar conjuntament, almenys, sobre cinc factors interdependents que l'afecten: *a)* les manipulacions i els maltractaments, vinguin d'on vinguin; *b)* la immigració, *c)* la mundialització, *d)* l'estatus de Catalunya en el marc espanyol i europeu, i *e)* la confusió conceptual.

Per tal de projectar una acció política capaç de superar els esculls que ineludiblement plantejarà el dilema que mostren les xarxes ART entre *crisi* i *decadència*, fóra convenient redactar un *Llibre blanc sobre la identitat catalana* que comprengués una anàlisi fina dels factors esmentats. En tot cas, hauria de començar per l'últim, perquè tota la resta en depèn.⁵ Perquè, si la interpretació resulta molt complicada, la raó queda indefensa, és desplaçada pel sentiment, i aleshores és millor no parlar d'identitat o, en tot cas, fer-ho amb molta cura.

Penso sobretot en el camp de la política, on l'instint és sempre prest per erigir-se en principi d'acció dominant i la IC es converteix en una noció potencialment funesta, especialment quan hom la utilitza demagògicament per esperonar fanatismes que poden provocar fòbies incontrolades.

5. Amin Maalouf diu: «En l'època de la mundialització, amb aquest procés accelerat, vertiginós, d'amalgama, de barreja, que ens envolta a tots, és necessari —i urgent!— elaborar una nova concepció de la identitat.» Allunyant-me d'algunes *revisions postmodernes de la identitat*, potser més que en una nova concepció cal aprofundir en l'antiga.

En definitiva, caldrà treballar plegats a fi que Catalunya tingui un grau de proximitat a la I_1 prou alt; és a dir, tingui prou cohesió, convivència, *identitat*, per complexa que sigui, sense guetos educatius ni de cap altra mena, per poder arribar a compartir una I_4 , també per complexa que sigui, acceptada per tothom.

Això últim, tot i ser ara per ara un desideràtum, assenyala un camí que, si s'hi transita amb rigor, sense caure en el parany de discussions fútils i rigideses obstaculitzadores, podrà conduir al desplegament i l'autoafirmació de la consciència col·lectiva catalana.

Dades estadístiques de la recerca

DAVID CEBALLOS HORNERO

Investigació en Anàlisi Financera i de la Incertesa, Universitat de Barcelona

Les dades que es van recollir per fer l'anàlisi quantitativa i connexionista durant els projectes EICC i APSIC, que s'ha comentat en l'epígraf corresponent d'aquest volum a tall de memòria de la recerca, es poden estructurar en dos apartats segons la metodologia i l'evolució de producció i tractament de la informació.

1. DETECCIÓ DELS SIGNES D'IDENTITAT CATALANS

En primer lloc, es va encarregar a GABISE un informe sociològic amb l'objectiu de fer un estudi d'opinió qualitatiu, que es va dur a terme a principis d'octubre del 2005, amb la finalitat de conèixer quins són els trets i els signes d'identitat catalans perquè ajudi a l'elaboració posterior del qüestionari de la segona fase quantitativa.

La metodologia emprada pretenia contribuir als conceptes i als significats associats a la identitat catalana i fer-los una mica de llum per poder continuar *a posteriori* amb una fase quantitativa, més extensa i amb més representació poblacional. Concretament, s'hi va desenvolupar una metodologia qualitativa que permet aprofundir en les actituds, les vivències i els comportaments dels individus. S'hi va aplicar la tècnica de la *reunió de grup* formada per vuit participants, la qual cosa ens permet reflectir els patrons de comportament que exerceixen una influència social i alhora recollir les experiències individuals.

Els resultats ordenats per qüestions que responen són els següents:

1.1. Què significa ser català?

Sense ànims simplificadors i amb la intenció de clarificar situacions de partida, observem que s'ocupen quatre posicions ben diferenciades que ens ajuden a entendre els significats de la catalanitat:

— *Sentir-se català*. Estimar Catalunya, ser d'aquí («nosaltres tots som d'aquí»).

— *Ser ciutadà de Catalunya*. Viure i treballar a Catalunya, integrar-se a Catalunya («yo me siento catalán y lo defiende a muerte si hace falta»).

— *No sentir-se català*. Sentir-se espanyol, no voler integrar-se com a català («a mí háblame en la lengua del imperio», «no t'oblidis que som espanyols»).

— *No conèixer la història / la cultura / les tradicions... de Catalunya* («viu a Catalunya però no coneix Catalunya, no s'integra a Catalunya»).

1.2. Quina és la percepció dels signes d'identitat que teníem abans?

Ser català en època franquista era...

— Una restricció solament permesa en l'àmbit familiar / un sentiment privat / no públic / no es podia explicitar («solament podíem parlar català a casa»).

— L'escola era en espanyol / no es podia ni llegir ni escriure en català («en època de Franco al col·legi solament parlaves i escrivies en espanyol»).

— Les festes i les tradicions catalanes es seguien en un nivell popular: festes majors amb gegants, capgrossos i nans / fer cagar el tió / *Els pastorets* / Sant Medir, etcètera («és que les festes populars tenien un rerefons polític», «les Comissions Obreres de Catalunya es van fundar a Sant Medir»).

— Manca de signes d'identitat perquè no es podien utilitzar («en la infància no hi havia senyeres», «gairebé no hi havia signes i només quedava la llengua»).

Ser català en l'època democràtica significava...

— Al principi es recorda com una necessitat de reivindicar / una explosió d'oportunitats per recuperar la catalanitat: manifestacions / cançó catalana de protesta / llibres en català / etc. («després de Franco tot el dia érem al carrer per protestar i per demanar qualsevol cosa»).

— Posteriorment hi ha una fase de normalització de la catalanitat en què la Generalitat posa ordre i dona suport a moviments / recorden els efectes de la TV3 / «Sóc la Norma» / anuncis que animaven a utilitzar millor el català / rock català («era una època viva», «hi havia moltes coses a fer»).

1.3. Quina és la percepció dels signes d'identitat actualment?

— Es refermen més les oposicions Catalunya contra Espanya.

— La percepció que els àmbits socials i econòmics estan en desequilibri comporta intoleràncies / reaccions d'impotència / certa angoixa / com si s'estigués trascorrent la realitat en què vivim.

— *Percepció local*. Refermar-se en el que és conegut / centrar-se en el que tenim / ser més catalans que mai («sento que som cada cop més catalans i això anirà a més»).

— *Percepció global*. Creença que està bé ser català, però que no és suficient / no n'hi ha prou / cal avançar i anar a més / obrir-se / saber altres idiomes / estudiar, viure i treballar en altres països («com més coneguis, millor»).

1.4. Quins són els signes d'identitat catalana?

En l'àmbit econòmic:

— Hom pensa que el *preu de l'habitatge és superior* a Catalunya respecte a la resta d'Espanya tant pel que fa a la compra com al lloguer («l'habitatge aquí és més car que en altres llocs»).

— Mencionen els *trets de caràcter* associats als catalans com a previsors / estalviadors / amb empenta / amb iniciativa per als negocis / seriosos / complidors / formals / responsables («sigui veritat o no, existeix aquesta idea dels catalans»).

— També creuen que les dues *escoles de negocis* més importants de tot Espanya es troben a Barcelona (ESADE i IESE) («un reflex que som emprenedors està en el fet que tenim les dues millors escoles de negocis»).

— Creença que a Catalunya existeix una *tradició associacionista* que ajuda a desenvolupar l'economia catalana («el català té capacitat d'associació», «capacitat de treballar plegats», «jo crec que sí que hi ha una tendència a agrupar-se»).

— Manifesten que *Catalunya té un cost de la vida més elevat que la resta d'Espanya* a causa que els sous són similars (concretament els funcionaris), però els preus dels productes i els serveis són més elevats («yo creo que los sueldos están igual, pero los precios están más altos aquí»).

— El tema dels *impostos genera una polèmica elevada, però no gira envers l'àmbit català*, sinó que és una queixa cap al Govern nacional («Ui! Els impostos val més que els deixem perquè en fan una gra massa i després vés a saber què en fan»).

— Els participants al grup de discussió *no saben identificar cap empresa catalana destacable*.

En l'àmbit jurídic són:

— Algunes vegades saben que el *règim econòmic matrimonial a Catalunya* és diferent perquè hi ha la separació de béns i no pas el règim de *gananciales* espanyol, encara que creguin que la gent ho sap quan s'hi troba, però no és un element popularitzat.

— Manifesten acceptació (els agrada sentir-se diferents) («quan et cases, fas separació de béns [...] però la gent se n'assabenta quan va a gestionar algun docu-

ment», «a Catalunya et cases i a cadascú el que és seu [...] cada cosa és del qui ho té al seu nom», «una dona de Saragossa no té independència, però a Catalunya sí»).

— A vegades es queixen que *no es troben productes etiquetats en català*, però la tendència és acceptar que aquestes qüestions van lligades a raons comercials i no culturals («jo no puc trobar pràcticament productes que estiguin etiquetats en la meua llengua i m'agradaria poder llegir les instruccions d'un medicament en la meua llengua, i el mateix al supermercat», «jo crec que en castellà n'hi ha prou [...] i, si ho fan, és perquè les empreses no es gastin els diners en una cosa que tots entenem encara que sigui en castellà», «si aquí no es pogués vendre si no estigues en català [...] es faria [...], però com que es permet que no es posi en català [...] en canvi, si m'ho haig de trobar en portuguès [...] jo ho entenc com un ultratge dels meus drets»).

En l'àmbit polític:

— Destaquen *Jordi Pujol* com el millor polític de Catalunya i d'Espanya en molt de temps («per mi el Jordi Pujol és i serà el millor polític que hem tingut des de fa molt de temps»).

— D'altra banda, també es menciona *Josep Tarradellas* com un símbol històric després del franquisme (el «Ja sóc aquí!» d'en Tarradellas forma part de la història»).

— També parlen de la institució de la *Generalitat de Catalunya* com un element propi i els més entesos estan orgullosos dels seus orígens en la societat medieval («la Generalitat ve de l'edat mitjana [...] està molt arrelada a la història del nostre país»).

— Creuen que els *trets de caràcter dels catalans políticament* es caracteritzen pel fet de ser dialogants i pacífics (en comparació dels bascos) i això perquè a Catalunya «no hi ha por» («durant la història, la presència dels catalans al Mediterrani ha estat molt més política que guerrera [...] molt més fenícia [...] encarada al comerç i no a la guerra»).

— Creuen que els *símbols polítics* han estat escassos perquè no els podíem manifestar («si un senyor sortia amb una bandera al Palau de la Música, es podia passar dos anys a la presó»).

— Així, doncs, a Catalunya els *esdeveniments culturals tenien un rerefons polític* que servien per encobrir reunions i manifestacions que políticament estaven prohibides, com ara les següents:

— *Comissions Obreres* es va fundar a Sant Medir.

— El *Barça* va ser una expressió política / tenia una funció substitutòria / per això el seu eslògan és «més que un club» («quan van inaugurar el Camp Nou i van tocar *La santa espina* i tothom es va posar dret [...] era impressionant»).

— El *Centre d'Escoltes de Catalunya*, que va néixer per plantar cara al franquisme.

— L'*Escola Industrial* del carrer d'Urgell perquè s'hi promovien canvis de la manera de treballar dels catalans.

En l'àmbit esportiu:

— El *Barça* reapareix com un fenomen cultural que expressa la catalanitat i el seu museu és el més visitat de tot Catalunya («els que se senten catalans són del Barça»).

— *Debaten sobre qui va sorgir abans, si el Reial Club Deportivo Espanyol o el Futbol Club Barcelona* sense gaire acord, ja que hi ha opinions contràries («jo de petita recordo que hi havia més gent de l'Espanyol», «fins que no van formar el Barça, la gent era de l'Espanyol», «el Barça es va crear abans, però et confons perquè el Camp Nou el van inaugurar el 1957», «i si el Barça va fer un Camp Nou és perquè ja tenia socis»).

En l'àmbit cultural:

— La *sardana* es considera una dansa que expressa el sentiment d'unió i solidaritat propi del tarannà català i que va tenir molta força en períodes de repressió, quan els esbarts dansaires, els aplecs i les ballades estaven carregats de simbologia, però creuen que és una tradició que actualment està en desús («la sardana ens servia per identificar-nos com a poble», «abans s'anava a la plaça de Sant Jaume a ballar sardanes perquè era substitutori o connotació política», «està passada de moda [...] ja cada cop es veu menys», «s'ha perdut popularment [...] però jo conec molta gent que està en esbarts dansaires i que va a ballar sardanes cada diumenge»).

— Els *castellers*, en canvi, es consideren un fenomen en alça / cada cop és més vigent a causa de l'espectacularitat d'aquesta manifestació / pel grau de risc que comporta / per la competitivitat entre les colles castelleres [...] s'ha convertit en una tradició que està de moda («els castellers estan de moda perquè són espectaculars»).

— Manifesten que els *mitjans de comunicació* (TV3 i el Canal 33) *dediquen espais molt diferents* a la sardana (diumenge al matí) o als castellers (diumenge al capvespre).

— La *bandera* o *senyera* amb les quatre barres vermelles s'associa a la tradició i hom creu que actualment la gent jove llueix la *bandera estelada* d'Esquerra Republicana perquè té un caràcter més reivindicatiu associat a l'independentisme («ara la gent jove porta l'estelada perquè la gent jove va cap al catalanisme radical», «abans ser subversiu era la senyera i ara és l'estelada [...] la de color blau»).

— El *ruc català* és un altre símbol emergent que s'ha posat de moda com a símbol de la catalanitat i en contra del brau espanyol, però hi ha persones que

se senten ofeses per aquesta comparació («ara s'han decidit pel ruc català [...] a mi m'agrada pel sentit de l'humor», «a mi no m'agrada, ho trobo com una rebequeria pel toro d'Espanya», «i altres van voler posar de moda el gat [...] per allò de CAT-gat»).

— *Sant Jordi* es considera una festa molt maca / el dia dels enamorats a Catalunya / el dia del llibre i la rosa / el patró de Catalunya / el patró dels escoltes, etcètera; i que se segueix multitudinàriament (malgrat que no és dia festiu).

— *Sant Joan* es considera una festa nocturna / la nit del foc i de la màgia / l'entrada al solstici d'estiu / una festa pagana que se celebra a tots els Països Catalans (Catalunya, Menorca, etc.).

— La *castanyada* és una festa popular molt activada des de l'escola perquè significa l'entrada a la tardor.

— La *calçotada* era una tradició de l'Alt Camp (Valls), però s'ha estès arreu de Catalunya / s'ha comercialitzat.

— L'*Onze de Setembre* com a Diada Nacional de Catalunya creuen que actualment és un dia de festa que la gent aprofita per no haver de treballar, però com si la seva simbologia catalanista s'anés perdent.

— *Correfocs-diables* es considera una tradició popular que continua arrelada a causa de la seva espectacularitat i del risc que comporta.

— El *Liceu* es considera un símbol de la catalanitat en els àmbits de la cultura, de l'art i de l'arquitectura («quan es va cremar [...] la gent plorava»).

— El *Palau de la Música Catalana* és un espai més proper al ciutadà, però menys estimat que el Liceu.

— La *Nova Cançó* és recordada per tothom com a cançó de protesta que va prendre importància en l'època de la transició amb Joan Manuel Serrat / Lluís Llach / Marina Rossell, etc.

— El *rock català* és vist com un moviment potenciat per la Generalitat fins que va arrelar en la societat catalana i en què es destaquen Sopa de Cabra, Lax'n Busto, Els Gossos, Els Pets, etc.

— L'*òpera* és mencionada gràcies als seus personatges destacats, com Montserrat Caballé, Josep Carreras, etc.

— El *Modernisme català* es creu que va aconseguir una arquitectura moderna que reflecteix el caràcter dels catalans, ja que combina la tradició amb la imaginació / la creativitat.

— L'*art català* crea un sentiment d'orgull pel fet de tenir autors importants d'arrels catalanes com Salvador Dalí, Joan Miró, Antoni Gaudí, Pau Casals, Antoni Tàpies, etc.

— *TV3* és l'emissora de televisió que la població amb més de trenta-cinc anys recorda especialment perquè l'associa a la primera vegada que va viure i va veure pel·lícules i sèries en català, i també per tota una programació que generava un in-

terès elevat i que continua present, ja que hom creu que la seva programació és diferent / és més cultural / és més enriquidora que la d'alguns altres canals (com Tele 5, per exemple).

— El *Canal 33* és considerat un canal alternatiu i centrat principalment en temes culturals i esportius.

— El *cinema en català* és percebut com una assignatura que continua pendent, ja que la quantitat de pel·lícules en català encara és minsa.

— La *literatura catalana* és per a una part de la població un símbol de la cultura catalana, encara que la majoria no la conegui i fins i tot la trobi avorrida / no hi estigui interessada. Els coneixedors remarquen especialment els fets següents:

a) Tenir autors al segle XIII com Ramon Llull.

b) El Segle d'Or català del segle XV amb Ausiàs March / Joanot Martorell (*Tirant lo Blanc*).

c) Els Jocs Florals en el segle XIX amb Jacint Verdaguer.

— La *gastronomia catalana* té signes d'identitat propis i espontàniament assimilables a la reconeguda dieta mediterrània, en què es destaquen els següents:

a) El pa amb tomàquet és considerat una manera atractiva d'alimentar-se dins del que es podria etiquetar com a «menjar ràpid» saludable (*fast-food* català).

b) Els bolets són percebuts com una tradició catalana que continua vigent.

c) L'escudella catalana és un plat que cada cop es menja menys perquè requereix un temps de preparació poc adient amb la vida actual.

d) Uns altres plats mencionats són: esqueixada / escalivada / botifarra amb seques / canelons / crema. Barcelona: xató / empedrat. Girona: garoinada. Tarragona: cava / calçots. Lleida: cargols / samfaina.

— La *religió* i els temes que hi estan relacionats no es destaquen actualment en la difusió de la IC. Solament es mantenen en vigència la *Moreneta* i el *monestir de Montserrat*. Abans, però, el moviment d'escoltes i els centres excursionistes tenien un paper important en l'educació dels joves.

En l'àmbit social:

— Els catalans són ben valorats professionalment perquè són emprenedors / tenen empremta / són negociants / estan compromesos / són responsables / són treballadors.

— Són respectuosos / pacífics / dialogants / tolerants / participatius / associacionistes.

— Són previsors / són estalviadors / saben administrar els diners / saben treure'n profit / sempre es diu que som una mica garrepes.

— Hi ha la creença que els catalans tenen un esperit de sacrifici moltes vegades no entès perquè han ajudat al bon funcionament de l'Estat espanyol i no han estat recompensats.

— Estan orgullosos del que és seu / són respectuosos amb les tradicions, però estan oberts a les novetats.

— Són familiars / acollidors / educats / tenen civisme.

— Aprecien la gastronomia / són uns bons gurmets.

— Creuen que la percepció que es té dels catalans a la resta d'Espanya és mediatitzada pels polítics que ens representen, amb totes les connotacions positives o negatives segons la percepció individual.

En l'àmbit històric:

— La *Diada Nacional* de Catalunya, com ja hem comentat, es pren més com un dia de festa qualsevol que pel seu significat històric.

— Alguns segments de la població més «entesos» defensen el patrimoni històric de Catalunya com a esdeveniments que caldria que es donessin a conèixer i la difusió dels quals s'hauria de potenciar («un poble sense història està en risc de perdre la seva identitat»). Hom creu que *s'haurien d'explicar els trets històrics principals*:

a) Formació de Catalunya i les Corts catalanes (època medieval).

b) Expansió feudal catalana per la Mediterrània.

c) Guerra de Successió (origen de l'11 de setembre de 1714) i Decret de Nova Planta (eliminació de la nació catalana).

d) Renaixença catalana (segle XIX i principis del XX).

e) Mancomunitat de Catalunya (principis del XX).

f) República (abans de la Guerra Civil).

g) Catalunya en l'època franquista

h) Període de la transició a la democràcia.

En l'àmbit burocràtic:

— Es manifesta que en l'àmbit institucional els catalans són un referent a tot Espanya, ja que es treballa més amb vista al ciutadà en qüestions com ara assistència social / disminució / drogodependències, etc. («a la resta d'Espanya no van tan avançats com nosaltres»).

— No es manifesten, però, percepcions diferencials respecte a dificultats administratives o burocràtiques, rapidesa de l'ajuda pública, nivell dels serveis públics, etc.

1.5. Quins són els signes d'identitat catalana més destacats?

Trets principals que conformen la identitat catalana i segons l'ordre jeràrquic mencionat:

- Llengua catalana.
- Barça.
- Sant Jordi (el dia de la rosa i el llibre).
- Gastronomia (pa amb tomàquet).
- Castellers.
- Moreneta-Montserrat.
- Generalitat de Catalunya.
- Bandera - Onze de Setembre.
- Art: Gaudí (Sagrada Família) + Salvador Dalí.
- Música - *El cant dels ocells*.

2. MESURA DELS SIGNES D'IDENTITAT CATALANS

Després de la detecció dels signes d'identitat catalans, en plantejar-nos-en la mesura quantitativa, vam fer-ho en tres fases. La primera, seguint un mètode de discussió i actualització *fuzzy-delphi* dins de l'equip de recerca. La segona, corroborant els primers resultats amb un panell d'experts que van respondre a una enquesta. I finalment, la tercera, contrastant els resultats teòrics amb l'opinió social mitjançant una enquesta *on line* dirigida als ciutadans catalans universitaris o amb formació universitària i fent la jornada de difusió i discussió «Catalunya: origen, ciutadania i identitat».

El resultats numèrics en una escala d'importància del 0 al 10 (de menys a més importància del signe d'identitat) i agrupats per categories identitàries es presenten a continuació.¹

1. Resultats numèrics que són la base de dades utilitzada per a l'estimació dels mapes de Kohonen mencionats en la memòria de recerca. Es va partir de respostes borroses i es va distribuir la importància d'un signe o d'una categoria identitària entre un mínim i un màxim, amb un valor d'aposta del qui responia.

<i>Categoria de signe d'identitat →</i>	<i>Llengua</i>			<i>Família</i>		
	<i>Equip</i>	<i>Experts</i>	<i>Ciutadania</i>	<i>Equip</i>	<i>Experts</i>	<i>Ciutadania</i>
<i>Cronologia ↓</i>						
Abans del segle VIII	7,50	4,67	6,65	—	8,00	7,32
Segles VIII-X	8,75	7,00	8,00	—	7,00	7,79
Segle XI	7,50	8,50	8,08	—	8,50	7,73
Segle XII	7,25	7,00	7,52	—	8,00	7,26
Segle XIII	8,19	7,00	7,60	7,50	9,00	7,23
Segle XIV	8,19	5,67	7,63	7,50	9,00	7,43
Segle XV	8,38	5,40	7,32	8,25	9,25	7,82
Segle XVI	7,63	5,00	6,87	8,50	9,00	7,63
Segle XVII	7,19	5,00	7,09	8,33	9,50	7,71
1700-1750	5,63	6,33	7,40	8,50	8,67	8,02
1750-1800	6,50	5,00	7,65	9,00	9,00	8,19
1800-1850	7,58	7,25	7,66	8,50	9,50	8,24
1850-1900	7,97	8,20	8,16	8,50	9,00	8,45
1900-1920	7,58	7,71	8,15	8,50	8,50	8,64
1920-1930	7,49	7,25	8,12	8,00	7,86	8,51
1930-1940	7,08	8,14	7,90	7,83	8,00	8,50
1940-1950	4,00	7,80	6,88	8,00	8,00	8,57
1950-1960	3,83	7,57	7,07	7,50	7,50	8,66
1960-1970	4,93	7,75	7,19	7,00	7,33	8,52
1970-1975	5,35	8,40	7,74	6,75	6,75	8,22
1975-1980	6,42	7,25	8,27	6,75	6,57	8,04
1980-1985	6,64	8,75	8,36	6,25	6,00	7,90
1985-1990	6,63	8,75	8,24	5,75	6,00	7,60
1990-1995	6,76	7,00	8,29	5,75	5,83	7,57
1995-2000	6,79	8,20	8,18	5,33	5,75	7,10
2000-2005	6,79	8,20	8,01	4,83	5,50	7,01
2005-	6,63	7,30	7,89	4,83	5,67	6,79

<i>Categoria de signe d'identitat →</i>	<i>Tradicions i festes</i>			<i>Gastronomia</i>		
<i>Cronologia ↓</i>	<i>Equip</i>	<i>Experts</i>	<i>Ciutadania</i>	<i>Equip</i>	<i>Experts</i>	<i>Ciutadania</i>
Abans del segle VIII	—	7,50	7,26	—	5,33	5,05
Segles VIII-X	—	8,00	7,11	—	5,00	5,89
Segle XI	6,50	8,00	7,48	—	4,00	5,87
Segle XII	6,50	8,00	7,96	—	5,00	5,56
Segle XIII	6,50	7,67	7,19	—	5,33	5,10
Segle XIV	6,50	7,67	7,86	—	5,67	5,27
Segle XV	8,17	7,80	8,07	7,00	5,80	5,43
Segle XVI	8,17	8,00	7,55	8,00	4,50	4,90
Segle XVII	8,17	7,50	7,71	9,00	5,00	5,53
1700-1750	8,50	8,00	7,85	7,00	5,67	5,23
1750-1800	8,50	8,00	8,34	7,00	5,00	5,28
1800-1850	8,50	9,25	8,21	7,25	7,00	5,61
1850-1900	8,33	9,00	8,16	7,88	7,00	6,09
1900-1920	7,38	8,00	7,88	8,67	6,57	6,19
1920-1930	8,21	7,63	7,80	8,67	6,13	5,79
1930-1940	8,29	8,00	7,60	8,67	6,83	5,62
1940-1950	7,43	6,60	7,07	8,83	6,80	5,64
1950-1960	7,57	6,43	7,12	8,83	6,67	5,72
1960-1970	7,57	6,50	7,11	8,83	7,50	5,81
1970-1975	7,53	8,20	7,44	8,58	7,20	6,21
1975-1980	7,96	7,86	7,84	8,58	7,29	6,52
1980-1985	8,01	8,00	7,67	8,58	8,00	6,74
1985-1990	7,85	7,50	7,54	8,17	8,50	7,05
1990-1995	7,85	7,00	7,37	8,17	8,29	7,44
1995-2000	7,85	6,40	7,10	8,17	8,20	7,65
2000-2005	7,72	6,00	6,94	8,17	8,40	7,97
2005-	7,72	6,11	6,86	8,17	8,30	8,01

<i>Categoria de signe d'identitat →</i>	<i>Institucions</i>			<i>Símbols</i>		
	<i>Equip</i>	<i>Experts</i>	<i>Ciutadania</i>	<i>Equip</i>	<i>Experts</i>	<i>Ciutadania</i>
<i>Cronologia ↓</i>						
Abans del segle VIII	—	4,50	6,56	—	3,33	5,11
Segles VIII-X	—	7,00	6,00	—	7,00	6,06
Segle XI	8,00	8,00	6,42	6,00	7,00	6,24
Segle XII	8,50	9,00	6,50	6,00	7,00	5,80
Segle XIII	7,88	8,33	6,74	6,00	7,33	6,17
Segle XIV	8,40	8,67	6,96	6,00	7,67	6,22
Segle XV	7,75	7,60	7,07	6,00	6,40	6,22
Segle XVI	7,75	6,00	6,28	6,00	5,00	6,23
Segle XVII	7,75	5,50	6,69	6,00	6,00	6,41
1700-1750	4,89	7,33	7,05	6,00	6,67	6,98
1750-1800	4,00	6,00	6,57	6,00	8,00	6,77
1800-1850	4,13	4,75	6,59	6,00	6,50	6,72
1850-1900	5,54	5,60	6,97	7,83	8,00	6,95
1900-1920	6,01	6,29	7,42	8,67	7,71	7,35
1920-1930	6,33	6,00	7,41	9,17	6,88	7,24
1930-1940	7,22	8,29	7,36	8,83	8,29	7,66
1940-1950	4,38	5,20	5,45	8,75	6,60	6,93
1950-1960	4,38	4,71	5,49	9,17	6,43	6,91
1960-1970	4,30	5,25	5,45	9,17	6,25	7,11
1970-1975	4,40	6,20	6,17	8,83	7,60	7,56
1975-1980	6,66	7,50	7,77	8,83	7,00	7,79
1980-1985	7,14	9,00	7,93	8,83	7,25	7,59
1985-1990	7,30	8,75	8,03	7,00	7,25	7,56
1990-1995	7,30	7,57	8,01	7,00	6,86	7,46
1995-2000	6,98	9,00	7,91	6,78	7,40	7,34
2000-2005	6,90	8,80	7,82	6,67	7,00	7,23
2005-	6,63	8,10	7,88	7,11	7,20	7,22

<i>Categoria de signe d'identitat →</i>	<i>Arquitectura</i>			<i>Construccions religioses</i>		
<i>Cronologia ↓</i>	<i>Equip</i>	<i>Experts</i>	<i>Ciutadania</i>	<i>Equip</i>	<i>Experts</i>	<i>Ciutadania</i>
Abans del segle VIII	—	3,67	5,44	—	7,33	7,94
Segles VIII-X	8,33	6,00	5,67	—	7,00	8,11
Segle XI	8,20	8,00	6,79	7,00	9,00	8,38
Segle XII	8,20	7,00	6,92	8,00	9,00	8,81
Segle XIII	7,78	8,33	7,17	—	9,33	8,76
Segle XIV	7,75	8,33	7,19	—	9,33	8,68
Segle XV	7,92	7,40	7,11	—	9,00	8,71
Segle XVI	7,83	7,00	6,73	—	8,50	8,34
Segle XVII	7,17	6,50	6,94	—	8,00	7,88
1700-1750	7,17	5,33	6,04	—	7,67	7,58
1750-1800	7,17	6,00	7,03	—	4,00	7,35
1800-1850	6,83	5,75	7,44	—	6,25	7,47
1850-1900	6,95	7,60	7,68	8,50	6,60	7,08
1900-1920	7,50	7,57	7,79	9,00	6,29	6,72
1920-1930	6,97	6,63	7,55	9,00	5,75	6,40
1930-1940	6,92	6,00	6,06	8,50	6,29	5,56
1940-1950	6,40	4,60	5,65	8,50	5,80	5,95
1950-1960	6,50	5,50	5,80	9,00	6,00	5,86
1960-1970	6,13	5,00	5,69	9,00	6,00	5,56
1970-1975	6,75	5,60	5,88	8,50	6,00	5,23
1975-1980	6,75	6,50	6,52	8,50	5,00	4,94
1980-1985	6,75	6,25	6,57	8,50	4,75	4,29
1985-1990	8,03	6,50	7,10	8,00	4,75	4,43
1990-1995	8,03	7,43	7,61	8,00	5,43	4,37
1995-2000	8,03	7,60	7,52	7,50	4,60	3,88
2000-2005	8,03	7,80	7,61	7,00	4,00	4,15
2005-	8,03	7,90	7,65	7,00	4,40	4,25

<i>Categoria de signe d'identitat →</i>	<i>Art i cant</i>			<i>Oci i esport</i>		
	<i>Equip</i>	<i>Experts</i>	<i>Ciutadania</i>	<i>Equip</i>	<i>Experts</i>	<i>Ciutadania</i>
Abans del segle VIII	—	3,33	5,88	—	4,67	2,50
Segles VIII-X	—	2,00	5,44	—	1,00	2,75
Segle XI	—	3,50	5,93	—	5,50	2,68
Segle XII	—	2,00	6,36	—	2,00	2,67
Segle XIII	—	5,67	6,69	—	6,00	2,62
Segle XIV	—	5,33	6,92	—	6,00	2,76
Segle XV	—	6,20	6,82	—	4,60	3,26
Segle XVI	—	4,50	6,70	—	2,00	3,28
Segle XVII	—	5,00	6,82	—	1,50	3,44
1700-1750	—	5,67	6,78	—	2,67	2,87
1750-1800	—	3,00	6,87	—	4,00	3,17
1800-1850	6,67	7,50	6,91	—	5,00	3,48
1850-1900	6,50	8,20	7,41	—	5,80	4,51
1900-1920	6,53	6,57	7,28	4,33	5,29	5,13
1920-1930	6,87	6,00	7,05	5,33	6,33	5,40
1930-1940	7,12	6,43	6,73	6,33	5,57	5,39
1940-1950	6,92	5,60	6,33	6,72	6,40	5,55
1950-1960	7,18	6,33	6,20	6,83	6,57	5,75
1960-1970	7,35	6,00	6,41	6,92	6,50	6,31
1970-1975	7,65	6,60	6,51	6,94	6,80	6,66
1975-1980	7,75	7,13	6,56	7,25	6,88	6,90
1980-1985	7,85	6,00	6,46	7,70	7,25	7,38
1985-1990	7,70	5,25	6,60	7,63	8,25	7,65
1990-1995	7,70	6,14	6,58	7,63	8,00	8,29
1995-2000	7,80	4,40	6,46	7,63	8,50	8,18
2000-2005	7,33	4,20	6,44	7,63	9,00	8,34
2005-	7,33	5,80	6,31	7,63	8,10	8,26

<i>Categoria de signe d'identitat →</i>	<i>Caràcter, percepció, valors</i>			<i>Factors econòmics</i>		
<i>Cronologia ↓</i>	<i>Equip</i>	<i>Experts</i>	<i>Ciutadania</i>	<i>Equip</i>	<i>Experts</i>	<i>Ciutadania</i>
Abans del segle VIII	—	5,00	5,28	—	6,00	6,35
Segles VIII-X	—	2,00	5,29	5,00	6,00	6,56
Segle XI	—	6,00	5,20	5,00	6,00	6,55
Segle XII	—	2,00	5,40	5,00	7,00	6,65
Segle XIII	7,00	6,00	4,97	4,50	8,00	7,10
Segle XIV	8,00	6,33	5,38	6,33	8,00	7,16
Segle XV	8,00	5,20	5,54	6,33	7,50	7,04
Segle XVI	7,50	3,50	5,34	5,00	7,00	7,03
Segle XVII	8,00	4,00	5,31	5,00	7,00	6,88
1700-1750	8,00	6,00	6,09	5,75	7,67	6,90
1750-1800	8,00	6,00	5,71	6,17	8,00	6,71
1800-1850	8,00	8,25	6,03	6,17	7,25	7,50
1850-1900	8,00	8,20	6,62	6,33	8,00	7,58
1900-1920	6,17	7,86	7,08	6,83	8,14	7,63
1920-1930	6,17	8,00	7,14	6,83	7,75	7,43
1930-1940	6,17	8,14	7,25	6,00	7,86	7,40
1940-1950	6,17	6,80	6,62	6,00	6,80	6,71
1950-1960	6,17	6,71	6,54	6,88	7,43	6,94
1960-1970	6,17	6,00	6,77	7,08	8,75	7,44
1970-1975	6,17	7,00	6,91	7,08	8,00	7,48
1975-1980	5,92	9,00	7,13	7,17	8,67	7,58
1980-1985	5,92	8,75	6,97	7,17	8,50	7,72
1985-1990	5,83	9,00	6,91	7,50	8,75	7,98
1990-1995	5,83	8,43	6,96	7,42	8,57	8,21
1995-2000	5,83	9,00	6,64	7,42	8,80	8,26
2000-2005	5,83	8,80	6,39	7,63	9,00	8,45
2005-	5,83	7,80	6,34	7,63	8,60	8,41

<i>Categoria de signe d'identitat →</i>	<i>Factors socioeconòmics</i>			<i>Religió</i>		
	<i>Equip</i>	<i>Experts</i>	<i>Ciutadania</i>	<i>Equip</i>	<i>Experts</i>	<i>Ciutadania</i>
<i>Cronologia ↓</i>						
Abans del segle VIII	—	7,00	5,29	6,00	8,33	8,56
Segles VIII-X	—	6,00	6,50	7,00	8,00	8,47
Segle XI	—	8,00	6,65	7,00	9,00	8,58
Segle XII	—	6,00	6,04	7,00	8,00	8,83
Segle XIII	8,00	8,00	6,56	7,00	8,00	8,66
Segle XIV	8,00	8,33	6,46	7,00	8,00	8,77
Segle XV	7,00	7,40	6,59	7,00	8,40	8,07
Segle XVI	7,00	6,00	6,87	7,00	9,00	8,19
Segle XVII	6,50	6,00	6,63	7,00	7,00	8,12
1700-1750	7,00	6,67	6,42	7,00	8,00	8,26
1750-1800	7,00	7,00	6,50	7,00	6,00	8,44
1800-1850	6,50	7,50	6,75	7,67	7,50	8,55
1850-1900	6,50	8,00	7,11	7,00	7,40	7,89
1900-1920	6,50	7,86	6,77	7,00	6,43	7,54
1920-1930	5,88	7,57	6,83	7,00	6,43	7,39
1930-1940	6,00	8,29	6,71	7,00	7,00	7,19
1940-1950	5,25	8,00	6,30	7,00	7,40	7,77
1950-1960	6,17	7,71	6,68	6,67	7,29	8,05
1960-1970	6,33	8,50	6,94	5,75	6,25	7,60
1970-1975	5,83	9,00	6,95	5,75	6,60	7,48
1975-1980	6,50	8,50	7,17	4,33	6,50	6,50
1980-1985	6,58	9,00	7,21	4,33	5,00	5,71
1985-1990	6,08	9,00	7,32	4,75	5,00	5,34
1990-1995	6,08	9,00	7,62	4,75	5,43	4,96
1995-2000	6,00	9,00	7,65	4,75	4,75	4,16
2000-2005	5,92	9,20	7,71	5,00	4,80	3,96
2005-	6,33	8,60	7,81	5,00	4,50	3,80

<i>Categoria de signe d'identitat →</i>	<i>Cultura</i>			<i>Balls i altres</i>			<i>Territori</i>
<i>Cronologia ↓</i>	<i>Equip</i>	<i>Experts</i>	<i>Ciutadania</i>	<i>Equip</i>	<i>Experts</i>	<i>Ciutadania</i>	<i>Ciutadania</i>
Abans del segle VIII	—	1,67	3,83	—	4,67	6,69	6,25
Segles VIII-X	—	1,00	4,65	—	3,00	6,88	6,41
Segle XI	—	3,50	5,04	—	5,50	6,43	7,50
Segle XII	—	2,00	5,04	—	3,00	6,21	7,25
Segle XIII	—	6,67	5,52	—	5,67	6,07	7,40
Segle XIV	—	7,00	5,73	—	5,67	6,40	7,78
Segle XV	—	4,60	5,63	—	6,40	6,04	7,96
Segle XVI	—	3,50	5,84	—	5,00	6,03	7,86
Segle XVII	—	3,50	6,10	—	5,50	6,24	7,47
1700-1750	4,00	4,00	5,73	—	6,33	6,43	7,47
1750-1800	6,00	6,00	5,90	—	4,00	6,71	6,94
1800-1850	5,50	5,75	6,28	—	7,50	6,63	7,03
1850-1900	6,20	7,20	6,86	6,00	7,20	6,62	7,27
1900-1920	7,00	6,71	7,26	10,00	6,00	6,73	7,27
1920-1930	7,00	6,50	7,09	7,00	7,00	6,80	7,22
1930-1940	7,00	7,00	6,82	7,00	7,83	5,94	7,72
1940-1950	6,40	4,00	6,58	6,67	7,00	5,55	6,39
1950-1960	6,40	4,86	6,46	7,33	6,83	5,68	6,14
1960-1970	7,13	5,25	6,68	7,11	7,00	5,85	6,57
1970-1975	7,13	6,20	6,96	7,17	7,20	6,04	6,80
1975-1980	7,80	7,38	7,36	7,25	7,88	6,20	7,32
1980-1985	7,67	7,75	7,17	7,13	6,75	5,88	7,12
1985-1990	6,38	8,00	7,25	7,17	6,75	5,93	7,22
1990-1995	6,38	7,71	7,28	7,17	7,29	5,95	7,55
1995-2000	6,63	7,80	6,94	7,42	5,80	5,51	7,37
2000-2005	7,13	8,00	7,01	7,33	5,60	5,39	7,42
2005-	7,13	7,60	7,08	7,17	5,70	5,43	7,65

<i>Categoria de signe d'identitat →</i>	<i>Llengua</i>			<i>Família</i>		
	<i>Equip</i>	<i>Experts</i>	<i>Ciutadania</i>	<i>Equip</i>	<i>Experts</i>	<i>Ciutadania</i>
Exemples de signe d'identitat destacats	Parla, escriptura, ús institucional, ús popular, ús acadèmic, cooficialitat	Parla, escriptura, ús institucional, ús popular, ús acadèmic, cooficialitat, ús religiós	Parla, escriptura, ús institucional, ús popular, ús acadèmic, cooficialitat, ús polític, persecució	Organització familiar, hereu	Organització familiar, hereu, afecte	Organització familiar, hereu, nous models i valors familiars

<i>Categoria de signe d'identitat →</i>	<i>Tradicions i festes</i>			<i>Gastronomia</i>		
	<i>Equip</i>	<i>Experts</i>	<i>Ciutadania</i>	<i>Equip</i>	<i>Experts</i>	<i>Ciutadania</i>
Exemples de signe d'identitat destacats	Sant Jordi, llibre-rosa, Onze de Setembre, Sant Esteve, Sant Joan	Sant Jordi, llibre-rosa, Onze de Setembre, Sant Esteve, Sant Joan	Sant Jordi, llibre-rosa, Onze de Setembre, Sant Esteve, Sant Joan	Denominació d'origen, pa amb tomàquet, mató, cuina mediterrània (sana)	Denominació d'origen, pa amb tomàquet, mató, cuina mediterrània (sana), cuina d'autor	Denominació d'origen, pa amb tomàquet, mató, cuina mediterrània (sana), cuina d'autor, cuina mediàtica

<i>Categoria de signe d'identitat →</i>	<i>Institucions</i>		
	<i>Equip</i>	<i>Experts</i>	<i>Ciutadania</i>
Exemples de signe d'identitat destacats	Generalitat, Estatut, cos jurídic, vegueries/comarques, províncies, president de la Generalitat, comte de Barcelona	Generalitat, Estatut, cos jurídic, vegueries/comarques, províncies, president de la Generalitat, comte de Barcelona, ajuntaments	Generalitat, Estatut, cos jurídic, vegueries/comarques, províncies, president de la Generalitat, comte de Barcelona

<i>Categoria de signe d'identitat →</i>	<i>Símbols</i>			<i>Arquitectura</i>		
	<i>Equip</i>	<i>Experts</i>	<i>Ciutadania</i>	<i>Equip</i>	<i>Experts</i>	<i>Ciutadania</i>
Exemples de signe d'identitat destacats	Bandera, quatre barres, Moreneta, ruc, CAT	Bandera, quatre barres, Moreneta, ruc, CAT	Bandera, quatre barres, Moreneta, ruc, CAT	Romànic, gòtic, Modernisme, urbanisme, masies, Gaudí	Romànic, gòtic, Modernisme, urbanisme, masies, Gaudí	Romànic, gòtic, Modernisme, urbanisme, masies, Gaudí, barroc, construccions olímpiques, front marítim

<i>Categoria de signe d'identitat →</i>	<i>Construccions religioses</i>			<i>Art i cant</i>		
	<i>Equip</i>	<i>Experts</i>	<i>Ciutadania</i>	<i>Equip</i>	<i>Experts</i>	<i>Ciutadania</i>
Exemples de signe d'identitat destacats	Monestir de Ripoll, monestir de Montserrat	Monestir de Ripoll, monestir de Montserrat, Sagrada Família	Monestir de Ripoll, monestir de Montserrat, Hospital de la Santa Creu i Sant Pau, Sagrada Família	Dalí, <i>El cant dels ocells</i> , <i>Els segadors</i> , cant coral, teatre, cine	Dalí, <i>El cant dels ocells</i> , <i>Els segadors</i> , cant coral, teatre, cine	Dalí, <i>El cant dels ocells</i> , <i>Els segadors</i> , cant coral, teatre, cine

<i>Categoria de signe d'identitat →</i>	<i>Oci i esport</i>			<i>Caràcter, percepció, valors</i>		
	<i>Equip</i>	<i>Experts</i>	<i>Ciutadania</i>	<i>Equip</i>	<i>Experts</i>	<i>Ciutadania</i>
Exemples de signe d'identitat destacats	Televisió, futbol, Barça, Espanyol, rugbi	Televisió, futbol, Barça, Espanyol, rugbi, Jocs Olímpics, excursionisme, romanços de cec	Televisió, futbol, Barça, Espanyol, rugbi, Jocs Olímpics, bàsquet, seleccions nacionals	Seny/rauxa, estalviadors, treballadors, pactisme, convivència, solidaritat	Seny/rauxa, estalviadors, treballadors, pactisme, convivència, solidaritat	Seny/rauxa, estalviadors, treballadors, pactisme, convivència, solidaritat

<i>Categoria de signe d'identitat →</i>	<i>Factors econòmics</i>			<i>Factors socioeconòmics</i>		
	<i>Equip</i>	<i>Experts</i>	<i>Ciutadania</i>	<i>Equip</i>	<i>Experts</i>	<i>Ciutadania</i>
Exemples de signe d'identitat destacats	Comerç, obertura internacional, mercat / Llotja, riquesa, indústria	Comerç, obertura internacional, mercat / Llotja, riquesa, indústria, turisme	Comerç, obertura internacional, mercat / Llotja, riquesa, indústria, món financer	Integració a Espanya, Unió Europea, Països Catalans	Integració a Espanya, Unió Europea, Països Catalans, barreja cultural	Integració a Espanya, Unió Europea, Països Catalans

<i>Categoria de signe d'identitat →</i>	<i>Religió</i>			<i>Cultura</i>		
	<i>Equip</i>	<i>Experts</i>	<i>Ciutadania</i>	<i>Equip</i>	<i>Experts</i>	<i>Ciutadania</i>
Exemples de signe d'identitat destacats	Cristià, Església, ecumenisme	Cristià, Església, ecumenisme, musulmà	Cristià, Església, ecumenisme, agnosticisme	Renaixença, intellectuals, moviment nacionalista	Renaixença, intellectuals, moviment nacionalista, literatura i escriptors catalans	Renaixença, intellectuals, moviment nacionalista

<i>Categoria de signe d'identitat →</i>	<i>Balls i altres</i>			<i>Territori</i>
	<i>Equip</i>	<i>Experts</i>	<i>Ciutadania</i>	<i>Ciutadania</i>
Exemples de signe d'identitat destacats	Sardana, jota, castellers, moixiganga, <i>La balanguera</i>	Sardana, jota, castellers, moixiganga, <i>La balanguera</i> , discoteques, havaneres	Sardana, jota, castellers, moixiganga, <i>La balanguera</i>	Imatge visual, topònims, climatologia

<i>Categoria de signe d'identitat →</i>	<i>Llengua</i>			<i>Família</i>		
	<i>Equip</i>	<i>Experts</i>	<i>Ciutadania</i>	<i>Equip</i>	<i>Experts</i>	<i>Ciutadania</i>
<i>Cronologia ↓</i>						
Edat mitjana	7,96	6,83	7,02	—	7,42	7,20
Edat moderna	6,73	7,33	7,54	8,58	7,33	7,43
Edat contemporània	6,22	7,83	8,19	7,73	7,00	7,24
Actualitat	6,71	7,83	8,55	5,46	6,08	6,68
Futur	—	8,44	8,38	—	6,19	6,43
Global	—	8,50	8,46	—	6,50	6,80

<i>Categoria de signe d'identitat →</i>	<i>Tradicions i festes</i>			<i>Gastronomia</i>		
	<i>Equip</i>	<i>Experts</i>	<i>Ciutadania</i>	<i>Equip</i>	<i>Experts</i>	<i>Ciutadania</i>
<i>Cronologia ↓</i>						
Edat mitjana	6,83	6,75	7,28	7,00	5,67	5,84
Edat moderna	8,33	6,33	7,31	7,75	5,33	6,24
Edat contemporània	7,88	6,83	7,43	8,48	6,33	7,26
Actualitat	7,83	6,33	7,50	8,24	6,75	7,86
Futur	—	6,69	7,43	—	6,75	7,64
Global	—	6,75	7,48	—	5,25	6,92

<i>Categoria de signe d'identitat →</i>	<i>Institucions</i>			<i>Símbols</i>		
	<i>Equip</i>	<i>Experts</i>	<i>Ciutadania</i>	<i>Equip</i>	<i>Experts</i>	<i>Ciutadania</i>
<i>Cronologia ↓</i>						
Edat mitjana	8,11	6,50	6,44	6,00	6,00	6,65
Edat moderna	6,10	6,08	6,77	6,00	5,92	6,93
Edat contemporània	5,33	7,08	7,81	8,53	7,17	7,71
Actualitat	7,04	7,92	8,18	7,23	7,75	7,87
Futur	—	8,38	7,70	—	7,94	7,52
Global	—	8,75	6,18	—	7,25	6,46

<i>Categoria de signe d'identitat →</i>	<i>Arquitectura</i>			<i>Construccions religioses</i>		
<i>Cronologia ↓</i>	<i>Equip</i>	<i>Experts</i>	<i>Ciutadania</i>	<i>Equip</i>	<i>Experts</i>	<i>Ciutadania</i>
Edat mitjana	8,03	6,58	6,32	7,50	7,25	7,07
Edat moderna	7,33	6,08	6,83	—	5,92	6,72
Edat contemporània	6,77	6,58	7,15	8,72	5,42	6,08
Actualitat	7,82	6,33	6,90	7,67	4,33	4,82
Futur	—	6,50	6,79	—	3,25	4,54
Global	—	6,25	6,60	—	4,50	5,51

<i>Categoria de signe d'identitat →</i>	<i>Art i cant</i>			<i>Oci i esport</i>		
<i>Cronologia ↓</i>	<i>Equip</i>	<i>Experts</i>	<i>Ciutadania</i>	<i>Equip</i>	<i>Experts</i>	<i>Ciutadania</i>
Edat mitjana	—	5,83	6,14	—	3,75	4,10
Edat moderna	—	5,33	6,33	—	4,75	5,04
Edat contemporània	7,05	5,50	6,53	6,33	6,75	7,08
Actualitat	7,62	5,58	6,39	7,64	7,75	7,93
Futur	—	5,44	6,31	—	7,88	7,47
Global	—	6,00	6,10	—	5,00	5,78

<i>Categoria de signe d'identitat →</i>	<i>Caràcter, percepció, valors</i>			<i>Factors econòmics</i>		
<i>Cronologia ↓</i>	<i>Equip</i>	<i>Experts</i>	<i>Ciutadania</i>	<i>Equip</i>	<i>Experts</i>	<i>Ciutadania</i>
Edat mitjana	7,67	5,42	5,77	5,36	6,58	6,16
Edat moderna	7,88	6,25	6,38	5,48	6,75	6,87
Edat contemporània	6,51	7,33	7,12	6,64	8,00	7,63
Actualitat	5,85	7,50	7,34	7,46	8,42	8,16
Futur	—	7,75	7,43	—	7,88	7,86
Global	—	7,00	6,41	—	7,50	6,16

<i>Categoria de signe d'identitat →</i>	<i>Factors socioeconòmics</i>			<i>Religió</i>		
<i>Cronologia ↓</i>	<i>Equip</i>	<i>Experts</i>	<i>Ciutadania</i>	<i>Equip</i>	<i>Experts</i>	<i>Ciutadania</i>
Edat mitjana	7,67	6,50	6,29	6,86	6,08	7,03
Edat moderna	6,88	6,08	6,93	7,00	6,17	6,92
Edat contemporània	6,15	7,33	7,72	6,52	5,50	6,10
Actualitat	6,17	7,58	8,12	4,76	4,00	4,68
Futur	—	8,25	7,90	—	3,69	4,09
Global	—	6,50	6,38	—	5,00	3,73

<i>Categoria de signe d'identitat →</i>	<i>Cultura</i>			<i>Balls i altres</i>			<i>Territori</i>
<i>Cronologia ↓</i>	<i>Equip</i>	<i>Experts</i>	<i>Ciutadania</i>	<i>Equip</i>	<i>Experts</i>	<i>Ciutadania</i>	<i>Equip</i>
Edat mitjana	—	6,92	6,67	—	4,58	6,03	7,03
Edat moderna	5,00	7,08	6,98	—	5,17	6,21	7,13
Edat contemporània	6,76	7,50	7,54	7,28	6,08	6,59	7,63
Actualitat	6,88	7,75	7,80	7,23	5,25	6,16	7,66
Futur	—	8,06	7,84	—	5,19	5,90	7,70
Global	—	8,25	7,22	—	6,00	6,20	7,48

TREBALLS DE LA SECCIÓ DE FILOSOFIA I CIÈNCIES SOCIALS

Títols publicats

- 1 Albert PÉREZ, *Les cooperatives a Catalunya* (1972)
- 2 Agustí ALTISENT, *Les granges de Poblet al segle XV: Assaig d'història agrària d'unes granges cistercenques catalanes* (1972)
- 3 Enric JARDÍ, *Les doctrines jurídiques, polítiques i socials d'Enric Prat de la Riba* (1974)
- 4 M. Encarna ROCA, *Natura i contingut de la llegítima en el dret civil català* (1975)
- 5 Lluís RECOLONS, *La població de Catalunya: Distribució territorial i evolució demogràfica 1900-1970* (1976)
- 6 Arcadi GARCIA i M. Teresa FERRER, *Assegurances i canvis marítims medievals a Barcelona*, vol. I (1983)
- 7 Arcadi GARCIA i M. Teresa FERRER, *Assegurances i canvis marítims medievals a Barcelona*, vol. II (1983)
- 8 Antoni CASTELLS i Martí PARELLADA, *Els fluxos econòmics de Catalunya amb la resta d'Espanya i la resta del món: La balança de pagaments de Catalunya 1975* (1983)
- 9 Lluís M. de PUIG, *Tomàs Puig: Catalanisme i afrancesament* (1985)
- 10 Lluís ROURERA, *Escrits i polèmiques del lul·lista Salvador Bové (1869-1915)* (1986)
- 11 Josep GIFREU (dir.), *Comunicació, llengua i cultura a Catalunya: Horitzó 1990: Prospectiva sobre la transformació del sistema de comunicació a Catalunya i la seva incidència en la llengua i la cultura* (1986)
- 12 Carlota SOLÉ, *Catalunya: societat receptora d'immigrants: Anàlisi comparativa de dues enquestes 1978 i 1983* (1988)
- 13 Josep GIFREU (dir.), *La comunicació per cable a Catalunya: Perspectives i propostes per a una política del cable favorable a la llengua i a la cultura catalanes* (1988)
- 14 Lluís GARCIA i SEVILLA i Adriana GARAU, *Vocabulari de la psicologia del condicionament i de l'aprenentatge, amb indicació de la freqüència d'ús dels mots i de llurs equivalències en anglès* (1991)
- 15 Francesc BOSCH, Javier DÍAZ i Miquel SANTESMASES, *La transició de l'educació al mercat del treball: L'opinió dels joves de Catalunya* (1991)
- 16 Jordi BERRIO i Enric SAPERAS, *Els intel·lectuals, avui* (1993)
- 17 Jaume MENSA, *Arnau de Vilanova, espiritual: Guia bibliogràfica* (1994)
- 18 Josep PERARNAU (cur.), *Actes de la I Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova*, vol. I (1995)
- 19 Josep PERARNAU (cur.), *Actes de la I Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova*, vol. 2 (1995)
- 20 Jordi GIRÓ, *El pensament polític de Carles Cardó i de Jacques Maritain* (1995)
- 21 Josep GONZÁLEZ-AGAPITO i Salomó MARQUES, *La repressió del professorat a Catalunya sota el franquisme (1939-1943): Segons les dades del Ministeri d'Educació Nacional* (1996)
- 22 *Comunicacions dels membres de la Secció de Filosofia i Ciències Socials* (1997)
- 23 Jaume de PUIG, *La filosofia de Ramon Sibiuda* (1997)

- 24 Alexandre CASADEMUNT, *L'interès empresarial de les polítiques ambientals: La gestió dels residus sòlids urbans* (1998)
- 25 Misericòrdia ANGLÈS, *El pensament de F. Xavier Llorens i Barba i la filosofia escocesa* (1998)
- 26 Carles LLINÀS, *Ars angelica: La gnoseologia de Ramon Llull* (2000)
- 27 Octavi FULLAT, *Els valors d'Occident* (2001)
- 28 Carlota SOLÉ i Amado ALARCÓN, *Llengua i economia a Catalunya: Anàlisi del procés de negociació de la Llei 1/1998, del 7 de gener, de política lingüística per mitjà de la teoria de conjunts borrosos* (2001)
- 29 Josep GONZÁLEZ-AGAPITO, *Aportació per a una bibliografia pedagògica catalana del segle XIX* (2004)
- 30 Josep PERARNAU (cur.), *Actes de la «II Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova»* (2005)
- 31 Josep M. FUSTÉ, *L'acomiadament col·lectiu: Règim jurídic i drets de participació* (2005)
- 32 Carlota SOLÉ, Amado ALARCÓN, Lluís GARZÓN i Albert TERRONES, *Llengua, empresa i integració econòmica: L'intercanvi econòmic com a font de canvi lingüístic* (2005)
- 33 Antoni J. COLOM, Immaculada PASTOR, M. Carmen FERNÁNDEZ i Joan C. RINCÓN, *Materials per a una pedagogia patrimonial a les Illes Balears* (2005)
- 34 Carles SINGLA, *Mirador (1929-1937): Un model de periòdic al servei d'una idea de país* (2006)
- 35 Miquel SIGUAN i Montserrat KIRCHNER, *Georges Dwelshauvers i els començaments de la psicologia experimental a Catalunya* (2006)
- 36 Jordi PIGEM, *El pensament de Raimon Panikkar* (2007)
- 37 Antoni J. COLOM i Joan C. RINCÓN, *Narrativitat, ciència i educació* (2007)
- 38 Joan ORDI, *L'imperatiu del silenci: Sentit del Tractatus de Wittgenstein a la llum de la tesi setena* (2008)
- 39 Juli PALOU, *L'ensenyament i l'aprenentatge del català com a primera llengua a l'escola: Creences i actuacions dels mestres amb relació a les activitats de llengua oral a l'etapa primària* (2008)
- 40 Carlota SOLÉ (dir.), *Capitals lingüístics i empreses: Racionalitat de l'extensió social de l'ús del català davant dels nous reptes d'organització social* (2008)
- 41 *Catalunya: origen, ciutadania i identitat: Actes de la jornada científica celebrada el 13 de desembre de 2006* (2009)

Barcelona, 2009

Catalunya
científica celebrada el 1
identita
Catal
jornada cien